

Nielegalna eksploatacja obszarów leśnych

POD REDAKCJĄ NAUKOWĄ

Wiesława Pływaczewskiego

Macieja Dudy

OLSZTYN 2013

Redakcja naukowa:

Dr hab. Wiesław Pływaczewski, prof. UWM

Mgr Maciej Duda

Recenzent:

Prof. zw. dr hab. Stanisław Pikulski

Redakcja techniczna:

Mgr Maciej Duda

Tłumaczenie:

Mgr Joanna Narodowska

Projekt okładki:

Mgr Piotr Chorbot

Mgr Maciej Duda

Wydawca:

Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

www.uwm.edu.pl/kryminologia

Druk i oprawa:

Zakład Poligraficzny

Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

Publikacja dofinansowana przez
Dyrekcję Generalną Lasów Państwowych

Copyright © by Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej

Zdjęcia na okładce:

*Fragment Puszczy Piskiej w okolicach Rucianego-Nidy
oraz głąz upamiętniający konferencję „600 lat ochrony Puszczy Białowieskiej”
znajdujący się przed Muzeum Przyrodniczo-Leśnym w Białowieży (foto. W. Pływaczewski)*

Nakład: 300 egz.

Objętość: 16 ark. wyd.

ISBN: 978-83-62383-37-5

OLSZTYN 2013

Sygnowana przez Katedrę Kryminologii i Polityki Kryminalnej seria wydawnicza

Kryminologia wobec współczesnych form i technik przestępczych

obejmuje następujące pozycje:

1. *Handel ludźmi - współczesne niewolnictwo*,
W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2006.
2. *Wybrane zagadnienia kryminologii*,
W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2007.
3. *Kryminologia wobec współczesnych wyzwań cywilizacyjnych*,
G. Kędzierska, W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2010.
4. *Organized Crime and Terrorism - Reasons, Manifestations, Counteractions*,
W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2011.
5. *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*,
M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2011.
6. *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*,
W. Pływaczewski (red.), Olsztyn 2012.
7. *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*,
W. Pływaczewski, P. Chlebowicz (red.), Olsztyn 2012.
8. *Gospodarka odpadami. Problematyka prawna i ekokryminologiczna*,
W. Pływaczewski, Sz. Buczyński (red.), Olsztyn 2013.
9. *Nielegalna eksploatacja obszarów leśnych*,
W. Pływaczewski, M. Duda (red.), Olsztyn 2013.
10. *Zagrożenia w sektorze bankowym. Analiza kryminalna zjawisk oraz możliwości przeciwdziałania*,
P. Chlebowicz (red.), Olsztyn 2013.

*Uczestnicy międzynarodowej konferencji naukowej
„Ekokryminologiczne aspekty nielegalnej eksploatacji obszarów leśnych”,
Olsztyn, 25 kwietnia 2013 r.*

Zauważając potrzebę przeprowadzenia szerokiej dyskusji społecznej i naukowej wyznaczającej nowe kierunki działań w obszarze ekologii w wymiarze lokalnym, regionalnym i ogólnokrajowym Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie wraz z Fundacją „Forum Dialogu Publicznego” oraz Studenckim Kołem Naukowym Kryminologii „Vestigium” zorganizowała międzynarodową konferencję naukową „Ekokryminologiczne aspekty nielegalnej eksploatacji obszarów leśnych”. Jej organizacja możliwa była dzięki wsparciu Samorządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego oraz Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych. Stanowiła ona jednocześnie kontynuację podjętego przez KKiPK ekokryminologicznego nurtu badań nad zagrożeniami środowiska naturalnego. Celem konferencji było wskazanie, diagnoza i monitorowanie patologicznych zjawisk zagrażających środowisku leśnemu, a także określenie najskuteczniejszych metod przeciwdziałania. Organizatorzy podjęli równocześnie próbę wpłynięcia na zmianę społecznego postrzegania przestępczości przeciwko środowisku opartego na stereotypie jej niższej szkodliwości i dolegliwości w porównaniu z klasyczną przestępczością kryminalną. Spotkanie miało także na celu integrację oraz merytoryczny dialog pomiędzy ośrodkami naukowymi, instytucjami państwowymi, organizacjami pozarządowymi oraz szeregiem innych podmiotów czynnie zaangażowanych w działalność na rzecz ochrony środowiska leśnego. Konferencją odbyła się 25 kwietnia 2013 r. w Centrum Konferencyjnym Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

SPIS TREŚCI

Contents

OD REDAKTORÓW

From editors

(Wiesław Pływaczewski, Maciej Duda).....8

ROZDZIAŁ I. Grabież światowych zasobów leśnych – perspektywa forest crime

Plunder of the world's forests – the perspective of forest crime

(Wiesław Pływaczewski).....11

ROZDZIAŁ II. System parków narodowych w Stanach Zjednoczonych na tle rozwoju międzynarodowego prawa ochrony środowiska

System of national parks in the United States within the legal framework of international environmental law

(Tove Klovning, Olga Łachacz).....36

ROZDZIAŁ III. Strategie ochrony obszarów zielonych w Senegalu.

Zarys problematyki

Reflections on the strategy for the protection of green areas in Senegal

(Bara Ndiaye).....47

ROZDZIAŁ IV. Zjawisko nielegalnej eksploatacji zasobów leśnych z perspektywy Federacji Rosyjskiej

Phenomenon of illegal exploitation of forest resources from the perspective of the Russian Federation

(Denis Sołodow).....62

ROZDZIAŁ V. Europeizacja prawa ochrony środowiska

Europeanization of environmental law

(Szymon Michał Buczyński).....70

ROZDZIAŁ VI. Etiologia przestępczości przeciwko lasom w świetle teorii kryminologicznych

Etiology of criminality against forests in the light of criminological theories

(Joanna Narodowska, Maciej Duda).....90

ROZDZIAŁ VII. Kryminalistyczne aspekty pracy Straży Parku

Forensic aspects of the work of the Park Rangers

(Grażyna Kędzierska).....102

ROZDZIAŁ VIII. Rola Straży Leśnej w zwalczaniu przestępstw i wykroczeń

Role of the Forest Service in fighting against crimes and offences

(Tadeusz Pasternak).....117

ROZDZIAŁ IX. Szkodnictwo leśne – głos w dyskusji na temat ochrony lasów

Forest damages – the discussion on forest protection

(Izabela Nowicka).....135

ROZDZIAŁ X. Prawnokarna ochrona zasobów leśnych	
<i>Criminal protection of forest resources</i>	
(Robert Dziembowski, Małgorzata Szwejkowska, Elżbieta Zębek).....	144
ROZDZIAŁ XI. Zniszczenie lasu jako podstawa do odpowiedzialności karnej	
<i>Destruction of forest as a basis for penal liability</i>	
(Leszek Mering).....	153
ROZDZIAŁ XII. Kilka uwag o przepisach karnych w ustawie o leśnym materiale	
rozmnożeniowym	
<i>Some remarks on criminal provisions in the Act on forest reproductive</i>	
<i>material</i>	
(Piotr Ochman).....	163
ROZDZIAŁ XIII. Krajobraz kulturowy – konwergencja systemów ochrony	
<i>Cultural landscape – the convergence of protection systems</i>	
(Szymon Michał Buczyński).....	176
ROZDZIAŁ XIV. Eksploracja archeologiczna obszarów leśnych	
<i>Archaeological exploration of woodlands</i>	
(Maciej Duda, Joanna Narodowska).....	192
ROZDZIAŁ XV. Ochrona podlaskich lasów w ocenie społecznej	
<i>Protection of forests in the opinion of Podlasie residents</i>	
(Ewelina Karpowicz, Adam Kipa).....	205
WYBRANA LITERATURA OPRACOWANYCH ZAGADNIEŃ	
<i>Chosen literature</i>	220

Od redaktorów

Destrukcyjne zjawiska występujące w obrębie kompleksów leśnych stanowią realne i co raz poważniejsze zagrożenie dla dziedzictwa przyrodniczego Polski. Problematyka ta nabiera szczególnego znaczenia w regionie Warmii i Mazur pretendującym do miana Zielonych Płuc Polski oraz miejsca na liście Siedmiu Cudów Natury (*New 7 Wonders*). W tym kontekście ochrona środowiska naturalnego staje się priorytetowym wyzwaniem, również dla przedstawicieli nauk penalnych. Jednocześnie globalizacja przestępczości oraz poszukiwanie nowych obszarów aktywności przez zorganizowane grupy przestępcze powoduje, iż szeroko rozumiane środowisko, w tym obszary leśne stanowią coraz częściej przedmiot zamachów przestępczych. Odnotować należy również patologiczne zjawisko traktowania lasów jako „rzeczy niczyjej”, a nie cennego dobra wspólnego, wymagającego specjalnej ochrony. Konieczna jest zatem szeroka dyskusja społeczna i naukowa wyznaczająca nowe kierunki działań w obszarze ekologii lasów w wymiarze lokalnym, regionalnym, ogólnokrajowym oraz globalnym. Niniejsza publikacja stanowi podsumowanie badań mających na celu wskazanie zjawisk patologicznych kojarzonych z tzw. problematyką leśną, a także określenie skuteczniejszych metod przeciwdziałania pojawiającym się zagrożeniom. Stwierdzić należy ponadto, iż świadomość zagrożeń ekologicznych wynikających z działalności przestępczej jest w społeczeństwie niewystarczająca. W powszechnym odbiorze czyny naruszające integralność środowiska leśnego postrzegane są najczęściej jako tzw. „przestępstwa bez ofiar” (*victimless crimes*), czyli zachowania, których społeczna szkodliwość nie jest dostrzegana, a przez sprawców takich czynów wręcz kwestionowana. Zjawisko to ma istotne konsekwencje w obszarze ujawniania tzw. przestępstw leśnych. W związku z powyższym autorzy opracowania podjęli próbę podważenia dotychczasowych stereotypów, m.in. poprzez wskazanie – na tle klasycznej przestępczości kryminalnej – rozmiarów, szkodliwości, a także społecznych reperkusji zjawiska nielegalnej eksploatacji obszarów leśnych.

Prezentowana publikacja nawiązuje m.in. do dorobku międzynarodowej konferencji naukowej „Ekokryminologiczne aspekty nielegalnej eksploatacji obszarów leśnych”, która została zorganizowana 25 kwietnia 2013 r. przez Katedrę Kryminologii i Polityki Kryminalnej Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie we współpracy w Fundacją „Forum Dialogu Publicznego” oraz Dyрекcją Generalną Lasów Państwowych. Konferencja ta stanowiła realizację zadania samorządu województwa warmińsko-mazurskiego z zakresu ekologii i ochrony zwierząt oraz ochrony dziedzictwa przyrodniczego (OŚ-1/2013). Spotkanie to miało na celu m.in. zainicjowanie dialogu pomiędzy ośrodkami naukowymi, instytucjami państwowymi, organizacjami porządkowymi oraz innymi podmiotami czynnie zaangażowanymi w działalność na rzecz ochrony środowiska leśnego.

Jednocześnie książka ta wpisuje się w szeroki nurt nowego kierunku zainteresowań nauki kryminologii określany jako „zielona kryminologia” bądź „ekokryminologia”. Wprawdzie ta nowa dziedzina budzi liczne kontrowersje, jednakże jej nieszablonowe podejście do współczesnych zagrożeń ekologicznych, a zwłaszcza determinacja w definiowaniu nowych zjawisk patologicznych w obrębie środowiska naturalnego, pozwalają sądzić, że ten nowy kierunek zainteresowań badawczych nie tylko nie zagrozi integralności kryminologii jako dyscypliny naukowej lecz przeciwnie, znacząco poszerzy jej spektrum obszarów badawczych. Jednym z istotnych zadań ekokryminologii jest monitorowanie zagrożeń obszarów leśnych, poszukiwanie przyczyn,

diagnozowanie form i rozmiarów zjawisk patologicznych związanych z lasami, a także wskazanie skutecznych metod przeciwdziałania. Prowadzone przez Katedrę Kryminologii i Polityki Kryminalnej badania w obszarze *green criminology* prezentowane są w publikacjach z serii wydawniczej „Kryminologia wobec współczesnych form i technik przestępczych”. W szczególności wymienić należy tu następujące książki: M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Olsztyn 2011, W. Pływaczewski (red.), *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*, Olsztyn 2012, W. Pływaczewski, Sz. Buczyński (red.), *Gospodarka odpadami. Problematyka prawna i ekokryminologiczna*, Olsztyn 2013 oraz oddawaną w ręce czytelnika pracę, która stanowi już dziewiątą publikację książkową Katedry Kryminologii i Polityki Kryminalnej.

Niniejsza monografia koresponduje również z badaniami prowadzonymi w ramach Sieci Naukowej „Polska sieć badawcza – Badania naukowe i prace rozwojowe na rzecz bezpieczeństwa państwa i obywateli” stanowiącej kontynuację Forum Naukowego „Podlasie-Warmia i Mazury”, którego członkami są: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Uniwersytet w Białymstoku oraz Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie. Celem tej inicjatywy jest podejmowanie przedsięwzięć badawczych na rzecz poprawy bezpieczeństwa, ograniczania lub eliminowania zjawisk kryminogennych oraz przeciwdziałania niszczeniu środowiska naturalnego w Polsce, głównie w województwie warmińsko-mazurskim i podlaskim.

Książka składa się z 15 rozdziałów poświęconych problematyce nielegalnej eksploatacji obszarów leśnych postrzeganej z perspektywy szeroko pojętych nauk penalnych (prawa karnego, prawa wykroczeń, kryminologii, kryminalistyki, polityki kryminalnej) oraz nauk przyrodniczych. Autorami poszczególnych wystąpień są uznani specjaliści z poszczególnych dziedzin, pracownicy naukowci uczelni wyższych (Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Uniwersytetu Wrocławskiego, Wyższej Szkoły Administracji i Biznesu w Gdyni, Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku oraz Washington University w St. Louis), a także przedstawiciele praktyki (Policja, Główny Inspektor Straży Leśnej) oraz młodzi adepci nauki (doktoranci i członkowie studenckich kół naukowych).

Opracowanie otwiera rozdział wprowadzający czytelnika w szeroko rozumianą problematykę tzw. przestępczości przeciwko lasom, określanej w światowej literaturze kryminologicznej jako *forest crime* (Wiesław Pływaczewski). Kolejne trzy rozdziały przedstawiają praktykę i doświadczenia ochrony obszarów leśnych w innych krajach – USA (Tove Klovning, Olga Łachacz), Senegalu (Bara Ndiaye) i Rosji (Denis Sołodow). Następne rozdziały poświęcone są zjawisku europeizacji prawa ochrony środowiska (Szymon Michał Buczyński) oraz etiologii przestępczości przeciwko lasom w świetle teorii kryminologicznych (Joanna Narodowska, Maciej Duda). Zagadnienia związane z praktyką przeciwdziałania przestępczości przeciwko lasom omawiane są w rozdziałach dotyczących roli Straży Leśnej w zwalczaniu przestępstw i wykroczeń (Tadeusz Pasternak) oraz w części poświęconej kryminalistycznym aspektom działalności Straży Parku (Grażyna Kędzierska). Dalsze cztery rozdziały obejmują szczegółowe rozważania z zakresu prawa wykroczeń i prawa karnego, ich autorzy podejmują m.in. takie problemy jak: szkodnictwo leśne (Izabela Nowicka), prawno-karna ochrona zasobów leśnych (Robert Dziembowski, Małgorzata Szwejkowska, Elżbieta Zębek), zniszczenie lasu jako podstawa odpowiedzialności karnej (Leszek Mering) oraz przepisy karne ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym (Piotr Ochman). Monografię zamykają rozdziały poświęcone

zagadnieniu krajobrazu kulturowego (Szymon Michał Buczyński), zjawisku eksploracji archeologicznej obszarów leśnych (Maciej Duda, Joanna Narodowska) oraz badaniom opinii społecznej na temat ochrony podlaskich lasów (Ewelina Karpowicz, Adam Kipa).

Jak zauważają autorzy niniejszego opracowania, w świetle prezentowanych artykułów należałoby zastanowić się nad możliwością szerszego niż dotychczas stosowania w polskiej literaturze kryminologicznej pojęcia „przestępczość leśna”, tym bardziej, że termin ten na dobre wpisał się do dorobku światowej kryminologii. Jego eksponowanie na gruncie nauk penalnych może budzić pewne zastrzeżenia, na przykład rodzić podejrzenie o nie do końca przemyślane naśladownictwo. Jednakże należy pamiętać, że analizowana problematyka kojarzona z anglosaskim pojęciem *forest crime* ma typowo empiryczny kontekst odnoszący się głównie do nauk kryminologicznych. Wydaje się więc, że twórcze przeniesienie na grunt doktryny prawa karnego dotychczasowego dorobku *forest crime* pozwoliłoby tej nauce znacząco poszerzyć dotychczasowy zakres zainteresowań badawczych, a tym samym przybliżyć przedstawicielom teorii i praktyki problematykę nowych zagrożeń, które pojawiły się m.in. na skutek globalizacji przestępczości. Jednocześnie autorzy książki uznają, iż wydanie tej pracy stanowi jedynie przyczynek do dalszych badań nad problematyką leśną.

Praca niniejsza skierowana jest do szerokiego grona odbiorców, zarówno do przedstawicieli środowiska akademickiego i praktyki prawniczej jak również instytucji państwowych i samorządowych oraz służb zajmujących się ochroną środowiska. Wśród potencjalnych czytelników nie powinno również zabraknąć studentów prawa, administracji, bezpieczeństwa wewnętrznego, ochrony środowiska, a także leśnictwa.

Redaktorzy niniejszej monografii pragną serdecznie podziękować wszystkim osobom, które przyczynili się do jej opracowania i wydania. Przede wszystkim wyrazy wdzięczności należą się recenzentowi – Panu Profesorowi Stanisławowi Pikulskiemu – za wnikliwą i krytyczną ocenę oraz cenne i inspirujące uwagi, które pozwoliły podnieść wartość naukową tego opracowania. Podobne podziękowania redaktorzy kierują również do władz rektorskich i dziekańskich za okazywaną przychylność wobec kolejnych inicjatyw Katedry Kryminologii i Polityki Kryminalnej oraz finansowe i organizacyjne wsparcie podejmowanych badań. Szczególnie gorące wyrazy wdzięczności należą się także Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych w Warszawie oraz Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Olsztynie za merytoryczne i finansowe wsparcie, dzięki któremu niniejsza monografia mogła powstać. Słowa podziękowania należą się również autorom poszczególnych rozdziałów, którzy przygotowując i zgłaszając swoje wystąpienia uznali problematykę nielegalnej eksploatacji zasobów leśnych na tyle ważną, że stała się ona przedmiotem ich naukowych przemyśleń. Szczególne słowa podziękowania za wkład pracy przy przygotowaniu projektu badawczego, konferencji naukowej oraz niniejszej publikacji należą się pracownikom i doktorantom Katedry Kryminologii i Polityki Kryminalnej, a także Pani mgr Zdzisławie Świtalu – kierownicze Zakładu Poligraficznego UWM – oraz całej załodze tej placówki za profesjonalne wydanie monografii.

Olsztyn, wrzesień 2013 r.

Wiesław Pływaczewski i Maciej Duda

Dr hab. Wiesław Pływaczewski, prof. UWM
Kierownik
Katedry Kryminologii i Polityki Kryminalnej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ I

Grabież światowych zasobów leśnych – perspektywa *forest crime*

Wprowadzenie do problematyki *forest crime*

Specyfika lasów naturalnych (pierwotnych, tropikalnych, deszczowych) na tle innych obszarów zielonych naszej planety polega na tym, że są one przede wszystkim najbardziej urozmaiconymi i złożonymi pod względem biologicznym obszarami leśnymi na Ziemi. Należy jednakże zauważyć, że tempo kurczenia się ich zasięgu jest niepokojąco duże. Raporty Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa (*Food and Agriculture Organization of the United Nations* – FAO) pozwalają szacować ubytki leśne na ok. 70 000 km² rocznie. Niektórzy eksperci podnoszą tę wartość do 140 000 km², a nawet 200 000 km² rocznie. W tym wypadku rozbieżności dotyczą rozumienia terminu wylesianie (deforestacja)¹. Według FAO wylesianie to całkowite usunięcie lasu i zastąpienie go przez użytki nieleśne². Natomiast dla Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody (*International Union for Conservation of Nature* – IUCN) oraz Światowego Funduszu na rzecz Przyrody (*World Wide Fund for Nature* – WWF) wylesianie to degradacja ekosystemu leśnego wraz ze zwierzętami, zasobami genetycznymi, klimatem i produkcją biomasy. Dlatego też, na pytanie o współczesny zasięg lasów pierwotnych i tempo zmniejszania ich obszarów stosunkowo łatwo jest uzyskać odpowiedź w kategoriach ilościowych, natomiast jej wiarygodność jest dyskusyjna. Tym bardziej, że spór o zakres pojęcia „deforestacja” (wylesianie) ma nie tylko kontekst ekologiczny, ale przede wszystkim polityczny oraz ekonomiczny. Wypada w tym miejscu przypomnieć, że niektóre kraje azjatyckie, osiągające znaczne dochody z plantacji palm oleistych (na przykład Indonezja, Malezja, Laos), uznają uprawy palm za obszary leśne, co pozwala im na kamuflowanie procedury masowego wycinania pierwotnych lasów tropikalnych. W ostatecznym rozrachunku kraje te wykazują przed międzynarodowymi organami kontroli – dzięki wspomnianym plantacjom - przyrost obszarów leśnych, co upoważnia je, zgodnie z przyjętymi przez ONZ (UNEP) kryteriami, do otrzymywania międzynarodowej pomocy³. Środowiska ekologów uważają tego rodzaju praktyki za niemoralne uznając, że wspomniana wykładnia obszarów leśnych nie tylko nie służy ich ochronie, ale w rzeczywistości prowadzi do niszczenia naturalnych siedlisk rzadkich gatunków fauny i flory. Przypomnieć również należy, że plantacje palmy oleistej wymagają intensywnego nawożenia. Przyjmuje się, że jego koszt wynosi ok. 70%

¹ Por. Food and Agriculture Organization the United Nations, *Program on Forests and Food and Agriculture Organization of the United Nations, Framework for Assessing and Monitoring Forest Governance*, Washington DC 2011, s. 5 i n.

² *Ibidem*, s. 7 i n.

³ Fundusz na Rzecz Środowiska Naturalnego (*United Nations Environmental Programme* – UNEP). Został on ustanowiony w ramach programu Organizacji Narodów Zjednoczonych realizowanego na rzecz ochrony zasobów środowiska naturalnego. Finansowo jest wspierany przez ONZ, poszczególne państwa, korporacje, fundacje oraz sponsorów indywidualnych – www.UNEP.gov.

wydatków związanych z utrzymaniem plantacji. Stosowane w dużej ilości środki chemiczne, w tym herbicydy, powodują zanieczyszczanie środowiska naturalnego, tym samym negatywnie wpływając na sąsiadujące pierwotne siedliska zwierząt oraz roślin⁴.

Niewątpliwie wpływ na deforestację mogą mieć również czynniki naturalne. Można mówić o powolnych, długookresowych zmianach klimatu, które mogą wpływać na zanik lasów z siedlisk najmniej sprzyjających ich istnieniu, a także o klęskach żywiołowych (pożarach, huraganach, suszach, powodziach), erozji bocznej rzek, ruchach masowych (osuwiskach), erupcji wulkanu. Jednak należy zauważyć, że coraz częściej przyczyną także tych zjawisk jest rabunkowa gospodarka człowieka, która niejednokrotnie przybiera klasyczne formy działalności przestępczej. Do najbardziej groźnych przejawów aktywności kryminalnej, wymierzonej w światowe zasoby leśne, należałoby m.in. zaliczyć działalność międzynarodowych organizacji, które specjalizują się w dokonywaniu oszustw na szkodę branży drzewnej oraz spożywczej. W tej kategorii mieszczą się również wielkie konsorcja zajmujące się bezpośrednio pozyskiwaniem drewna z obszarów objętych ochroną prawną. Znaczna część wskazanych podmiotów to legalne firmy, które nie zważając na obowiązujące zakazy wycinają cenne przyrodniczo drzewa także z parków narodowych⁵. Ich związki z nielegalnymi gangami drzewnymi są coraz silniejsze, stąd można przewidzieć, że tempo nielegalnego zawłaszczania naturalnych zasobów naszej planety, odnotowywane także w sektorze leśnym, będzie coraz większe. Zdaniem przedstawicieli zielonej kryminologii mamy tu do czynienia z zjawiskiem nakładania się legalnej oraz nielegalnej działalności, co znacząco utrudnia możliwość identyfikowania zjawisk przestępczych związanych z nielegalną deforestacją, a tym bardziej uniemożliwia sprawne karanie ich sprawców. Dodatkowo działania organów ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości paraliżowane są na skutek korupcji. Zjawisko to w wielu krajach, zwłaszcza tych które posiadają bogate zasoby leśne, przybiera szczególnie groźne rozmiary, sięgając aż po szczyty władzy⁶.

Według WWF w ciągu jednej minuty z powierzchni Ziemi znika obszar leśny wielkości 36 boisk piłkarskich. Dlatego zahamowanie postępującej deforestacji jest dziś dla społeczności światowej najpilniejszym wyzwaniem, gwarantującym utrzymanie „zdrowia planety”. Zmniejszanie się powierzchni leśnej skutkuje zwiększoną emisją dwutlenku węgla do atmosfery, co ostatecznie prowadzi do wzmożonej zachorowalności na różnego rodzaju choroby układu oddechowego. obrońcy przyrody zastrzegają jednocześnie, że nie są zwolennikami całkowitego zakazu pozyskiwania drewna z obszarów leśnych, jedynie walczą o to, aby ubytek lasów był równoważony przez zalesienia innych gruntów. Podkreślają przy tym, że proceder nielegalnego pozyskiwania drewna, przyczyniając się przede wszystkim do wylesiania naszej planety, sprzyja zjawisku globalnego ocieplenia. W konsekwencji prowadzi to także do utraty różnorodności biologicznej na wielu obszarach. Tym bardziej, że wiele z tych miejsc

⁴ Food and Agriculture Organization the United Nations, *Report of the International Expert Consultation on NON-Wood Forest Products*, Yogyakarta, Indonesia, 17-27.I.1995, Rome 1995, s. 348; Food and Agriculture Organization the United Nations, *Vital Forest Graphics. United Nations Forum on Forest*, GRID, Arendal 2009, s. 8.

⁵ J.M. Sellar, *Illegal trade and the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES)*, [w:] A. Linacre (red.), *Forensic Science in Wildlife Investigations*, CRC Press, Boca Raton 2009, s. 8.

⁶ Zob. D.J. Callister, *Corrupt and illegal activities in the forest sector: current understandings and implications for the World Bank*, Background Paper for the 2002 Forest Strategy, Washington DC 1999, s. 26; V. Tanzi, *Corruption around the world: causes, consequences, scope and cures*, IMF Staff Papers 1998, nr 45(4), s. 559-594.

przed eksploatacją wyróżniało się znaczącą ilością unikatowych gatunków fauny i flory. Należy przy tym zauważyć, że niekontrolowana grabież zasobów leśnych niemal na wszystkich kontynentach spowodowała drastyczny spadek ich liczby. W konsekwencji wiele gatunków zostało skazanych na zagładę. Potwierdzeniem tych niebezpiecznych trendów może być sytuacja tygrysa amurskiego oraz sumatrzeńskiego, których populacje zbliżyły się do stanu krytycznego⁷. Główną przyczyną gwałtownego zmniejszenia się populacji tych rzadkich drapieżników jest przede wszystkim kurczenie się siedlisk, stanowiących dla zwierząt jedyne źródło pozyskiwania pokarmu. Zjawisko to spowodowane w przeważającej większości nielegalnymi wycinkami lasów pierwotnych. Kolejną przyczyną jest czarny rynek handlu tygrysiami skórą oraz innymi pochodnymi tego zwierzęcia (kości, kły, pazury). Nie ulega wątpliwości, że proceder ten zachęca także lokalne społeczności do kłusownictwa. Ubocznym skutkiem niszczenia siedlisk tygrysów, odnotowywanym przez indonezyjskie służby ochrony parków narodowych na Sumatrze, są coraz częstsze przypadki atakowania ludzi przez drapieżników. Jak zauważają eksperci prowadzący badania dotyczące życia tych zwierząt, jest to efekt ograniczania przez człowieka obszarów zapewniających temu gatunkowi niezbędną bazę pokarmową, między innymi na skutek zastępowania naturalnych lasów plantacjami palmy oleistej⁸. Uważa się, że jeśli proces ten będzie przebiegał w takim tempie jak dotychczas, tygrys z Sumatry może podzielić los dwóch innych bliźniaczych gatunków, tygrysa jawańskiego i balijskiego. Przypomnieć należy, że wymienione populacje zostały definitywnie wytrzebione⁹. Skutki masowych wycinek lasów dotyczą również unikatowych gatunków awifauny. Oczywiście jest, że nielegalna eksploatacja lasów pierwotnych przyczynia się do wymierania rzadkich gatunków ptaków drapieżnych. Los taki spotkał m.in. pustulkę maskareńską oraz małpożera. Wiele endemicznych gatunków ptactwa drapieżnego znalazło schronienie na wyspach lub na małych, oddalonych od ludzkich skupisk obszarach. Stąd nazwy tych ptaków nawiązują często do miejsca ich gniazdowania. Należą do nich: harpia papuaska, pustulka szeselska, hakodziób kubański, krogulec nikobarski, myszołów galapaski, błotniak madagarski, wojownik filipiński oraz jawański¹⁰. Należy jednakże zauważyć, że na skutek współczesnych zmian cywilizacyjnych, przede wszystkim dotyczących klimatu, przetrwanie w przyszłości także i tych ptaków staje się problematyczne. Stąd problematyka ochrony lasów pierwotnych przed nielegalnymi wycinkami uznana została za jedno głównych wyzwań jakie wyznaczają przedstawiciele pozarządowych organizacji ekologicznych, wspieranych m.in. przez zieloną kryminologię¹¹.

⁷ Na indonezyjskiej Sumatrze pozostało zaledwie 400 sztuk tych drapieżnych kotów - zob. R. Tilson, P.J. Nyhus, *Tigers of the World: the Science, Politics, and Conservation of Panthera Tigris*, San Diego 2010, s. 493.

⁸ N. Franklin, *Last of the Indonesian Tigers a Cause for Optimism*, [w:] J. Seidensticker, S. Christie, P. Jackson (red.), *Riding the Tiger. Tiger Conservation Human – Dominated Landscapes*, Cambridge 1999, s. 130.

⁹ *Ibidem*, s. 130 i n.

¹⁰ G.C. McGavin, *Zagrożona przyroda. Gatunki, które wkrótce wyginą*, Warszawa 2008, s. 116-117.

¹¹ Zob. P. Bierne, N. South (red.), *Issues in Green Criminology*, Willian Publishing 2007, s. 3-55; także: P. Bierne, N. South (red.), *Environmental Crime*, Willian Publishing 2009, s. 97 oraz R. White, *Crimes Against Nature. Environmental Criminology and Ecological Justice*, Willian Publishing 2008, s. 6 i n.; por. też M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Olsztyn 2011, s. 8-20 oraz G. Kędzierska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń cywilizacyjnych*, Olsztyn 2010, s. 5-165 i W. Pływaczewski, *Przestępczość przeciwko środowisku przyrodniczemu w Afryce jako forma finansowania konfliktów oraz terroryzmu*, [w:] L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk (red.), *Nauka o bezpieczeństwie. Istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju. Studia i materiały*, t. 1, Szczepno 2011, s. 431-446.

Należy również zauważyć, że przemysłowe wycinanie lasów prowadzi też do ubóstwa liczne lokalne społeczności uzależnione od zasobów leśnych¹². Na przykład poszczególne plemiona Indian zamieszkujące dorzecze Amazonii, pozbawione swojego pierwotnego zaplecza, uległy procesom dezintegracji, co ostatecznie zadecydowało o rozpadzie tradycyjnych struktur plemiennych¹³. Ważne znaczenie dla ruchu obrony brazylijskich lasów pierwotnych miała zdecydowana postawa Indian z Puszczy Amazońskiej, którzy w latach 90. ubiegłego wieku czynnie wystąpili przeciwko właścicielom wielkich konsorcjów drzewnych bezprawnie przejmujących ich terytoria¹⁴. Dzięki wsparciu organizacji ekologicznych rdzenni mieszkańcy wielkich obszarów leśnych na całym świecie coraz bardziej przekonują się, że masowa eksploatacja zasobów leśnych, lekceważąca naturalne prawa przyrody, prowadzi najczęściej do cywilizacyjnej i przyrodniczej degradacji cennych przyrodniczo obszarów leśnych. Wycinanie lasów tropikalnych sprzyja też nękającym poszczególne kraje klęskom żywiołowym, takim m.in. jak susze, powodzie, huragany itd. Konsekwencje takiej działalności człowieka ponoszą w szczególności ubogie kraje afrykańskie (Demokratyczna Republika Konga, Rwanda, Kamerun, Uganda, Zimbabwe) oraz niektóre państwa azjatyckie (m.in. Indie, Pakistan, Bangladesz). Z tego też powodu ochrona bioróżnorodności, w tym licznych gatunków dzikich roślin oraz zwierząt, stała się problemem globalnym i tym samym przedmiotem międzynarodowej współpracy¹⁵. Obejmuje ona również działania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, które w najbliższym czasie muszą aktywniej niż do tej pory włączyć się w proces przeciwdziałania licznym patologiom zagrażającym naturalnym zasobom naszej planety. Skala oraz dynamika nielegalnej eksploatacji światowych zasobów leśnych potwierdza, że zjawisko to może w przyszłości zagrozić naszej egzystencji¹⁶.

Plantacje koki a ochrona lasów tropikalnych

Zdaniem przedstawicieli zielonej kryminologii proceder nielegalnych wyrębów lasów pierwotnych bywa też często związany z produkcją i dystrybucją narkotyków¹⁷. Donald R. Loddick uważa, że uprawa krzewów koki, rośliny służącej do produkcji kokainy, znacząco przyspiesza dewastację południowoamerykańskich lasów deszczowych oraz zagraża lokalnym ogniskom bioróżnorodności¹⁸. Na przykład tempo deforestacji w Kolumbii znacząco wzrosło w ciągu ostatnich 20 lat, mimo spowolnienia przyrostu naturalnego i zmian ekonomicznych powiązanych z odchodzeniem od tradycyjnego rolnictwa¹⁹. Natomiast wyraźnie zwiększyła się powierzchnia upraw koki. Warto zauważyć, że ponad 70% światowej produkcji tego surowca pochodziło do niedawna

¹² C.W. Hobley, *Ethnology of A-Kamba and other East African Tribes*, Frank Cass & Co. Ltd., London 1971, s. 132.

¹⁴ Zob. K. Ray, *Rainforest of the World. A Reference Handbook*, Santa Barbara 2001, s. 105-106.

¹⁵ Por. W. Pływaczewski, *Międzynarodowa współpraca policyjna w zakresie przeciwdziałania przestępczości związanej z nielegalnym handlem chronionymi gatunkami fauny i flory*, „Przegląd Policyjny” 2010, nr 4(100), s. 71-93.

¹⁶ National Institute of Justice, *Illegal logging: a market – based analysis of trafficking in illegal timber*, Washington DC 2006, s. 4 i n.

¹⁷ Zob. D.R. Loddick, *Crimes Against Nature, Illegal Industries and the Global Environment*, Praeger 2011, s. 99.

¹⁸ *Ibidem*, s. 97. Podobne oceny można odnieść do kondycji afrykańskich i południowoazjatyckich kompleksów leśnych.

¹⁹ <http://pubs.acs.org/doi/abs/10.1021/es102373d> (dostęp 22.03.2013 r.).

z Kolumbii. Mimo, że dotychczasowe raporty organizacji monitorujących działalność karteli narkotykowych wykazywały brak bezpośredniego wpływu tego rodzaju upraw na stan lasów, jednak do 2005 r. corocznie około 150 km² lasów było zamienianych na kokainowe pola²⁰. Okazuje się, że nawet tak relatywnie nieduża powierzchnia leśna może mieć istotne znaczenie dla środowiska przyrodniczego, zważywszy na fakt, że w lasach deszczowych Kolumbii znajduje schronienie około 10% cennych gatunków fauny. Analizy przestrzenne użytkowania gruntów w tym kraju wskazały również wyraźny negatywny wpływ pośredni sąsiedztwa upraw koki na otoczenie, co w praktyce oznacza najczęściej wylesianie i dewastację okolicznych lasów. Naukowcy wiążą to zjawisko z lokalnym wzrostem zagęszczenia ludności i słabym rozwojem terenów wiejskich, co prowadzi do zwłaszczania terenów leśnych i przeznaczania ich na cele inwestycyjne²¹. Dodatkowo znaczne ilości chemikaliów używanych do oczyszczania pozyskanego z krzewów koki surowca trafia po wykorzystaniu wprost do lasu, co przyczynia się do jego degradacji, m.in. na skutek obumierania roślin i podtruwania zwierząt toksycznymi substancjami wykorzystywanymi przez narkotykowe gangi.

Rząd kolumbijski, korzystając z pomocy ekspertów amerykańskich próbuje lokalizować zakazane plantacje, spychając właścicieli „kokainowych ferm” w głąb dżungli. W konsekwencji coraz większe i cenniejsze obszary leśne są karczowane i wykorzystywane przez farmerów do nielegalnych upraw²². Również centra produkcji i dystrybucji narkotyków zarządzane przez tzw. karte le kolumbijskie znajdują się często w głębi lasów tropikalnych, co skazuje te obszary na dewastację. W wypadku zdekonspirowania tego rodzaju wytwórni przez siły rządowe, kryjóWKi te są podpalane w celu zatarcia dowodów przestępstwa. Jednocześnie na skutek pożarów unicestwiane są duże obszary leśne. W ten sposób dochodzi do zagłady wielu chronionych gatunków roślin i zwierząt²³.

Współcześnie największe szkody w światowych zasobach leśnych powstają na skutek działalności wielkich ponadnarodowych koncernów. Chodzi tu zwłaszcza o duże globalne korporacje reprezentujące przemysł wydobywczy, budowlany, drzewny, celulozowy oraz branżę spożywczą. W wielu przypadkach podmioty te utrzymują ściśle kontakty biznesowe z nielegalnymi strukturami przestępczymi. W przypadku niektórych krajów południowoamerykańskich (uwaga ta dotyczy również niektórych rejonów Afryki oraz Azji Południowo-Wschodniej) tego rodzaju sojusze stały się bez mała regułą²⁴. Pomimo, że strategiczne cele wspomnianych korporacji są zróżnicowane, jednak końcowy rezultat ich aktywności, postrzeganej z perspektywy ochrony środowiska naturalnego człowieka, jest podobny. W większości przypadków działalność tych podmiotów, zorientowana głównie na przejęcie cennych przyrodniczo obszarów leśnych, co przyczynia się wprost do ich degradacji. Zdaniem B. Mathiasena, eksperta UNODC w Kolumbii, „wpływ wysiłków rządu na rzecz ograniczenia nielegalnej uprawy koki jest widoczny. Jednak 2012 r. i wcześniejsze badania pokazują, że po wyeliminowaniu zakazanych plantacji uprawy są często wznawiane na nowych obszarach lub w miejscach uprzednio spacyfikowanych przez służby bezpieczeństwa. Dlatego likwidowanie upraw, nawet gdy przynosi pozytywne rezultaty, musi być uzupełnione o alternatywne systemy

²⁰ <http://www.sciencedaily.com/releases/2011/01/110128144723> (dostęp 20.03.2013 r.).

²¹ F.G. Shanty, P.P. Mishra, *Organized Crime: from Trafficking to Terrorism*, Santa Barbara 2008, s. 189.

²² *Ibidem*, s. 189 i n.

²³ Zob. E. Hickey, *Encyclopedia of Murder and Violent Crime*, Thousand Oaks 2003, s. 139.

²⁴ Por. L. Tacconi (red.), *Illegal Logging: Law Enforcement, Livelihoods and the Timber Trade*, London 2007, s. 5-7.

zarobkowania, które mogą miejscowej ludności poprawić społeczne, ekonomiczne i środowiskowe warunki bytowania, a tym samym umożliwić władzom osiągnięcie trwałej redukcji areału nielegalnych upraw²⁵.

Korupcja jako szczególna forma zawłaszczania światowych zasobów leśnych

Nielegalna branża pozyskiwania drewna, oprócz niszczenia zasobów przyrodniczych, przyczynia się przede wszystkim do uszczuplenia narodowych budżetów poszczególnych państw. Środki finansowe, które przejmują międzynarodowe syndykaty przestępcze oraz legalne, aczkolwiek nieetyczne, korporacje są tak znaczące, że z powodzeniem mogłyby stanowić istotne wsparcie dla lokalnej ludności. Jednakże, jak wskazują źródła Interpolu oraz innych organizacji zwalczających przestępczość przeciwko środowisku, część dochodów generowanych przez podmioty związane z tzw. sektorem drzewnym przeznaczana jest na łapówki dla urzędników państwowych i samorządowych²⁶. Te nielegalne dochody zachęcają skorumpowanych funkcjonariuszy państwowych do angażowania się w przestępczy proceder. Sytuacja taka wpływa destrukcyjnie na kondycję społeczno-gospodarczą wielu ubogich państw, uniemożliwiając ich zrównoważony rozwój. Konsekwencją wszechogarniającej korupcji jest przede wszystkim pogłębiający się proces zubażania najniższych warstw społecznych, które w większości krajów – eksporterów drewna stanowią najliczniejszą warstwę społeczną. Oczywiście jest też, że sektor nielegalnego handlu zasobami leśnymi podważa także bezpieczeństwo międzynarodowe. Przez wspieranie korupcji przyczynia się on jednocześnie do rozwoju zorganizowanej przestępczości w różnych jej postaciach. Najbardziej kryminogennym obszarem, kojarzonym z międzynarodowymi strukturami przestępczymi, jest przemysł wydobywania diamentów (tzw. krwawe diamenty). Należy przy tym zauważyć, że eksploatacja tych minerałów łączy się najczęściej z degradacją środowiska naturalnego. Diamentowe kopalnie były i są dla wielu dyktatorów w Afryce najpewniejszym źródłem pozyskiwania pieniędzy umożliwiających prowadzenie walki z przeciwnikami politycznymi. Z tego też źródła pochodzą także środki służące wspieraniu działalności rebelianckiej, w tym kryminalnej, oraz terroryzmu²⁷. Potwierdzeniem tych ścisłych relacji może być życiorys byłego prezydenta Liberii Charlesa Taylora, który stanął w 2006 r. przed Specjalnym Trybunałem Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Sierra Leone. Wśród 17 zarzutów zakwalifikowanych jako zbrodnie wojenne oraz ludobójstwo, w akcie oskarżenia wymienia się również czyny polegające na grabieży cennych zasobów naturalnych (drewno tropikalne) oraz nielegalny handel diamentami w celu finansowania walki z politycznymi przeciwnikami²⁸. Przestępcza działalność Charlesa Taylora nie jest wyjątkiem, stanowi ona bowiem jeden z licznych przykładów wykorzystywania władzy przez współczesnych dyktatorów do walki z politycznymi oponentami. W kręgu osób podejrzanych o handel diamentami

²⁵ Colombia grows quarter less coca crop, according to UNDOC 2012 survey - www.uondc.org (dostęp 9.08.2013 r.).

²⁶ W. Pływaczewski, *Inicjatywy Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej - INTERPOL na rzecz ochrony dzikich gatunków zwierząt*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 10, s. 5-20.

²⁷ United Nations Office on Drugs and Crime, *Transnational Organized Crime in the West African Region*, 2005, s. 27.

²⁸ Zob. P. Milik, *Geneza Specjalnego Trybunału Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Sierra Leone*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 4, s. 123 i n.

znalazła się m.in. słynny już dziś handlarz bronią, Rosjanin Wiktor But²⁹. W 2008 r. został on zatrzymany w Bangkoku (Tajlandia) po prowokacji zorganizowanej przez agentów amerykańskiej agencji antynarkotykowej DEA (*Drug Enforcement Administration*). Pośród licznych zarzutów postawionych mu przez organy ścigania USA znajduje się również usiłowanie sprzedaży broni przedstawicielom Rewolucyjnych Sił Zbrojnych Kolumbii (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – FARC*)³⁰. Przypomnieć należy, że FARC znajduje się na amerykańskiej liście organizacji terrorystycznych. Działalność tej była finansowana między innymi z pieniędzy pochodzących od plantatorów krzewów koki. W 2000 r. w Mediolanie zatrzymany został przez policję włoską inny handlarz bronią, Ukrainiec Leonid Minin³¹. Prowadził on swoje nielegalne interesy przede wszystkim w krajach Afryki Zachodniej. Podobnie jak W. But dostarczał broń dla rebeliantów z Sierra Leone, Erytrei, Liberii, Angoli a także dla powstańców z innych krajów. Tym samym naruszał międzynarodowe embargo dotyczące zakazu handlu bronią w rejonach objętych konfliktami zbrojnymi. Istotne jest także to, że działalność obu liderów międzynarodowych struktur przestępczych nie ograniczała się do handlu bronią czy innym wyposażeniem wojskowym. W wielu transakcjach środkiem rozliczeniowym były cenne surowce, m.in. drewno tropikalne, ropa, metale kolorowe oraz diamenty³².

Należy także zauważyć, że nieuczciwa konkurencja oparta m.in. na korupcji, której inspiratorem są wspomniane organizacje przestępcze prowadzi często do poważnych zakłóceń na globalnym rynku handlu drewnem. Ich skutkiem są często bankructwa małych i średnich firm, które starają się przestrzegać krajowych i międzynarodowych standardów etycznych. Nie rzadko jest tak, że proces inwestycyjny związany z pozyskiwaniem drewna formalnie jest zgodny z obowiązującym prawem, jednakże zgoda na podjęcie produkcji uzyskana została na drodze przekupstwa, co ostatecznie powoduje, że całą inwestycję należy uznać za co najmniej wątpliwą z punktu widzenia prawa. W tym wypadku chodzi nie tylko o klasyczne przejawy korupcji kojarzonej z instytucjami uprawnionymi do wydawania stosownych zezwoleń na wyrąb drewna, ale również o zachowania przestępcze polegające na fałszowaniu dokumentacji niezbędnej do podjęcia inwestycji. Czynności takie mogą polegać na podrabianiu lub przerabianiu certyfikatów upoważniających do pozyskiwania drewna, jego przerobu lub transferu, a także na wykorzystywaniu sfałszowanych dokumentów. Tego rodzaju „zalegalizowana” dokumentacja może także służyć przestępcom do unikania podatków lub opłat celnych. W przypadku zjawiska nielegalnego wyrębu drewna z lasów tropikalnych działalność fałszerska związana z wytwarzaniem dokumentacji służącej do zawierania transakcji rynkowych stanowi dla międzynarodowych syndykatów

²⁹ W 2005 r. powstał oparty na biografii Wiktora Buta (pisownia ang.: Victor Bout) film fabularny pod tytułem „*Lord of War*” – w Polsce jako „*Pan życia i śmierci*” z Nicolasem Cage’em w roli głównej. W 2012 r. W. But został skazany przez sąd w Nowym Jorku na karę 25 lat pozbawienia wolności oraz grzywnę w wysokości 15 mln dolarów.

³⁰ D. Farah, S. Braun, *Merchant of Death: Money, Guns, Planes, and the Man Who Makes War Possible*, Broadway Books, New York 2004.

³¹ Zob. Robert J. Kelly, J. Maghan, J.J. Serio, *Illicit Trafficking, Contemporary World Issues*, Santa Barbara 2005, s. 129, zob. też – www.unodc.org/unodc/en/wildlife-and-forest-crime/index.html (dostęp 3.09.2013 r.); także: Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, *Crime Prevention and Criminal Justice Responses against Illicit Trafficking Crime Species of Wild Fauna and Flora*, Agenda item 6, Vienna, April 2011 (United Nations, Economic and Social Council, E/CN.15/2011/L.5/rev.1).

³² L. Minin miał oficjalnie zarejestrowaną firmę pozyskującą drewno tropikalne dla potrzeb europejskiego przemysłu meblowego (*Exotic Tropical Timber Enterprises*). Jedno z biur tej firmy znajdowało się w stolicy Liberii – Monroviu.

przestępczych, obok korupcji, podstawową formę przestępczego kamuflażu. Tym samym przerobione lub podrobione dokumenty umożliwiają tym organizacjom uruchamianie ciągle nowych kanałów przemytu drewna pochodzącego z nielegalnych źródeł. Podkreślić należy również, że zakres przedmiotowy analizowanego procederu obejmuje także zachowania tych podmiotów, które nabywają drewno lub jego produkty z naruszeniem wskazanych wcześniej standardów etycznych, prowadząc w konsekwencji do naruszenia prawa³³.

Formy grabieży światowych zasobów leśnych – problematyka *forest crime*

Jak wcześniej podkreślono, nielegalna działalność polegająca na produkcji i obrocie drewnem pochodzącym z dużych obszarów leśnych nie jest zjawiskiem jednorodnym. Obejmuje ona nie tylko handel drewnem pozyskanym z nielegalnych wyrębów, ale także inne formy aktywności związane z tą działalnością. Należy do nich zaliczyć przede wszystkim wycinanie bez zezwolenia drzew na obszarach lasów pierwotnych oraz zbywanie lub przetwarzanie drewna pozyskanego niezgodnie z miejscowym prawem. Ponadto w zakres przedmiotowy tej definicji wpisuje się również legalna działalność związana z pozyskiwaniem drewna, jednakże naruszająca jego warunki. Chodzi tu przede wszystkim o przekraczanie limitów wyrębów oraz pozyskiwanie innych gatunków drzew niż określają to warunki zezwolenia. Dodatkowo znamiona tego przestępczego zjawiska mogą także wyczerpywać działania polegające na prowadzeniu wycinki w okresach ochronnych ustalonych w celu ochrony zagrożonych siedlisk cennych roślin lub miejsc przebywania dzikich gatunków zwierząt. W tym wypadku może dojść do kumulacji przepisów krajowych odnoszących się do analizowanego zjawiska z regulacjami międzynarodowymi (konwencyjnymi), które dotyczą problematyki szeroko pojętej ochrony środowiska przyrodniczego³⁴. Należy również pamiętać, że część nielegalnej działalności eksploatacyjnej na obszarach lasów pierwotnych prowadzona jest w strefach objętych ścisłą ochroną. Wiadomo, że jakakolwiek forma komercyjnej aktywności w takich miejscach jest bezwzględnie zakazana. Nie ulega też wątpliwości, że przedstawiony zakres przedmiotowy zjawiska nielegalnego handlu drewnem uzupełnić należy o te transakcje, które mogą mieć zdecydowanie korupcyjny kontekst. Głównie chodzi tu o wspomniane już wcześniej różnego rodzaju mechanizmy, które w praktyce są najczęściej kojarzone z procederem zawłaszczania naturalnych zasobów przyrody.

W świetle zaprezentowanych uwag na temat zakresu przedmiotowego przestępczości kojarzonej z zasobami leśnymi należy zauważyć, że w polskiej literaturze prawa karnego brak jest adekwatnego terminu, który obejmowałby wszystkie współczesne formy przestępczej aktywności kojarzonej z problematyką leśną. Wprawdzie, głównie dzięki dorobkowi W. Radeckiego możemy dziś mówić o istnieniu „prawa karnego leśnego”, jednakże pojęcie to ma zdecydowanie ograniczony zakres, chociażby z powodu

³³ Por. L. Tacconi (red.), *op. cit.*, s. 5-7.

³⁴ Zob. W. Radecki, *Przestępstwa konwencyjne przeciwko środowisku*, „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 4, s. 17 i n.; także: W. Pływaczewski, *Ekokryminologia wobec zorganizowanych form kłusownictwa oraz nielegalnego handlu dzikimi gatunkami chronionej awifauny*, [w:] A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Leciak (red.), *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara*, t. II, Toruń 2012, s. 303-320.

jego normatywnych ograniczeń³⁵. Oznacza to, że nie w pełni przystaje ono do definicji kryminologicznej, która – m.in. za sprawą zielonej kryminologii – dodatkowo wypełnia je nowymi, dotychczas mało identyfikowanymi w nauce stanami faktycznymi. W szczególności chodzi tu o niedozwolone praktyki kojarzone z aktywnością międzynarodowych koncernów funkcjonujących na rynku drzewnym oraz spożywczym i niejednokrotnie destrukcyjnym wpływie tych podmiotów na środowisko przyrodnicze. Należy również zauważyć, że pojęcie korupcji na gruncie kryminologii jest znacznie szerzej interpretowane, aniżeli w prawie karnym. Podobnie sytuacja wygląda w przypadku rozumienia szkody ekologicznej. Jej zakres na gruncie zielonej kryminologii diametralnie różni się od wykładni prawnokarnej, tym bardziej że pojęcie to – z punktu widzenia zielonej opcji – stanowi teoretyczną podstawę tego nurtu. Należy zatem zauważyć, że wiele stanów faktycznych, dotyczących m.in. ochrony środowiska naturalnego, w świetle klasycznej wykładni przestępstwa pozostaje poza zakresem zainteresowania prawa karnego, natomiast na gruncie zielonej kryminologii podlegają one dodatkowej cenzurze. Wprawdzie ocena ta pozbawiona jest ustawowej mocy kojarzonej z tradycyjną sankcją, jednakże – co warto podkreślić – może ona skutkować takim poziomem ostracyzmu (na przykład poprzez bojkot konsumencki), którego ekonomiczne konsekwencje mogą być bardziej uciążliwe dla konkretnego podmiotu, aniżeli jakakolwiek kara kryminalna.

W świetle przedstawionych uwag należałoby zatem zastanowić się nad możliwością szerszego niż dotychczas stosowania w polskiej literaturze kryminologicznej pojęcia „przestępczość leśna”, tym bardziej, że termin ten na dobre wpisał się do dorobku kryminologii anglosaskiej (*forest crime*)³⁶. Jego eksponowanie na gruncie polskiej nauki prawa karnego i kryminologii może budzić pewne zastrzeżenia, na przykład rodzić podejrzenie o nie do końca przemyślane naśladownictwo. Jednakże należy pamiętać, że analizowana problematyka kojarzona z *forest crime* ma typowo empiryczny kontekst odnoszący się głównie do nauk kryminologicznych. Stąd wydaje się, że twórcze przeniesienie na grunt doktryny prawa karnego dotychczasowego dorobku *forest crime* pozwoliłoby tej nauce znacząco poszerzyć dotychczasowy zakres zainteresowań badawczych, a tym samym przybliżyć przedstawicielom teorii i praktyki problematykę nowych zagrożeń, które pojawiły się m.in. na skutek globalizacji przestępczości. Wypada przy tym zauważyć, że pojęciem tym posługują się już od dawna przedstawiciele niektórych służb i instytucji, które na co dzień przeciwdziałają patologicznym zjawiskom związanym z gospodarką leśną oraz przemysłem drzewnym. Przy okazji należałoby zastanowić się dlaczego sprawy związane z aferową przestępczością leśną zaledwie incydentalnie (pomijając postępowania dotyczące drobnych kradzieży oraz szkodnictwa leśnego) odnotowywane są w obszarze zainteresowania krajowych organów ścigania? Trudno uwierzyć, chociażby w oparciu o sygnalizowane przez kryminologów trendy na europejskim rynku związanym z gospodarką drzewną, że Polska pozostaje poza orbitą zainteresowań zorganizowanych gangów specjalizujących się w nielegalnym pozyskiwaniu i dystrybucji drewna³⁷. Wydaje się, że stan ten, co niestety potwierdzają statystyki kryminalne, jest wynikiem swoistego nie doceniania, zarówno przez praktyków

³⁵ Zob. W. Radecki, *Ustawa o lasach. Komentarz*, Warszawa 2006; także W. Radecki, *Wykroczenia i przestępstwa leśne*, Zielona Góra 1995.

³⁶ The World Bank, *Forest Sourcebook. Practical Guidance for Sustaining Forest in Development Cooperation, Agriculture and Rural Development*, Washington DC 2008, s. 15 i n.

³⁷ Por. B. Setiono, Y. Husein, *Fighting Forest Crime and Promoting Prudent Banking for Sustainable Forest Management. The Anti – Laundering Approach*, Center for International Forestry Research, Bogor 2005, s. 25.

jak też teoretyków prawa karnego, tego co dzieje się w obszarze międzynarodowej przestępczości. Wiedza o współczesnych zagrożeniach postrzeganych z perspektywy globalnej stanowi jak wiadomo sprawdzone narzędzie prognostyczne, które odpowiednio dostosowane do krajowych realiów, umożliwia konstruowanie wiarygodnych prognoz kryminologicznych. Nie ulega też wątpliwości, że dotychczasowe stereotypowe postrzeganie przestępczości leśnej przez polskie organy ścigania spowodowało nawarstwianie się patologicznych układów na runku pozyskiwania i dystrybucji drewna, stąd ich ocena w oparciu o tradycyjne narzędzia identyfikowane ze ściganiem i ujawnianiem przestępstw, skazana jest niestety na fiasko.

Rozmiary i obszary występowania zjawiska nielegalnego pozyskiwania drewna

Przyjmuje się, że nielegalne pozyskiwanie drewna z lasów zarządzanych przez instytucje publiczne na całym świecie powoduje straty przekraczające 10 miliardów USD rocznie³⁸. Wprawdzie dokładne dane dotyczące tego procederu są trudne do ustalenia, chociażby z uwagi na wysoką „ciemną liczbę” tej przestępczości, jednak wstępne szacunki wskazują, że zjawisko to utrzymuje się w czołówce takich przestępstw jak produkcja i handel narkotykami, bronią, czy też ludźmi³⁹. Jednakże eksperci zajmujący się tą problematyką uważają, że oficjalne dane nie mogą być wiarygodne, ponieważ poszczególne państwa bądź nie prowadzą rzetelnej ewidencji ponoszonych strat, bądź celowo je zaniżają lub wręcz ukrywają. W tym ostatnim wypadku kraje te obawiają się krytyki i napiętnowania ze strony światowej opinii publicznej, a zwłaszcza organizacji ekologicznych. Tym bardziej, że tego rodzaju niepokojące statystyki pośrednio zaświadczały o stanie egzekwowania prawa, a także, co może być szczególnie kompromitujące dla rządów wielu państw, wskazują pośrednio na poziom korupcji. Jednocześnie ekologiczne organizacje pozarządowe w swoich manifestach niejednokrotnie zawyżają ponoszone na skutek tego procederu straty, aby w ten sposób uczulić zarówno opinię publiczną, jak też wszystkie podmioty odpowiedzialne za gospodarkę leśną na świecie, na problematykę ochrony pierwotnych zasobów środowiska. Chcą one tym samym podkreślić potrzebę wprowadzenia skuteczniejszych środków ochronnych. Jak na razie monitoring prowadzony przez te organizacje stanowi główne źródło bieżącej informacji o patologiach związanych z funkcjonowaniem sektora gospodarki leśnej. Na przykład, rząd Estonii szacuje, że w 2003 r. udział nielegalnego wyrębu drewna w stosunku do oficjalnego sektora wyniósł ok. 1%. Natomiast według danych estońskiej organizacji ekologicznej *Green Movement* procent ten wynosi co najmniej 50⁴⁰. Podobnie sytuacja wygląda na Łotwie, która od lat ukrywa rzeczywiste dane dotyczące udziału nielegalnego sektora w branży pozyskiwania drewna. Także z danych Senackiej Komisji na Filipinach wynika, że w 1980 roku straty tego kraju na skutek działalności przestępczego podziemia branży leśnej wyniosły 1,8 mld USD, natomiast w 2002 r. opiewały one już na sumę 3 mld USD. Natomiast Bank Światowy uważa, że dane te są zaniżone, bowiem straty te należy szacować na ok. 10–15 mld

³⁸ *Ibidem*, s. 25.

³⁹ Por. L.A. Neme, *Animal Investigators: How the World's First Wildlife Forensic*, New York 2009, s. 14.

⁴⁰ M.R. Auer, *Estonian Environmental Reforms: A Small Nation's Outsized Accomplishments*, [w:] M.R. Auer (red.), *Restoring Cursed Earth: Appraising Environmental Policy Reforms in Eastern Europe and Russia*, Oxford 2005, s. 20 i n.

USD⁴¹. Oznacza to, że – jak podają źródła niezależne – ok. 88% pozyskiwanego w tym kraju drewna pochodzi z nielegalnych źródeł⁴². Podobny wskaźnik udziału nielegalnego rynku w ogólnym pozyskiwaniu drewna odnotowuje Brazylia, gdzie najczęściej poszukiwanym surowcem jest drewno mahoniowe. Na tym samym procentowym poziomie szacowany jest udział nielegalnego rynku w Peru. Nieco lepiej sytuacja ta przedstawia się w Kolumbii. „Czarny rynek” drewna jest w tym kraju o połowę mniejszy niż w Peru. Podobnie jest na kontynencie afrykańskim, gdzie syndykaty przestępcze zdominowały rynek pozyskiwania i przerobu drewna. Z danych WWF wynika, że najgorzej przedstawia się sytuacja w Liberii i Gabonie. Tropikalne drewno traktowane jest w tych krajach jako środek pozyskiwania funduszy na finansowanie działań wojennych⁴³. Potentatem w produkcji drewna jest także Rosja. Syberyjskie zasoby leśne tego kraju stanowią nie tylko źródło pozyskiwania drewna dla legalnych firm, ale – co od lat odnotowują rosyjskie i międzynarodowe służby policyjne – stanowią pokusę dla przestępczego podziemia. Skala zaangażowania międzynarodowych struktur przestępczych w rosyjski przemysł drzewny, zwłaszcza na wschodzie tego kraju, jest porównywalna z nielegalnymi operacjami przeprowadzanymi w tej branży na rynku brazylijskim i po części indonezyjskim⁴⁴. Nie wolno też zapominać o ekologicznych skutkach zawłaszczania i przemysłowej eksploatacji tajgi. Dotyczą one problemu zmian klimatycznych oraz niszczenia naturalnych siedlisk zwierząt chronionych, szczególnie tygrysa oraz innych kotów drapieżnych⁴⁵.

Nie trudno zauważyć, że kryminologiczna mapa przestępczości związanej z nielegalnymi formami zawłaszczania lasów pierwotnych i ich zasobów pokrywa się w zasadzie z geograficznym rozmieszczeniem dużych kompleksów leśnych na świecie. Stąd do obszarów szczególnie narażonych na wzmożoną penetrację struktur przestępczych zalicza się przede wszystkim dorzecze Amazonii. Jest to obecnie największy na świecie obszar pokryty tropikalnym lasem. Także, co należy podkreślić, jest to jednocześnie teren zakrojonych na wielką skalę inwestycji związanych z eksploatacją minerałów oraz wyrębem cennych gatunkowo drzew i zakładaniem plantacji monokulturowych⁴⁶. Kolejne miejsce w tej niechlubnej statystyce zajmuje Afryka, zwłaszcza jej centralna i południowo-zachodnia część. Do krajów, które na tym kontynencie znajdują się w szczególnym zainteresowaniu branży drzewnej i spożywczej zalicza się m.in. Demokratyczną Republikę Konga, Gabon, Kamerun, Gwineę Równikową, Republikę Środkowej Afryki oraz Republikę Kongo (Kongo-Brazzaville)⁴⁷. Kolejnym obszarem zagrożonym penetracją międzynarodowych organizacji przestępczych jest Azja Południowo-Wschodnia. Pośród krajów azjatyckich, które stają się ofiarą działalności tych organizacji, a także legalnych konsorcjów przemysłowych, najbardziej zagrożone są:

⁴¹ Congress of the United States Office of Technology Assessment, *Technologies to Sustain Tropical Forest Resources and Biological Diversity*, Washington DC 1992, s. 7.

⁴² Zob. L. Tacconi, K. Obidzinski, F. Agung, *Learning Lessons to Promote Forest Certification and Control Illegal Logging in Indonesia*, Jakarta 2004, s. 3.

⁴³ R.M. Ravenel, I.M. Granoff, C.A. Magee (red.), *Illegal Logging in the Tropics: Strategies for Cutting Crime*, Routledge 2005, s. 17.

⁴⁴ Zob. A. Wenger, J. Perovic, R.W. Orttung, I.L. Mulino (red.), *Russian Business Power: the Role of Russian Business in Foreign and Security Relations*, London 2005, s. 246; także: International Union for Conservation of Nature, *The Beginning of the ENA FLEG Process in Russia Civil Society Insights*, Moscow 2005, s. 43.

⁴⁵ R. Tilson, P.J. Nyhus, *op. cit.*, s. 187.

⁴⁶ S. Sawyer, *Crude Chronicles: Indigenous Politics, Multinational Oil, and Neoliberalism in Ecuador*, Duke University Press, Durham 2004, s. 190.

⁴⁷ Zob. L. Tacconi (red.), *op. cit.*, s. 137 i n.

Indonezja, Wietnam, Kambodża, Laos oraz Malesja. Ten ostatni kraj uznawany jest jednocześnie za jeden z głównych światowych rynków przemytu nielegalnego drewna⁴⁸. Podobną rolę na nielegalnym rynku handlu tropikalnym drewnem zajmuje Singapur.

Jak wynika z danych organizacji monitorujących przypadki nielegalnego pozyskiwania drewna z lasów deszczowych, znacząca jego część pochodzi z obszarów objętych ścisłą ochroną przyrodniczą. Okazuje się, że legalna i nielegalna eksploatacja obszarów leśnych w Indonezji zaczęła zagrażać unikatowym siedliskom lokalnej fauny. Na przykład tamtejsze firmy pozyskujące drewno rozszerzyły obszar swojej nielegalnej aktywności na teren Narodowego Parku Tanjung. Należy zauważyć, że park ten – wpisany na listę Światowych Rezerwatów Biosfery – jest jednocześnie jednym z ostatnich siedlisk orangutana⁴⁹.

Jak wcześniej zauważono, zgodnie z obowiązującymi w Indonezji przepisami plantacje palmy oleistej uznawane są za obszary leśne. Klasyfikacja ta jest wprawdzie zgodna z przyjętą przez ONZ definicją lasów, jednakże ekolodzy kwestionują ją uznając, że obszary te nie spełniają w pełni funkcji lasów naturalnych i tym samym sztucznie zawyżają areal lasów pierwotnych. Za podobne praktyki krytykowana jest też Malesja, która należy do czołówki państw oskarżanych o ukrywanie rzeczywistej skali prowadzonych wyrębów leśnych. Należy pamiętać, że to sztuczne powiększanie areалу lasów pierwotnych jest niezwykle korzystne finansowo dla wspomnianych krajów, chociażby w świetle Ramowej Konwencji Zmian Klimatu (*United Nations Framework Convention on Climate Change* – UNFCCC) oraz możliwości uzyskiwania wysokich kompensacji za wdrażanie Programu Redukcji Emisji z Wylesień i Degradacji Lasu (*Reduction Emissions from Deforestation and Forest Degradation* – REDD). Według Ministerstwa Rolnictwa Indonezji w kraju tym jest 7,9 mln ha plantacji palmy oleistej. Do tego należy dodać dalsze 1,8 mln ha, które zostały przewidziane pod inne plantacje. Uprawy te automatycznie zwiększają ogólną powierzchnię indonezyjskich lasów, która w 2005 r. wynosiła 88,5 mln ha. Jednak organizacje ekologiczne są przeciwne zaliczaniu tych plantacji do kategorii lasu, ponieważ, ich zdaniem, tego rodzaju praktyki, będą zachęcać kraje zasobne w lasy naturalne do przekształcania ich w monokulturowe arealy uprawne⁵⁰.

Produkcja węgla drzewnego a ochrona lasów tropikalnych

Nielegalna działalność związana z tzw. branżami leśnymi koresponduje często z innymi zjawiskami przestępczymi. Przede wszystkim chodzi tu o kłusownictwo oraz bezprawny handel i przemysł chronionych gatunków fauny i flory. Obszarem szczególnej aktywności różnego rodzaju legalnych i nielegalnych firm zajmujących się rabunkową eksploatacją lasów tropikalnych jest Afryka Środkowa, w szczególności dorzecze Konga. Działające na tym obszarze konsorcja międzynarodowe nie rzadko współpracują z lokalnymi dowódcami rebelianckich milicji. Na przykład w Demokratycznej Republice Konga (DRK) zawierane są nieformalne porozumienia z lokalnymi watażkami, którzy za odpowiednią zapłatę gwarantują tym firmom bezpieczne prowadzenie interesów. Zakres oferowanych przez rebeliantów usług obejmuje nie tylko ochronę w miejscu działalności

⁴⁸ *Ibidem*, s. 13.

⁴⁹ United Nations Environment Programme, *The Last Stand of the Orangutan: State of Emergency: Illegal Logging, Fire and Palm Oil in Indonesia's National Park*, GRID, Arendal 2007, s. 6-8.

⁵⁰ N. Olsen, J. Bishop, *The Financial Costs of REDD: Evidence from Brazil and Indonesia*, IUCN, Gland 2009, s. 39.

zagranicznych firm, ale także dotyczy zapewnienia bezpiecznego przerzutu różnego rodzaju surowców poza granice kraju. Podejmowane sporadycznie próby rozbicia paramilitarnych organizacji przez siły rządowe nie przynoszą oczekiwanych rezultatów. Rebelianci korzystają bowiem z silnego wsparcia finansowego swoich mocodawców, a także współplemieńców, którzy wegetują w przejściowych obozach dla uchodźców. Współpraca z rebeliantami jest dla nich niejednokrotnie jedyną szansą na polepszenie swojego tragicznego losu. W praktyce to właśnie lokalne milicje zapewniają tanią siłę roboczą dla legalnych lub nielegalnych firm, które zajmują się pozyskiwaniem rzadkich gatunków drewna. Za te usługi rebelianci pobierają od zleceniodawców odpowiednie haracze, które zapewniają im dalszą działalność, m.in. przez zakup broni.

Niezwykle dochodową branżą kontrolowaną przez zorganizowane gangi, w tym paramilitarne bojówki z Konga, jest produkcja węgla drzewnego. Ocenia się, że na kontynencie afrykańskim legalna działalność obejmuje zaledwie 10% tej branży, pozostała część to tzw. ciemna liczba. Oznacza to, że podstawowy surowiec wykorzystywany w produkcji węgla drzewnego, jakim jest drewno poszukiwanych gatunków drzew tropikalnych, pochodzi z nielegalnych wyrębów. Wobec systematycznie rosnącego zapotrzebowania na węgiel drzewny, rośnie także skala zjawiska nielegalnych wyrębów lasów pierwotnych, co prowadzi do niekontrolowanego niszczenia naturalnych siedlisk ludzkich. W konsekwencji niszczone są również unikatowe obszary przyrodnicze. Według danych Programu Ochrony Środowiska ONZ (UNEP) rabunkowa eksploatacja lasów pierwotnych na obszarze Wielkiego Dorzecza Konga zagraża tamtejszej faunie, a zwłaszcza ostatnim siedliskom goryli. Szacuje się, że populacja tej człokształtnej małpy do 2030 r. może zmniejszyć się o 90%⁵¹.

Główne rynki pozyskiwania i transferu nielegalnego drewna

Jak wcześniej zaznaczono, głównym dostawcą nielegalnie pozyskanego drewna na rynek europejski i do USA, są chińskie przedsiębiorstwa, które niejednokrotnie ściśle współpracują z przestępczymi syndykatami kontrolującymi światowy handel drewnem. Z danych Organizacji Narodów Zjednoczonych wynika, że w ciągu ostatniej dekady Chiny przerodziły się w zakresie obrotu drewnem i produktami przemysłu drzewnego z przeciętnego uczestnika rynku w potentata i głównego partnera handlowego zarówno Europy, jak i Ameryki Północnej. Pod względem powierzchni leśnej, wynoszącej 195,5 mln ha, kraj ten zajmuje piąte miejsce na świecie. Blisko 120 mln ha stanowią ekosystemy naturalne. Mimo znaczącego wzrostu powierzchni zalesionej (o ponad 20 mln ha od czasu przeprowadzonej w połowie lat 90. XX w. krajowej inwentaryzacji leśnej), lesistość kraju wynosi jedynie 20,4%, co lokuje go na 139 miejscu w światowym rankingu. Rozmieszczenie ekosystemów leśnych jest bardzo nierównomierne. Najbardziej zalesiona jest północno-wschodnia i południowo-wschodnia część kraju, podczas gdy części północna, środkowa i wschodnia niemal pozbawione są lasów. Wzrost znaczenia chińskiego sektora leśno-drzewnego jest odzwierciedleniem ogólnego wzrostu gospodarczego kraju. Mimo realizowanych od 2001 r. programów zalesienia i zakładania plantacji, wewnętrzna podaż surowca drzewnego jest dalece niewystarczająca dla zaspokojenia popytu. Z tego powodu Chiny systematycznie zwiększają import drewna i produktów drzewnych. Około 60% tego importu pochodzi z krajów członkowskich

⁵¹ C. Nelleman, J. Redmond, J. Refisch, *The Last Stand of the Gorilla – Environmental Crime and Conflict in the Congo Basin*, GRID, Arendal 2007, s. 25 i n.

Europejskiej Komisji Gospodarczej. Zapotrzebowanie Chin na drewno okrągłe wzrosło z blisko 60 mln m³ w 1999 r. do ponad 100 mln m³ w 2008 r., z czego ponad dwie trzecie zaspokajane jest przez pozyskanie surowca krajowego. Głównym zagranicznym dostawcą drewna okrągłego jest Rosja, z której w 2008 r. sprowadzono 18,7 mln m³ surowca, tj. 63% całkowitego jego importu. Produkcja tarcicy w Chinach wyniosła w 2008 r. 28,4 mln m³ i była o 75% wyższa niż w 1999 r. Import tarcicy, sięgający 7 mln m³ zaspokajany jest głównie przez dostawy z Rosji i Stanów Zjednoczonych. Z kolei głównymi eksporterami papieru i masy celulozowo-papierniczej do Chin są kraje europejskie i Stany Zjednoczone. Jednocześnie Chiny są piątym światowym eksporterem produktów drzewnych, z udziałem wynoszącym 8%, natomiast w eksporcie mebli są one światowym liderem. Około 60% całego eksportu (i 70% eksportu przemysłu meblarskiego) trafia na rynki państw regionu Europejskiej Komisji Gospodarczej. Kraj ten stał się jednym z największych producentów i eksporterów produktów drzewnych na świecie, jednakże jest on w dużym stopniu uzależniony od dostaw nieprzetworzonego lub częściowo przetworzonego drewna⁵².

Przeciwdziałanie nielegalnej eksploatacji światowych zasobów leśnych

a) Plan Działań FLEGT

Powołane przykłady potwierdzają potrzebę podejmowania działań na rzecz eliminowania zjawisk patologicznych godzących w ochronę naturalnych zasobów leśnych. Stąd za niezwykle ważne należy uznać inicjatywy lokalne podejmowane w tym obszarze, ale również działania o wymiarze globalnym i regionalnym, do których wpisuje się dotychczasowy dorobek Unii Europejskiej. Początki oficjalnych działań Unii mających na celu ograniczenie nielegalnego pozyskiwania drewna sięgają 2003 r., kiedy to przyjęty został Plan Działań FLEGT (*Forest Law Enforcement, Governance and Trade*)⁵³. Dokument ten określił zakres środków mających na celu zwalczanie problemu nielegalnego użytkowania lasów. Zawarte zostały w nim także zasady zawierania tzw. „dobrowolnych porozumień partnerskich” (*Voluntary Partnership Agreement – VPA*) między Unią Europejską a pozaeuropejskimi krajami-producentami drewna. Jak na razie zawarto dwie umowy partnerskie, z Ghaną i Republiką Konga (Brazzaville)⁵⁴. Wobec braku zadowalających efektów podjętych działań, pewne nadzieje wiążą się z propozycją wdrożenia mechanizmu kontroli pochodzenia drewna i produktów drzewnych trafiających na unijny rynek tzw. *due diligence system* (system zasad należytej staranności). System ten służyć ma zmniejszeniu ryzyka wprowadzania na rynek nielegalnie pozyskanego surowca. Obejmuje trzy elementy właściwe dla zarządzania ryzykiem: dostęp do informacji, ocenę ryzyka i ograniczanie stwierdzonego ryzyka. System zasad należytej staranności powinien zapewniać dostęp do informacji o źródłach i dostawcach drewna i produktów z drewna wprowadzanych po raz pierwszy na rynek wewnętrzny, w tym do

⁵² L. Tacconi, K. Obidzinski, F. Agung, *op. cit.*, s. 15 i n.

⁵³ Zob. rozporządzenie 2173/2005 Rady z 20 grudnia 2005 r. w sprawie ustanowienia systemu zezwoleń na przywóz drewna do Wspólnoty Europejskiej FLEGT (Dz. Urz. L 347/1 z 30.12.2005 r.). Por. także: Rozporządzenie 338/97 Rady z 9.12.1996 r. w sprawie ochrony gatunków dzikiej fauny i flory w drodze regulacji handlu nimi (Dz. Urz. L 61/1 z 3.03.1997 r.) oraz Decyzję 1600/2002/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 22 lipca 2002 (Dz. Urz. L 242/1 z 10.09.2002 r.).

⁵⁴ European Forest Institute, *Forest Law Enforcement, Governance and Trade: the European Union*, Joensuu 2008. Podobne umowy negocjowane są z Kamerunem, Liberią, Malezją, Indonezją i Wietnamem.

istotnych informacji np. dotyczących zgodności z mającym zastosowanie ustawodawstwem, kraju pozyskania oraz, w stosownych przypadkach, regionu w danym kraju i zezwolenia na pozyskanie, gatunku i ilości. Na podstawie tych informacji podmioty powinny przeprowadzić ocenę ryzyka. Gdy zostanie ono zostanie stwierdzone, podmioty powinny je ograniczyć w sposób proporcjonalny do stwierdzonego stopnia w celu zapobiegania wprowadzaniu na rynek nielegalnie pozyskanego drewna i produktów z takiego drewna. Kontrola pochodzenia drewna mogłaby się odbywać w ramach już istniejących systemów kontroli (stosowne organizacje i instytucje prowadzące monitoring w krajach członkowskich), bądź poprzez instrumenty zaproponowane przez dostawców drewna i jego produktów, jeżeli spełniałyby one wymogi określone prawem unijnym. W rezolucji z 22 kwietnia 2009 r. Parlament Europejski przychylił się do propozycji utworzenia systemu zasad należytej staranności. Parlamentarzyści uznali jednak, że aby przygotowywane rozporządzenie było skuteczne, niezbędne jest zaostreżenie działań zaproponowanych przez komisję. Parlament uznał, że odpowiedzialność za zapewnienie legalności pochodzenia drewna powinna spoczywać na wszystkich podmiotach uczestniczących w łańcuchu dostaw surowca. O ile komisja stała na stanowisku, że wrywkowa kontrola pochodzenia będzie odbywała się jedynie u pierwszego dostawcy drewna i jego produktów na rynek, o tyle parlament przyjął rozwiązanie, że wszystkie podmioty produkujące i prowadzące obrót surowcem drzewnym powinny móc wykazać źródła pochodzenia swoich produktów. Ponadto państwa członkowskie miałyby wprowadzić wysokie kary finansowe dla podmiotów łamiących przepisy. Uważa się, że unijne regulacje zakazujące handlu nielegalnie pozyskiwanym drewnem to przełom na skalę międzynarodową., dotyczą one bowiem całego łańcucha dostaw: począwszy od nielegalnie wycinanych lasów na całym świecie, a skończywszy na unijnym rynku, gdzie produkty z drewna są sprzedawane. Według danych ONZ, na świecie nielegalne drewno stanowi 20-40% rynku. Unia Europejska jest jednym z kluczowych rynków zbytu drewna – pochodzącego zarówno z legalnych i nielegalnego wyrębów. Według szacunków, co najmniej 20% sprzedawanego na unijnym rynku drewna pochodzi z nielegalnych wycinek prowadzonych przede wszystkim w takich krajach jak: Brazylia, Chiny, Indonezja, Rosja oraz państwa Afryki Centralnej. Obrońcy środowiska szacują, że roczny obrót nielegalnym drewnem w UE sięga 1,2 mld euro. Zgodnie z założeniami nowych przepisów wprowadzona będzie obowiązkowa certyfikacja drewna importowanego do UE. Eksporterzy i importerzy będą mieli obowiązek dostarczać informacje dotyczące kraju pochodzenia drewna, miejsca prowadzenia wyrębu, pośredników. Każda z firm będzie musiała zapewnić, że cały proces pozyskania drewna odbył się zgodnie z prawem. Podobne gwarancje będą musieli dawać również importerzy produktów z drewna takich jak np. sklejkę, płyty wiórowe, meble czy papier. Za nieprzestrzeganie przepisów przewidziano kary finansowe, które mają być uzależnione od skali szkód wyrządzonych środowisku, wartości drewna oraz od wartości niezapłaconych podatków. Każdy z krajów członkowskich Unii ma wolną rękę we wprowadzeniu sankcji karnych⁵⁵.

⁵⁵ Zob. Rozporządzenie nr 995/2010 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20.10.2010 r. ustanawiające obowiązki podmiotów wprowadzających do obrotu drewno i produkty z drewna (Dz. Urz. L 295/23 z 12.11.2010 r.). Także: Stanowisko Parlamentu Europejskiego z 22 kwietnia 2009 r. (Dz. Urz. C 184E/145 z 8.07.2010 r.), stanowisko Rady w pierwszym czytaniu z dnia 1 marca 2010 r. (Dz. Urz. C 114E/17 z 4.5.2010 r.) oraz stanowisko Parlamentu Europejskiego z 7 lipca 2010 r. (dotychczas niepublikowane w Dzienniku Urzędowym).

b) Działalność Sekretariatu konwencji o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków (CITES)

Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem (*Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora* – CITES) jest międzynarodową inicjatywą, której głównym zadaniem jest zapobieżenie transgranicznemu handlowi różnymi gatunkami roślin i zwierząt oraz wytworzonymi z nich produktami. Konwencja weszła w życie w 1975 r. Głównym jej celem jest kontrola, redukcja lub całkowita eliminacja handlu okazami cennych gatunków fauny i flory, których liczba lub stan sugerują, że ich niekontrolowane pozyskiwanie z naturalnego środowiska byłoby szkodliwe dla ich przetrwania. Dzięki konwencji m.in. znacząco ograniczono handel rogami nosorożców czy ciosami słoni. Obecnie stronami CITES jest 175 państw (w tym Polska). Konwencja reguluje przemieszczenie przez granice państwowe ponad 34 tysięcy gatunków, z czego ponad 5100 to zwierzęta, zaś cała reszta to rośliny. Są one wymienione w trzech Załącznikach do Konwencji, różniących się rygorami ochronnymi. Zdecydowana większość gatunków (ponad 33 tys.) ujętych jest w Załączniku II, natomiast najmniej (ok. 170 taksonów) w Załączniku III. W Unii Europejskiej przepisy CITES są implementowane przez rozporządzenie w sprawie ochrony gatunków dzikiej fauny i flory w drodze regulacji handlu nimi oraz przez kilka powiązanych z nim rozporządzeń wykonawczych Komisji (WE)⁵⁶. Polskim organem zarządzającym CITES jest Minister Środowiska, a polskim organem naukowym CITES – Państwowa Rada Ochrony Przyrody⁵⁷.

Wprowadzie Sekretariat konwencji CITES zorientowany jest przede wszystkim na wspieranie inicjatyw związanych z ochroną zagrożonych wyginięciem dzikich gatunków fauny i flory, jednak działania te nie mogą być oderwane od światowych priorytetów obejmujących ochronę lasów pierwotnych. Dlatego też sygnatariusze konwencji CITES angażują się również we wszystkie bez mała przedsięwzięcia służące ochronie zasobów leśnych⁵⁸. Działania te koordynuje Komitet Roślin Sekretariatu CITES.

c) Rola Banku Światowego w działaniach na rzecz ochrony zasobów leśnych

W trakcie Światowego Kongresu Leśnego w Argentynie (Buenos Aires, 18-23 października 2009 r.) przedstawiony została apel o finansowe wsparcie inicjatyw zmierzających do ograniczenia zjawiska deforestacji. Organizacje ekologiczne, które m.in. były autorem tego dokumentu postulowały 40-procentową redukcję emisji i przeznaczenie 160 mld dolarów na pomoc w tym zakresie krajom rozwijającym się. W nawiązaniu do tej propozycji Bank Światowy postanowił wspomóc sześć państw – Maroko, Brazylię, Demokratyczną Republikę Konga, Nepal i Rumunię. Wsparcie przeznaczone zostało na działania ukierunkowane na walkę z globalnym ociepleniem przez lepsze zarządzanie zasobami leśnymi. Dodatkowo, w ramach Programu Inwestycji Leśnych, Australia, Dania, Norwegia, Wielka Brytania i USA postanowiły wspólnie przeznaczyć na rzecz beneficjentów 350 mln dolarów. Jest to nowatorska idea partnerstwa

⁵⁶ Rozporządzenie 338/97 Rady z dnia 9 grudnia 1996 r. w sprawie ochrony gatunków dzikiej fauny i flory w drodze regulacji handlu nimi (Dz. Urz. L 61/1 z 3.3.1997 r.).

⁵⁷ W. Pływaczewski, *Nielegalny handel chronionymi gatunkami dzikiej fauny i flory*, „Przegląd Policyjny” 2010, nr 3(99), s. 40-42.

⁵⁸ Szerzej na temat działalności Sekretariatu CITES – www.cites.org

pomiędzy państwami, mająca na celu ograniczenie zagrożeń związanych ze zmianami klimatu. Przewiduje ona inwestowanie w państwach rozwijających się, a w szczególności w społecznościach zależnych od lasu, tak, aby pomóc im przygotować i zostać beneficjentem korzyści związanych ze zrównoważoną gospodarką leśną. Na przykład rząd Brazylii uważa, że dzięki pomocy zagranicznej uda się temu państwu ograniczyć do roku 2020 wylesienia w regionie Amazonii o 80%. Obecnie sięgają one 12 tys. km² rocznie. Jest to nie tylko utrata najbogatszych na Ziemi lasów, ale także ogromna tragedia dla zamieszkujących je ludzi, którzy wraz z lasem tracą swoje środowisko życia⁵⁹. Z nadzieją należy odnieść się do inicjowanych przez różnego rodzaju organizacje międzynarodowe programów ograniczania niekontrolowanej wycinki lasów tropikalnych. Na przykład niektóre indonezyjskie koncerny reprezentujące branżę drzewną powoli – przede wszystkim na skutek nacisków ze strony organizacji ekologicznych – zgłaszają chęć uczestnictwa w tych przedsięwzięciach. Między innymi taki akces zgłosił azjatycki gigant tej branży *Asia Pulp and Paper* (APP), wcześniej wielokrotnie oskarżany przez organizacje ekologiczne o prowadzenie rabunkowej gospodarki leśnej. Konsorcjum podpisało umowę dotyczącą zakupu tzw. kredytów węglowych (*Emission Reduction Units* – ERU)⁶⁰. Jest to pierwsze tego typu porozumienie, które będzie finansowane przez prywatną firmę. Uzyskane w wyniku sprzedaży kredytów fundusze zostaną przeznaczone na ochronę około 16 tysięcy hektarów lasów na półwyspie Kampar na Sumatrze. Lasy te były zakładane jako plantacje drzew szybko rosnących i zostaną zachowane jako „Rezerwat Węglowy Kampar”. Czas trwania projektu wynosi 33 lata. W tym okresie koncern zainwestuje własne środki w zakup kredytów węglowych, a uzyskane w ten sposób pieniądze zostaną przeznaczone na programy rozwojowe skierowane do lokalnych społeczności.

Należy również podkreślić, że Bank Światowy jest jednym z inicjatorów powołania międzynarodowego porozumienia na rzecz ochrony światowej populacji tygrysa. Kierując się potrzebą stworzenia trwałego mechanizmu współpracy w zakresie przeciwdziałania przestępczości wymierzonej w dziką przyrodę szefowie pięciu największych organizacji uczestniczących w tzw. tygrysim szczycie (Sankt Petersburg) podpisali deklarację o powołaniu Międzynarodowego Konsorcjum do Walki z Przestępczością Przeciwko Dzikiej Przyrodzie (*International Consortium on Combating Wildlife Crime* – ICCWC). Obok Banku Światowego sygnatariuszami tego porozumienia są: Sekretariat Konwencji CITES, Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej – INTERPOL (ICPO-INTERPOL), Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (*United Nations Office on Drugs and Crime* – UNODC), oraz Światowa Organizacja Celna (*World Customs Organization* – WCO). Jednym z ze znaczących zadań ICCWC jest m.in. przeciwdziałanie zjawisku wykorzystywania cennych gatunków fauny i flory do finansowania konfliktów zbrojnych i terroryzmu. Zdaniem Y. Fedova, dyrektora wykonawczego UNODC, przestępczość przeciwko dzikiej przyrodzie kojarzona zwykle z czynami godzącymi w cenne gatunki zwierząt i roślin coraz częściej wykazuje silne związki z różnymi formami przestępczości zorganizowanej, takimi jak pranie pieniędzy, oszustwa, korupcja oraz stosowanie przemocy. Z pieniędzy pochodzących ze sprzedaży chronionych gatunków zwierząt oraz produktów pochodnych (skóry, mięso, kości) finansowane są wojny, rebelie oraz operacje terrorystyczne. Stąd działania

⁵⁹ I. Vaccaro, E.A. Smith, S. Aswani (red.), *Environmental Social Sciences: Methods and Research Design*, Cambridge 2010, s. 179 i n.

⁶⁰ M.A. Ridley, *Lowering the Cost of Emission Reduction: Joint Implementation in the Framework Convention on Climate Change*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1998, s. 25 i n.

wymierzone przeciwko zjawisku niszczenia przyrody winny obejmować przedsięwzięcia podejmowane na poziomie krajowym oraz międzynarodowym. W pierwszym przypadku winny one dotyczyć przede wszystkim egzekwowania prawa, natomiast współpracę międzynarodową należałoby ukierunkować na doskonalenie dotychczasowych instrumentów, zwłaszcza dotyczących zapewnienia szybkiej wymiany informacji o działalności zorganizowanych gangów przestępczych⁶¹. Warto zauważyć, że eksperci zajmujący się przestępczością wymierzonej w dziką przyrodę od dawna już sygnalizują jej ścisłe związki z międzynarodowymi strukturami specjalizującymi się m.in. w produkcji i dystrybucji narkotyków, praniu pieniędzy, oszustwach oraz handlu bronią.

d) Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (*United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC*)

Niezwykle ważną rolę w identyfikowaniu zagrożeń dotyczących światowych zasobów przyrody, w tym zasobów leśnych, odgrywa Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (UNODC). Zdaniem Y. Fedova, dyrektora wykonawczego tej agencji, przestępczość przeciwko dzikiej przyrodzie kojarzona zwykle z czynami godzącymi w cenne gatunki zwierząt i roślin coraz częściej wykazuje silne związki z różnymi formami przestępczości zorganizowanej. Należą do nich: pranie pieniędzy, oszustwa, korupcja, zabójstwa oraz inne formy stosowanie przemocy. Jak wynika z raportów UNODC pieniądze pochodzące ze sprzedaży chronionych gatunków zwierząt oraz produktów pochodnych (skóry, mięso, kości) służą m.in. finansowaniu wojen, rebelii oraz operacji terrorystycznych. Stąd działania wymierzone przeciwko zjawisku niszczenia przyrody obejmują przedsięwzięcia podejmowane na poziomie krajowym oraz międzynarodowym. W pierwszym przypadku dotyczą one przede wszystkim egzekwowania prawa. Jeśli chodzi o współpracę międzynarodową, to należałoby ją ukierunkować na doskonalenie dotychczasowych instrumentów, zwłaszcza dotyczących zapewnienia szybkiej wymiany informacji o działalności zorganizowanych gangów przestępczych⁶².

Istotną częścią działań na rzecz ratowania zagrożonych gatunków dzikich drapieżnych kotów jest określony przez uczestników wspomnianego wcześniej szczytu program działań zapobiegawczych określony jako: *Tiger Global Recovery Program*⁶³. Warto zauważyć, że eksperci zajmujący się przestępczością wymierzonej w dziką przyrodę od dawna już sygnalizują jej ścisłe związki z międzynarodowymi strukturami specjalizującymi się m.in. w produkcji i dystrybucji narkotyków, praniu pieniędzy, oszustwach oraz handlu bronią. O istnieniu tych powiązań, także w odniesieniu do działalności grup terrorystycznych i rebelianckich, informują m.in. opracowania wspomnianego już wcześniej Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości⁶⁴. Na podkreślenie zasługuje również niezwykle pożyteczna działalność edukacyjna UNODC, nawiązująca m.in. bezpośrednio do problematyki tzw. przestępczości leśnej (*forest crime*)⁶⁵.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ www.interpol.int (dostęp 23.11.2013 r.).

⁶⁴ www.unodc.org/documents/southasia/Newsletter/other/TRAFFIC (dostęp 15.06.2013 r.).

⁶⁵ Zob. United Nations Office on Drugs and Crime, *Wildlife crime and Forest Crime: Analytic Toolkit*, International Consortium on Combating Wildlife Crime, United Nations, New York 2012, s. 2-191.

e) Rola organizacji ekologicznych w przeciwdziałaniu grabieży zasobów leśnych

Ważnym sojusznikiem wymienionych podmiotów są też organizacje pozarządowe (*Non-Governmental Organization's* – NGO's), które na bieżąco śledzą zagrożenia dotyczące ochrony środowiska przyrodniczego⁶⁶. Często to właśnie przedstawiciele tych organizacji są największymi wrogami przestępców, bowiem na co dzień kontrolują zagrożone obszary leśne, informując o pojawiających się niebezpieczeństwach strażników ochrony przyrody. Dlatego też stają się oni najczęściej ofiarami różnego rodzaju gangów⁶⁷.

Jedną z form nacisku NGO na firmy, które nadmiernie eksploatują cenne zasoby leśne jest bojkot konsumencki. Należy też zauważyć, że gdyby nie groźba jego zastosowania wobec wielkich międzynarodowych korporacji, które wykorzystują surowce naturalne, te ostatnie zapewne dalej ignorowałyby liczne inicjatywy podejmowane na rzecz ograniczenia leśnych wyrębów⁶⁸. Warto przypomnieć, że podejmowane m.in. przez Greenpeace akcje na rzecz ratowania naturalnych zasobów Ziemi w znaczącej części dotyczą problematyki ochrony lasów pierwotnych. Miedzy innymi sukcesem zakończyły się podjęte przez te organizację działania wymierzone w indonezyjskie koncerny zajmujące się zakładaniem plantacji palmy oleistej. Przykładem wątpliwej etycznie działalności międzynarodowych koncernów, które naruszają pierwotne zasoby ziemi, było m.in. zaangażowanie się znanej spożywczej firmy Nestle w powszechnie krytykowany przez opinię światową projekt monokulturowej uprawy palmy oleistej w Indonezji. Sukcesem zakończyła się również akcja mająca na celu zmuszenie włoskiego koncernu spożywczego Ferrero do ograniczenia rabunkowej działalności na plantacjach palmy olejowej. Planowane plantacje lokalizowane miały być na obszarach pozyskanych na skutek rabunkowej wycinki lasów tropikalnych. Należy jednakże podkreślić, że na skutek zdecydowanych protestów organizacji ekologicznych, grożących bojkotem wyrobów tej firmy, w 2010 r. wycofała się ona z realizacji tego kontrowersyjnego projektu. Podobnie zareagowała kooperująca z Nestle firma indonezyjska. Głośnym echem na całym świecie odbił się również spontaniczny protest mieszkańców podmoskiewskich Chimek, którzy sprzeciwili się budowie autostrady Moskwa - Petersburg kosztem okolicznych lasów.⁶⁹ Wprawdzie obrońcy przyrody nie do końca osiągnęli swój cel, jednak zainicjowali powstanie liczącego się ruchu na rzecz ochrony przyrody, co w realiach rosyjskich uznać należy za wydarzenie o wyjątkowym znaczeniu. Przykład ten dowodzi, że zdecydowana walka z patologicznymi praktykami skrywanymi przez przedstawicieli administracji publicznej, a także krajowych i międzynarodowych monopolistów, może mieć istotne znaczenie dla tworzenia się globalnej świadomości ekologicznej⁷⁰.

⁶⁶ W. Pływaczewski, *Organizacje pozarządowe na tle problematyki nielegalnego handlu chronionymi gatunkami dzikiej fauny i flory*, „Studia Prawnoustrojowe” 2011, nr 13, s. 265-288.

⁶⁷ W. Pływaczewski, *Combating Organized Poaching in Africa: activities of the Kenya Wildlife Service*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Organized Crime and Terrorism. Reasons. Manifestations. Counteractions*, University of Warmia and Mazury, Olsztyn 2011, s. 55.

⁶⁸ O. Springate-Baginski, E. Wollenberg (red.), *REDD. Forest Governance and Rural Livelihoods. The Emerging Agenda*, Center for International Forestry Research, Bogor 2010, s. 78.

⁶⁹ W sprawie Chimek interweniował również premier Federacji Rosyjskiej Władimir Putin. Ostatecznie problem Chimek stał się przedmiotem rozgrywek politycznych na najwyższym szczeblu państwowym, co miało m.in. wpływ na dymisję ówczesnego mera Moskwy Jurija Łużkowa.

⁷⁰ Zob. M. Barlow, D.B. Thomas, *The Executive's Guide to Enterprise Social Media Strategy: How Social Networks Are Radically Transforming Your Business*, New Jersey 2011, s. 145.

f) Międzynarodowe Porozumienie w sprawie Drewna Tropikalnego

Niezwykle ważnym elementem działań profilaktycznych, związanym z przeciwdziałaniem nielegalnej grabieży lasów pierwotnych, a także innych naturalnych siedlisk cennej fauny i flory, jest wspieranie międzynarodowych porozumień dotyczących ograniczenia zjawiska nielegalnych wyrębów lasów. Przykładem takiej inicjatywy jest m.in. Międzynarodowe Porozumienie w sprawie Drewna Tropikalnego (*International Tropical Timber Agreement – ITTA*)⁷¹. Z nadzieją należy odnieść się do inicjowanych przez różnego rodzaju organizacje międzynarodowe programów ograniczania niekontrolowanej wycinki lasów tropikalnych. Na przykład niektóre indonezyjskie koncerny reprezentujące branżę drzewną powoli – przede wszystkim na skutek nacisków ze strony organizacji ekologicznych – zgłaszają chęć uczestnictwa w tych przedsięwzięciach. Między innymi taki akces zgłosił azjatycki gigant tej branży *Asia Pulp and Paper (APP)*, wcześniej wielokrotnie oskarżany przez organizacje ekologiczne o prowadzenie rabunkowej gospodarki leśnej. Konsorcjum podpisało umowę dotyczącą zakupu tzw. kredytów węglowych (*Emission Reduction Units – ERU*)⁷². Jest to pierwsze tego typu porozumienie, które będzie finansowane przez prywatną firmę. Uzyskane w wyniku sprzedaży kredytów fundusze zostaną przeznaczone na ochronę około 16 tysięcy hektarów lasów na półwyspie Kampar na Sumatrze. Lasy te były zakładane jako plantacje drzew szybko rosnących i zostaną zachowane jako „Rezerwat Węglowy Kampar”. Czas trwania projektu wynosi 33 lata. W tym okresie koncern zainwestuje własne środki w zakup kredytów węglowych, a uzyskane w ten sposób pieniądze zostaną przeznaczone na programy rozwojowe skierowane do lokalnych społeczności.

g) Porozumienie dla zrównoważonej produkcji oleju palmowego (RSPO)

Ważną rolę w przeciwdziałaniu nieograniczonej eksploatacji światowych zasobów leśnych, w szczególności w zakresie ochrony lasów pierwotnych, odgrywają międzynarodowe porozumienia branżowe. Jednym z przykładów takiego sojuszu na rzecz ochrony środowiska może być „Porozumienie dla zrównoważonej produkcji oleju palmowego” (*The Roundtable on Sustainable Palm Oil – RSPO*). Członkowie RSPO reprezentują wiele różnych środowisk, w tym plantatorów płamy oleistej, producentów oraz sprzedawców wyrobów zawierających olej palmowy. Sygnatariuszami porozumienia są również międzynarodowe organizacje ekologiczne i konsumenckie. Głównym celem porozumienia jest promowanie wykorzystania oleju palmowego, pochodzącego z tych terenów, które nie przyczyniają się do zubożenia wartości przyrodniczych i nie oddziałują negatywnie na lokalne społeczności. Aby uzyskać certyfikat RSPO właściciele lub zarządcy plantacji muszą wykazać się aktywnymi działaniami na rzecz ochrony środowiska. W szczególności wymóg ten dotyczy troski o lasy pierwotne, które otaczają plantacje palmy olejowej, a także zagrożone wyginięciem gatunki fauny i flory. RSPO jest ważnym systemem certyfikacji, który pozwala, poprzez odpowiednie oznaczenie towaru, odróżnić produkty zawierające olej palmowy (ciastka, popcorn, pierniki, kosmetyki, biopaliwa) pochodzący z plantacji, które wykazują się dbałością o lokalne ekosystemy, od wytworów wyprodukowanych z rażącym naruszeniem prawa oraz

⁷¹ Pierwsza międzynarodowa umowa w sprawie drewna tropikalnego (ITTA) została zawarta w 1983 r. pod auspicjami Konferencji Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju (UNCTAD). Obecnie obowiązujące porozumienie podpisano w 1994 r. Dokument ten był renegocjowany w latach 2005-2006.

⁷² M.A. Ridley, *Lowering...*, s. 25 i n.

międzynarodowych standardów ochrony środowiska. Warto dodać, że za sprawą wielkich korporacji spożywczych i kosmetycznych zapotrzebowanie na olej palmowy w ostatnich latach gwałtownie wzrosło⁷³. Ceny tego surowca na światowych rynkach utrzymują się na bardzo wysokim poziomie, stąd w branży olejowej określa się go mianem „czerwonego złota”. Wysoką wydajność oleju palmowego uzyskuje się m.in. dzięki nawożeniu, które prowadzi do zanieczyszczenia wód gruntowych, a tym samym negatywnie wpływa na lokalne środowisko. Należy zauważyć, że system RSPO wyróżnia certyfikacje samych plantacji palm olejowych, jak również kolejnych ogniw przetwarzania i wykorzystania oleju palmowego (podsystem SCCS).⁷⁴ Należy dodać, że członkowie RSPO zobowiązują się konsultować swoje przedsięwzięcia ze społecznościami lokalnymi, w szczególności wykorzystywać w produkcji tzw. zielone technologie oraz pozostawiać na plantacjach korytarze dla zwierząt. Krytycy porozumienia podkreślają, że skupia ono jedynie 40% podmiotów związanych z rynkiem produkcji i dystrybucji oleju palmowego, a ponadto wielu jego sygnatariuszy wspiera RSPO jedynie w trosce o swój wizerunek, co w praktyce nie zawsze wiąże się z przestrzeganiem przyjętych zobowiązań. Dodatkowo istnieje realne niebezpieczeństwo mieszania oleju pochodzącego z nielegalnych plantacji oraz z produkcji sprzecznej z krajowymi i międzynarodowymi standardami z olejem objętym certyfikacją RSPO. Nie ulega wątpliwości, że wobec niesłabnącego zapotrzebowania rynku spożywczego na olej palmowy, wspomniane praktyki staną się istotnym narzędziem omijania prawa i norm branżowych przez nieuczciwych producentów i dystrybutorów, a także międzynarodowe organizacje przestępcze specjalizujące się w fałszerstwach żywności⁷⁵.

h) Rada Dobrej Gospodarki Leśnej oraz system certyfikacji – FSC

Rada Dobrej Gospodarki Leśnej (*Forest Stewardship Council* – FSC) jest międzynarodową organizacją, która w oparciu o autorski system certyfikacji promuje odpowiedzialne gospodarowanie światowymi zasobami leśnymi. FSC skupia właścicieli i zarządców lasów, organizacje społeczne i przyrodnicze, firmy przetwórstwa drzewnego i papierniczego, sieci handlowe oraz osoby prywatne, zainteresowane odpowiedzialną gospodarką leśną. Organizacja powstała w 1993 r. Jako główną zasadę wprowadziło oznakowanie logiem FSC produktów pochodzących obszarów leśnych, które spełniają standardy uzgodnione przez członków organizacji FSC. Członkowie FSC skupieni są w trzech umownych izbach:

- społecznej, której celem jest poprawa warunków życia osób pracujących w lasach, społeczności rdzennych oraz ludności lokalnej żyjącej na terenach leśnych
- ekonomicznej - reprezentowanej głównie przez instytucje i firmy zainteresowane komercyjnym wykorzystaniem zasobów leśnych i ich certyfikacją,

⁷³ Dzięki olejowi palmowemu zachowują swoją zwartą konsystencję tak popularne produkty spożywcze jak „Nutella” oraz cukierki „M&M’s”.

⁷⁴ B. van der Maulen (red.), *Private food law. Governing food chains through contract law, self – regulation private standards, audits certification schemes*, Wageningen Academic Publishers, Wageningen 2011, s. 195; M. Chin, *Biofuels in Malaysia. An analysis of the legal and institutional framework*, Center for International Forestry Research, Working Paper no. 64, Bogor 2011, s. 13.

⁷⁵ Zob. W. Pływaczewski, R. Płocki, *Rynek żywności – identyfikacja zagrożeń oraz propozycje dotyczące przeciwdziałania patologiom*, referat wygłoszony w trakcie ogólnopolskiej konferencji zorganizowanej w Wyższej Szkole Policji pt. „Nielegalny rynek żywności. Skala zjawiska i możliwości przeciwdziałania (Szczytno, 20.05.2013 r.), materiały konferencji w druku.

- przyrodniczej - do której należą organizacje i instytucje związane z ochroną środowiska naturalnego, dążące do poszanowania walorów przyrodniczych obszarów leśnych.

Członkowie organizacji FSC odpowiadają za opracowanie Standardów Prawidłowej Gospodarki Leśnej oraz standardów dotyczących kontroli przepływu surowców z lasów certyfikowanych w różnego rodzaju firmach przetwórczych i handlowych – standardy kontroli pochodzenia produktu. Przyjętą zasadą przy podejmowaniu wszelkich decyzji w FSC jest uzyskanie konsensusu, czyli zgody wszystkich trzech izb. Uzgodnienia, które znalazły poparcie trzech izb zostają przyjęte jako obowiązujące dla wszystkich podmiotów związanych z tym systemem (członków organizacji, certyfikowanych, certyfikujących, obserwatorów, pozostałych zainteresowanych). FSC postrzegany jest jako najdynamiczniej rozwijający się dobrowolny, wolnorynkowy mechanizm kreowania odpowiedzialnego leśnictwa⁷⁶. W 2001 r. powołane zostało krajowe przedstawicielstwo FSC pod nazwą FSC - Polska. Sygnatariuszami tego porozumienia były następujące podmioty: Liga Ochrony Przyrody, Stowarzyszenie Producentów Płyt Drewnopochodnych oraz Polski Klub Ekologiczny. W 2003 r. FSC Polska została zarejestrowana jako organizacja pozarządowa o charakterze non-profit w Krajowym Rejestrze Sądowym pod nazwą Związek Stowarzyszeń Grupa Robocza FSC Polska. Od 2006 r. funkcjonuje jako organizacja pożytku publicznego. W czerwcu 2012 r. przyjęto nową nazwę związku – Związek Stowarzyszeń na rzecz Odpowiedzialnego Leśnictwa, która obowiązuje od 29 sierpnia 2012 r. Związek jest jedynym akredytowanym polskim przedstawicielem przy FSC.

Głównym zdaniem FSC Polska jest popularyzowanie idei odpowiedzialnej gospodarki leśnej oraz promocja systemu certyfikacji FSC. Do statutowych celów Związku należy opracowanie i doskonalenie standardów prawidłowej gospodarki leśnej, które obowiązują we wszystkich obszarach leśnych z certyfikatem FSC. Standardy te zostały zawarte w opracowaniu pod tytułem: „Zasady, kryteria i wskaźniki dobrej gospodarki leśnej w Polsce”. Związek zajmuje się również szerzeniem informacji na temat certyfikacji FSC, promocją certyfikowanych produktów oraz monitorowaniem prawidłowego użycia logo FSC na terytorium Polski. Ponadto FSC Polska jest krajowym licencjodawcą na promocyjne użycie logo FSC dla podmiotów nieposiadających certyfikatu FSC⁷⁷. Z punktu widzenia FSC niezwykle istotny jest sam proces opracowywania międzynarodowych wskaźników do standardu odpowiedzialnej gospodarki leśnej FSC (*Standard Forest Management*). Standard FSC ma hierarchiczną strukturę 3-poziomową, na którą składają się (w kolejności od najważniejszych):

- zasady,
- kryteria (stanowią uszczegółowieniem zasad),
- wskaźniki (stanowią uszczegółowienie kryteriów i są istotnymi narzędziami weryfikowania procedur podczas audytów certyfikacyjnych).

Dotychczas na poziomie międzynarodowym opracowywane były Zasady i Kryteria Standardu FSC FM, natomiast wskaźniki opracowywane były na poziomie krajowym lub regionalnym przez Grupy Opracowujące Standard. Przy opracowaniu standardu grupy te miały na uwadze interesy ekonomiczne, społeczne oraz ekologiczne. Standard zawierający tak opracowane wskaźniki wymaga zatwierdzenia przez

⁷⁶ www.fsc.org.

⁷⁷ Szerzej na ten temat – M. Gwiazdowicz, *Certyfikacja gospodarki leśnej i produktów drzewnych*, Biuro Studiów i Analiz Kancelarii Sejmu, nr 802, Warszawa 2001.

Departament ds. Polityk i Standardów FSC (*Policy and Standards Unit FSC*). Obecnie, w celu ujednolicenia systemu, na poziomie międzynarodowym opracowywane są również wskaźniki standardu FSC, jako kontynuacja rewizji zasad i kryteriów, których nowa wersja została zatwierdzona na poziomie międzynarodowym w roku 2012.

FSC Polska, jako stowarzyszenie promujące system certyfikacji FSC, pozostaje w ścisłym kontakcie z akredytowanymi jednostkami certyfikującymi, choć nie uczestniczy w procesie certyfikacji. Oznacza to, że związek nie odpowiada za decyzje dotyczące nadania, utrzymania lub zawieszenia certyfikatów FSC. Zasada ta odnosi się zarówno do certyfikacji właścicieli i zarządców obszarów leśnych jak do firm przetwórczych. W sytuacjach konfliktowych związek uczestniczy w negocjacjach pomiędzy jednostką certyfikującą a posiadaczem certyfikatu w charakterze bezstronnego mediatora. Nie ulega wątpliwości, że system certyfikacji FSC zajmuje znaczące miejsce w działaniach profilaktycznych, służących eliminacji patologii w branży leśnej.

Podsumowanie

Nawiązując do wcześniejszych rozważań należy jeszcze raz zwrócić uwagę na te przyczyny, które prowadzą bezpośrednio do niszczenia zasobów lasów, w szczególności lasów pierwotnych. Przede wszystkim są to: wędrowne rolnictwo żarowe, produkcja węgla drzewnego, ekstensywny chów bydła, komercyjny wyrąb lasów, wycinanie lasów w celu udostępnienia złóż surowców mineralnych, budowy elektrowni wodnych oraz dróg, a także innych elementów infrastruktury⁷⁸. Dodatkowo zjawiskom tym towarzyszy szybki wzrost liczby ludności, ubóstwo, niedożywienie, deficyt edukacji, choroby oraz brak opieki socjalnej. Istotne znaczenie ma także ogólna sytuacja polityczno-gospodarcza świata, w którym istnieją państwa zależne, zadłużone oraz pozbawione dostępu do nowoczesnych technologii. Sytuacja taka skazuje je na rabunkową eksploatację własnych zasobów naturalnych. Inną przyczyną nadmiernej eksploatacji naturalnych zasobów ziemi jest coraz silniejsze finansowe uzależnienie rządów wielu krajów od wielkich korporacji międzynarodowych⁷⁹. Niektóre z nich, jak wykazano w niniejszym opracowaniu, podatne są na zabiegi korupcyjne, co znacząco podważa ich wiarygodność w relacjach z własnymi obywatelami, innymi państwami oraz międzynarodowymi organizacjami.

Produkcja drewna, a także związany z nią przemysł przetwórstwa tego surowca ma doniosłe znaczenie dla światowej gospodarki, stąd istotnym jej elementem są organizacje skupiające podmioty reprezentujące interesy tej branży⁸⁰. Z tytułu posiadanej wiedzy specjalistycznej stanowią one, obok organów ścigania, ważne ogniwo w walce ze zorganizowanymi syndykatami funkcjonującymi na tzw. czarnym rynku handlu drewnem. Wspólnie z organizacjami ekologicznymi powinny one stymulować powstawanie skutecznego prawa, które może znacząco ograniczyć wpływ wspomnianych syndykatów na branżę drzewną, zapewniając tym samym ochronę najcenniejszym pierwotnym obszarom leśnym naszej planety. Warto jednocześnie przypomnieć, że podejmowane przez organizacje pozarządowe akcje na rzecz ratowania naturalnych zasobów Ziemi

⁷⁸ J. Makowski (red.), *Geografia regionalna świata*, Warszawa 2006, s. 230 i n.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ Jedną z nich jest Międzynarodowa Organizacja Drewna Tropikalnego (*The International Tropical Timber Organization – ITTO*) powstała w 1986 r. pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych w celu monitorowania przedsięwzięć związanych z eksploatacją i ochroną lasów tropikalnych.

w znaczącej części dotyczą problematyki ochrony światowych zasobów leśnych⁸¹. Stąd niezwykle ważnym zadaniem kryminologii, w szczególności jej zielonej opcji (*green criminology*), jest identyfikowanie nowych zagrożeń w obszarze środowiska przyrodniczego oraz proponowanie efektywnych środków przeciwdziałania tym zagrożeniom⁸². Niewątpliwie przedstawione wyżej międzynarodowe inicjatywy na rzecz zachowania pierwotnego dziedzictwa leśnego dla kolejnych pokoleń stanowią istotny praktyczny wkład w rozwój badań kryminologicznych.

⁸¹ Do organizacji podejmujących działania na rzecz ochrony zasobów leśnych należy m.in. Światowy Ruch na Rzecz Lasów Deszczowych (*World Rainforest Movement* – WRM) promujący przede wszystkim reformy uwłaszczeniowe dla lokalnych społeczności zamieszkujących obszary zasobne w lasy. Liderzy ruchu uważają, że należy wywierać naciski na kraje Trzeciego Świata, aby podejmowały one działania na rzecz ograniczenia skali ubóstwa. Ruch sprzeciwia się także nieograniczonej ekspansji międzynarodowych konsorcjów drzewnych na terytoriach przynależnych rdzennym mieszkańcom lasów pierwotnych – zob. www.wrm.org.

Title

Plunder of the world's forests – the perspective of forest crime

Streszczenie

Artykuł dotyczy problematyki nielegalnej eksploatacji zasobów leśnych. Autor charakteryzuje poszczególne formy tego zjawiska z perspektywy krajowej, regionalnej oraz międzynarodowej. Przedstawia też różnego rodzaju inicjatywy zmierzające do ukrócenia procederu karczowania lasów pierwotnych. Przy okazji omawia on skutki tej nielegalnej działalności, w szczególności szkody dotyczące środowiska przyrodniczego. Całość rozważań odnosi się do bogatego dorobku zielonej kryminologii i postulatów tego nurtu zmierzających do ochrony lasów oraz cennych gatunków fauny.

Słowa kluczowe

nielegalna eksploatacja obszarów leśnych, lasy pierwotne, przestępczość przeciwko środowisku naturalnemu, zielona kryminologia, korupcja, chronione gatunki fauny i flory

Summary

The paper discusses the issues of illegal exploitation of forest resources. The author characterizes various forms of this malpractice from the national, regional and international perspectives. It presents various initiatives aimed at curbing the practice of deforestation. The paper also takes the opportunity to discuss the impact of this illegal practice including in particular damage to the natural environment. The whole debate hinges upon the rich achievements and postulates of the green criminology aimed at the protection of forests and valuable fauna species.

Keywords

illegal exploitation of the forested areas, primeval forests, crimes against the environment, green criminology, corruption, protected species of flora and fauna

*Tove Klovning, Cand. Jur, LL.M., M.S.
Foreign/Comparative/International Law Librarian & Lecturer in Law
School of Law
Washington University in St. Louis (USA)*

*Dr Olga Łachacz
Adiunkt
Katedra Prawa Międzynarodowego Publicznego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie*

ROZDZIAŁ II

System parków narodowych w Stanach Zjednoczonych na tle rozwoju międzynarodowego prawa ochrony środowiska

Regulacje międzynarodowe dotyczące ochrony lasów jako część międzynarodowego prawa ochrony środowiska – zagadnienia wprowadzające

Rozwój norm prawa międzynarodowego mających za przedmiot kwestie ochrony środowiska nastąpił w latach siedemdziesiątych XX w., kiedy to w 1972 r. z inicjatywy ONZ odbyła się w Sztokholmie Międzynarodowa Konferencja dotycząca Środowiska Człowieka. Ochrona zasobów naturalnych została wtedy podniesiona do rangi jednej z najważniejszych polityk państw i od tego czasu obserwowany jest intensywny postęp w rozwoju norm tego prawa. Dzieje się tak z uwagi na fakt, że od dłuższego czasu społeczność międzynarodowa wyraża poważne zaniepokojenie stanem środowiska naturalnego, jego niszczeniem i zmniejszającymi się możliwościami regeneracji zasobów naturalnych. Ponadpaństwowe działania na rzecz poprawy kondycji środowiska naturalnego uzasadniane są postrzeganiem środowiska jako dobra wspólnego ludzkości¹ oraz troską o przyszłe pokolenia, których funkcjonowanie w warunkach postępującej degradacji przyrody może być niemożliwe. Oczywistym jest, że konieczność współpracy państw w zakresie ochrony zasobów naturalnych jest współcześnie jednym z najistotniejszych zadań społeczności międzynarodowej, chociaż efekty tych działań są determinowane efektywną implementacją standardów prawnomiędzynarodowych w poszczególnych państwach. Niemal nic, w takim dużym zakresie, nie zależy od indywidualnej postawy państw, jak właśnie stan środowiska naturalnego i nawet najbardziej zaawansowane regulacje prawnomiędzynarodowe będą bezskuteczne, jeśli w ramach społeczności międzynarodowej zabraknie woli by je wdrażać.

Katalog instrumentów międzynarodowych w dziedzinie ochrony środowiska jest bardzo rozbudowany i obejmuje umowy międzynarodowe oraz akty prawa miękkiego. Niemniej jednak, jak wskazuje się w doktrynie, problem międzynarodowego prawa ochrony środowiska polega na jego fragmentacji oraz braku jednego uniwersalnego i przy tym wiążącego dokumentu, który mógłby pełnić funkcję parasola wobec pozostałych

¹ O. Cabaj, *Środowisko jako dobro prawne (wprowadzenie do stadium prawnego z zakresu środowiska)*, [w:] T. Jasudowicz, M. Balcerzak (red.), *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jana Białocerkiewicza*, Toruń 2009, s. 887.

regulacji, wyznaczając powszechne standardy w zakresie ochrony przyrody², tak jak czynią to Pakty Praw Człowieka w ramach międzynarodowego prawa praw człowieka. Rolę pierwszych dyrektyw w tej dziedzinie przypisuje się zatem dwudziestu sześciu zasadom międzynarodowego prawa ochrony środowiska sformułowanym w Deklaracji Sztokholmskiej w sprawie środowiska człowieka z 1972 r. Zostały one następnie recypowane przez inne dokumenty, np. Światową Kartę dla Natury z 1982 r. i Deklarację Narodów Zjednoczonych w sprawie Środowiska i Rozwoju z 1992 r. (tzw. Deklaracja z Rio, zawierająca 27 zasad)³, a także stały się odniesieniem dla sądów międzynarodowych, które przywoływały je w orzecznictwie⁴. Status tych zasad jest jednak niejednorodny w kontekście ich mocy wiążącej. Niektóre z nich są powtarzane w wiążących umowach międzynarodowych lub funkcjonują jako część prawa zwyczajowego, ale inne wciąż pozostają w sferze deklaracji intencji.

Spektrum zagadnień, które leżą w obszarze zainteresowania międzynarodowego prawa ochrony środowiska, mimo niejednorodności i fragmentacji jego źródeł, jest szerokie. Przykładem mogą tu być ginące gatunki, zanieczyszczenia mórz i oceanów, emisja szkodliwych substancji, a także szeroko rozumiana ochrona obszarów leśnych. Lasy, kiedyś zajmujące prawie całą powierzchnię Ziemi, są dziś przedmiotem nadmiernej eksploatacji i wymagają podejmowania działań ochronnych tak ze strony społeczności międzynarodowej, jak i podmiotów państwowych, a także prywatnych, np. organizacji pozarządowych oraz przedsiębiorstw zajmujących się przemysłem drzewnym. Nie można jeszcze stwierdzić, że w obrębie norm międzynarodowego prawa ochrony środowiska nastąpiło pełne wykształcenie się publicznego międzynarodowego prawa obszarów leśnych, chociaż pewne regulacje o powszechnym zasięgu już obowiązują. Przyczyny takiego stanu są dość prozaiczne i, tak jak przy większości regulacji międzynarodowych, wiążą się z koniecznością przezwyciężenia sprzeczności w sferze dążeń państw, które we własnym porządku prawnym muszą godzić interesy różnych grup społecznych, np. ekologów i przedsiębiorców przemysłu drzewnego. Natomiast w doktrynie wskazuje się, że regulacje prywatnoprawne o zasięgu międzynarodowym w tej dziedzinie są już dość zaawansowane⁵.

Dokumentem, który zapoczątkował rozwój norm międzynarodowych dedykowanych lasom tropikalnym są tzw. *Principles on Forests* z 1992 r., stanowiące jedną z pięciu deklaracji Szczytu w Rio de Janeiro. Nie udało się wtedy wypracować wiążącej umowy międzynarodowej dotyczącej lasów, ale *Principles on Forests* zostały uznane przez społeczność międzynarodową za pierwszy globalny kompromis w sprawie obszarów leśnych, co świadczy o zrozumieniu wagi problemu i przyjęciu odpowiedzialności za jego skutki⁶. Dodatkowo do lasów odnosi się także Rozdział 11 Agendy 21, w którym zawarto postanowienia o zapobieganiu i zwalczaniu wycinki obszarów leśnych. W kolejnych latach w ramach ONZ przy Komisji ds. Zrównoważonego Rozwoju funkcjonował Międzyrządowy Panel ds. Lasów (1995-1997), a następnie

² A. Akhtarkhavi, *Global Governance of the Environment: Environmental Principles and Change in International Law and Politics*, Edward Elgar Publishing 2011, s. 3 i n.

³ *Ibidem*, s. 6.

⁴ Zob. np. tzw. sprawa Gabčíkovo-Nagymaros między Węgrami i Słowacją, wyrok MTS z 1997 r. (Rep. 7 [140]).

⁵ Zob. więcej: R. Lipschutz, *Why is there no international forestry law?: An examination of international forestry regulation, both public and private*, „Journal of Environmental Law and Policy” 2000-2002, nr 19:153, s. 153-179.

⁶ Ch. Tracy, *Listening for sounds of fallen trees: the principles on forests and lessons from Germany and China*, „Journal of International Law & Practice” 1994, nr 469, s. 473.

Międzyrządowe Forum ds. Lasów (1997-2000). W 2000 r. utworzono Forum ONZ ds. Lasów, stanowiące organ pomocniczy przy Radzie Gospodarczej i Społecznej. W ramach Forum były podejmowane próby przygotowania projektu umowy międzynarodowej regulującej kwestie ochrony i zrównoważonego zarządzania lasami, jednak nie zakończyły się one powodzeniem. W miejsce dokumentu o wiążącym charakterze w 2007 r. przyjęto jedynie „Niewiążący instrument o zrównoważonym zarządzaniu lasami wszystkich typów”⁷.

Dokumentem mającym zastosowanie do omawianej tematyki, lecz o szerszym zakresie przedmiotowym, jest Konwencja o Ochronie Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego z 1972 r. Inicjatorem konwencji były Stany Zjednoczone, które w ten sposób chciały uczcić stulecie założenia parku Yellowstone⁸. Jako pierwsze również proponowaną przez siebie konwencję ratyfikowały⁹. Celem konwencji jest ochrona miejsc o szczególnym znaczeniu kulturowym lub przyrodniczym. Mimo faktu, że konwencja jest wiążącym instrumentem międzynarodowym, na jej mocy nie następuje ograniczenie uprawnień suwerennych państw i zwierzchnictwo państwa nad chronionym terenem pozostaje niezakłócone. To państwa wskazują miejsca, które powinny być umieszczone na Liście Światowego Dziedzictwa i zobowiązują się chronić je przy pomocy procedur wynikających z własnego ustawodawstwa¹⁰. Na listę światowego dziedzictwa mogą być wpisane między innymi miejsca mające szczególną wartość z punktu widzenia zachowania ich naturalnego piękna, w tym parki narodowe.

Konstruując katalog źródeł prawa międzynarodowego odnoszących się do obszarów leśnych, nie można pominąć Konwencji o Bioróżnorodności z 1992 r., przyjętej na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro. Konwencja zobowiązuje państwa do ochrony ich różnorodności biologicznej między innymi przez tworzenie obszarów ochronnych, w ramach których mogą występować również tereny zalesione. W 2004 r. w Kuala Lumpur strony Konwencji o Bioróżnorodności przyjęły plan działań dotyczący obszarów chronionych. Interesującym jest, że w ten sposób zamierzano połączyć cele i działania różnych innych instrumentów międzynarodowych w tej dziedzinie, a w tym przypadku właśnie Konwencji o Bioróżnorodności oraz Konwencji o Światowym Dziedzictwie Ludzkości¹¹. Z kolei konwencje, których przedmiotem jest ochrona zagrożonych gatunków flory i fauny, traktują las jak naturalne środowisko życia tych gatunków i w ten sposób przyczyniają się do jego ochrony. Należy tu wskazać Konwencję o Międzynarodowym Handlu Dzikimi Zwierzętami i Roślinami Gatunków Zagrożonych Wyginięciem (*Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora* – CITES) z 1973 r., która chroni zaledwie kilka gatunków drzew, w tym np. *Swietenia macrophylla* (Mahoniowiec), ale oprócz drzew, wskazuje na takie gatunki flory i fauny, które bez środowiska leśnego nie będą mogły przeżyć¹². Katalog źródeł dotyczących lasów uzupełnia także Konwencja Ramowa ONZ w sprawie Zmian Klimatu

⁷ K. Kunzmann, *The Non-legally Binding Instrument on Sustainable Management of All Types of Forests - Towards a Legal Regime for Sustainable Forest Management?*, „German Law Journal” 2008, t. 09, nr 08, s. 982 i n.

⁸ N. Ishwaran, *International Conservation Diplomacy and the World Heritage Convention*, „Journal of International Wildlife Law & Policy” 2004, nr 43-56, s. 44.

⁹ L. McHugh, *World Heritage Convention and U.S. national parks*, [w:] R. Mateo (red.), *American National Parks: current issues and developments*, Novinka Books 2004, s. 77.

¹⁰ *Ibidem*, s. 81.

¹¹ N. Ishwaran, *op. cit.*, s. 47.

¹² L.C. Christy, Ch.E. Di Leva, J.M. Lindsay, P. Talla Takoukam, *Forest law and sustainable development. Addressing contemporary challenges through legal reform*, Waszyngton 2007, s. 14.

z 1992 r. wraz z Protokołem z Kioto z 1997 r., które obok konkretnych mechanizmów zmniejszania przez państwa emisji gazów cieplarnianych do atmosfery (limity emisji), wskazują na zalesianie jako jedną z możliwości osiągnięcia pożądanych wskaźników emisji dwutlenku węgla¹³.

Wyróżnić można dwie główne płaszczyzny, w obrębie których koncentrują się działania społeczności międzynarodowej na rzecz szeroko rozumianej ochrony lasów. Pierwsza obejmuje zachowanie i konserwację obszarów newralgicznych dla zrównoważonego funkcjonowania planety oraz ochrony miejsc o szczególnych walorach przyrodniczych¹⁴. W tej płaszczyźnie podejmuje się działania zachęcające do tworzenia np. rezerwatów przyrody, parków narodowych i obszarów specjalnie chronionych przed szkodliwą ingerencją człowieka. Natomiast druga płaszczyzna działań społeczności międzynarodowej to rozwój polityki rozsądnego zarządzania lasami (*sustainable forest management*), postrzeganymi jako nieodłączny element lokalnej, regionalnej i globalnej ekonomii, tak aby pielegnować ich walory w warstwie ekologicznej, ekonomicznej i społecznej. Chodzi tu o wdrażanie tzw. zielonej ekonomii, mającej na celu zrównoważone wykorzystywanie i gospodarowanie zasobami lasów, np. w postaci drewna, żeby ich eksploatacja nie powodowała negatywnych skutków dla całego ekosystemu, a raczej była prowadzona w ten sposób, by stymulować rozwój lokalnych gospodarek przy zachowaniu dobroczynnego wpływu lasu na klimat i jakość wód w regionach¹⁵. Zrównoważone zarządzanie lasami wpisuje się w szereg inicjatyw podejmowanych w ramach *Global Forest Governance* (Światowego Zarządzania Lasami). W literaturze podkreśla się, że *Global Forest Governance* to aktualnie wycinek międzynarodowego prawa ochrony środowiska, w którym łączą się regulacje prawnomiędzynarodowe i państwowe oraz standardy pochodzące od podmiotów niepaństwowych – firm i organizacji pozarządowych. Standardy te, zwane *market-based regulations* obejmują kodeksy etyczne, wymogi uzyskiwania certyfikatów jakości lub wytyczne dla przedsiębiorców. W ten sposób, przez zaangażowanie podmiotów niepaństwowych i korzystanie z ich doświadczeń i wiedzy, dąży się do przezwyciężenia trudności związanych z brakiem kompleksowej regulacji międzynarodowej odnoszącej się do ochrony i zrównoważonego gospodarowania lasami, a w tym także problemu wycinania kompleksów leśnych¹⁶. Kluczowe zagadnienia, które zostały objęte inicjatywą *Global Forest Governance* dotyczą redukcji emisji gazów cieplarnianych, zwalczania nielegalnego obrotu drewnem oraz pogłębiania rozwoju rynkowych standardów dotyczących obszarów leśnych.

W zakresie ochrony terenów leśnych przed nadmierną eksploatacją prekursorem wielu rozwiązań prawnych są Stany Zjednoczone, stanowiące kolebkę idei parków narodowych. Prawie wszystkie państwa świata pod koniec XX i na początku XXI w. zaangażowały się w tworzenie parków narodowych i obszarów chronionych, których

¹³ *Ibidem*, s. 15.

¹⁴ Lasy tropikalne stanowią 6% powierzchni Ziemi, a tempo ich wycinki jest dziś znacznie szybsze niż w XX w. Szacuje się, że na obszarze 50 państw wycina się każdego roku 16 milionów hektarów lasów tropikalnych, co powoduje wymieranie wielu gatunków roślin i zwierząt, <http://naszaekologia.pl/ochrona-lasow/> (dostęp 27.06.2013 r.).

¹⁵ Zob. więcej: United Nations Environment Programme, *Sustaining forests: investing in our common future*, UNEP Policy Series, Ecosystem Management, Issue 5 August 2011, <http://www.unep.org/ecosystemmanagement/> (dostęp 27.06.2013 r.).

¹⁶ Na temat przyczyn braku kompromisu państw w kwestii umowy międzynarodowej regulującej wycinanie lasów oraz obligującej strony do prowadzenia zrównoważonej polityki zarządzania lasami zob. cytowany wcześniej interesujący artykuł R. Lipschutz, *op. cit.*, s. 153-179.

łączna liczba z kilkuset wzrosła na świecie do ponad 100 tysięcy¹⁷, ale to właśnie w Stanach Zjednoczonych idea ta się narodziła. Ponadto, jeśli wziąć pod uwagę zarządzanie lasami, to także Stany Zjednoczone, obok Francji i Wielkiej Brytanii dość szybko recypowały uważany za najlepszy z możliwych model niemiecki i przyczyniły się do jego popularyzacji w innych krajach¹⁸.

Międzynarodowa definicja parków narodowych

Parki narodowe tworzone są przez państwa by chronić walory przyrodnicze szczególnie pięknych miejsc i zachować ich wartość dla przyszłych pokoleń. Często stanowią one obiekty dumy narodowej i są atrakcją przyciągającą turystów. Z reguły państwa samodzielnie definiują i wytyczają granice parków narodowych, jednak tzw. *protected areas* pozostają niezmiennie w sferze zainteresowania społeczności międzynarodowej. Światowa Unia Ochrony Przyrody (*International Union for Conservation of Nature* – IUCN), a w jej ramach Światowa Komisja ds. Obszarów Chronionych wyróżniła siedem kategorii takich obszarów: ścisły rezerwat przyrody (kat. Ia), obszar naturalny (kat. Ib), park narodowy (kat. II), pomnik przyrody (kat. III), obszar ochrony gatunkowej lub siedliskowej (kat. IV), obszar chronionego krajobrazu (kat. V) i obszar chroniony o użytkowanych zasobach (kat. VI). Klasyfikacja IUCN została uznana przez ONZ za światowy standard w definiowaniu i utrzymaniu obszarów chronionych i jako taka została implementowana przez wiele państw. W literaturze przedmiotu często spotykany jest pogląd, że to właśnie parki narodowe i pozostałe kategorie obszarów chronionych są najlepszym środkiem służącym zachowaniu bioróżnorodności na Ziemi¹⁹.

W 1969 r. IUCN zdefiniowała park narodowy jako obszar o stosunkowo dużej powierzchni charakteryzujący się jednym lub kilkoma ekosystemami nienaruszonymi przez człowieka, w których gatunki roślin i zwierząt, a także geomorfologiczne miejsca i siedliska są przedmiotem szczególnego zainteresowania naukowego, edukacyjnego i rekreacyjnego, lub które stanowią naturalny krajobraz wielkiej urody. Ponadto tworząc park, państwo powinno podjąć kroki w celu wyeliminowania szkodliwych dla tego miejsca działań, a także umożliwić użytkownikom parku jego zwiedzanie i korzystanie ze wszystkich jego walorów. W 1971 r. wymogi dotyczące parków poszerzono. Obszar parku powinien być zatem nie mniejszy niż 1000 hektarów i powinien być prawnie chroniony. Ponadto funkcjonowanie parków narodowych powinno być zabezpieczone odpowiednim budżetem i personelem oraz promować edukację i rekreację²⁰.

Parki narodowe na tle obszarów chronionych pierwszej kategorii wyróżnia mniej restrykcyjny sposób ochrony, dopuszczający stworzenie infrastruktury turystycznej, np. dróg, ścieżek lub miejsc noclegowych. Niemniej jednak parki narodowe mogą posiadać strefy, do których dostęp odwiedzających może być ograniczony. Według standardów IUCN zarządzanie parkiem powinno być nakierowane na utrzymanie integralności całego

¹⁷ A. Gillespie, *Obligations, gaps and priorities within international regime for protected areas*, „Georgetown International Environmental Law Review” 2006-2007, nr 19, s. 1.

¹⁸ R. Lipschutz, *op. cit.*, s. 154.

¹⁹ http://www.iucn.org/about/work/programmes/gpap_home/ (dostęp 21.08.2013 r.).

²⁰ http://www.iucn.org/about/work/programmes/gpap_home/gpap_quality/gpap_categories/ (dostęp 21.08.2013 r.).

ekosystemu, a wykorzystywanie jego zasobów naturalnych, poza nielicznymi wyjątkami dla celów rekreacji, powinno być zabronione²¹.

Ochrona obszarów leśnych w Stanach Zjednoczonych – parki narodowe

Lasy zajmują ok. jednej trzeciej powierzchni Stanów Zjednoczonych, co daje obszar o powierzchni 747 mln akrów²². W XIX w. prawie 300 mln akrów lasów wycięto, aby stworzyć przestrzeń dla rozwoju rolnictwa, jednak od ponad 100 lat łączna powierzchnia amerykańskich lasów pozostaje niezmieniona i chociaż w niektórych miejscach prowadzone są wycinki drzew na potrzeby rolnictwa i przemysłu przetwórstwa drewnego, to proporcjonalnie przeprowadza się także proces zalesiania innych terenów. Na wschodzie Stanów Zjednoczonych około 83% lasów pozostaje w rękach prywatnych, natomiast w zachodniej części kraju 53% lasów jest własnością publiczną²³.

Historia amerykańskich parków narodowych sięga roku 1832, kiedy Prezydent Andrew Jackson podpisał akt, na mocy którego wydzielono tereny Hot Springs w stanie Arkansas, aby chronić ich unikalność. Nie był to jeszcze park narodowy, ponieważ obszary Hot Springs nie zostały objęte federalną ochroną. Pierwszy na świecie park narodowy Yellowstone utworzono czterdzieści lat później – w 1872 r., a kolejne 18 lat później. Akty prawne, na mocy których powołano parki Yosemite oraz Glacier były ukierunkowane na utrzymanie tych szczególnych miejsc w ich niezmienionym naturalnym stanie²⁴. Oznaczało to zakaz górnictwa, wycinki drzew oraz budowania tam na terenach chronionych²⁵. Do 1916 r. w Stanach Zjednoczonych utworzono jeszcze 37 parków narodowych²⁶. W doktrynie ugruntowało się określenie amerykański „system parków narodowych”²⁷, w którego skład wchodziło w 2013 r. łącznie 401 jednostek zajmujących powierzchnię 84,4 mln akrów. Z tego 80,4 mln akrów było własnością federalną, a pozostałe tereny były w rękach prywatnych lub stanowiły własność stanową²⁸. Samych parków jest jednak 59 i zajmują one obszar o powierzchni 51,9 mln akrów (ok. 210 tys. km²). Pozostałe jednostki to pomniki narodowe (79), rezerваты (18), narodowe parki i miejsca historyczne (124), rzeki narodowe (15), miejsca bitew (11) i inne. Parki narodowe znajdują się na terytorium 27 stanów, a najwięcej z nich jest w Kalifornii (9), następnie na Alasce (8), w Utah (5) i Colorado (4)²⁹. Parki są traktowane

²¹

Źródło:

http://www.iucn.org/about/work/programmes/gpap_home/gpap_quality/gpap_pacategories/gpap_pacategory2/ (dostęp 21.08.2013 r.).

²² Według danych Amerykańskiego Departamentu Rolnictwa powierzchnia lasów w USA wynosiła w 2007 r. ok. 406,4 mln akrów z wyłączeniem terytoriów na Alasce, Hawajach i Dystryktu Kolumbia, co stanowi 21% powierzchni kraju. Zob. U.S. Department of Agriculture, Natural Resources and Conservation Service, *Summary Report: 2007 National Resources Inventory*, <http://www.nrcs.usda.gov/technical/NRI> (dostęp 21.08.2013 r.).

²³ http://www.nationalatlas.gov/articles/biology/a_forest.html (dostęp 27.06.2013 r.).

²⁴ L.M. Dilsaver, *America's National Park System: The Critical Documents*, http://www.cr.nps.gov/history/online_books/anps/ (dostęp 20.08.2013 r.).

²⁵ R. Keiter, *To conserve unimpaired: the evolution of national park idea*, Island Press 2013, s. 14.

²⁶ R.J. Ansson Jr., *Our national parks-overcrowded, underfunded, and besieged with a myriad of vexing problems: how can we best fund our imperilled national park system?*, „Journal of Land Use & Environmental Law” 1998, tom 14, nr 1, s. 1.

²⁷ D.F. Rettie, *Our national park system: caring for America's greatest natural and historic treasures*, University of Illinois 1995, s. 15.

²⁸ C. Hardy Vincent, *Congressional Research Service Report: National Park System: Establishing New Units*, 2013, <http://www.cnire.org/NLE/CRSreports/public/pub-5.cfm> (dostęp 20.08.2013 r.).

²⁹ Zob. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_the_United_States_National_Park_System_official_units (dostęp 07.08.2013 r.).

jak narodowy skarb Stanów Zjednoczonych, a idea ich tworzenia według słów ambasadora USA w Wielkiej Brytanii wypowiedzianych na początku XX w. to „coś najlepszego, co Stanom mogło się kiedykolwiek przydarzyć”³⁰.

Utworzenie pierwszego amerykańskiego parku narodowego nie odbyło się tylko w oparciu o hasła ochrony przyrody głoszone przez grupy ówczesnych ekologów. Był to w zasadzie kompromis między nimi a rozwijającą się branżą turystyczną, której celem była budowa linii kolejowej na Wschód. Podobnie w pozostałych przypadkach – utworzenie parku niesło korzyści ekonomiczne dla mieszkańców okolicznych rejonów³¹. Często także, trzeba było znaleźć rozwiązanie zadowalające w równym stopniu ekologów oraz przedsiębiorców. W 1913 r. Kongres zgodził się na budowę tamy w rejonie Hetch Hetchy Valley w parku Yosemite, tak aby zaopatrzyć w energię i wodę mieszkańców San Francisco. Zwolennicy tamy argumentowali, że odwiedzających park jest bardzo mało, a ludzi potrzebujących wody w San Francisco ok. 500 tys. Po tym wydarzeniu ekolodzy doszli do wniosku, że ustępstwa na rzecz hoteli oraz infrastruktury turystycznej w obrębie parków są znacznie mniej szkodliwe niż budowanie tam lub akweduktów i skonsolidowali działania w celu powołania jednolitej i federalnej służby administrującej parkami. Inicjatorem kampanii na rzecz stworzenia *National Park Service* (dalej: NPS) był przede wszystkim Stephen Mather, przedsiębiorca, ekolog i późniejszy pierwszy dyrektor NPS w latach 1917-1929.

Główną podstawą prawną funkcjonowania systemu parków w Stanach jest *Organic Act* z 1916 r.³², którego przepisy mają na celu chronić naturalne dziedzictwo kraju. Na mocy tego aktu (obowiązującego do dnia dzisiejszego) i w wyniku kampanii Mather’a, Kongres powołał NPS, której głównym zadaniem jest ochrona i utrzymanie różnorodności przyrodniczej w obrębie obszarów chronionych. Do dnia dzisiejszego zarządzanie parkami w Stanach Zjednoczonych odbywa się zatem na poziomie federalnym, a NPS podlega Departamentowi Spraw Wewnętrznych i jest kierowana przez dyrektora nominowanego przez Prezydenta USA i zatwierdzanego przez Senat. Konkretyzacja zadań NPS nastąpiła w 1918 r. w tzw. Liście Franklina Lane, ówczesnego Sekretarza Departamentu Spraw Wewnętrznych. Wskazano w nim trzy główne założenia, które mają przyświecać NPS w jej pracy. Po pierwsze było to utrzymanie parków narodowych w nienaruszonym stanie dla dobra przyszłych pokoleń. Po drugie, zobligowano NPS do zarządzania parkami zawsze ze świadomością, że parki tworzone są dla użytku ludzi, ich zdrowia i przyjemności. Jako trzecią, sformułowano zasadę prymatu interesu narodowego w sprawach dotyczących parków nad interesem osób publicznych lub prywatnych³³, chociaż obok tego zalecono by NPS współpracowała z lokalnymi władzami i przedsiębiorstwami, tak by propagować ideę parków narodowych i zachęcać ludzi do ich odwiedzania. To postanowienie stanie się w przyszłości kamieniem u szyi NPS, ze względu na liczne próby wywarcia wpływu przez przedsiębiorców i władze lokalne na kluczowe decyzje dotyczące parków.

Wśród innych aktów, które tworzą katalog ponad 70 źródeł prawnych odnoszących się do systemu parków narodowych w USA należy wskazać między innymi:

³⁰ R. Keiter, *To conserve...*, s. 7.

³¹ R.J. Ansson Jr., *op. cit.*, s. 6.

³² Wcześniejsze akty prawne o zasięgu federalnym to między innymi: *Antiquities Act* z 1906 r. oraz *Auto Use in National Parks Act* z 1912 r. Więcej na temat genezy parków narodowych w USA zob.: L.M. Dilsaver, *America's National Park System: The Critical Documents*, http://www.cr.nps.gov/history/online_books/anps/ (dostęp 20.08.2013 r.).

³³ R. Keiter, *To conserve...*, s. 9.

Wilderness Act (1964), *Land and Water Conservation Fund Act* (1965), *National Historic Preservation Act* (1966), *National Environmental Policy Act* (1969), *Act to improve the Administration of National Park System* (1970)³⁴, *Alaska National Interest Lands Conservation Act* (1980), *National Parks Omnibus Management Act* (1998). Ponadto do systemu parków mają zastosowanie także rozporządzenia, decyzje wykonawcze oraz decyzje dyrektora NPS³⁵, oraz liczne dyrektywy i wytyczne.

Utworzenie parku narodowego w Stanach Zjednoczonych, a także innej jednostki wchodzącej w skład systemu parków narodowych, wymaga aktu Kongresu. Przed podjęciem decyzji Kongres może upoważnić NPS do przeprowadzania badań na temat znaczenia danego miejsca dla ochrony przyrody oraz zasadności włączenia go do systemu parków narodowych. Potencjalny park powinien być obszarem o szczególnych walorach naturalnych, postrzeganym w kategoriach dziedzictwa narodowego, oferować możliwości wypoczynku, rekreacji, a także badań naukowych oraz stanowić zasób przyrody o niezakłóconej integralności. Na dokonanie oceny NPS ma trzy lata i jeśli obszar spełni kryteria, ocena przybiera formę pozytywnej rekomendacji kierowanej do Kongresu. Włączając dany obszar do systemu, Kongres wskazuje jego granice, formułuje wskazówki co do planowania i dalszego zagospodarowania terenu. Na początku każdego roku Sekretarz Departamentu Spraw Wewnętrznych jest zobligowany do przekazania Kongresowi listy miejsc, których włączenie do systemu parków narodowych byłoby zasadne. Lista powinna być przekazana do Komitetu Zasobów Naturalnych Izby Reprezentantów oraz Komitetu Energii i Zasobów Naturalnych Senatu. Na przestrzeni ostatnich 20 lat tylko jeden obszar na cztery lub pięć badanych przez NPS został na mocy aktu Kongresu włączony do systemu parków narodowych. Ponadto, nie zawsze administracja Prezydenta USA wywiązuje się z tego obowiązku. Prezydent Bush nie popierał rozszerzania systemu parków i nie kierował listy potencjalnych miejsc do Kongresu, podobnie czyniła administracja Prezydenta Obamy koncentrując się na rozwoju i reformach obecnego systemu. Jednak w sierpniu 2012 r. do Kongresu wpłynęła lista potencjalnych 15 obszarów kandydujących do systemu parków narodowych³⁶.

System amerykańskich parków narodowych opiera się przede wszystkim na idei ochrony tych miejsc ze względu na ich szczególne walory przyrodnicze. Z drugiej strony w ramach tego systemu akceptuje się zasadę otwartości parków dla osób zwiedzających i wypoczywających na łonie natury. Do połowy lat czterdziestych ubiegłego wieku w Stanach Zjednoczonych kładziono ogromny nacisk na rozwój turystyki w parkach narodowych, lecz dopiero po II Wojnie Światowej zainteresowanie turystów parkami wzrosło do takiego poziomu, że zaczęto się zastanawiać, czy nie ograniczyć dostępu do parków, zmniejszając przy tym pulę środków wpływających do kasy NPS. Dostępu do parków ostatecznie nie ograniczono, jednak Kongres w latach 50. i 60. przeznaczył dodatkowe środki na ich finansowanie, co oznaczało między innymi budowanie infrastruktury służącej ochronie przyrody, ale zarazem umożliwiającej przyjęcie większych rzesz turystów³⁷. Częściowy odwrót od tej polityki nastąpił wraz z uchwaleniem przez Kongres *Wilderness Act* w 1964 r. i utworzeniem na jego mocy parków, w których budowa infrastruktury turystycznej została ograniczona do minimum, a rzesze turystów postanowiono kierować na peryferie parków, gdzie przygotowywano hotele, restauracje i parkingi. Nie zahamowało to jednak napływu osób zwiedzających

³⁴ Zob. L.M. Dilsaver, *op. cit.*

³⁵ Zob. <http://www.nps.gov/aboutus/lawsandpolicies.htm> (dostęp 22.08.2013 r.).

³⁶ C. Hardy Vincent, *op. cit.*, s. 3 i n.

³⁷ R.J. Ansson Jr., *op. cit.*, s. 6.

i pod koniec XX w. ich liczba sięgnęła 247 mln rocznie³⁸. Współcześnie na przykład park Yosemite jest odwiedzany przez 3,5 mln, a Wielki Kanion przez 4,5 mln ludzi rocznie³⁹.

Przez ponad 100 lat funkcjonowania nie tyle parki ulegały przemianom, ale zdecydowanie bardziej zmieniło się ich otoczenie dotknięte konsekwencjami postępu gospodarczego, zwiększającą się liczbą ludności, budową autostrad oraz powiększaniem się aglomeracji miejskich. Parki narodowe, jak pisze Robert Keiter, zaczęły być postrzegane jako kluczowa część ekosystemów oraz rezerваты bioróżnorodności. Szeroko dyskutowanym w amerykańskiej literaturze przedmiotu problemem jest efektywność zarządzania parkami oraz rozbudowa funkcjonującego systemu parków narodowych. Współcześnie, nie jest to oczywiście jedyna opcja ochrony przyrody w Stanach Zjednoczonych, ponieważ pozostałe obszary zalesione również podlegają określonym reżimom prawnym. I tak na przykład *Forest Service*, służba zarządzająca lasami nie wchodzącymi w skład systemu parków narodowych, wskazuje, że ochrona lasów należących do jej kompetencji, jest znacznie skuteczniejsza niż w przypadku parków narodowych, ponieważ nie buduje się tam dróg ani specjalnej infrastruktury turystycznej. Część kompetencji w zakresie ochrony zasobów naturalnych przeniesiono także na podmioty stanowe⁴⁰. NPS boryka się także z brakiem dostatecznych funduszy by utrzymać amerykańskie parki narodowe w należytej kondycji. Obrońcy przyrody uważają, że są one niedoinwestowane, a NPS rzadko pozyskuje skutecznie środki z innych źródeł i nie zawsze zarządza parkami właściwie⁴¹, co w konsekwencji sprawia, że wiele terenów pozostaje bez ochrony, niszczy i wymaga wsparcia również na polu międzynarodowym. W efekcie park Yellowstone w 1995 r. został wpisany przez Komitet Światowego Dziedzictwa Ludzkości na listę zagrożonych obszarów na podstawie Konwencji o Ochronie Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego z 1972 r.⁴². Inne działania na rzecz polepszenia stanu wielu parków, takie jak podjęte w parku narodowym Acadia, gdzie wprowadzono zakaz poruszania się samochodami, a turyści są zobowiązani zostawiać swoje auta przy wjeździe do parku i zwiedzają go specjalnymi autobusami, nie wystarczają by uspokoić aktywistów postulujących zmiany w zarządzaniu parkami.

Drugi problem stanowi rozbudowa systemu parków narodowych. Gdy tworzone systemy tereny pod powstające parki narodowe były wykupowane od prywatnych właścicieli lub na mocy aktu Kongresu przechodziły spod zarządu *Forest Service* pod zarząd NPS. Obecnie przeniesienie własności terenów, które potencjalnie mogłyby stać się częścią systemu parków narodowych jest utrudnione, gdyż np. *Forest Service* powołuje się często na argument lepszej ochrony przyrody na obszarach, które jej podlegają. Przenoszenia własności ziemi nie wymaga natomiast stosunkowo nowa procedura tworzenia tzw. *National Heritage Areas*. Tereny zaliczone do tej kategorii pozostają pod władzą dotychczasowych właścicieli, a NPS występuje w roli partnera zarządzającego i ma wpływ na konstruowanie planów kierowania takimi jednostkami⁴³.

Ogromna liczba zwiedzających, bliskość wielkich miast i lotnisk, niedoinwestowanie, złe zarządzanie środkami finansowymi, zbyt duża liczba jednostek administrowanych przez NPS – te wszystkie kwestie sprawiają, że w Stanach

³⁸ R. Keiter, *The national park system: visions for tomorrow*, „Natural Resources Journal” 2010, nr 50, s. 87.

³⁹ *Ibidem*, s. 84.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 81.

⁴¹ R.J. Ansson Jr., *op. cit.*, s. 6.

⁴² N. Affolder, *Democratising or demonising the World Heritage Convention?*, „Victoria University of Wellington Law Review” 2007, t. 341, nr 38, s. 344.

⁴³ R. Keiter, *The national park system...*, s. 82 i n.

Zjednoczonych toczy się obecnie dyskusja na temat przyszłości systemu zarządzania parkami narodowymi. Ich dalsze funkcjonowanie jest jednak bezsporne, jako że parki stanowią dumę narodową Stanów Zjednoczonych, a zwiększająca się świadomość ekologiczna Amerykanów pozwala im dostrzec w parkach nie tylko tereny rekreacyjne, ale przede wszystkim także enklawy pięknej i jedynej w swoim rodzaju przyrody, wymagającej bezwzględnej ochrony.

Zakończenie

Fragmentacja międzynarodowego prawa ochrony środowiska rzutuje na proces kształtowania się wiążących standardów międzynarodowych odnoszących się do ochrony obszarów leśnych, odgrywających kluczową rolę, jeśli chodzi o zachowanie bioróżnorodności. Rozwój prawa międzynarodowego w tej dziedzinie postępuje powoli, lecz nie bez znaczenia jest fakt, że wiele państw silnie popiera działania podejmowane przez społeczność międzynarodową na rzecz ochrony obszarów leśnych, nawet jeśli działalność ta przybiera inne formy niż rozwój wiążących regulacji międzynarodowych. Jak pokazuje ukształtowana w Stanach Zjednoczonych idea parków narodowych, wypracowanie niektórych standardów międzynarodowych może być inspirowane działaniami pojedynczych państw. Współcześnie koncepcja obszarów chronionych jest szeroko rozpowszechniona na świecie i została uznana przez ONZ za jedną z doskonałych form ochrony miejsc o szczególnych walorach przyrodniczych, a wymogiem międzynarodowym jest efektywne zarządzanie tymi obszarami chronionymi. W samych Stanach Zjednoczonych parki narodowe pozostają w centrum amerykańskiej myśli na temat ochrony przyrody, a przy tym stanowią bardzo popularne miejsca wypoczynku i kontaktu z naturą.

Title

System of national parks in the United States within the legal framework of international environmental law

Streszczenie

W opracowaniu zaprezentowano zagadnienia ochrony lasów w ramach systemu parków narodowych w Stanach Zjednoczonych w świetle ewoluujących norm międzynarodowego prawa ochrony środowiska. Idea parków narodowych narodziła się w Stanach Zjednoczonych, a pierwszy park narodowy na świecie, Yellowstone, został utworzony w 1872 r. W XX i na początku XXI w. wiele państw świata zaczęło intensywnie tworzyć różne kategorie obszarów chronionych, w tym parków narodowych. W rezultacie, ich łączna liczba zwiększyła się do ponad 100.000 na świecie. W USA Znajduje się 59 parków narodowych. Ich rolą jest nie tylko zachowanie unikalnych zasobów naturalnych, ale także turystyka, rekreacja i edukacja. Kompromis między interesami przedsiębiorstw i ekologów jest wyzwaniem, zarówno w Stanach Zjednoczonych, jak i w innych krajach. Istniejące międzynarodowe ramy prawne ochrony środowiska nie są w pełni jednolite i kompleksowe. Sukces w tej dziedzinie prawa będzie zależeć od gotowości państw do realizacji przepisów o ochronie środowiska. Jednak nawet najbardziej zaawansowane międzynarodowe regulacje prawne będą nieskuteczne, jeśli w ramach wspólnoty międzynarodowej, nie będzie woli, aby je wdrażać.

Słowa kluczowe

obszary chronione międzynarodowo, park narodowy, las,
ochrona dziedzictwa przyrodniczego, zarządzanie parkiem

Summary

This article explores forests protection within national parks in the United States within the evolving legal framework of international forestry law. The idea of national parks started in United States, and the first national park in the world, Yellowstone, was created in 1872. In the late 20th and early 21st Century other countries followed and established both protected areas and national parks. In consequence, their total numbers have now increased to more than 100,000 in the world. There are 59 national parks in U.S.A Their role is not only to conserve unique natural resources, but also to balance recreational activities and the needs of business enterprises. A compromise between business interests and ecologists is a challenge in both the United States as well as in other countries. The existing international environmental legal framework has failed to establish effective legislation and clear standards with regards to both protection and management of forests. Success in this area of law will depend highly on an individual country's willingness to implement environmental protection legislation. However, even the most advanced international legal regulations will be ineffective, if within the international community, there is no will to implement them.

Keywords

internationally protected areas, national park, forest,
protection of natural heritage, management of the park

ROZDZIAŁ III

Strategie ochrony obszarów zielonych w Senegalu. Zarys problematyki

Środowisko biofizyczne

Senegal położony jest w rejonie senegalsko-mauretańskiego basenu osadowego. Jego terytorium zajmuje niewielką powierzchnię wynoszącą około 200.000 km². Terytorium Senegalu podzielone jest na 14 regionów administracyjnych, 45 departamentów, 159 gmin oraz 13.544 wsie, które zamieszkuje 14-milionowa populacja ludzi reprezentujących różne kultury i tradycje, jednakże żyjąca w harmonii. Wolofie stanowią większość (43%), są obecni na terenie całego kraju, zwłaszcza w centrum, na północy i wzdłuż wybrzeża Dakar – Saint Louis. Stopa wzrostu naturalnego wynosi około 3%.

Równoleżnikowe położenie (między 12° a 16°30' szerokości geograficznej północnej) w zachodniej części kontynentu afrykańskiego (Dakar, stolica kraju, jest najdalej wysuniętym punktem Afryki Zachodniej w głąb Oceanu Atlantyckiego), w bezpośrednim kontakcie ze środowiskiem oceanicznym – tłumaczą oryginalność jego warunków klimatycznych.

Senegal to kraj składający się przeważnie z równin i płaskowyżu – tereny płaskie o wysokości poniżej 50 m zajmują prawie 75% terytorium. Najwyższy punkt (581 m) znajduje się u podnóża góry Fouta Djallon, w południowo-wschodniej części kraju. Można wyróżnić regiony progu kontynentalnego, znajdujące się w południowo-wschodniej części kraju, z wysokością około 600 m p.p.m. oraz regiony z basenu sedimentacyjnego, na które składają się z niskie płaskowyże, równiny i doliny rzek, gdzie wysokość rzadko przekracza 50 m (wyjątek: falezy Thies, ponad 100 m).

Największymi szlakami wodnymi są rzeka Senegal o długości 1770 km, rzeka Gambia – 1150 km oraz rzeka Casamance – prawie 200 km. Senegal posiada również 700 – kilometrową linię brzegową z nisko położonymi obszarami przybrzeżnymi, prostymi, piaszczystymi, skalistymi klifami i ujściami rzek i przybrzeżnymi lasami mangrowymi. Jest to kraj Sahelu¹ charakteryzujący się klimatem zdefiniowanym przez dwa sezony:

- pora gorąca i deszczowa (sezon deszczowy), trwająca od czerwca do października, oznaczona przez wiatry monsun;
- pora sucha, w którym dominują wiatry kontynentalne harmattan w środkowej oraz północno-zachodniej części kraju.

Wysokość opadów w połączeniu z biofizycznym środowiskiem określa, pomimo monotonii terenu, zapewniają zróżnicowaną roślinność:

- stepy w północnej części kraju: 5.364.300 ha głównie w rejonie Ferlo;

¹ Sahel to ciągnący się na przestrzeni 7 tys. km pas lądu stanowiący południowy skraj największej pustyni naszego globu – Sahary. Na zachodzie sięga on wybrzeża atlantyckiego w Senegalu, na wschodzie dociera do Wyżyny Abisyńskiej. Przecina zatem terytorium 9 państw. R. Vorbrich, *Sahel*, „Misyjne drogi” 1990, nr 31, <http://archiwum.misyjnedrogi.pl/artykuly.php?tresc,1677> (dostęp 24.03.2013).

- sawanny w środkowej części kraju: 5.077.000;
- suche nie niezbyt gęste lasy we wschodnio-środkowej części kraju;
- lasy sudańsko-gwinejskie na południu 2.281.200 ha położone głównie w południowych regionach (93%), rejonie Casamance (58%) i wschodniej części kraju (35%) lasów.

Ważną rolę w biosystemie Senegalu pełnią parki narodowe. Największym pozostaje Narodowy Park Niokolo Koba, założony w 1954 r. i położony w południowo-wschodniej części kraju. Park znajduje się na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO jako rezerwat biosfery. Na powierzchni 913000 ha rozpościerają się główne sudańskie lasy, suchy las, las łęgowy i łąki zalewowe. Zasoby parku z punktu widzenia różnorodności biologicznej to 1.500 gatunków roślin, 60 gatunków ryb, 38 gatunków gadów, 80 gatunków ssaków, w tym: słonie, lwy, dzikie psy, szympansy, hipopotamy, 330 gatunków ptaków.

Park Narodowy Dolnej Casamance powstał w 1970 r. na powierzchni 5.000 ha. Jego głównymi siedliskami są las gwinejski, sawanna i powierzchnie mangrowe. Różnorodność biologiczna reprezentowana jest przez 50 gatunków ssaków (w tym: bawoły, pantery) oraz 200 gatunków ptaków.

Narodowy Park Ptaków Djoudj, założony w 1971 r. na powierzchni 16.000 ha, również znajduje się na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO. Główne siedliska: mokradła z zasobami wody słodkiej i słonej, sawanna. Rezerwat ten jest jednym z trzech głównych siedlisk w Afryce Zachodniej dla migrujących ptaków: rożeniec (78.000), cyranka (120.000), płaskonos (6.578) i in. Stanowi siedlisko dla blisko 350 gatunków ptaków, w tym: białych pelikanów (13.500), flamingów (18.950), żurawi koroniastych.

Kontekst biofizyczny Senegalu podlega wyraźnym wpływom zmian klimatycznych oraz ich skutków (zmiany w różnorodności biologicznej, powodzie, degradacja gleby itp.), co charakteryzuje się podatnością na zmiany opadów atmosferycznych oraz silnym oddziaływaniem antropogenicznym na zasoby naturalne. W takiej sytuacji podstawowe warunki środowiska ulegają osłabieniu, a zasoby naturalne stają się coraz mniejsze.

Uwarunkowania eko-geograficzne

Pomimo bliskości środowiska morskiego, które ma tendencję do łagodzenia klimatu na wybrzeżu (niższe temperatury), w wyniku znacznego spadku poziomu opadów, a także negatywnych działań człowieka (pożary, nadmiar eksploatacji pokrywy zielonej oraz zasobów drzewiastych i wodnych) zasoby naturalne Senegalu ulegają znacznej degradacji.

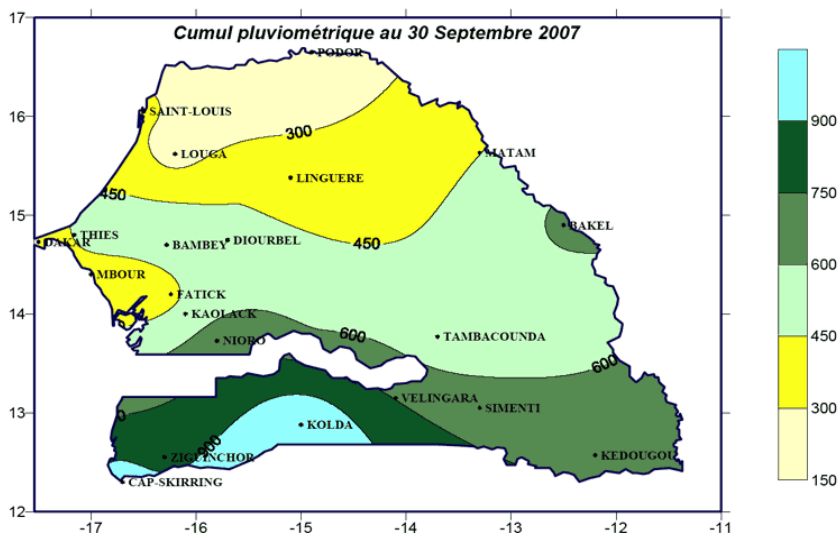
Jednym z poważnych skutków tych zjawisk jest obserwowany na przestrzeni ostatnich czterdziestu lat spadek poziomu opadów deszczu. Średnie opady deszczu wynoszą: od ponad 1000 mm na południu do mniej niż 300 mm na północy. Na przykład w Saint-Louis: 250 mm; w Dakarze: 400 mm; w Kaolack: 550 mm; w Ziguinchor na południu: 1200 mm.

Warunki klimatyczne i nierównomierny poziom opadów deszczowych warunkują odmienne strefy eko-geograficzne, wśród których można wyróżnić:

- dolina rzeki Senegal – suchy ekosystem (poziom opadów od 100 do 400 mm rocznie);
- strefa rolniczo-hodowlana (niskie i nieregularne opady, od 200 do 400 mm rocznie);

- strefa produkcji orzeszków ziemnych, obejmująca regiony administracyjne Thies, Diourbel, Fatick, Kaolack (roczne opady od 400 do 800 mm);
- strefa Niayes, szerokie pasmo około 10 km wzdłuż wybrzeża od Dakaru do ujścia rzeki Senegal;
- obszar wschodniego Senegalu (średnie opady ponad 700 mm);
- strefa lasów na południu kraju (wysokość opadów znacznie przewyższająca średnią krajową).

Rys 1. Skumulowane opady deszczowych oraz strefy eko-geograficzne.

Źródło: http://www.environnement.gouv.sn/article.php3?id_article=43 (dostęp: 20.04.2013 r.).

Senegal, podobnie jak inne słabo rozwinięte kraje afrykańskie, boryka się z wieloma problemami, m.in. z brakiem efektywności i skuteczności zarządzania zasobami naturalnymi oraz w zakresie ochrony obszarów zielonych. Kraj ten niegdyś pokryty lasem tropikalnym, obecnie jest już prawie pustylny, głównie w wyniku wyrębu lasów. W latach 1860-1978, 3.900.000 km² lasu zostało zniszczone, natomiast w latach 1978-1990 zniszczenia wyniosły 2 mln km². Wyniki analiz i badań przeprowadzonych przez ośrodki rządowe pokazują poziom degradacji zasobów naturalnych i środowiska w Senegalu. Lasy, które w 1980 r. stanowiły 8,1 mln ha w 1990 r. zmniejszyły się do 7,5 mln ha. A zatem w przeciągu dziesięciu lat nastąpiła utrata 7% zasobów leśnych².

Z powodu oddziaływania czynników klimatycznych, zmniejszenia pokrywy trawiastej oraz niedostatecznego lub niewłaściwego stosowania nawozów, następuje również erozja gleby, co z kolei powoduje spadek produkcji rolnej.

Niepokojąco poziom osiągnęła degradacja zasobów wodnych, związana przede wszystkim z dostawianiem się do wody morskiej i wód odpływowych opadów deszczowych, odprowadzających różnego rodzaju zanieczyszczenia chemiczne

² Ministère de l'Environnement et de la Protection de la Nature, *Plan National d'Action pour l'Environnement*, <http://www.environnement.gouv.sn/IMG/pdf/plan-environnement.pdf> (dostęp 27.06.2013 r.).

(pestycydy, nawozy sztuczne) i mikrobiologiczne (patogeny). Z powodu zanieczyszczeń i morskiego rybołówstwa przemysłowego, ale także zmian klimatycznych, które w znacznym stopniu zmniejszyły wydajność wód estuarium i morskich, zagrożone są zasoby rybne.

Jakość życia lokalnej ludności znacznie pogorszyła się z powodu braku skutecznych systemów zarządzania odpadami komunalnymi i przemysłowymi oraz emisji gazów do atmosfery. Do tego dochodzi niski wskaźnik połączeń kanalizacyjnych. Zarządzanie środowiskiem miejskim jest również utrudnione przez brak kontroli procesu urbanizacji, nieodpowiednią infrastrukturę oraz brak zaangażowania ludzi w wdrażanie poprawy programów życiowych. Implantacja jednostek przemysłowych na obszarach zamieszkałych stwarza problemy w zakresie bezpieczeństwa i przyczynia się do zanieczyszczeń i zagrożeń związanych z brakiem systemów uzdatniania emisji pochodzących z różnego typu produkcji przemysłowej. Problemów związanych z gospodarowaniem odpadami jest wiele i obejmują takie aspekty jak nieprawidłowości zbierania śmieci, niekompletny zakres terytorialny systemu zbiórki, brak systemu zbiórki i utylizacji odpadów przemysłowych i szpitalnych. Przede wszystkim jednak brakuje kompleksowych systemów przetwarzania odpadów, np. zebrane w Dakarze śmieci codzienne transportowane są na składowisko Mbeubeuss³, bez żadnego sortowania.

Zasoby leśne Senegalu w dużej mierze wykorzystywane są na potrzeby energetyczne. Większość energii zużywanej w kraju jest generowana z wykorzystaniem drewna (54%), produkty z wykorzystaniem ropy (40%) oraz innych źródeł energii odgrywają mniejszą rolę. Ponad 85% energii zużywanej w Senegalu na potrzeby bytowe (przygotowanie posiłków) jest pochodzenia roślinnego (drewno)⁴. Roczne zużycie drewna opałowego oszacowano na 3.500.000 m³ (ok. 1,3 mln ton ekwiwalentu ropy naftowej), co stanowi 94% krajowej energii. To również wyjaśnia powód zastraszającego tempa wylesiania, pomimo wysiłków podejmowanych przez rząd w tej dziedzinie. Jeśli powyższa tendencja się utrzyma, co wydaje się oczywiste w kontekście tempa przyrostu naturalnego (około 3%), różnica między ograniczoną dostępnością do zasobów krajowych i popytem w najbliższych latach doprowadzi do problemu ekologicznego o skali ogólnokrajowej.

Degradacja środowiska naturalnego stanowi jeden z zasadniczych problemów zdrowia publicznego. W tym kontekście należy przypomnieć o wieloletniej suszy oraz niezrównoważonym modelu konsumpcji i produkcji, które znacznie przyczyniły się do osłabienia ochrony środowiska. Przy czym powyższe zjawiska w większym stopniu dotyczą uboższej warstwy społeczeństwa, której warunki bytowe w największym stopniu zależne są od stanu ekosystemu.

Wobec takiego stanu rzeczy rządu Senegalu stara się stworzyć podstawy dla rozwoju gospodarczego i społecznego, inicjując plany oraz strategie walki z ubóstwem.

³ Mbeubeuss – wysypisko śmieci założone w 1975 r., położone w Malika, obejmuje 100 ha na które 350 samochodów ciężarowych wyrzuca codzienne 1300 ton śmieci. Każdego dnia wysypisko śmieci generuje 13 mln franków CFA zysku podzielonego między firmy zajmujące się wywozem, recyklingiem itp. Ostatnio została podjęta decyzja o zamknięciu i utylizacji zgromadzonych śmieci. W tym celu we współpracy pomiędzy rządami Senegalu i Kanady ma zostać wybudowana biogazownia, http://senego.net/societe/2013/02/20/mbeubeuss-depot-dordures-genere-13-millions-f-cfa-jour_78009.html (dostęp 1.07.2013 r.).

⁴ A.B. Fall, *L'impact des cuisinières solaires PCSA dans la conservation des équilibres écologiques à Ngaye Mèkhé au Sénégal*, [w:] CODESRIA, *L'Afrique et les défis du XXIe siècle*, Rabat 2011, s. 1.

Uwarunkowania instytucjonalne i prawne

Ograniczenia w tym sektorze mają generalnie charakter instytucjonalny, prawny i finansowy. Instytucjonalne ograniczenia związane są z brakiem komunikacji, informacji i edukacji w zakresie roli i kompetencji poszczególnych podmiotów, co ma wpływ także na koordynowanie interwencji w zakresie zarządzania ochroną środowiska.

Szczególnie dotkliwym pozostaje brak transversalnego mechanizmu zarządzania środowiskiem i zasobami naturalnymi. Jednakże zakres instytucjonalnych ograniczeń jest stosunkowo szeroki i obejmuje: brak zasobów ludzkich, słabe rozpatrzenie środowiska i zasobów naturalnych w innych sektorach, ograniczone zaangażowanie sektora prywatnego, brak koordynacji międzynarodowych konwencji dotyczących planowania i realizacji polityki ochrony środowiska, w szczególności w zakresie zmian klimatu i różnorodności biologicznej.

Natomiast ograniczenia prawne przede wszystkim wynikają ze słabej znajomości zapisów Kodeksu środowiska i Kodeksu leśnictwa, łowiectwa i przyrody oraz niewłaściwego stosowania instrumentów prawnych w zakresie zarządzania środowiskiem, określonych przepisami dotyczącymi odpadów stałych, odpadów przemysłowych i odpadów niebezpiecznych, w tym biomedycznych.

Jeśli chodzi o ograniczenia finansowe, to przede wszystkim należy odnotować trudności w polityce finansowej środowiska, stosowaniu podatku od zanieczyszczeń od osób fizycznych (podatników), nieskuteczność w odniesieniu do niektórych kwestii środowiskowych w szczególności zanieczyszczenia powietrza, brak koordynacji pomiędzy partnerami technicznymi i finansowymi oraz brak transferu doświadczenia w zarządzaniu zasobami naturalnymi i ochrony środowiska do społeczności lokalnych wraz z odpowiednimi środkami finansowymi.

Niezależnie od przedstawionych wyżej problemów należy zwrócić uwagę na pozytywne aspekty, które pozwalają żywić nadzieję na poprawę sytuacji w Senegalu w dziedzinie ochrony środowiska oraz zasobów naturalnych. Można podzielić je na czynniki polityczne, prawne, instytucjonalne i społeczno-gospodarcze. Polityczne w największym stopniu uzależnione są od woli politycznej rządu i świadomości działań w zakresie ochrony środowiska nie tylko na rzecz obecnych, ale też przyszłych pokoleń. Ową wolę polityczną zdają się potwierdzać następujące działania i decyzje:

- ratyfikacja przez Senegal najważniejszych konwencji międzynarodowych dotyczących ochrony środowiska i zasobów naturalnych;
- wdrażanie różnych planów tematycznych i sektorowych dla środowiska i zasobów naturalnych;
- polityka decentralizacji z transferem do społeczności lokalnych umiejętności zarządzania środowiskiem i zasobami naturalnymi, w celu przekazania władzy samorządom i wzmocnienia podejście partycypacyjnego w lokalnym zarządzaniu środowiskiem.

Rząd Senegalu przejawia dość dużą aktywność na tym polu. Wdrożył wiele instrumentów prawnych, które przyczyniają się do racjonalnego zarządzania zasobami środowiska i zasobami naturalnymi. Wśród nich warto wymienić przede wszystkim ustawę dotyczącą rolnictwa i hodowli bydła, przepisy odnoszące się do własności ziemi, przepisy sektorowe, takie jak kodeks wody, kodeks polowania i przyrody, kodeks górnictwa, kodeks leśnictwa, kodeks środowiska i in.

Pozytywne zmiany instytucjonalne dotyczą istnienia struktur na poziomie centralnym oraz zdecentralizowanym i lokalnym, których misją jest rozwój, wdrażanie,

monitorowanie i ocena polityki krajowej zarządzania środowiskiem i zasobami naturalnymi. Na struktury zdecentralizowane składają się regiony, gminy oraz gminy wiejskie. Poza tym działają instytucje pozarządowe, fundacje, stowarzyszenia, sektor prywatny, aktywne w zarządzaniu środowiskiem i zasobami naturalnymi. Należy także wspomnieć o instytucjach szkoleniowych, biurach badawczych, ośrodkach badań oraz agencjach współpracy na poziomie dwustronnym i wielostronnym, które działają w tym zakresie.

Natomiast aspekty społeczne i gospodarcze sprowadzają się do działań przynoszących dochód, który z kolei może przyczynić się do walki z ubóstwem. Należą do nich m.in.

- zarządzanie partycypacyjne z aktywnym udziałem społeczności lokalnych oraz środowisk organizowanych przez grupy producentów, których działania mogą przynieść znaczne dochody;
- zarządzanie i ochrona różnorodności biologicznej poprzez utworzenie rezerwatów przyrody w obszarach chronionych i obszarach morskich;
- uruchomienie programu odzyskania wody ze spływu dla celów rolniczych oraz poprzez budowę infrastruktury akwakultury.

Na przestrzeni ostatnich lat obserwujemy wzrost nakładów finansowych w dziedzinie ochrony środowiska – średnia roczna stopy wzrostu utrzymuje się na poziomie 9% (zob. tab. 1). Jednakże, niezależnie od tej pozytywnej tendencji finansowanie niezbędne do realizacji polityki ochrony środowiska należy uznać za niewystarczające.

Tab. 1. Ewolucja finansowania sektora ochrony środowiska w latach 2002–2010 (w mln FCFA: 1 Euro = 655 FCFA).

Rok	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Działalność	3 408	3 408	5 433	3 984	4 879	6 693	6 719	8 508	9 010
Inwestycje	13 133	13 384	4 360	13 886	20 500	18 187	25 606	22 038	22 471
Budżet ogółem	16 541	16 792	9 793	13 886	25 379	24 880	32 325	30 546	31 481

Źródło: *www.ceps.gouv.sn* (dostęp 25.06.2013 r.).

Strategia ochrony środowiska

Strategiczne Dokumenty Redukcji Ubóstwa (PRSP) są przygotowywane przez niektóre kraje w ścisłej współpracy z zainteresowanymi stronami i partnerami na rzecz rozwoju, w tym z przedstawicielami Banku Światowego i MFW. Aktualizowane są one co trzy lata wraz z rocznymi etapowymi sprawozdaniami. Opisują makroekonomiczną, strukturalną i społeczną politykę popierającą rozwój kraju, zmniejszające ubóstwo, oraz określają zapotrzebowanie na finansowanie zewnętrzne i główne źródła finansowania⁵.

W Senegalu pierwsze dokumenty tego typu odnoszą się do 2003 r. Głównym z nich jest Strategiczny Plan Redukcji Ubóstwa (*Le Plan Stratégique de Réduction de la Pauvreté* – PSRP), który obejmuje całość polityki i procedur państwa oraz jego partnerów technicznych i finansowych. Z jednej strony plan uwzględnia zintegrowaną

⁵ International Monetary Found, *Sénégal: Rapport d'étape annuel sur le Document de stratégie de réduction de la Pauvreté*, IMF Report No 10/368, Washington DC 2001, <http://www.imf.org/external/french/pubs/ft/scr/2010/cr10368f.pdf> 9 (dostęp 27.03.2013 r.).

strategię rozwoju, zbudowaną na podstawie konsensusu wśród podmiotów krajowych, z drugiej – określa krajowe priorytety rozwojowe oraz stanowi składową planowanego budżetu i koordynacji pomocy zewnętrznej.

Powyższa strategia jest zgodna z polityką ochrony środowiska, która koncentruje się na zachowaniu środowiska i zasobów naturalnych. W tym celu, opiera się ona na trzech strategicznych kierunkach:

- poprawa wiedzy o środowisku i o zasobach naturalnych;
- aktywizacja działań w zakresie walki z obecnym procesem degradacji środowiska i zasobów naturalnych, zgodnie z konwencjami międzynarodowymi podpisanymi przez państwo senegalskie;
- wzmocnienie instytucjonalnych i technicznych zdolności podmiotów w zakresie wdrożenia środków w celu ochrony środowiska naturalnego i zasobów naturalnych.

Należy podkreślić, że przyjęte programy realizowane są z uwzględnieniem ustaw decentralizacyjnych, które głęboko zmieniły rolę samorządów terytorialnych oraz społeczności lokalnych w zarządzaniu zasobami naturalnymi i środowiskiem. Mają one na celu optymalizację zarządzania jako próba walki z ubóstwem na poziomie lokalnym. Dlatego też kompetencje władz lokalnych zostały wzmocnione i rozszerzone w dziedzinie zarządzania środowiskiem i zasobami naturalnymi.

W celu zwiększenia skuteczności i efektywności programu oraz działań sektorowych, środki budżetowe niezbędne do prawidłowej realizacji polityki ochrony środowiska są wypłacane w ramach wydatków sektorowych średnioterminowych. Zdaniem pomysłodawców tej polityki owe ramy umożliwiają monitorowanie ponoszonych kosztów i właściwości wykorzystania środków w miejscu docelowym.

Warto w tym kontekście odnotować przyjęcie strategicznego i operacyjnego dokumentu na lata 2010-2012, który uwzględniał następujące punkty: zadania departamentu (ministerstwa), osiągnięte wyniki, strategiczne wskaźniki i cele roczne, programy i ich etapy, finansowania sektora i mechanizm wdrażania, monitorowania i ewaluacji.

Istotną rolę w zakresie opracowania i realizacji zadań w zakresie strategii ochrony środowiska naturalnego kraju pełni Ministerstwo Środowiska i Zrównoważonego Rozwoju. Kierujący tym resortem Minister przygotowuje i wdraża politykę określoną przez szefa państwa w zakresie ekologii, monitoringu środowiska, ochrony przyrody, fauny i flory, jak również w obszarze stawów retencyjnych i akwakultury. Wśród jego zadań można wyróżnić następujące:

- zwalczanie zanieczyszczeń i wszelkiego rodzaju zagrożeń;
- ochrona fauny i flory;
- racjonalne wykorzystanie potencjału leśnego i zarządzania leśnictwem;
- odzyskiwanie krain zajętych przez wodę morską;
- ochrona strumieni przed inwazją roślin wodnych;
- ochrona parków narodowych i innych obszarów chronionych;
- ochrona wybranych gatunków roślin i zwierząt;
- przygotowanie i stosowanie przepisów ustawowych i wykonawczych dotyczących polowań w celu zapewnienia rozwoju ekoturystyki;
- walka z pożarami lasów, degradacją gleby i pustoszczeniem terenów;
- wspieranie społeczności lokalnych w zakresie zbierania i przetwarzania odpadów z gospodarstw domowych;

- promowanie i rozwijanie edukacji ekologicznej;
- utrzymanie systemu monitoringu procesu zmian klimatu i stanu środowiska.

Zadania te ilustrują transwersalny charakter działalności oraz uzasadniają konieczność brania pod uwagę wszystkich działań rozwoju społeczno-gospodarczego w celu skutecznej walki z ubóstwem i poprawy stanu środowiska oraz warunków życia ludności. Kluczowe kwestie w dziedzinie ochrony środowiska zidentyfikowane w miastach i na obszarach wiejskich są liczne i obejmują:

- deficyt urządzeń sanitarnych do odpadów stałych i płynnych, co naraża ludność na styczność ze ściekami bytowymi i przemysłowymi, co z kolei ma wpływ na rozwój chorób takich jak malaria, AIDS, cholera i tyfus;
- rozpowszechnianie nielegalnych składowisk odpadów z gospodarstw domowych i przemysłowych, związane ze złym zarządzaniem całej branży (sortowanie, zbieranie, transport, recykling, oczyszczanie, waloryzacja) oraz gospodarowaniem przestrzeni miejskiej i nieregularnymi wysypiskami gruzu, co stanowi zagrożenie dla jakości życia i zdrowia ludzi;
- niedostateczne rozwiązania prawne oraz niewłaściwe zarządzania infrastrukturą i transportem w zakresie składowania niebezpiecznych odpadów, w tym biomedycznych;
- niedostateczna kontrola prawna importu i zarządzania chemikaliami i substancjami niszczącymi warstwę ozonową;
- brak monitoringu zagrożeń w zakresie zanieczyszczeń przemysłowych w celu skorelowania danych epidemiologicznych, tj. chorób zakaźnych i oddechowych i ich uwarunkowania stopniem zanieczyszczenia wody i powietrza; niski poziom wdrożenia standardów zdrowotnych, brak skutecznego zapobiegania i zarządzania zagrożeniami i katastrofami naturalnymi i technologicznymi;
- erozja wybrzeża spowodowana wieloma złożonymi czynnikami, wśród których najważniejszą rolę pełnią: brak odpowiednich nakładów inwestycyjnych; niedostateczne umiejętności techniczne w zakresie dużych budowli konsolidacyjnych na nadmorskim wybrzeżu; nieuwzględnienie braku stabilności nadmorskich wybrzeży w polityce, strategiach i działaniach sektorowych; pogorszenie specyficznych ekosystemów, takich jak lasy mangrowe, które już nie pełnią funkcji buforowych; nielegalne wydobywanie piasku wzdłuż morskiego wybrzeża.

Cele polityki ochrony środowiska wyznacza misja przypisana Ministerstwu Środowiska i Zrównoważonego Rozwoju. Wyzwania tej polityki są określone przez trzy strategiczne orientacje (SO), które mają wyznaczać kierunek działalności Ministerstwa w ciągu najbliższych pięciu lat:

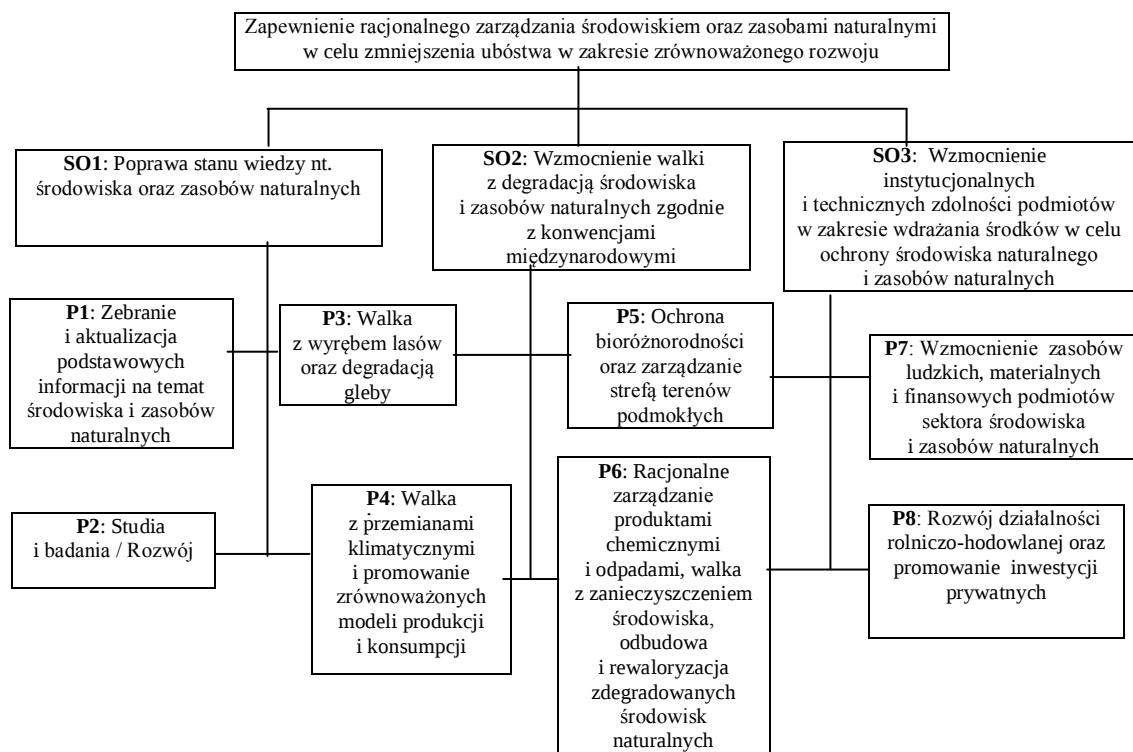
SO1: Poprawa wiedzy w zakresie środowiska i zasobów naturalnych. Celem jest wzmocnienie podstaw strategicznych, naukowych i technicznych decyzji władz politycznych oraz podmiotów sektora, co ma doprowadzić do partycypacyjnego i zrównoważonego zarządzania środowiskiem. Pierwszy kierunek działań dotyczy gromadzenia, aktualizacji i regularnej wymiany podstawowych informacji na temat środowiska i zasobów naturalnych oraz udostępnienia ich różnym podmiotom. Drugi kierunek działań tej strategii ma umożliwić wzajemne powiązanie systemów informacji na temat środowiska i zasobów naturalnych. To z kolei pomoże gromadzić wiedzę na temat zasobów naturalnych i stanu środowiska oraz tworzyć i rozpowszechniać narzędzia,

pomocne w podejmowaniu decyzji. Trzeci zakres działań poświęcony jest analizie i badaniom środowiska i zasobów naturalnych na rzecz rozwoju.

SO2: Zintensyfikowanie walki z obecnym procesem degradacji środowiska i zasobów naturalnych zgodnie z konwencjami międzynarodowymi. Chodzi przede wszystkim o znaczne zmniejszenie tempa wylesiania i degradacji środowiska naturalnego. Jest to zasadniczy kierunek działań, który ma za zadanie umożliwić rozwój i zrównoważone zarządzanie lasami, rekultywację terenów zdegradowanych, walkę z erozją itp. Ponadto mają być promowane alternatywne źródła energii i sposoby oszczędności energii. Ważnym kierunkiem pozostaje zwalczanie przyczyn pożarów leśnych i zasolenia gleby. SO2 skoncentruje się także na ochronie różnorodności biologicznej i zarządzaniu terenami podmokłymi, parkami, rezerwatami i innymi siedliskami przyrody i ptaków.

SO3: Wzmocnienie zdolności instytucjonalnej i technicznej podmiotów w realizacji działań w celu ochrony środowiska i zasobów naturalnych. Chodzi głównie o wzmocnienie zdolności do skutecznego i trwałego zarządzania środowiskiem naturalnym. W tym celu stworzone są korzystne warunki dla inwestycji prywatnych oraz rozwoju działalności rolniczej, jako podstawy bezpieczeństwa żywnościowego kraju. Działania w tym zakresie zakładają budowę stawów retencyjnych do gromadzenia i przechowywania ogromnych ilości wód opadowych utraconych w czasie pory deszczowej, przeznaczonej na potrzeby produkcji rolnej.

Rys. 1. Plan polityki ochrony środowiska na lata 2011-2013.

Źródło: zestawienie własne.

Minister Haidar El Ali – czołowy ekolog Senegalu

Aktualną politykę ekologiczną w Senegalu w dużym stopniu kształtuje Haidar El Ali, który od 4 kwietnia 2012 r. w pierwszym rządzie utworzonym po przystąpieniu Macky'ya Sall'a do prezydentury, pełni funkcję ministra ds. ekologii i ochrony środowiska⁶. Haidar El Ali stał się w ostatnich latach popularną postacią zarówno w Senegalu, jak i na arenie międzynarodowej. Wymieniony wśród stu najbardziej wpływowych ekologów na naszej planecie, według francuskiego dziennika „Le Monde”⁷, Haidar el Ali jest człowiekiem czynu, całkowicie poświęconym sprawom ochrony środowiska.

Haidar El Ali jest pochodzenia libańskiego, ale urodził się w 1953 r. w Senegalu (w Loudze w północnej części kraju)⁸. Od dziecka fascynował się Oceanem jako środowisko wodnym i przyrodniczym. Dziecięce pasje z czasem przerodziły się w chęć zdobycia pogłębionej wiedzy z zakresu oceanografii oraz świadomość ekologiczną. Od blisko 30 lat wszystkimi możliwymi sposobami Haidar El Ali walczy z nielegalnym połowem ryb zjawiskiem pustynnienia, angażuje się w działania na rzecz rekultywacji zasobów mangrowych. „Jego misja ogromna, nieskończona i złożona: wdrażanie ideała ekologicznego w Senegalu. Działa wszędzie, od skraju pustyni, która już zaczyna zajmować północną połowę kraju, aż do rzeki Casamance, gdzie umierają rzeki z powodu zniknięcia terenów mangrowych, od brzegów rzeki Senegal, gdzie manaty utknęły w turbinach zapór, po brudne zasypane śmieciami morze, które nie jest już w stanie karmić ludności”⁹.

Jego zdaniem ochrona środowiska w Senegalu, jak we wszystkich biednych krajach, to nie kwestia ekologia, ale kwestia przeżycia¹⁰. Dlatego też od 2000 r. swoją aktywność przeniósł w sferę polityki, dzięki czemu liczy na możliwość reagowania na powszechną bezwładność. Jest przekonany, że nie można osiągnąć konkretnych wyników w zakresie ochrony środowiska bez sfery polityki. Wszak to na poziomie Zgromadzenia Narodowego zapadają najważniejsze ustawy. Jednocześnie bardzo surowo ocenia kompetencje dotychczasowych urzędników państwowych: „Dziś ci, którzy decydują są niekompetentni i nie zdają sobie sprawy z degradacji środowiska naturalnego. Nie możemy oczekiwać zmian obiecanych podczas wyborów Abdoulaye Wade (prezydenckich – B.N.). Chcemy je wyegzekwować”¹¹.

W 1984 r. został założony w Dakarze Centrum Nurkowania i Stowarzyszenie Ochrony Środowiska (*Océanium*). Haidar El Ali, który z zawodu jest nurkiem oceanicznym, formalnie kieruje Centrum od 1988 r. Placówka uczestniczyła w ustanowieniu morskich obszarów chronionych prowadzonych przez i dla

⁶ B. Gilbertas, *Haidar El Ali. Itinéraire d'un écologiste au Sénégal*, Terre Vivante 2010, s. 9.

⁷ *Au Sénégal, l'Océanium fait revivre les mangroves*, <http://africamix.blog.lemonde.fr/2009/01/09/au-senegal-loceanium-fait-revivre-les-mangroves/> (dostęp 21.06.2013 r.).

⁸ Libańczycy są mniejszością liczącą ok. 30.000 osób. Najczęściej reprezentują sferę biznesu, są właścicielami restauracji, sklepów. Haidar El Ali uważa, że: „Libańczycy przybyli tak dawno temu do Senegalu! Żyjemy w harmonii z naszym środowiskiem. Stanowią grupę etniczną w Senegalu tak jak Diola, Wolof lub Lebou”- zob. *Au Sénégal, l'Océanium fait revivre les mangroves*, <http://africamix.blog.lemonde.fr/2009/01/09/au-senegal-loceanium-fait-revivre-les-mangroves/> (dostęp 21.06.2013 r.).

⁹ B. Gilbertas, *op. cit.*, s. 9.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ F. Pigeaud, *L'Ecologiste Haidar El Ali*, <http://leblogdehaidar.over-blog.com/article-4242629.html> (dostęp 30.07.2013 r.).

mieszkańców¹². Grupa nurków pod jego kierunkiem pomagała oczyścić Ocean Atlantycki u wybrzeży Senegalu i odzyskać części z 3000 porzuconych sieci rybackich, które tworzą śmiertelne pułapki dla ryb.

W 1999 r. w Thies z inicjatywy Haidar El Ali i jego przyjaciół powstała partia polityczna Zgromadzenie Ekologów Senegalu ZES/Zieloni (*Rassemblement des Ecologistes du Sénégal RES/les Verts*). Podczas III Światowego Kongresu Zielonych, odbywającego się od 29 marca do 1 kwietnia 2012 r. w Dakarze („Dakar 2012”), wśród 450 uczestników z 70 krajów Haidar El Ali był jedną z czołowych postaci. Wydarzenie to można odczytywać w kategoriach kamienia milowego w historii afrykańskich partii ekologicznych. Po raz pierwszy Kongres odbył się na kontynencie, gdzie partie zielonych z 47 krajów tworzą od 2010 roku Afrykańską Federację Zielonych. Senegalski minister środowiska i zrównoważonego rozwoju pełni funkcję prezesa Federacji afrykańskich ekologów i partii zielonych Afryki Zachodniej.

W 2002 r., podczas zatonięcia statku *Joola*, największej katastrofy morskiej w historii Senegalu, która pochłonęła prawie 2000 ofiar, był jednym z pierwszych na miejscu zdarzenia. Wraz ze swoją ekipą nurków podjął natychmiastową akcję ratunkową, filmował i z goryczą przekazał swoje obserwacje. Za swoją determinację i odwagę przez Radio i Telewizję Senegalu został wybrany „Człowiekiem Roku”.

Haidar El Ali działa również na rzecz zalesień drzew mangrowych, mobilizowania całego regionu oraz stworzenia warunków dla zrównoważonego rozwoju w pełni zarządzanego przez lokalnych mieszkańców. Są to ogromnie ważne problemy pozostające w sferze zainteresowania opinii międzynarodowej. W styczniu 2008 r. Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (*Food and Agriculture Organization* – FAO) alarmowała się, że 20% światowych zasobów lasów mangrowych została zniszczona w czasie krótszym niż trzydzieści lat. W Senegalu sytuacja jest jeszcze bardziej dramatyczna, ponieważ w wyniku intensywnego wycięcia lasów mangrowych na potrzeby drewna opałowego oraz do produkcji drzewnej, ten wskaźnik wyniósł 50%. Niekontrolowana eksploatacja zasobów przez ludność lokalną spowodowana jest alarmującym tempem zwiększenia ubóstwa.

W rozwiązywaniu wielu problemów ekologicznych i ekonomicznych mogą pomóc właśnie lasy mangrowe, które przede wszystkim zapewniają ekosystem niezbędny do życia społeczności nadbrzeżnych w strefach tropikalnych i subtropikalnych. Stanowią przy tym skarbnicę bioróżnorodności, w której znajduje schronienie wiele gatunków zwierząt (kraby, ostrygi, mangusty, wydry, krokodyle, małpy, ptaki). Lasy mangrowe to również doskonała ochrona przed erozją gleby i strefa ekologicznej odporności. Tworzą naturalną barierę przed solą morską, która wypala pola ryżowe, z tego powodu są niezbędnymi katalizatorami bezpieczeństwa żywności.

Dzięki swojemu doświadczeniu *Océanium* wspólnie z partnerami w wioskach opracowało właściwą metodologię masowego sadzenia rhizophora z poszanowaniem jakości nasion, odległości między drzewami, jakości gleby. Zalesiania mangrowe na wielką skalę z udziałem społeczności lokalnych prowadzone są od 2006 r. Do tej pory posadzono ponad 150 mln drzew w 500 wsiach delty Sine Saloum i Casamance. Stanowi to największe zalesiania mangrowe na świecie. W 2006 r. *Océanium* i wieś Tobor w Casamance posadzili 65.000 drzew mangrowych na zdegradowanym terenie. To doświadczenie zalesiania partycypacyjnego ma również wymiar społeczny. Po

¹² Podobne zadania wypełniają Bamboung w delcie Saloum, działające od 2004 r. oraz St George Casamance i Cap Manuel.

organizowanych spotkaniach informujących i koordynujących prowadzonych przez stowarzyszenie następował wzrost świadomości mieszkańców, a w jego rezultacie większa mobilizacja i chęć do działania w dziedzinie ochrony środowiska, stopa przetrwania wynosi 85%.

Pierwsze sukcesy zachęcały zespół do kontynuowania podjętych działań. W 2007 r. posadzono 500.000 drzew w kilkunastu wsiach w Casamance. W 2008 r. stowarzyszenie w tym samym regionie przy wsparciu finansowym Fundacji Yves Rocher rozpoczęło akcję „5 milionów drzew mangrowych”. W przeciągu miesiąca posadzono w sumie 6.302.000 drzew przy udziale ponad 32.500 osób z 110 wsi. Rok 2009 stanowił w pewnym sensie konkretyzację partnerstwa i *know-how* zdobytego przez *Océanium* i ludność. W sadzeniu ponad 36 mln drzew od sierpnia do października uczestniczyło ponad 80.000 osób z 322 wsi w regionach Casamance i Sine Saloum. Akcji towarzyszyła edukacja ekologiczna, której skala także była bezprecedensowa: 200 debat dla 45.000 osób. Tak masowe działania były możliwe przede wszystkim dzięki wsparciu finansowemu przez grupę Danone i Fundację „Niezwyczajni budowniczcy” (*la Fondation Insolites bâtisseurs*). W kolejnych latach kontynuowano program: 2010 r. – ponad 62 mln drzew (5.000 ha), 110.000 ludzi z 408 wsi; 2011 r. – 50.000.000 drzew mangrowych (4.000 ha)¹³.

Oprócz doświadczenia w zakresie zalesiania gatunkiem *rhizophora* *Océanium* wypracowało doświadczenie w rekultywacji *avicennia*, innego gatunku mangrowego, występującego głównie w Sine Saloum, regionie Casamance i Saint-Louis. Jest to krzew osiągający wysokość od 3 do 6 metrów, występujący poza obszarem *rhizophora*, przy polach ryżowych i wśród innych gatunków lasów śródlądowych. Łatwo dostosowuje się do warunków glebowych z bardzo wysokim poziomem zasolenia. Ponadto, w odróżnieniu od *rhizophora*, *avicennia* nie wymaga stałego dostępu do wody¹⁴.

Wszystkie akcje sadzenia mangrowe były osobiście kierowane przez Haidara El Alięgo, i to długo przed tym jak został ministrem. Obecnie również nadzoruje wszystkie działania w tym zakresie. Zdeklarowany ekolog Haidar El Ali niestrudzenie uświadamia wszystkie warstwy ludności, że muszą żyć w harmonii z naturą. Podkreśla, że „żaden inny żywy gatunek nie miał taki dużego wpływu na Ziemi, jaki ma Człowiek, jednak mamy tylko jedną planetę. Dziś świat jest świadomy, że nasz rozwój jest nie do utrzymania i że będziemy musieli głęboko zmienić nasz związek z naturą, aby zachować życie na ziemi”¹⁵. Dlatego coraz więcej osób rozumie znaczenie ochrony środowiska i zwalczania nierówności spowodowanych przez człowieka. Za przejaw takiej świadomości należy uznać np. zainicjowane przez Haidara El Alię w 2006 r. działania w wyniku których nastąpiła dynamika tworzenia terenów mangrowych w Casamance.

Wielki Zielony Mur (*La Grande Muraille Verte*)

La Grande Muraille Verte – to projekt z udziałem 11 krajów afrykańskich (Senegal, Mauretania, Mali, Burkina Faso, Niger, Nigeria, Czad, Sudan, Erytrea, Etiopia,

¹³ <http://www.oceaniumdakar.com/Le-reboisement-du-rhizophora.html?lang=fr> (dostęp 12.05.2013 r.).

¹⁴ *Avicennia africana* charakteryzuje się prostymi korzeniami. łatwo rozpoznawalna dzięki wydalananej soli, która krystalizuje się na jego liściach, które wyposażone są w gruczoły wydzielające nadmiar soli absorbowane przez korzenie. Bardziej znany jako białe drzewo mangrowe. Źródło: <http://www.oceaniumdakar.com/Le-reboisement-de-l-avicennia.html?lang=fr> (dostęp 12.05.2013 r.).

¹⁵ Na podstawie wywiadu zaprezentowanego w RFI (Międzynarodowe Francuskie Radio) w programie Anne-Cécile Bras, «*C'est pas du vent*», 9 lipca 2010 r.

Dżibuti). W 2005 r. ówczesny prezydent Nigerii zaproponował innym krajom Wspólnoty Państw Sahelu i Sahary (CEN-SAD)¹⁶, aby utworzyć pas roślinny rozciągający się od zachodu na wschód, od Senegalu do Dżibuti. Na początku 2007 r. Konferencja szefów państw i rządów Unii Afrykańskiej przyjęła projekt Wielki Zielony Mur obejmujący 7.600 km długości i 15 km szerokości. Główne założenia projektu przewidują osiągnięcie celów o bezprecedensowej skali:

- zwalczanie pustynnienia;
- utrzymanie produkcji upraw i zwierząt gospodarskich na terenach dotkniętych erozją;
- tworzenie zasobów odnawialnych (drewno, produkty spożywcze przeznaczone do spożycia przez ludzi, paszy dla zwierząt gospodarskich itp.) do zrównoważonego zarządzania;
- walka z ubóstwem poprzez umożliwienie ludziom osiągnięcia dochodów z upraw;
- zatrzymanie procesów migracyjnych (wypływ ludności ze wsi do miast);
- ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej i gleby;
- sekwestracja dwutlenku węgla.

Tworzony pas roślinności składa się z gatunków odpornych na wysokie temperatury i suszę, ale również ekonomicznie opłacalnych. Do preferowanych gatunków należą: akacja, jujube, palma daktylowa, mango, ale oczywiście wybór drzew, krzewów i rośliny okopowych uwzględnia lokalną specyfikę gleby i klimatu. Zielony mur będzie obejmować również lasy już istniejące na ścieżce projektu, takie jak rezerваты przyrody. Przewiduje się także budowę zbiorników retencyjnych (około 80 stawów na dany kraj) w celu zapewnienia wody dla roślin w porze suchej lub w przypadku deficytu opadów.

Projekt realizowany jest z udziałem samorządów i mieszkańców. Kwestia utrzymania i kontrola sadzonek należą do ludności danej wsi, zamieszkującej dany obszar. Obszary inne niż zamieszkane będą wspierane przez publiczne służby zainteresowanych krajów lub zorganizowane przez prywatne organy lub społeczności lokalne.

Największy problem stanowi wysoki koszt realizacji projektu, który wymaga nakładów finansowych w wysokości 600 mln dolarów w przeciągu 10 lat. Dlatego, jak należy przypuszczać, państwa afrykańskie biorące udział w projekcie, nie będą w stanie poradzić sobie z tym zadaniem samodzielnie i będą zmuszone zwrócić się o zewnętrzną pomoc finansową¹⁷.

W ramach tego projektu w Senegalu zostało już posadzonych ponad 11 milionów drzew na powierzchni 20.000 hektarów gruntów. Jak potwierdza pułkownik Papa Sarr, dyrektor techniczny Państwowej Agencji Wielkiego Zielonego Muru w Senegalu przeciętnie rocznie obsadzanych jest 5000 ha.

Należy podkreślić, że nawet jeśli „Wielka Zielona Ściana” nie jest jeszcze ani wielka, ani zielona, ponieważ potrzeba czasu, aby drzewa urosły, to społeczności żyjące w tym regionie już zaczynają korzystać z owoców tego projektu. Na przykład w Widou Thiengoli, małej wsi departamentu Linguere, w północnym Senegalu, zaczynają rosnąć młode drzewa akacji i powstały małe działki przeznaczone pod uprawę warzyw.

¹⁶ Wspólnota Państw Sahelu i Sahary CEN-SAD powstała 4 lutego 1998 r. w Trypolisie w Libii. Główne cele: jedność afrykańska w celu wzmocnienia pokoju, bezpieczeństwa i stabilności oraz osiągnięcia globalnego rozwoju gospodarczego i społecznego. Liczy obecnie 23 krajów członkowskich.

¹⁷ *Du Sénégal à Djibouti, un projet ambitieux: la Grande Muraille Verte*, <http://www.gerbeaud.com/nature-environnement/grande-muraille-verte-afrique.php> (dostęp 4.07.2013 r.).

Uzyskiwane zbiory dostarczają niezbędne mikroelementy, uzupełniają dietę tradycyjnie bogatą w mięso i mleko. Wszelka nadwyżka jest sprzedawana na lokalnych rynkach. „Kiedy byłam młoda było więcej wody w wiosce i rosło proso. Ten projekt ma pozytywny wpływ na nasze życie. Pozwala nam wzbogacić naszą dietę i nie martwimy się o jedzenie”¹⁸ – stwierdza Khaira Haider, wiceprezes organizacji miejscowych kobiet.

Podsumowanie

Pogorszenie stanu środowiska naturalnego w Senegalu jest odczuwalne na co dzień. Sytuacja wymaga konkretnych działań na rzecz zachowania obszarów zielonych oraz bioróżnorodności, ale także zmiany postaw, modeli produkcji i konsumpcji ze strony miejscowej ludności. W obliczu tej sytuacji władze senegalskie opracowały strategię, które mają ochronić i regenerować zasoby naturalne. Starają się, aby kwestie ochrony środowiska pozostały w centrum polityki rozwoju gospodarczego i społecznego. Osiągane jest to przez edukację, informację i komunikację na rzecz większej świadomości w zachowaniu równowagi ekologicznej i społecznej oraz polityki partycypacyjnej, polegającej na zaangażowaniu ludności w działalność ekologiczną i zarządzanie zasobami naturalnymi. Działalność ministra-ekologa Haidara El Aliego na tym polu jest bardzo chwalebna i zdaniem autora niniejszego tekstu świadczy o rosnącej świadomości ekologicznej w Senegalu, kraju, który zbyt długo zaniedbywał swoje środowisko. Dla El Aliego polityka wydaje się nie być celem lecz środkiem, sposobem, aby osoby decyzyjne zrozumiały, że ekologia to nie luksus, ale konieczność.

¹⁸ *Sénégal: La «Grande Muraille Verte» de l'Afrique porte ses fruits*, <http://fr.wfp.org/histoires/senegal-grande-muraille-verte-de-afrique-porte-ses-ruits> (dostęp 4.07.2013 r.).

Title

Reflections on the strategy for the protection of green areas in Senegal

Streszczenie

Zagadnienia związane z ekologią i ochroną środowiska naturalnego są poważnym problemem dla kontynentu afrykańskiego. Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa FAO szacuje, że co roku w Afryce giną 2 mln hektarów terenów leśnych. Niniejszy artykuł jest próbą analizy strategii ochrony środowiska oraz zasobów naturalnych w Senegalu. Dokonuje się przegląd środowiska biofizycznego, zasobów naturalnych, sieci obszarów chronionych, a także główne problemy ekologiczne, z którymi boryka się kraj. Przedstawiono misje ministerstwa ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju oraz udział Senegalu w projekcie kontynentalnym „Wielka Zielona Ściana”, zielony pas szerokości 15 km i długości 7600 km, od Senegalu do Dżibuti. Podstawą analizy, oprócz dokumentów oficjalnych, jest literatura francuskojęzyczna na ten temat.

Słowa kluczowe

ekologia, ochrona środowiska, Senegal, strategia, zrównoważony rozwój, bioróżnorodność, lasy mangrowe, zielony pas

Summary

Issues of ecology and environmental protection are a major problem for the African continent. Organization of the United Nations Food and Agriculture Organization FAO estimates that 2 million hectares of forests are lost every year in Africa. This article is an attempt to analyze the strategy of environmental protection and natural resources in Senegal. Moreover, it performs an overview of the biophysical environment, natural resources, the protected areas and the main environmental problems facing the country. Ministry of environmental protection and sustainable development missions are presented, as well as the charismatic minister-ecologist, breaking records on mangrove rehabilitation and strategic environmental objectives for sustainable development. Senegal's participation in the big continental project which is the „Great Green Wall”, a green belt of 15 km and a length of 7600 km, from Senegal to Djibouti is also presented. The analysis, apart from official documents, is based on French literature on the subject.

Keywords

ecology, environmental protection, Senegal, strategy, sustainable development, biodiversity, mangrove, green belt

ROZDZIAŁ IV

Zjawisko nielegalnej eksploatacji zasobów leśnych z perspektywy Federacji Rosyjskiej

Federacja Rosyjska na dzień dzisiejszy zajmuje pierwsze miejsce spośród krajów świata pod względem posiadanych zasobów leśnych. Według oficjalnych danych Ministerstwa Zasobów Naturalnych i Ekologii Federacji Rosyjskiej, zalesienie Rosji w latach 2009-2011 wynosiło 46,6% jej terytorium. Podział terytorialny zalesienia wygląda następująco:

- 37% (około 279 mln ha) przypada na Daleki Wschód Rosji,
- 41% (około 295 mln ha) na Syberię,
- 22% (167 około mln ha) posiada europejska część Rosji.

Oszacowana została również ilość drewna. W 2009 r. liczba ta wyniosła 83.454.07 mln metrów sześciennych, w 2010 r. – 83.386.32 mln metrów sześciennych. W 2011 r. zasoby leśne składały się łącznie z 83.106.71 mln metrów sześciennych drewna. Powierzchnia drzewostanów w 2009 r. wyniosła 891.954.9 tys. ha, w 2010 r. – 891.760.6 tys. ha, natomiast w 2011 r. już 891.811.5 tys. ha¹.

Te pokaźne liczby dają podstawy aby odnieść gospodarkę leśną do jednego z priorytetowych sektorów w przemyśle rosyjskim. Warto zaznaczyć, że polityka państwa w stosunku do eksploatacji zasobów leśnych przez ostatnie kilka lat zmieniła się radykalnie: zniesiono szereg barier administracyjnych, wprowadzono większą niż wcześniej dyspozycyjność w działalności podmiotów gospodarczych, ograniczono kontrolę państwową, zastąpiono system „pozwoleń” administracyjnych systemem „zawiadomień”, zlikwidowano obowiązkową ekspertyzę ekologiczną nowych projektów biznesowych. Problem polega jednak, na braku należytej kontroli ze strony państwa w stosunku do działalności podmiotów gospodarczych. Służba ochrony leśnej w 2012 r. zatrudniała 18.332 pracowników terenowych. Jeżeli wziąć pod uwagę rozmiary obsługiwanego przez nich terytorium (pomijając oczywiście fakt, że terytorium Rosji ma różne zalesienie), to okaże się, że na jednego pracownika służby leśnej przypada przestrzeganie norm ustawodawstwa leśnego na około 6.500 ha lasów. Liczby te mówią same za siebie. Zbyt mała ilość pracowników ochrony leśnej nie jest w stanie zapewnić bieżącą kontrolę lasów. Ich działalność polega głównie na planowym sprawdzaniu podmiotów gospodarczych, wynajmujących (obowiązujące w Rosji prawo leśne nie daje możliwości prywatyzacji lasów) ziemię należącą do funduszu leśnego.

Specjaliści zwracają również uwagę na niedoskonałość obowiązującego ustawodawstwa leśnego. Podstawę prawną eksploatacji zasobów leśnych w Rosji tworzą:

- Kodeks Leśny Federacji Rosyjskiej z dnia 4.12.2006 r.;
- Kodeks o ziemi Rosji z dnia 25.10.2001 r.;
- Kodeks cywilny (części pierwsza i druga) z 21.11.1994 r. i 26.01.1996 r.

¹ <http://www.rosleshoz.gov.ru> (dostęp 1.08.2013 r.).

Najważniejszym spośród wymienionych aktów prawnych jest Kodeks Leśny. Zawiera on najważniejsze regulacje prawne, dotyczące różnorodnych kwestii, związanych z eksploatacją zasobów leśnych i ich ochroną. Jest to akt prawa federalnego. Ze względu na moc prawną przewyższa on akty prawne podmiotów Federacji Rosyjskiej, które nie mogą wprowadzać odmiennych, sprzecznych z kodeksowymi przepisów. Do najważniejszych kierunków działalności organów władzy państwowej podmiotów Federacji Rosyjskiej należy opracowywanie i zatwierdzenie tak zwanych planów leśnych, zawierających projekty eksploatacji lasów, wynajem podmiotom gospodarczym działek leśnych, prowadzenie państwowego rejestru lasów, ochrona i reprodukcja lasów (art. 83 Kodeksu). Oznacza to faktycznie obarczenie regionów pełną odpowiedzialnością za aktualny stan federalnego funduszu leśnego. Nie jest to rozwiązanie optymalne, gdyż większość podmiotów Federacji Rosyjskiej nie dysponuje niezbędnymi do tego środkami².

Zgodnie z art. 5 Kodeksu Leśnego pod pojęciem „las” rozumie się część ekosystemu lub jeden z rodzajów zasobów naturalnych. Łącznik „lub” został tu użyty nie przypadkowo. Zakres wykorzystywania, ochrony i reprodukcji obiektów leśnych w rozumieniu ustawodawcy zależy od tego, do której z dwóch wyżej wymienionych kategorii one należą. Takie podejście ustawodawcy wydaje się dyskusyjnym, ponieważ las, jako „zespół naturalny”, jednocześnie pozostaje ważną częścią ekosystemu danego terytorium. W związku z tym należy zgodzić się z poglądem krytyków nowego Kodeksu, którzy uważają, że proponując taką definicję ustawodawca bezpodstawnie zignorował biologiczne pojęcie lasu, dawno opracowane w specjalistycznej literaturze³. Takie lekceważące podejście do kwestii terminologii prawniczej, jak pokazuje doświadczenie, może wywoływać poważne skutki negatywne. Właściwym było by użycie w tym przypadku łącznika „i”.

Zgodnie z art. 10 Kodeksu, lasy, znajdujące się na ziemiach funduszu leśnego, dzielą się na ochronne, eksploatacyjne i rezerwowe. Lasy, znajdujące się na ziemiach innych kategorii, mogą należeć do lasów ochronnych. Podział lasów na kategorie ma przede wszystkim ważne znaczenie, sprzyja, bowiem, uporządkowanemu i bardziej racjonalnemu wykorzystywaniu zasobów leśnych. Eksploatacja, ochrona i rekonstrukcja lasów odbywa się zgodnie z przeznaczeniem (celem) ziemi, na których znajdują się lasy. Granice ziem funduszu leśnego i granice ziem innych kategorii ustalane są zgodnie z ustawodawstwem o ziemi, prawem leśnym i prawem budowlanym. Nie jest to rozwiązanie optymalne, ponieważ następuje zamiana ustawodawstwa leśnego ustawodawstwem o ziemi, które ma inny cel i odmiennie regulacje. Prawo własności do obiektów leśnych zastąpiła własność do ziemi. Zmiana kategorii ziemi oznacza jednocześnie zmianę sposobu ochrony znajdującego się na niej lasu. Otwiera to możliwości do prywatyzacji lasów, która nie jest przewidziana przez Kodeks.

Wady obowiązujących regulacji prawnych, dotyczących możliwości wycinki plantacji leśnych w wyniku zmiany kategorii ziemi, stały się jednym z powodów słynnego konfliktu w sprawie tak zwanego „Chimkińskiego lasu” w 2007-2012 r. Las w jednej z największych dzielnic Moskwy, Chimkach należał do lasów ochronnych pierwszej kategorii. Na jego ziemiach nie była prowadzona żadna działalność gospodarcza. W 2004 r. Ministerstwo transportu Rosji podjęło decyzję o budowie płatnej wielopasmowej drogi

² В.В. Паршута, *Государственное управление лесами*, «Административное право и процесс» 2011, n 3, s. 53.

³ А.Ю. Пуряева, *Проблемы определения понятия "Лес" в законодательстве РФ*, «Российский юридический журнал» 2011, n 5, s. 179; В.Ю. Туранин, *Три причины трудности понимания текста закона*, «Российская юстиция» 2010, n 1, s. 2.

Moskwa-Petersburg. Projekt budowy zakładał zrobienie wycinki o długości 43 kilometrów. Jej szerokość miała wynieść 100 metrów. W ramach przygotowań prawnych do budowy decyzją administracyjną Rządu w 2009 r. zmieniono kategorię ziemi, na której znajdował się las: z ziem funduszu leśnego „przeniesiono” je do ziem transportu. Wśród obrońców lasu w Chimkach wyróżniał się dziennikarz Michaił Beketów, który pierwszy zaczął pisać o powstałej sytuacji. Po tym jak w 2008 r. został napadnięty i pobity przez nieznane osoby, stał się inwalidą. Protesty po pewnym czasie przybrały dużą skalę: do obrony lasu przyłączyło się kilkanaście organizacji ekologicznych, tworzone nawet żywe zasłony z ludzi, żeby zatrzymać pracę buldożerów, do Prezydenta i Rządu wysyłano liczne listy z prośbą o powstrzymanie budowy. W lipcu 2010 r. na głównym odcinku budowy zdarzyły się zamieszki z udziałem kilkuset osób⁴. W sierpniu 2010 r. prezydent Rosji wydał polecenie Rządowi tymczasowego zatrzymania budowy drogi. Jednak już pod koniec tego roku specjalna komisja rządowa podjęła decyzję o kontynuacji prac według założeń pierwotnego projektu.

Kodeks pozwala na wycinkę lasu pod warunkiem, że obiektem wycinki są:

- dorosłe plantacje leśne;
- dorosłe drzewa w średnim wieku przy wycince obumarłych i uszkodzonych plantacji leśnych, również w ramach planowej pielęgnacji lasów;
- plantacje leśne w dowolnym wieku na terenach leśnych, przeznaczonych do budownictwa, rekonstrukcji i eksploatacji obiektów infrastruktury leśnej, przemysłu leśnego i innych obiektów (linii wysokiego napięcia, wodozbiorów itd.).

Art. 94 Kodeksu mówi o tym, że eksploatacja lasów jest odpłatna. Podmioty gospodarcze są zobowiązane do uiszczania odpowiednich opłat wynikających z przepisów prawnych. Zgodnie z art. 43-46, prawo własności w stosunku do drewna, znajdującego na ziemiach funduszu leśnego, należy do Federacji Rosyjskiej.

System zarządzania lasami wygląda w Rosji następująco.

Ogólne zarządzanie zasobami leśnymi na mocy Konstytucji Federacji Rosyjskiej z dnia 12.12.1993 r. znajduje się w kompetencji Rządu Federacji Rosyjskiej. W skład Rządu wchodzi Ministerstwo Zasobów Naturalnych i Ekologii Federacji Rosyjskiej, w którego strukturze od 2007 r. funkcjonuje wyspecjalizowany organ ochrony lasów - Federalna Agencja Gospodarstwa Leśnego. Jest to jeden z najstarszych organów państwowych w Rosji, gdyż pierwsze regulacje prawne dotyczące eksploatacji lasów pojawiły się w 1703 r., w 1798 r. utworzono Departament Leśny⁵.

Do funkcji Agencji należy:

- kontrola i nadzór w sferze stosunków (prawnych) leśnych (za wyjątkiem lasów zlokalizowanych na szczególnie strzeżonych terytoriach);
- świadczenie usług państwowych i zarządzanie własnością państwa w sferze stosunków leśnych.

Swoje funkcje Agencja realizuje bezpośrednio przez swoje organy terytorialne i podległe organizacje we współpracy z innymi organami władzy wykonawczej, organami władzy podmiotów Federacji Rosyjskiej, samorządu miejscowego i organizacjami społecznymi. Terytorialne organy Agencji reprezentuje dziewięć Departamentów ds. Gospodarstwa Leśnego, funkcjonującymi odpowiednio w Centralnym, Północno-

⁴ А. Черных, А. Козенко, И. Буранов, С. Машкин, *Лес рубят — Химки громят*, «Коммерсантъ», п 136 (4436), 29.07.2010.

⁵ Е.Н. Юричев, *Очерки истории лесного хозяйства Вологодской области*, Вологда 2009, с. 3-4.

Zachodnim, Południowym, Wołżańskim, Uralskim, Sybirskim, Dalekowschodnim okręgu federalnym.

Ochrona lasów, kontrola nad przestrzeganiem ustawodawstwa leśnego to jednocześnie funkcja państwowych organów ochrony porządku prawnego – prokuratury Rosji i organów do spraw wewnętrznych w systemie MSW Rosji.

Warto zaznaczyć, że w strukturze organów prokuratury Federacji Rosyjskiej funkcjonują wyspecjalizowane prokuratury do spraw ochrony środowiska. Na dzień dzisiejszy takich prokuratur w Rosji jest siedem: międzyregionalna prokuratura ds. ochrony środowiska miasta Moskwy, tulska prokuratura ds. ochrony środowiska, orłowska prokuratura ds. ochrony środowiska, międzyregionalna prokuratura ds. ochrony środowiska Obszaru Moskiewskiego, lipiecka prokuratura ds. ochrony środowiska, kałuska międzyregionalna prokuratura ds. ochrony środowiska, władymirska prokuratura ds. ochrony środowiska i brańska prokuratura ds. ochrony środowiska. Należy tu zwrócić uwagę, że prokuratura w Rosji od kilku lat nie prowadzi śledztwa w sprawach karnych, gdyż ta funkcja została przekazana do innego niezależnego od prokuratury organu – Komitetu Śledczego Federacji Rosyjskiej. Do kompetencji prokuratury obecnie należy natomiast ogólna ochrona porządku prawnego, kontrola nad wykonywaniem przepisów prawa. Dlatego właściwym sposobem reagowania przez organy prokuratury na przypadki naruszenia prawa leśnego jest sporządzenie odpowiednich wniosków, kierowanych do podmiotów gospodarczych i organów władzy państwowej. Brak reakcji ze strony adresata lub występowanie cech, świadczących o popełnieniu przestępstwa lub występku o charakterze administracyjnym, daje prokuratorowi prawo do skierowania zebranych materiałów do odpowiednich organów w celu wszczęcia postępowania karnego lub ukarania osoby winnej w trybie administracyjno-prawnym.

Ściganiem przestępstw i występków administracyjnych, związanych z nielegalną eksploatacją lasów, zajmują się głównie organy do spraw wewnętrznych w systemie MSW Federacji Rosyjskiej. Policja dokonuje ogólnej prewencji, wykrywa przestępstwa i występkę administracyjne.

Podstawą prawną ochrony lasów jest przede wszystkim Kodeks Karny FR z dnia 13.06.1996 r. Kodeksowa systematyka przestępstw przewiduje następujące formy nielegalnej eksploatacji lasów:

- Nielegalny wyręb (wycinka) obiektów leśnych (art. 260 k.k.), zagrożony maksymalnie karą dwóch lat pozbawienia wolności (część pierwsza), lub sześciu lat pozbawienia wolności (część trzecia, przestępstwo kwalifikowane);
- Zniszczenie lub uszkodzenie obiektów leśnych (art. 261 k.k.), zagrożone maksymalnie karą trzech lat pozbawienia wolności (część pierwsza), lub karą dziesięć lat pozbawienia wolności (część czwarta, przestępstwo kwalifikowane);
- Naruszenie stanu szczególnie chronionych terytoriów naturalnych i obiektów natury (art. 262 k.k.), zagrożone maksymalnie karą dwuletniej pracy poprawczej (przymusowej).

Wyjaśnienia ustawowych pojęć, kwestie kwalifikacji prawnej przestępstw ekologicznych, wskazówki dla sądów, dotyczące postępowania dowodowego zawarte są w specjalnym postanowieniu Plenum Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej z dnia 18.10.2012 N 21 „O stosowaniu przez sądy ustawodawstwa o odpowiedzialności za naruszenia w sferze ochrony środowiska naturalnego i wykorzystywania zasobów naturalnych”⁶. Wprawia w zdumienie, jednak, proponowana przez Plenum interpretacja

⁶ «Российская газета», n 251, 31.10.2012.

niektórych norm prawa karnego. Zgodnie z częścią 21 postanowienia, działania osoby, która popełniła przestępstwo, polegające na nielegalnej wycince drewna, a później rozporządzeniu się nim według własnego uznania, nie wymagają dodatkowej kwalifikacji prawnej jako kradzież (art. 158 k.k.). Jednocześnie Plenum wskazuje na to, że nielegalne przywłaszczenie drewna, wyciętego przez inne osoby, należy kwalifikować, jako kradzież cudzego majątku. Takie podejście bezpodstawnie zmniejsza rozmiar grożącej potencjalnym sprawcom kary co najmniej o połowę. Jest to również sprzeczne z Kodeksem Leśnym, który przewiduje, że plantacje leśne, wchodzące w skład funduszu leśnego, stanowią własność federalną (część 1 art. 8). Właścicielem drewna w tym przypadku jest państwo.

Problem z kwalifikacją prawną danej kategorii przestępstw (art. 260, 261 k.k.) polega również na tym, że obowiązkowym jest ustalenie faktu, że sprawca działał umyślnie. Nie jest to łatwe, gdyż często obrona tłumaczy się tym, że oskarżony (wykonawca) nie wiedział o tym, że wycinka drzew na danym terenie odbywa się nielegalnie, był pewien, że jego pracodawca posiada wszystkie niezbędne pozwolenia. Przy czym, z powodów oczywistych, oskarżony będzie wyjaśniał, że nie wie, kto tak naprawdę był jego pracodawcą. W takiej sytuacji organy ścigania karnego zwykle umarzają postępowanie wobec danej osoby, a przestępstwo pozostaje niewykrytym w związku z nieustaleniem organizatora wycinki⁷.

Warto zauważyć, że w sąsiednich Chinach kilka lat temu zaostrzono odpowiedzialność prawną za naruszenie ustawodawstwa leśnego. Wprowadzono ciekawe rozwiązanie, dotyczące formy naprawiania szkód przez sprawców. Otóż są oni ustawowo zobowiązani do wysadzenia określonej liczby drzew w zamian za nielegalnie ścięte lub uszkodzone. Przykładowo, w przypadku jednego drzewa sprawca musi zasadzić nie mniej niż dziesięć nowych drzew. Nie zwalnia go to od obowiązku opłaty wysokiego mandatu. Nielegalne sporządzenie dokumentacji, umożliwiającej wywóz ściętego drewna, pociąga za sobą surowe kary łącznie z konfiskacją. Przeprowadzono również głęboką reformę administracyjną. Dzięki temu, jeżeli na początku stulecia lasy zajmowały 13,4% terytorium Chin, obecnie zalesienie wynosi 20% terytorium kraju⁸.

Z punktu widzenia praktyki ścigania karnego, przestępstwa ekologiczne, w tym związane z nielegalną eksploatacją lasów, wyróżniają się stosunkowo dużą liczbą czynów niewykrytych. Jako dowód można tu przytoczyć fakt, że co roku wszczynają się od 6 do nawet 30 tysięcy postępowań, dotyczących przestępstw o charakterze ekologicznym. Niezależni eksperci twierdzą jednak, że te działania są niedostateczne. Nielegalna eksploatacja lasów wciąż pozostaje jednym z największych problemów rosyjskiej gospodarki leśnej. Według różnych oszacowań, od 10 do nawet 35% wycinki lasów odbywa się w sposób niezgodny z prawem. Czasem w specjalistycznej literaturze można również spotkać naprawdę niewiarygodną liczbę – 70% ogólnej wycinki lasów⁹. W poszczególnych regionach rosyjskich do 50% ściętego drewna jest pochodzenia nielegalnego, lub co najmniej wątpliwego, niepotwierdzonego przez żadne oficjalne

⁷ С. Трухин, *Проблемы доказывания умысла по делам о незаконных рубках лесных насаждений*, «Уголовное право» 2012, п 1, с. 110.

⁸ Е.В. Бирюлин, *Политика защиты лесных ресурсов и лесоохранное законодательство КНР*, «Реформы и право» 2012, п 1, с. 43.

⁹ В.А. Фалилеев, Ю.П. Гармаев, *Уголовная ответственность за незаконную рубку лесных насаждений: вопросы теории и судебной практики*, «Российский судья» 2013, п 5, с. 30.

dokumenty¹⁰. Nielegalna eksploatacja zasobów leśnych nie jest działaniem pojedynczych osób. Praktyka wskazuje na to, że jest to gigantyczny biznes, uprawiany przez zorganizowane grupy przestępcze na terenie całego kraju. O rozmiarze zjawiska świadczą statystyki. Według danych oficjalnych w 2012 r. zarejestrowano 27.583 przestępstw ekologicznych. Jednocześnie wykrywalność przestępstw danego rodzaju wyniosła tylko trochę ponad 50% (14.103 przestępstw). Rozmiar uszczerbku materialnego szacuje się na ponad 20 mld rubli.

Na tle tych liczb podziw wywołuje pozycja rosyjskiego ustawodawcy wobec przestępczości ekologicznej. Rozdział 26 k.k. Rosji, poświęcony przestępstwom ekologicznym, przewiduje głównie przestępstwa niewielkiej i średniej ciężkości (ciężkość przestępstwa w prawie karnym rosyjskim zależy od rozmiaru i charakteru ustawowej kary). Przestępstwa ciężkie są tylko cztery, bardzo ciężkich natomiast nie ma w ogóle. W literaturze zwraca się uwagę również na to, że rozdział 26 k.k. przewiduje najwięcej (spośród innych rozdziałów) sankcji karnych, które nie są związane z pozbawieniem wolności¹¹.

Zgodnie ze statystyką, najwięcej przestępstw ekologicznych związanych z nielegalną eksploatacją lasów, popełniano na Dalekim Wschodzie Rosji. Dany region wyróżnia się na tle innych części Rosji niespotykaną kombinacją czynników kryminogennych. Przede wszystkim, zwraca uwagę stosunkowo wysoki poziom przestępczości ogólnej. Wiąże się ją z tak zwanym „myśleniem kryminalnym”: większa część mieszkańców regionu są to osądzeni lub potomkowie osądzonych przestępców z wcześniejszych epok, którzy „przekazali” następnym pokoleniom kulturę kryminalną i zwyczaje¹². Po drugie, decydujące znaczenie dla nielegalnego przemysłu leśnego ma bliskość granic z Chinami, Koreą, Japonią, sąsiedztwo dużych portów. Ułatwia to (i jednocześnie stymuluje) eksport nielegalnie wyciętego drewna. Zdaniem specjalistów, na Dalekim Wschodzie w wyniku niekontrolowanego eksportu drewna nielegalnego pochodzenia na dużą skalę powstał unikatowy transnarodowy fenomen gospodarczy. Przykładowo Chiny już nie korzystają z własnych lasów, ponieważ potrzeby ich rozwijającej się w szybkim tempie gospodarki w pełni zaspokajają dostawy nielegalnego i taniego drewna, pochodzącego z Rosji¹³. Oprócz tego wiele gospodarstw leśnych stworzonych jest na podstawie kapitału chińskiego, co daje możliwość przedsiębiorcom z Chin obniżać ceny eksportowanego drewna.

Podsumowując, można określić podstawowe problemy, związane z nielegalną eksploatacją lasów w Rosji.

- Nieproporcjonalnie „miękkie” kary, przewidziane przez prawo w stosunku do sprawców przestępstw ekologicznych;
- Niedoskonałości wymiaru sprawiedliwości, wymierzanie w stosunku do sprawców przestępstw ekologicznych kar, niezwiązanych z realnym pozbawieniem wolności, częste stosowanie warunkowego zawieszenia

¹⁰ Г.М. Кочергин, Е.А. Костыря, В.В. Минаев, *Криминологическая характеристика незаконной рубки лесных насаждений в контексте проблем противодействия экологической преступности*, «Российский следователь» 2012, № 14, с. 34-39.

¹¹ В.А. Фалилеев, Ю.П. Гармаев, *Уголовная ответственность за незаконную рубку лесных насаждений: вопросы теории и судебной практики*, с. 31.

¹² Г.Н. Жеребкин, *Ответственность за незаконную рубку лесных насаждений. Анализ нелегальных рубок на российском Дальнем Востоке и методика их расследования*, Владивосток 2011, с. 8.

¹³ В.А. Фалилеев, Ю.П. Гармаев, *Уголовная ответственность за незаконную рубку лесных насаждений: вопросы теории и судебной практики*, с. 32.

- wykonania kary;
- Niska skuteczność prewencji specjalnej;
- Zastąpienie wcześniej obowiązującego systemu „pozwoleń” systemem „zawiadomień”;
- Osłabienie kontroli ze strony państwa nad eksploatacją zasobów leśnych;
- Niewłaściwe (zdaniem specjalistów) połączenie ustawodawstwa o ziemi z prawem o lasach;
- Niedoskonałość obowiązującego ustawodawstwa;
- Wysoki poziom korupcji w gospodarstwie leśnym;
- Nerozwiazane problemy kryminalne Dalekiego Wschodu Rosji.

Title

Phenomenon of illegal exploitation of forest resources
from the perspective of the Russian Federation

Streszczenie

Rosja zajmuje pierwsze miejsce w świecie pod względem zasobów leśnych. Według oficjalnej statystyki około 22% światowych lasów znajduje się właśnie na jej terytorium. Przemysł leśny stanowi jeden z najbardziej aktywnie rozwijających się sektorów gospodarki rosyjskiej. Mając na celu stymulowanie rozwoju gospodarczego, władzy rosyjskie dążą do zniesienia zbędnych barier biurokratycznych, które hamują nowe inicjatywy biznesowe, co skutkuje osłabieniem kontroli państwowej w stosunku do gospodarki leśnej. Powoduje to znaczne szkody materialne i ekologiczne w związku ze zbyt intensywną i czasem nieracjonalną eksploatacją zasobów leśnych. Niezbędnym jest stworzenie efektywnego systemu zarządzania lasami. Autor również zwraca uwagę na zbyt miękkie sankcje karne wobec sprawców takich przestępstw jak nielegalna wycinka lasów, na wady praktyki ścigania karnego w sprawach o przestępstwa ekologiczne.

Słowa kluczowe

prawo karne, przestępstwa ekologiczne, nielegalna wycinka lasów,
kradzież, sankcje, praktyka ścigania karnego

Summary

Russia is one the largest forest countries in the world. According to official statistic it houses about 22% of the world forests. The forest sector is mentioned among the most competitive branches of Russian industry. Nowadays Russian government wishes to simplify a system of formal requirements to the forest market players. First of all government tries to releases the bureaucratic pressure. It means elimination of all the barriers on the way to the desired economic growth. Unfortunately, in practice it causes serious environmental harm. That is why it is necessary to establish really effective and rational forest service system. The author, on considering theory and practice of establishment of criminal responsibility for illegal felling, notes the softness of sanctions of criminal actions and ineffective enforcement of environmental law.

Keywords

Criminal Code, environmental crimes, illegal felling,
theft, sanctions, judicial practice

ROZDZIAŁ V

Europeizacja prawa ochrony środowiska

Wprowadzenie

Zjawisko europeizacji prawodawstwa (fragment studiów europejskich)¹ można analizować z perspektywy zmian zachodzących na płaszczyźnie prawa², polityki, ekonomii, stosunków międzynarodowych³, w kontekście normatywnym, strukturalnym i funkcjonalnym. Ważną płaszczyznę badań stanowi również kategoria obywatelstwa europejskiego, zasobu wspólnego dziedzictwa kulturowego⁴, budowania tożsamości, dyskursu politycznego⁵. Subdyscyplina wskazuje zależności związane z przekazywaniem na gruncie ustawodawstwa norm i cech uznawanych za charakterystyczne dla europejskiego kontekstu społecznego (stabilizacja, legitymizacja, integracja). Działania tego typu połączone z zachętą finansową (europeizacja polityki fiskalnej) część badaczy utożsamia z kulturą czy wręcz cywilizacyjną ekspansją kulturową (transfer z poziomu europejskiego na poziom narodowy)⁶. Przedmiotem europeizacji⁷ jest także sposób oraz realne efekty zaimplementowanych (transpozycja, stosowanie, przestrzeganie)⁸ wartości czy standardów (relacja interaktywna)⁹. Zmiany generowane pod wpływem impulsów zewnętrznych¹⁰ mogą prowadzić do budowania unii polityczno-prawnej¹¹. Tak rozumiane

¹ Krzysztof Wach wyróżnił osiem podstawowych wymiarów europeizacji. Według autora w ramach zjawiska mieszczą się procesy o naturze geograficznej, socjologicznej, politycznej, prawnej, instytucjonalnej, mikroekonomicznej, makroekonomicznej (immanentnej, transcendentnej). K. Wach, *Europeizacja i jej kontekst*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2011, nr 852, s. 34.

² Powolnemu procesowi europeizacji podlega również, nieobecne w pierwszym filarze (pierwotne kompetencje prawotwórcze), prawo karne (np.: zasada wzajemnego uznawania, europejski nakaz aresztowania).

³ Por. M. Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, t. 2, University of California Press, Berkeley 1978, s. 641.

⁴ Europeizacja podlega również szeregowi dziedzin szczegółowych jak turystyka kulturowa (J. Craik, *The Culture of Tourism*, [w:] C. Rojek, J. Urry (red.), *Touring Cultures: Transformations of Travel and Theory*, Routledge, London 1997, s. 113).

⁵ T. Risse, M. Green, J. Caporaso (red.), *Transforming Europe. Europeanization and Domestic Change*, London 2001, s. 1.

⁶ Europeizację można zdefiniować, jako wpływ wspólnoty na państwa członkowskie, którego podstawą jest obowiązek implementowania polityk i regulacji prawnych WE/UE (P. Mair, *The Europeanization dimension (Review)*, „Journal of European Public Policy” 2004, nr 2, s. 337).

⁷ Część badaczy utożsamia europeizację z każdym systemem współpracy w przestrzeni regionalnej (M. Cowles, R. Ladrech, *Europeanization of domestic policies and institutions: The case of France*, „Journal of Common Market Studies” 1994, nr 1, s. 69).

⁸ Por. J. Jendrośka, M. Bar, *Wspólnotowe prawo ochrony środowiska i jego implementacja w Polsce trzy lata po akcesji*, Wrocław 2008.

⁹ J. Ruskowski, *Wstęp do studiów europejskich*, Warszawa 2007, s. 48.

¹⁰ Wspólnoty Europejskie postrzegane są zależnie od przyjętej perspektywy badawczej, jako organizacja międzynarodowa, forma ukształtowania regionalnych stosunków ponadnarodowych czy odrębny byt polityczny prowadzący jednolitą politykę zagraniczną.

¹¹ J.P. Olsen, *The Many Faces of Europeanization*, „Journal of Common Market Studies” 2002, nr 5, s. 921.

zjawisko łączone jest z znajdującą się w ciągłej przebudowie formą organizacji (parametryzacja europeizacji). Związana z nim socjalizacja wymaga formułowania wskaźników ilościowych i analizy jakościowej (asymetria korzyści i kosztów)¹². Proces utożsamiany jest z efektywnością modernizacyjną i reformatorską (supernacjonalizacja/transnacjonalizacja)¹³. To wielokierunkowe zjawisko związane z otwieraniem się na wpływy zewnętrzne może być rozpatrywane na poziomie polityki oddolnej (*bottom up*), odgórnej (*top-down*) czy horyzontalnego transferu rozwiązań (*cross-loading*)¹⁴. Europeizacją sterują mechanizmy adaptacyjne, komunikacyjne i konkurencyjne¹⁵. Badanie fenomenu jest jednym z najważniejszych zagadnień europeistyki (nowe studia europejskie/nowa politologia)¹⁶. W wymiarze ponadregionalnym proces uważny jest za jeden z przejawów westernizacji¹⁷ i postrzegany, jako istotny prąd przemian globalistycznych (triada: europeizacja, globalizacja, modernizacja)¹⁸. Zakres pomocy zewnętrznej jest istotnym czynnikiem wpływającym na układ instytucjonalny i zmieniającym warunki wyjściowe¹⁹. Fenomen dotyczy nie tylko krajów członkowskich, lecz również geopolitycznego otoczenia Unii Europejskiej²⁰ (rzeczywista/pozorna bezalternatywność ścieżki integracji)²¹. Zmiany powodowane transpozycją rozwiązań wspólnotowych bezpośrednio dotyczą, zgodnie z polityką *conditionality* (asymetria władzy)²², państwa kandydujące (zależność typu *Principal Agent Theory* – PAT)²³. Warunkowość, jako siła transformacyjna i reformująca a zarazem nurt badawczy nabrała na znaczeniu wraz z przyjęciem nowej koncepcji rozszerzenia w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku (kształtowanie i transfer wzorców i regulacji)²⁴. Najważniejszą, bezpośrednią korzyścią z realizacji narzuconych kryteriów²⁵

¹² T. Exadaktylos, C. Radaelli, *Research Design In European Studies: The Case of Europeanization*, „Journal of Common Market Studies” 2009, nr 3, s. 507.

¹³ Efektywność zmian wynikających z polityki warunkowości należy analizować z uwzględnieniem finansowych, społecznych i politycznych kosztów modernizacji. Nadmierne obciążenie może doprowadzić do opóźnień, zahamowania reform lub stanowić impuls do rezygnacji z ubiegania się o członkowsko/wystąpienie ze wspólnoty. Supernacjonalizacja wiąże się z transferem uprawnień na poziom ponadnarodowy (H. Marks, L. Hooghe, K. Blank, *European Integration Since the 1980s. State-centric Versus Multi-Level Governance*, „Journal of Common Market Studies” 1996, nr 3, s. 341).

¹⁴ K.E. Howwel, *Europeanization, Policy transfer, convergence and lesson drawing: Case studies of UK and German financial services regulation*, „Journal of Banking Regulation” 2005, nr 4, s. 380.

¹⁵ M.W. Bauer, C. Knill, D. Pitschel, *Differential Europeanization in Eastern Europe: The Impact of Diverse EU Regulatory Governance Patterns*, „Journal of European Integration” 2007, nr 4, s. 408.

¹⁶ Europeistyka, we wciąż żywym dyskursie, traktowana jest jako niezależna dyscyplina naukowa, o zdefiniowanej siatce pojęciowej oraz własnych metodach i technikach badawczych lub wyodrębniony, istotny obszar badań.

¹⁷ J.J. Anderson, *Globalization and Europeanization. A Conceptual and Theoretical Overview*, [w:] K. Dyson, K. Goetz (red.), *Germany, Europe and the Politics of Constraint*, Oxford 2003, s. 37.

¹⁸ Na podstawie doświadczeń ubiegłego wieku można wyróżnić trzy podstawowe modele przejścia od systemów autorytarnych do demokratycznych: zastąpienie, przemieszczenie, transformacja ustrojowa.

¹⁹ G. Ekiert, *Prawidłowości transformacji w Europie Wschodniej*, [w:] J. Miklaszewska (red.), *Demokracje w Europie Środkowej 1989-99*, Kraków 2001, s. 16.

²⁰ Unię Europejską można zdefiniować, jako wspólnotę historyczną, gospodarczą, polityczną, prawną, międzynarodową (J. Kukulka, *Pojęcie i istota wspólnot międzynarodowych*, [w:] E. Haliżak, S. Parzymies (red.), *Unia Europejska: nowy typ wspólnoty międzynarodowej*, Warszawa 2002, s. 15).

²¹ A. Krowel, B. Verbeek, *Instytucje jako pola walki: demokratyczne konsekwencje budowania instytucji w systemach postkomunistycznych*, [w:] J. Miklaszewska (red.), *op. cit.*, s. 335.

²² J. Johnson, *The remains of conditionality: the faltering enlargement of the euro zone*, „Journal of European Public Policy” 2008, nr 6, s. 826.

²³ J. Cohen, *Application of Principal-Agent Theory to Security Sector Reform*, „Journal of Security Sector Management” 2009, nr 2, s. 1.

²⁴ R.N. Haass, *Rozważny szeryf. Stany Zjednoczone po zimnej wojnie*, Warszawa 2004, s. 32.

integracji była pomoc finansowa (dostęp do funduszy strukturalnych, wspólnego obszaru gospodarczego, poprawa atrakcyjności inwestycyjnej)²⁶. Sposób ich sformułowania (ogólność, luz interpretacyjny) sprawiał, że Komisja Europejska²⁷ mogła w nich znajdować argumentację dla swoich zastrzeżeń odnośnie wolnego tempa postępów w dostosowywaniu się krajów kandydackich, a przez to opóźniać rozpoczęcie rozmów z tymi państwami (liczba i znaczenie barier negocjacyjnych). Jednocześnie państwa kandydujące mogły tłumaczyć wszelkie wątpliwości interpretacyjne na swoją korzyść. Zgodnie z neofunkcjonalnym paradygmatem integracji²⁸ zacieśnienie współpracy ekonomicznej²⁹ ma wpłynąć na integrację w wymiarze politycznym³⁰. Przykład Turcji czy nadmiernie marginalizowanej Ukrainy (projekt reorganizacji Europy Środkowo-Wschodniej)³¹ znakomicie obrazuje realną, międzynarodową siłę oddziaływania standardów unijnych. Integracja jest najistotniejszym procesem kształtującym oblicze kontynentu europejskiego³² po zniesieniu większości zimnowojennych podziałów (*Area Studies*)³³. Prawdziwą miarą siły procesów integracyjnych byłoby oddziaływanie na kraje, które nie rozpoczęły procedury kandydackiej (propagowanie logiki integracyjnej)³⁴.

²⁵ Przykładem kierunkowej polityki warunkowości mogą być kryteria kopenhaskie. Na szczycie Rady Europejskiej w Kopenhadze w dniach 21-22 czerwca 1993 r. została podjęta polityczna decyzja o rozszerzeniu Unii Europejskiej o kraje Europy Środkowo-Wschodniej. Jednocześnie wskazano ogólne warunki, jakie państwa stowarzyszone muszą spełnić, aby zostać przyjętym do tej organizacji. Najważniejsze z nich to stabilność instytucji demokratycznych, praworządność, poszanowanie praw człowieka, ochrona mniejszości narodowych, funkcjonująca gospodarka rynkowa, gotowość sprostanania warunkom konkurencji UE, zdolność do wypełniania obowiązków wynikających z członkostwa, przyjęcie dorobku prawnego Unii Europejskiej (tzw. *acquis communautaire*). Konieczność implementacji rozwiązań instytucjonalnych sprawia, że przez część badaczy europeizacja utożsamiana jest z demokratyzacją (zakładane długofalowe skutki polityki warunkowości) (S. Jora, *Patterns of Democratisation Through Europeanisation, The Case of Romania*, [w:] R.D. Quirico (red.), *Europeanisation and Democratisation. Institutional Adaptation, Conditionality and Democratisation in European Union' Neighbour Countries*, European Press Academic Publishing, Florencia 2005, s. 115).

²⁶ Właśnie zachęty w wymiarze ekonomicznym, otrzymywane już na etapie przedakcesyjnym uznawane są za najskuteczniejsze mechanizmy zmiany strefy wpływów politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej, przyczyniając się do rozbicia układu satelitarne. Ograniczenie roli państwa zarówno w systemie politycznym jak i społeczno-gospodarczym mogłoby opóźnić upadek najistotniejszego aktora zewnętrznego i zahamować proces demokratyzacji/europeizacji w skali regionu (J. Świeca, *Proces delegitymizacji sowieckiego typu reżimu politycznego w Polsce Ludowej. Teoretyczne problemy dekompozycji ideologii komunistycznej*, [w:] S. Wróbel (red.), *Polska w procesie przeobrażeń ustrojowych*, Katowice 1998, s. 94).

²⁷ Komisja Europejska bada przestrzeganie regulacji wspólnotowych w szczególności poprzez nadzór nad notyfikacją krajowych środków mających na celu transpozycję, badanie stosowania rozwiązań wspólnotowych i krajowych środków transpozycyjnych (formy transpozycji, jakości transpozycji).

²⁸ Za jeden z mierników poziomu zaawansowania integracji można uznać stopień europeizacji administracji (tzw. stopień erozji suwerenności państwa).

²⁹ Metoda Monneta wskazywała na pogłębienie i utrwalenie integracji, jako nadrzędny cel unii walutowej (W. Wessels, A. Faber, *Vom Verfassungskonvent zurück zur 'Methode Monnet'? Die Entstehung der 'Road Map' zum Reformvertrag unter deutscher Ratspräsidentschaft*, „Integration 2007”, nr 4, s. 370).

³⁰ S. Hix, *Constitutional agenda-setting through discretion in rule interpretation: why the European Parliament won at Amsterdam*, „British Journal of Political Science” 2002, nr 2, s. 259.

³¹ J.J. Linz, A. Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1996, s. 38.

³² Europeizację można również rozpatrywać w szerszym kontekście historycznym jako szereg społeczeństw w wspólnej przestrzeni gwałtownych zmian (ekspansja kręgu karolińskiego i postkarolińskiego) (R. Bartlett, *Tworzenie Europy. Podbój, kolonizacja i przemiany kulturowe 950-1350*, Poznań 2003, s. 399).

³³ Studia europejskie rozwinęły się na gruncie analiz z zakresu integracji europejskiej, jak pogłębiającego się procesu oraz nowego, wielowymiarowego zjawiska (A. Wierchowska, *Studia europejskie z perspektywy nauk politycznych. Interdyscyplinarny wymiar studiów europejskich*, [w:] K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski (red.), *Studia europejskie. Zagadnienia metodologiczne*, Warszawa 2010, s. 22).

³⁴ Europeizacja sprawia, że w logikę krajowego dyskursu, tożsamości, struktur politycznych i polityki publicznej inkorporowane są nieformalne i formalne zasady, procedury, paradygmaty, określone polityki, style, sposoby

Sąsiedzkie państwa nie kandydujące wobec modelu integracji przebiegają najczęściej postawę będącą pochodną ich poziomu rozwoju polityczno-społecznego oraz pozycji w wymiarze relacji międzynarodowych. Zmiany w wewnętrznym systemie kraju kandydującego mogą mieć charakter powierzchniowy i jedynie imitować efekt dostosowania. W wymiarze geohistorycznym modele teoretyczne dotyczące budowania wspólnoty gospodarczej i politycznej opierają się na strukturze federacyjnej Ameryki Północnej³⁵. Neoinstytucjonalizm racjonalistyczny wskazuje, że europeizacja jest procesem formalnej instytucjonalizacji logiki unijnej³⁶. Europeizacja wykracza, więc ponad sferę bilateralnych i multilateralnych stosunków gospodarczych. Uwarunkowania wspólnotowe mają charakter historyczny, kulturowy, ekonomiczny i społeczny³⁷. Atrakcyjny dla aktorów zewnętrznych system musi charakteryzować się elastycznością niezbędną do przewyższania sytuacji kryzysowych³⁸ (zarządzanie kryzysem poprzez alokację wartości ekonomicznych i politycznych) zarówno w wymiarze politycznym (merytoryczne i polityczne zróżnicowanie integracji)³⁹ jak i gospodarczym⁴⁰. Uniwersalny model demokracji konsensualnej musi gwarantować udział we władzy na wielu poziomach (rozproszenie sformalizowane). Niemożliwą do zniwelowania dominację populacyjną można częściowo równoważyć poprzez poziom wzrostu ekonomicznego⁴¹. Ważnym elementem mechanizmu przekształceń było uzależnienie od pomocy finansowej przyznawanej przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy czy Bank Centralny. Wolność ekonomiczna miała być czynnikiem wpływającym na liberalizm polityczny. Od beneficjentów wymagano reform fiskalnych, deregulacji, reinwestowania, prywatyzacji i komercjalizacji. Ważną płaszczyznę oddolnej przebudowy rzeczywistości społecznej miało stanowić otwarcie rynku i towarzyszące mu inwestycje zagraniczne (swoboda polityczna pochodną wolności ekonomicznej)⁴². Do kanonu dokumentów określających model polityki gospodarczej propagowany przez wskazane instytucje finansowe należy przedstawiony przez Jamesa Williamsona Konsensus Waszyngtoński. Program opierał się na dziesięciu dyrektywach związanych ze stabilnym

działania, przekona i normy (C.M. Radaelli, *Europeanization of Public Policy*, [w:] K. Featherstone, C.M. Radaelli (red.), *The Politics of Europeanization*, Oxford University Press, New York 2003, s. 30).

³⁵ F. Schinnelfenning, U. Sedelmeier, *The politics of EU enlargement: theoretical and comparative perspective* [w:] F. Schinnelfenning, U. Sedelmeier (red.), *The politics of EU enlargement: theoretical approaches*, Routledge, London-New York 2005, s. 3.

³⁶ *Ibidem*, s. 4.

³⁷ Dopelnieniem definicji analizowanej problematyki może być zjawisko przeciweuropeizacji (*couter europeanization*). Zjawisku integracji towarzyszy reakcja, której spektrum obejmuje zatrzymanie procesu zmian, wolniejsze ich tempo oraz regres, związany z zastąpieniem systemu europejskiego innym (wypracowanym od nowa lub poprzedzającym zaimplementowane rozwiązania) modelem funkcjonowania. Część badaczy utożsamia przeciweuropeizację (eurosceptycyzm, kastomizacja) z oddziaływaniem czynników modernizacyjnych i antymodernizacyjnych. Ta prosta linia podziału nie odzwierciedla jednak złożoności regionalnych ujawnionych m.in. podczas prób ratyfikacji tzw. konstytucji europejskich, głosowań związanych z przystąpieniem do strefy wspólnej waluty euro, alternatywnej drogi rozwoju wybranej przez Norwegię i Szwajcarię czy kazusu Grenlandii (C. Knill, D. Lehmkuhl, *The national impact of European Union regulatory policy: Three Europeanization mechanisms*, „European Journal of Political Research” 2002, nr 41, s. 261).

³⁸ Odpowiedzią na kryzys mogą być propozycje wyznaczania formalnego (nieformalnie taka grupa funkcjonuje niemalże od momentu powołania do życia WE/UE) twardego rdzenia integracji czy krajów tworzących awangardę integracji europejskiej (D. Hodson, *EMU and political union: what, if anything, have we learned from the euro's first decade?*, „Journal of European Public Policy” 2009, nr 4, s. 508).

³⁹ J.E. de Neve, *The European Union? How Differentiated Integration is Reshaping the EU*, „Journal of European Integration” 2007, nr 4, s. 503.

⁴⁰ A. Lijphart, *Typologies of Democratic Systems*, „Comparative Political Studies” 1968, nr 1, s. 36.

⁴¹ J. Steiner, *Demokracje europejskie*, Rzeszów 1993, s. 324.

⁴² L. Mazetti, *Political Manipulations and Market Reform Failures*, „World Politics” 2003, nr 55, s. 315.

i zrównoważonym wzrostem i rozwojem gospodarczym⁴³. Jednolity mechanizm, przygotowany początkowo w ramach transformacji systemowej krajów Ameryki Łacińskiej, nie uwzględniał charakteru produkcji, nierównowagi rynkowej, płaszczyzn niedoboru i niedorozwoju. Bezpośrednimi beneficjentami dekalogu są państwa najlepiej rozwinięte (władza relacyjna/władza strukturalna)⁴⁴ oraz aktorzy transnarodowi. Zależność między wartościami budującymi pozycję jednostki w wymiarze społecznym i ekonomicznym jest słabsza⁴⁵ w przypadku aktorów o tradycji autorytarnej⁴⁶. Integracja wymusiła europeizację systemów partyjnych i wpłynęła na zmianę funkcjonowania poszczególnych partii. Partie krajowe muszą uwzględniać w swoich programach ideę europejskości (tradycyjny podział na podmioty eurosceptyczne i eurorealistyczne)⁴⁷. Pomimo wyraźnego deficytu demokracji (*polity without politics*) funkcjonowanie Parlamentu Europejskiego sprzyja rozwojowi ponadpaństwowych federacji i frakcji politycznych. W prognozie długoterminowej proces demokratyzacji regionu środkowoeuropejskiego i reformy rynkowe mogą być czynnikami sprzyjającymi wprowadzeniu mechanizmów ograniczających zagrożenie patologią władzy. Przyjmując optykę krótkookresową zmiany polityczne zapoczątkowane jesienią ludów miały również negatywne reperkusje. Jedną z najpoważniejszych z nich jest pojawienie się nowych form zjawiska korupcji⁴⁸. Oczywiście korupcja była zakorzeniona również w okresie istnienia bloku komunistycznego, stanowiła wręcz ważną instytucję życia społecznego, jednak

⁴³ Wśród punktów zbieżnych z podstawowymi założeniami Paktu Stabilności i Wzrostu należy wyróżnić: utrzymanie dyscypliny fiskalnej, ukierunkowanie wydatków publicznych na dziedzinę, które gwarantuje wysoką efektywność poniesionych nakładów i przyczyniają się do poprawy podziału dochodów (np. państwowa opieka zdrowotna, podstawowa edukacja, infrastruktura), reformy podatkowe ukierunkowane na obniżenie krańcowych stóp podatkowych i poszerzanie bazy podatkowej, liberalizację rynków finansowych w celu ujednolicenia stóp procentowych, utrzymywanie jednolitego kursu walutowego na poziomie gwarantującym konkurencyjność, liberalizację handlu, likwidację barier dla zagranicznych inwestycji bezpośrednich, prywatyzację przedsiębiorstw państwowych, deregulację rynków w zakresie wchodzenia na rynek i wspierania konkurencji, gwarancje prawa własności. Dalsze ograniczenie roli państwa, ułatwienia w zakładaniu i likwidacji firm, uproszczenie systemu podatkowego czy dyscyplinę monetarną postulowały uzupełnienia do dyrektyw zakładające: zwiększenie oszczędności m.in. przez utrzymanie dyscypliny podatkowej, reorientowanie wydatków publicznych m.in. na trafnie określone cele społeczne, zreformowanie systemu podatkowego m.in. przez wprowadzenie proekologicznego podatku gruntowego, wzmocnienie nadzoru bankowego, utrzymanie kursu walutowego na poziomie zapewniającym konkurencyjność (unikanie zarówno wahań, jak i sztywności), dążenie do intraregionalnej liberalizacji handlu, zbudowanie konkurencyjnej gospodarki rynkowej m.in. w drodze prywatyzacji oraz deregulacji (także rynku pracy), zagwarantowanie wszystkim obywatelom możliwości wejścia w posiadanie jasno zdefiniowanych praw własności, stworzenie niezależnych banków centralnych, silnego aparatu skarbowego, niezależnego i nieprzekupnego sądownictwa oraz agencji promujących przedsięwzięcia rozwojowe, zwiększenie nakładów na edukację, zwłaszcza na poziomie podstawowym i średnim (J. Osiatyński, *Finanse publiczne. Ekonomia i Polityka*, Warszawa 2006, s. 85).

⁴⁴ Por. S. Strange, *States and Markets*, Pinter Publishers, London 1988.

⁴⁵ Istotnych danych dostarcza analiza ewolucyjnych zmian zapoczątkowanych w 1979 r. przez chińską nową polityką ekonomiczną. Wytworzona w zderzeniu kapitalizmu i socjalizmu kultura polityczna, pozbawiona właściwie funkcjonujących mechanizmów kontrolnych, ułatwia akumulację dóbr na wszystkich poziomach władzy (L. Zhang, *White-collar crime: bribery and corruption in China* [w:] L.Z. Jianhong Liu, S.F. Messner, (red.), *Crime and Social Control in a Changing China*, Greenwood Press, Westport 2001, s. 26).

⁴⁶ G. Pridham, *The Dynamics of Democratization. A comparative Approach*, London-New York 2000, s. 180.

⁴⁷ R. Ladrech, *National Political Parties and European Governance: The Consequences of Missing in Action*, „West European Politics” 2007, nr 5, s. 945.

⁴⁸ W 1999 r. Bank Światowy dowodził, że przeprowadzenie przez polski parlament ustawy zawierającej rozwiązania zgodne z oczekiwaniami grupy interesu (sprzecznej z interesem publicznym) kosztuje 3 mln dolarów. Za argument przemawiającym za możliwością występowania patologii tego typu uznano nagrania, które stały się podstawą tzw. Afery Rywina.

bezprecedensowy wysiłek reformatorski, zmieniający otoczenie gospodarcze, stworzył nowe obszary tej patologii⁴⁹.

Istotną płaszczyzną badań związanych z europeizacją jest funkcja prawodawcza parlamentów krajowych w kontekście integracyjnym. Korupcja pozwalająca na uzyskanie kontroli nad stanowieniem prawa (*the corruption of state*)⁵⁰ prowadzi do zawłaszczenia państwa (*state capture*)⁵¹. Czynnikiem kształtującym elementy polityki władzy, zmierzającym do przejścia kontroli nad zasobami publicznymi stają się wówczas grupy interesów czy bezpośrednio zainteresowane podmioty. W państwach demokratycznych proces stanowienia prawa jest zawsze płaszczyzną sporu⁵². Niezwykle trudno jest wskazać taki obszar regulacji życia społecznego, którego odpowiednie ukształtowanie nie byłoby korzystne dla formalnych lub nieformalnych grup. Ryzyko wystąpienia takiej patologii może zostać ograniczone poprzez przejrzystą procedurę legislacyjną, podlegającą kontroli na każdym etapie. Ważnym czynnikiem świadczącym o skali zachowań korupcyjnych⁵³ towarzyszących przemianom politycznym i gospodarczym jest zmiana percepcji⁵⁴ zaobserwowana zarówno w przypadku osób znajdujących się wewnątrz instytucji państwowych jak i przez obywateli (efekt endogeniczny)⁵⁵. Czynnikiem sprzyjającym korupcji na wysokich szczeblach władzy są okresy głębokich zmian ustrojowych, społecznych, kryzysy finansowe i gospodarcze. Zwalczanie korupcji osób na eksponowanych stanowiskach politycznych wymaga interdyscyplinarnego podejścia, łączącego informacje z zakresu prawa, kryminologii, kryminalistyki, socjologii i finansów. Korumpowanie osób zaliczonych do grupy *politically exposed person* (PEP), proceder ukrywania i legalizacji dóbr pochodzących z takich źródeł, patologiczne rozporządzanie zasobem publicznym stanowią element rynku nielegalnych transferów kapitałowych. Działania te zawierają się w typologii szerokorozumianych przestępstw białych kołnierzyków (*white collar crime*)⁵⁶. Korupcja osób na wysokich stanowiskach

⁴⁹ V.N. Brovkin, *Corruption in the 20 Century Russia, Crime*, „Law and Social Change” 2003, nr 40, s. 195.

⁵⁰ J.P. Dobel, *The Corruption of a State*, „The American Political Science Review” 1978, nr 3, s. 958.

⁵¹ Szczególnym rodzajem takiej formy zachowań korupcyjnych jest influence w przypadku, którego wpływ na kształt stanowionego przez instytucje i organy państwa prawa dokonywany jest bez płatności na rzecz osób publicznych.

⁵² Ustawą z dnia 16 listopada 2000 r. o przeciwdziałaniu wprowadzania do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł wprowadzono do polskiego systemu prawnego instytucję Generalnego Inspektora Informacji Finansowej (GIIF), zapewniającego współpracę pomiędzy organami ścigania i instytucjami finansowymi.

⁵³ Jednym ze wskaźników pozwalających na analizę postrzegania korupcji jest *Corruption Perception Index* – CPI, narzędzie stosowane przez *Transparency International*. Można wyróżnić również *Briber Payer Index* (BPI), *International Country Risk Guide Index* (ICRG Index) czy *The Business Environment and Enterprise Performance Survey* (BEEPS). 93% Słoweńców uważa, że korupcja w ostatnich trzech latach wzrosła lub utrzymała się na tym samym poziomie. W przypadku Słowaków wskaźnik ten wynosi 85%. Podatność na korupcję polityczną należy postrzegać, jako jeden z ważnych czynników obniżających zdolność gospodarki do efektywnego funkcjonowania w okresie obniżonej koniunktury. W ten sposób można odczytać kryzys Grecji, Włoch, Portugalii czy Hiszpanii.

⁵⁴ D. Kaufmann, P. Siegelbaum, *Privatization and Corruption in the Transition*, „Journal of International Affairs” 2001, nr 50, s. 419. Por. The World Bank, *Anticorruption in Transition: a Contribution to the Policy Debate*, Washington DC 2000.

⁵⁵ Percepcja zachowań innych może ukierunkowywać i wzmacniać indywidualne reakcje. W przestrzeni, w której korupcja uważana jest za powszechną tendencję, jednostki częściej podejmują decyzje o wzięciu lub daniu łapówki. Wybór ten oparty jest na rachunku zysków i strat. Odbiór skali zjawiska kształtuje również subiektywne postrzeganie kary. Osoby przyłapane przez władze na tym procederze uważane są za te, które w swoich poczynaniach posunęły się zbyt daleko lub pechowców.

⁵⁶ Jedną z wyspecjalizowanych organizacji zajmujących się szkoleniem specjalistów w zakresie zapobiegania i wykrywania przestępczości związanej z rynkiem nielegalnych transferów kapitałowych jest założone w 1988 r.

może przybierać formę strukturalną, gdy jest wpisana w system polityczny, administrację i gospodarkę. Ważnym czynnikiem kształtującym mechanizmy korupcyjne jest kontekst kulturowy⁵⁷, wpływający bezpośrednio na rodzaj patologicznych relacji łączących decydentów, biurokratów i przedstawicieli biznesu (kulturowe uwarunkowania korupcji). Zjawisko to godzi w rządy prawa, osłabia instytucje państwa oraz wpływa na system ochrony praw obywatelskich. Korupcja osób na eksponowanych stanowiskach politycznych związana jest najczęściej z przeniesieniem monopolu państwowego w stronę sektora prywatnego. Występuje wszędzie tam gdzie mamy do czynienia z kontraktami państwowymi, zamówieniami publicznymi i inwestycjami publicznymi.

Korupcja w związku ze stanowieniem prawa, podporządkowanie kierunków działalności legislacyjnej interesom partykularnym, grupowym, partyjnym, może polegać na niewprowadzaniu nowych przepisów (zachowanie obowiązujących rozwiązań prawnych, utrzymanie *status quo*), czy wadliwej konstrukcji proponowanych rozwiązań (nieprecyzyjność, uznaniowość, brak procedur odwoławczych). Zgodnie z szacunkami Banku Światowego, zrzeszającego 188 państw, całkowita kwota wręczanych corocznie łapówek przekracza 1 bln dolarów. W roku 2010, według danych Komendy Głównej Policji, wszczęto 6083 postępowania przygotowawcze w sprawach o przestępstwa korupcyjne. Postępowania przygotowawcze prowadzone przez CBA w roku 2010 dotyczyły m.in. terenowej administracji rządowej (22%), administracji samorządowej (9%), administracji celnej i skarbowej (5%). Zgodnie z raportem *Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2000-2009* opracowanym przez *Global Financial Integrity* (GFI), uwzględniającym analizę kosztów przestępczości, korupcji i niedoszacowania handlu, kraje rozwijające, w badanym okresie, straciły ponad 6,5 bilionów dolarów wskutek nielegalnych przepływów finansowych. Największy udział w nieprawidłowościach miały państwa azjatyckie (Chińska Republika Demokratyczna – 2,18 bln dolarów). Polska, z kwotą 106,486 miliardów dolarów nielegalnych przepływów finansowych, znalazła się na miejscu 13⁵⁸, jako pierwszy kraj należący do Unii Europejskiej⁵⁹.

Rynek korupcyjny, nieefektywnie imitując prawa konkurencji, wyklucza podmioty niegotowe do ponoszenia dodatkowych obciążeń finansowych, wykraczających poza ceny rynkowe. Tak ukształtowany system traci swoją informacyjną przejrzystość. Niedobór dóbr dostępnych na rynku może być zjawiskiem sztucznie kształtowanym dzięki monopolistycznej pozycji urzędników. Z perspektywy podmiotów funkcjonujących na rynku równie ważna jest efektywność działań podejmowanych dzięki udziałowi w procederze korupcyjnym⁶⁰. Kolejnym ważnym czynnikiem przemawiającym za przekazywaniem łapówek jest pozorne zwiększenie bezpieczeństwa podmiotu na rynku⁶¹.

w Austin, działające od 2003 r. w Polsce Stowarzyszenie Biegłych ds. Nadużyć (*Association of Certified Fraud Examiners – ACFE*).

⁵⁷ Por. C. Hampden-Turner, A. Trompenaars, *Siedem kultur kapitalizmu – USA, Japonia, Niemcy, Francja, Wielka Brytania, Szwecja, Holandia*, Warszawa 2012.

⁵⁸ D. Kar, K. Curcio, *Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2000-2009*, Washington DC 2011, s. 40.

⁵⁹ Republika Czeska, w cytowanym zestawieniu, została umieszczona na miejscu 20, Słowenia – 25, Litwa – 32.

⁶⁰ Por. N. Leff, *Economic Development Through Bureaucratic Corruption*, „*American Behavioral Scientist*” 1964, nr 3, s. 8.

⁶¹ Niepewność rynku jest czynnikiem sprzyjającym transferom krótkoterminowym. Na taki odbiór sytuacji wpływa zarówno niebezpieczeństwo zmiany opcji czy osób, które gwarantowały uzyskanie kontraktu w zamian za przekazane środki, jak groźba nałożenia na firmę kolejnych oficjalnych lub niezgodnych z przepisami ciężyć.

Firmy dobrze funkcjonujące w warunkach rynku korupcyjnego mogą stanowić czynnik oporu wobec zmian stosowanych procedur i przepisów prawa również w przypadku regulacji środowiskowych. Zachowania korupcyjne, mają na celu również obniżenie kosztów bezpośrednich inwestycji poprzez niedostosowanie się do obowiązujących norm materiałowych, środowiskowych, bezpieczeństwa. Terytorialne ograniczenie norm środowiskowych implementowanych przez aktorów w drodze procesu europeizacji prawa ochrony zasobów nieodnawialnych obrazuje polityka odmiennych wewnętrznych standardów działania w zależności od kraju czy regionu (europejska internacjonalizacja gospodarcza).

Polityka warunkowości, opinia AVIS

Nadrzędnym założeniem polityki integracyjnej jest istnienie asymetrii stron i jednokierunkowy strumień impulsów zmian (presja integracyjna)⁶². Tak ukształtowany stosunek ogranicza dostęp do kolejnych kroków integracyjnych (*gate keeping*) i umożliwia organom europejskim (Komisja Europejska, Rada) oraz krajom członkowskim narzucenie *acquis communautaire* podmiotom aplikującym⁶³. Europeizację norm i procedur wyznaczają etapy procesu przyjmowania kryterium. W oparciu o analizę działań integracyjnych z ostatnich dziesięciu lat można wyróżnić zawarcie umowy handlowej, nadanie stosunkom klauzuli najwyższego uprzywilejowania, umowę stowarzyszeniową, otwarcie i zamknięcie negocjacji, układ akcesyjny, ratyfikację/pełne członkowsko. Każdy z przedstawionych kroków wzmacnia pozycję kraju znajdującego się w orbicie wpływów wspólnoty, jednak dopiero pełne członkowsko wyposaża podmiot w efektywne mechanizmy prawne ułatwiające budowanie wielowymiarowej polityki integracyjnej. Wraz z każdym przyjętym krajem unijne procesy wewnętrzne podlegają mniej lub bardziej dostrzegalnej modyfikacji w oparciu o uwarunkowania lokalne. Na wszystkich tych etapach państwo kandydujące poddawane jest monitoringowi, skupiającego się na wszystkich źródłach deficytu demokracji⁶⁴. Proces europeizacji podobnie jak wszystkie tendencje globalistyczne wykorzystuje wszystkie instrumenty dostępne w ramach rewolucji mediatycznej (przemysł informacyjny). Masowa komunikacja może pełnić funkcję ideologicznego narzędzia argumentacyjnego również w ramach tzw. wielkiej polityki⁶⁵. Konwergencja przestrzeni przemysłowej, technologicznej i ekonomicznej jest dominantą współczesnych doktryn społecznych⁶⁶,

⁶² Odpowiedzią systemów państw członkowskich na europeizację może być absorpcja, akomodacja (dostosowanie, asymilacja) lub transformacja.

⁶³ H. Grabbe, *How does Europeanization affect CEE governance? Conditionality, diffusion and diversity*, „Journal of European Public Policy” 2001, nr 6, s. 1023.

⁶⁴ Demokracja, jako idea sprawowania władzy publicznej oznacza skuteczną kontrolę obywateli nad polityką, odpowiedzialne rządy, uczciwość i otwartość w polityce, oparte na wiedzy i racjonalne debaty o najważniejszych problemach, równe uczestnictwo i równą władzę, wolność stowarzyszania się, szeroki dostęp do informacji, poszanowanie praw politycznych i obywatelskich (definicja proceduralna wskazująca wskaźniki niezbędne do dokonania oceny systemu politycznego) (R.A. Dahl, *Democracy and Its Critics*, Yale University Press, New Haven 1989, s. 222. J. Teorell, *Determinants of Democratization: Explaining Regime Change in the World, 1972–2006*, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 16).

⁶⁵ J. Volek, *Niezamierzone skutki "komunikacyjnej ideologii" w kontekście społeczeństwa informacyjnego*, [w:] B. Dobek-Ostrowska (red.), *Media masowe w demokratyzujących się systemach politycznych. W drodze do wolności słowa i mediów*, Wrocław 2006, s. 40.

⁶⁶ T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa 2009, s. 286.

mechanizmów rządzących społeczeństwami w ujęciu ponadnarodowym i globalnym⁶⁷. Badacze wiążą obserwowane zmiany społeczne wynikające z westernizacji posługując się pojęciem społeczeństwa informacyjnego⁶⁸, informatycznego, sieciowego, technologicznego⁶⁹, telematycznego czy postindustrialnego⁷⁰. Cechy te determinują jego otwarty charakter⁷¹, sprzyjający internalizacji idei integracji⁷². Nowe kanały przekazu danych wpływają na ewolucję kultury organizacyjnej⁷³ prowadząc od gospodarki opartej na informacji poprzez przemiany społeczne do jednostki w pełni wykorzystującej technologie informacyjną⁷⁴. Konieczność funkcjonowania w warunkach gospodarki globalnej jest jednym z ważnych czynników rozwoju zasobów informacyjnych⁷⁵. Dostęp do danych, umiejętność ich analitycznego przetwarzania⁷⁶, gromadzenia a przede wszystkim racjonalnego użytkowania jest umiejętnością niezbędną w obrocie gospodarczym. Powstała w ten sposób gospodarka oparta na wiedzy może funkcjonować dzięki gromadzonym w bazach danych i skumulowanym w społecznym potencjale intelektualnym zasobom informacji. Wiedza, w swoim wymiarze praktycznym, staje się czynnikiem sprzyjającym osiąganiu zysku. Pozostając dobrem niematerialnym informacja staje się towarem, który należy traktować na równi z dobrami materialnymi (informacja jako: zasób ekonomiczny, czynnik wytwórczy, produkt, wyrób, usługa, dobro publiczne). Informacja we współczesnej gospodarce traktowana jest, jako równorzędny czynnik produkcji (rekombinacja czynników wzrostu)⁷⁷. Funkcjonowanie w społeczeństwie informacyjnym wymaga zdobywania, gromadzenia, przetwarzania, przechowywania, dystrybuowania i ochrony danych. Zachowanie takie bezpośrednio wpływa na trafność podejmowanych decyzji, szczególnie w systemach informacji gospodarczych. Powszechność przepływu informacji, jej szybkość, globalny zasięg sprawia, że powstaje szum, utrudniający weryfikację treści i stwarzający korzystne warunki do rozwoju patologii⁷⁸.

Konsekwencją decyzji Rady Europejskiej, podjętej podczas posiedzenia w Madrycie w dniach 15-16 grudnia 1995 r., w sprawie rozpoczęcia negocjacji

⁶⁷ J. Echeverría, *Science, technology, and values: towards an axiological analysis of techno-scientific activity*, „Technology in Society” 2003, nr 2, s. 205.

⁶⁸ F. Webster, *Theories of the Information Society*, London-New York, Routledge 2002, s. 304.

⁶⁹ M. Heidegger, *The Question Concerning Technology and Other Essays*, Harper and Row, New York 1977, s. 182.

⁷⁰ F. Jameson, *Postmodernism, or, The cultural logic of late capitalism*, Duke University Press, Durham 1992, s. 438.

⁷¹ K.R. Popper, *Spółczesność otwarta i jej wrogowie*, Warszawa 1993, s. 346.

⁷² D. Rooney, *Knowledge, economy, technology and society: The politics of discourse*, „Telemetric and Informatics” 2005, nr 4, s. 405.

⁷³ Społeczeństwo wysoce z informatyzowane jest analizowane, jako kolejne stadium rozwoju organizacji ludzkich podobnie jak kultury łowiecko-zbierackie, społeczności agrarne czy industrialne (M. Luterek, *Zmiany w strukturze społecznej i modelu życia jednostki. Od społeczności opartych na rolnictwie i zbieractwie do społeczeństwa informacyjnego*, [w:] B. Sosińska-Kalata, K. Materska, W. Gliński (red.), *Spółczesność informacyjna i jej technologie*, Warszawa 2004, s. 226).

⁷⁴ Y. Masuda, *The information society: as post-industrial society*, Institute for the Information Society, Tokyo 1980, s. 171.

⁷⁵ G. Avi, C.E. Tucker, *Privacy Regulation and Online Advertising*, „Management Science” 2011, nr 1, s. 57.

⁷⁶ Administrator za pomocą środków technicznych ma obowiązek zabezpieczyć dane przed udostępnieniem osobom nieupoważnionym, przejęciem przez osoby nieuprawnione, przetwarzanie z naruszeniem ustawy oraz zmianą, utratą, uszkodzeniem czy zniszczeniem.

⁷⁷ A. Pomykański, *Zarządzanie innowacjami*, Warszawa-Łódź 2001, s. 169.

⁷⁸ Globalność dostępności do informacji jest jedną z przyczyn konfliktu ochrony wartości w różnych reżimach prawnych, również w przypadku dóbr osobistych. Por. Y. Akdeniz, *Internet Child Pornography and The Law*, Leeds 2008, s. 163.

akcesyjnych z państwami Europy Środkowej i Wschodniej było przygotowanie opinii na temat wniosków o członkowsko w WE/UE oraz sprawozdania określającego prognozę skutków rozszerzenia. Dla sformułowania opinii, Komisja Europejska poprosiła Rząd RP o udzielenie odpowiedzi na obszerny kwestionariusz zawierający pytania obejmujące wszystkie dziedziny życia społecznego, gospodarczego i politycznego. Polska została w nim scharakteryzowana, jako kraj, który dokonał transformacji systemowej, przeprowadził głębokie reformy gospodarcze i dzięki temu odnotowuje znaczący rozwój gospodarczy, postęp społeczny oraz wyraźne zbliżenie do standardów europejskich. Jednocześnie Avis wskazał na dziedziny, w których dostosowania Polski do rozwiązań europejskich wymagają kontynuowania reform i podjęcia dalszych prac, tak by było możliwe w ciągu najbliższych kilku lat osiągnięcie przez Polskę zdolności do przyjęcia obowiązków członkowskich. W konkluzji opinii Komisja Europejska stwierdziła, że: Polska jest krajem demokratycznym, o stabilnych instytucjach gwarantujących rządy prawa, prawa człowieka i poszanowanie mniejszości narodowych, może być uznana za funkcjonującą gospodarkę rynkową i będzie w stanie sprostać presji konkurencji i sił rynkowych w Unii w średniookresowej perspektywie. Kontynuowanie prace nad przeniesieniem dorobku prawnego Wspólnot Europejskich, tzw. *acquis communautaire*, szczególnie w zakresie Jednolitego Rynku oraz nad jego wprowadzeniem w życie, sprawi, że, Polska powinna być zdolna do pełnego uczestnictwa w Jedno litym Rynku w średniookresowej perspektywie.

Europejskie prawo ochrony przyrody

Europeizacja jest procesem najlepiej uwidocznionym w obszarze polityk sektorowych i zależności horyzontalnych⁷⁹. Jego celem może być nadanie zamianom gospodarczo-ustrojowym pożądanego przez stronę wspólnotową kierunku zmian. W przypadku krajów przyjętych w roku 2004 z perspektyw polityki warunkowości za najistotniejszy czynnik należy uznać kryterium czasu. Modernizacja⁸⁰ przebiega najefektywniej, gdy siły zewnętrzne wzmacniają wewnętrzne wysiłki transformacyjne⁸¹. Takie sprzężenie zależności egzo i endogennych, wzmacniających i konsolidujących przemiany sprawia, że wydarzeń tzw. trzeciej fali⁸² demokracji (*Third Wave Democracy*)⁸³ nie można utożsamiać, mimo wystąpienia m.in. efektu lawiny/domina⁸⁴

⁷⁹ Por. L. Jesień (red.), *EU Policies in the Making*, Kraków 2008.

⁸⁰ Modernizacja to proces kierunkowy od aktora bardziej rozwiniętego do mniej rozwiniętego w obrębie transformacji ekonomicznych, politycznych społecznych i kulturowych (W. Morawski, *Wprowadzenie: o pojęciu i teorii modernizacji, a także zawartości książki*, [w:] W. Morawski (red.), *Modernizacja Polski. Struktury, Agencje, Instytucje*, Warszawa 2010, s. 18).

⁸¹ G.A. O'Donnell, P.C. Schmitter; L. Whitehead, *Transitions from Authoritarian Rule/Prospects for Democracy*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1986, s. 15.

⁸² Zgodnie z teorią zaprezentowaną przez Samuela Huntingtona pierwsza, długa fala demokracji przebiegała w latach 1828-1926, druga krótka fala demokracji przypada na lata 1943-1962. Trzecia fala demokracji rozpoczęła się w 1974 r. W Ameryce Łacińskiej powroty do demokracji następowały odpowiednio w: Ekwadorze w 1977 r., Boliwii w 1982 r., Argentynie w 1983 r., Urugwaju w 1984 r., Brazylii w 1974 r., Hondurasie w 1982 r., Salwadorze w 1984 r., Gwatemali w 1985 r., Indiach w 1977 r., Turcji w 1983 r., na Filipinach w 1986 r., w Korei w 1987 r., na Tajwanie w 1987 r. W 1989 r. upadły reżimy komunistyczne w Polsce, NRD, Czechosłowacji i Rumunii. W 1990 r. w Bułgarii rząd komunistyczny rozpoczął proces liberalizacji.

⁸³ S.P. Huntington, *Trzecia fala demokracji*, Warszawa 1995, s. 13.

⁸⁴ Samuel Huntington zdefiniował czynniki sprzyjające przemianom instytucjonalnie demokratycznym i liberalizacji ekonomicznej. Badacz posłużył się teorią jednej przyczyny, równoległego rozwoju, lawiny, powszechnie uznanego panaceum. Teoria domina zakłada, że udane przemiany demokratyczne

z arabskim przebudzeniem, fala protestów i niepokojów społecznych, która przetacza się przez szereg państw Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu⁸⁵. W przypadku zmian systemowych, które prowadzą do przekształceń systemowych zawsze mogą pojawić się aktorzy o niższej dynamice reformatorskiej⁸⁶ oraz podmioty mniej podatne na wpływ czynników pochodzących z otoczenia międzynarodowego (*reluctant democracy*)⁸⁷. Każdy z kolejnych etapów integracji wymusza zwiększenie dynamiki realizacji kryteriów. Również polityczne i gospodarcze zmiany wewnątrz unijne⁸⁸ często wyprzedzają przemiany w wymiarze społecznym⁸⁹ co może sprzyjać tendencjom odśrodkowym i antyreformatorskim⁹⁰ (kryzys tożsamości międzynarodowej)⁹¹. Proces europeizacji nie ma oczywiście jedynie charakteru zewnętrznego. Polityka warunkowości pozwala również na wprowadzenie dodatkowych kryteriów związanych z obszarami szczególnie odbiegającymi od wzorca idei europejskości czy narażonymi na patologizację procedur⁹².

Przykładem kształtowania zależności pomiędzy gospodarką a środowiskiem jest europejski system handlu uprawnieniami do emisji stanowiący jeden z najistotniejszych mechanizmów Europejskiego Programu Zmian Klimatu (*European Climate Change Programme* – ECCP). Wspólnota oraz państwa członkowskie postanowiły, że będą wspólnie spełniać zobowiązania w celu zmniejszenia antropogenicznych emisji gazów cieplarnianych⁹³ na podstawie Protokołu z Kioto, zgodnie z decyzją 2002/358/WE⁹⁴.

(delegitymizacją ideologiczną, kulturową, edukacyjną i ekonomiczną) są istotnym czynnikiem determinującym tempo reform w krajach regionu. (B. Dobek-Ostrowska, *Proces demokratyzacji Europy Środkowo-Wschodniej – przesłanki i przebieg*, [w:] A. Antoszewski (red.), *Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej*, Wrocław 1997, s. 16).

⁸⁵ A. Stepan, J.J. Linz, *Democratization theory and the „Arab Spring”*, „Journal of Democracy” 2013, nr 2, s. 15.

⁸⁶ J.J. Linz, A. Stepan, *op. cit.*, s. 38.

⁸⁷ A. Cornell, *Institutional Impediments and Reluctant Actors. The Limited Role of Democracy Aid in Democratic Development*, Göteborg Studies in Politics 132, Göteborg 2013, s. 43.

⁸⁸ W przypadku systemów zintegrowanych wysokiej, wewnętrznej spójności działań politycznych oraz wartości zabezpieczonych aktami najwyższego rzędu sprzyja funkcjonowanie w zbliżonym strukturalnie otoczeniu ekonomicznym, społecznym i kulturowym (G. Sartori, *Teoria demokracji*, Warszawa 1998, s. 115).

⁸⁹ Proces europeizacji napotka na mniejszy opór społeczny w krajach posiadających istotne tradycje demokratyczne (np.: Węgry, Polska, Czechy, Słowacja). Paradygmat realistyczny wskazuje, że Unia Europejska może spełniać funkcję promotora reform utrwalających i stabilizujących przemiany demokratyczne tylko wtedy, gdy posługuje się równocześnie mechanizmami integracyjnymi o charakterze ekonomicznym. Wspólnota wykroczyła poza stadium wolnego rynku wewnętrznego stając się spójnym systemem politycznym jednak nadal najistotniejszy jest sposób klasyfikacji przesłanek integracyjnych przez autorów polityki (szczególnie w horyzoncie średnio i krótkookresowym) poszczególnych państw członkowskich. (B. Dillman, *The European Union and democratization In Morocco*, [w:] P.J. Kubicek (red.), *The European Union and Democratization*, Routledge, New York 2003, s. 174).

⁹⁰ W historii politycznej ubiegłego stulecia możemy wyróżnić okresy odwrotu (1922-1942, 1958-1975) od rozpoczętych przemian demokratycznych i powrotu do autorytarnego modelu sprawowania władzy. W roku 2008 121 krajów zostało sklasyfikowanych jako demokracje wyborcze (*electoral democracies*), tylko 90 zakwalifikowano jako systemy wolne (skonsolidowane, pełne, liberalne). Również w przypadku rządów autorytarnych możemy wyróżnić typ nieskonsolidowany i skonsolidowany (R. Dahla, A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnego świata*, Gdańsk 2001, s. 11).

⁹¹ P. Borkowski, *Polityczne teorie integracji międzynarodowej*, Warszawa 2007, s. 23.

⁹² G. Pridham, *EU Accession and Democratisation in CEE*, [w:] R.D. Quirico (red.), *op. cit.*, s. 59.

⁹³ Emisja gazów cieplarnianych z instalacji objętych systemem handlu uprawnieniami do emisji gazów cieplarnianych obejmuje od 1 stycznia 2013r. dwutlenku węgla (CO²), podtlenku azotu (N₂O), perfluorowęglowodórów (PFCs). Emisja gazów cieplarnianych z operacji lotniczej dotyczy od dnia 1 stycznia 2012 r. dwutlenku węgla (CO²). Załącznik do ustawy o systemie handlu uprawnieniami do emisji gazów cieplarnianych określił rodzaje instalacji objętych systemem oraz rodzaje działalności prowadzonych w instalacjach objętych systemem, w okresie rozliczeniowym rozpoczynającym się od 1 stycznia 2013 r., a także wartości progowe odniesione do zdolności produkcyjnych tych instalacji lub działalności i gazy cieplarniane

Problematyka zmian klimatycznych została uznana za jeden z priorytetów działań w szóstym wspólnotowy program działań środowiskowych ustanowionych decyzją 1600/2002/WE⁹⁵. Podstawą do rozpoczęcia prac nad systemem była tzw. Zielona Księga w sprawie handlu przydziałami emisji gazów cieplarnianych w Unii Europejskiej⁹⁶. Dyrektywa 2003/87/WE umożliwiła uznanie kredytów wynikających z mechanizmów projektowych dla wykonania zobowiązań zwiększających opłacalność osiągania redukcji globalnych emisji gazów cieplarnianych. Zapewniła również powiązanie mechanizmów projektowych z Kioto, w tym wspólnych wdrożeń (JI) oraz mechanizmów czystego rozwoju (CDM), z systemem wspólnotowym (powiązanie mechanizmów globalnych z systemem wspólnotowym)⁹⁷. Jednym z celów strategicznych polskiej polityki środowiskowej⁹⁸ sformułowanych w Polityce ekologicznej państwa na lata 2003-2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007-2010 przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 17 grudnia 2002 r. było włączenie się Polski do wysiłków społeczności międzynarodowej na rzecz ochrony klimatu globalnego⁹⁹ poprzez wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju, zwłaszcza w zakresie poprawy wykorzystania energii, zwiększania zasobów leśnych i glebowych kraju, racjonalizacji wykorzystania surowców i produktów przemysłu oraz racjonalizacji zagospodarowania odpadów, w sposób zapewniający osiągnięcie maksymalnych, długoterminowych korzyści gospodarczych, społecznych i politycznych¹⁰⁰.

Istotną płaszczyznę europeizacji stanowi zagadnienie funkcjonowania narodowych i ponadnarodowych grup interesu. Za ich pośrednictwem identyfikowane są

przyporządkowane danej instalacji lub działalności. Tak zwane współczynniki ocieplenia wyznaczone są dla poszczególnych gazów cieplarnianych.

⁹⁴ Decyzja 2002/358/WE Rady z dnia 25 kwietnia 2002 r. dotycząca zatwierdzenia przez Wspólnotę Europejską Protokołu z Kioto do Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu i wspólnej realizacji wynikających z niego zobowiązań (Dz. Urz. L 130/1 z 15.5.2002 r.).

⁹⁵ Decyzja 1600/2002/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 lipca 2002 r. ustanawiająca szósty wspólnotowy program działań w zakresie środowiska naturalnego (Dz. Urz. L 242/2 z 10.9.2002 r.).

⁹⁶ Dyrektywa 2003/87/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 października 2003 r. ustanawiająca system handlu przydziałami emisji gazów cieplarnianych we Wspólnocie oraz zmieniająca dyrektywę Rady 96/61/WE (Dz. Urz. L 275/32 z 25.10.2003 r.). Dokument stał się podstawą przyjętego w czerwcu 2001 r. Europejskiego Programu Zmian Klimatu (*European Climate Change Programme*). Wyzначzył on szczegółowe kierunki działań redukcyjnych w sektorach wytwórczych krajów członkowskich, określonych zgodnie z kluczową zasadą skuteczności środowiskowej i efektywności kosztowej podejmowanych działań redukcyjnych.

⁹⁷ Spójność z Ramową konwencją Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu (UNFCCC) i z protokołem z Kioto oraz późniejszymi decyzjami przyjętymi na ich mocy.

⁹⁸ Instrument polityki ochrony środowiska można podzielić na zdecentralizowane, bezpośredniego kierowania i kontroli oraz na te o charakterze ekonomicznym. B. Field, *Environmental Economic. An Introduction*, McGrawHill, New York 1994, s. 55.

⁹⁹ Wśród dokumentów strategicznych, związanych z wyznaczonymi krajowymi celami redukcyjnymi można wskazać: *Strategię rozwoju kraju na lata 2007-2015*, przyjętą przez Radę Ministrów w dniu 27 czerwca 2006 r., *Informację uzupełniającą do dokumentu pt. Założenia aktualizacji Strategii Rozwoju Kraju 2007-2015*, przyjętego przez Radę Ministrów w dniu 30 grudnia 2008 r., *Politykę ekologiczną Państwa w latach 2009-2012 z perspektywą do roku 2016*, przyjętą przez Radę Ministrów dnia 1 czerwca 2009 r., *Politykę klimatyczną Polski*, przyjętą uchwałą Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 maja 2009 r. (M. P. 2009, Nr 34, poz. 501), *Strategię redukcji emisji gazów cieplarnianych w Polsce do roku 2020*, przyjętą przez Radę Ministrów w dniu 4 listopada 2003 r., *Strategię zmian wzorców produkcji i konsumpcji na sprzyjające realizacji zasad trwałego, zrównoważonego rozwoju*, przyjętą przez Radę Ministrów w dniu 14 października 2003 r., *Krajową strategię ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z programem działań na lata 2007-2013*, przyjętą przez Ministra Środowiska w dniu 26 października 2007 r.

¹⁰⁰ Por. S. Buczyński, *Europejski system handlu uprawnieniami do emisji – wybrane zagadnienia*, [w:] W. Pływaczewski, S. Buczyński (red.), *Gospodarka opadami. Problematyka prawna i ekokryminologiczna*, Olsztyn 2013, s. 57.

oczekiwania podmiotów podlegających procesowi integracji¹⁰¹. Funkcjonowanie grup interesu jest zjawiskiem powszechnym, nie zależnym od uwarunkowań prawnych, społecznych, politycznych czy ustroju gospodarczego. Ich struktura jest odbiciem złożoności relacji wewnętrznych. Interesy obecne w społeczeństwie demokratycznym muszą być bezpośrednio lub pośrednio reprezentowane na scenie politycznej. Na dynamikę ich powstawania wpływ mają również zmiany cywilizacyjne, globalizacja kultury czy rozwój nowych kanałów komunikacji. Czynnikiem spajającym może być również obserwowana we wszystkich przejawach życia społecznego i gospodarczego specjalizacja. Zachodzące w obrębie wspólnoty zmiany wpływające na realizację potrzeb poprzez sieć powiązań z instytucjami władzy. Pod wpływem głębokich zaburzeń o charakterze politycznym, finansowym czy gospodarczym obserwujemy intensyfikację tworzenia grup. Kryzys może być czynnikiem wyzwalającym aktywność jednostek połączonych zbliżonym interesem. Ważnym źródłem utraty równowagi jest działalność podmiotów czy instytucji zdolnych do regulowania danych obszarów życia, zmiany dynamiki konkurencyjnej czy preferencji społecznych. Partia jest strukturą szerszą obejmującą grupy o interesie zbliżonym. Przyjęty program przybiera formę kompromisu, przemilczającego rozbieżne czy sprzeczne płaszczyzny interesu. Niejednorodność wspólnoty, niepozwalająca reprezentować w pełni interesów poszczególnych grup, rekompensowana ma być skutecznością wynikającą z możliwości bezpośredniego wpływu na różne szczeble procesu decyzyjnego. Również pośrednie zaangażowanie w politykę może być korzystne z perspektywy realizacji celów grupy. Partie w zamian za zgodne z oczekiwaniami wyznaczenie kierunków działań zyskują poparcie w procesie wyborczym, wsparcie organizacyjne czy finansowe. Brak dążenia do przejęcia władzy, cecha, która może być jednym z kluczowych wyznaczników funkcjonowania grup interesów, wiąże się również z uwolnieniem od koniecznością spełniania rygorów związanych bezpośrednim uczestnictwem w życiu politycznym. Kluczowym pojęciem pozwalającym na sformułowanie definicji zjawiska jest interes. W tradycji amerykańskiej utożsamiany jest on z grupą czy szerzej z ogółem zbiorowych jak i indywidualnych działań w przestrzeni publicznej¹⁰². Oczywiście wskazanie na istnienie takiej zależności nie oznacza, że wszystkie interesy reprezentowane są w sposób sformalizowany w przestrzeni społecznej. Możemy mówić o interesie subiektywnym i obiektywnym, jednostkowym i zbiorowym, uświadomionym i potencjalnym. Celem powstania i funkcjonowania grup formalnych, czynnikiem integrującym i spajającym jest dążenie do osiągnięcia stanu realizacji dobra zweryfikowanego, jako wspólny interes. O interesie uświadomionym mówimy wtedy, gdy świat przyjętych wartości przenika się z przestrzenią publiczną ujętą w ramach polityki. Objęcie problemu regulacją, czyli konfrontacja dobra lub wskazanego kierunku alokacji zasobów ze stanem pożądanym jest czynnikiem sprzyjającym powstaniu grup formalnych o przeciwstawnych interesach. Prawo, przyjmując istnienie interesów nieuświadomionych jest czynnikiem wtórnym, ale jednocześnie inicjującym zmiany w obrębie grup potencjalnych. Grupa interesu jest, więc wyartykułowanym interesem wspólnoty o zarysowanej strukturze, hierarchii wewnętrznej i poziomie zinstytucjonalizowania wystarczającym do podejmowania działań w przestrzeni publicznej. Proces integracji wymusił na grupach interesu i ruchach społecznych działania adaptacyjne, sprowadzające się do konieczności rozszerzenia

¹⁰¹ R. Ladrech, *The Europeanization of Interest Groups and Political Parties*, [w:] S. Bulmer, Ch. Lequesne (red.), *The Member States of the European Union*, Oxford University Press, New York 2005, s. 317.

¹⁰² Por. A. Bentley, *The Process of Government: A study of Social Pressures*, Transaction Publishers, New Brunswick 1995.

działalności lobbystycznej na podmioty europejskie (mediacja na poziomie społeczeństwo obywatelskie – instytucje wspólnotowe)¹⁰³. Zależność tą znakomicie obrazuje problematyka praktyki stosowania przepisów wewnętrznych i wdrażania prawa unijnego do polskie prawa wewnętrznego w obrębie regulacji dotyczących postępowania z odpadami.

Ustawa zasadnicza w swojej warstwie aksjologicznej determinuje zarówno kierunek procesu europeizacji jak i fundamentalne zasady związane z kształtowaniem prawa ochrony środowiska (sposób, cele i granice przekazu kompetencji). Jednocześnie prawo wspólnotowe może oddziaływać i pośrednio kształtować treść narodowych przepisów konstytucyjnych (konstytucja, jako akt zmienny)¹⁰⁴. Europeizacja może zachodzić w samej warstwie wykładni woli ustrojodawcy. Najistotniejszą kwestią jest otwarcie krajowego porządku prawnego na regulacje wspólnotowe oraz konstytucyjna podstawa członkowska w WE/EU (europejski system konstytucyjny)¹⁰⁵. Na poziomie wspólnotowym prawo ochrony środowiska tworzy kilkanaście aktów różnej rangi. W polskim systemie prawnym szczególną rolę zajmuje ustawa prawo ochrony środowiska, określająca generalne zasady oraz wprowadzające podstawowe definicje i pojęcia wspólne dla aktów prawnych poruszających problematykę ochrony środowiska naturalnego oraz zagrożeń dla życia i zdrowia człowieka. Instytucje prawa ochrony przyrody, mające na celu zapobieżenie jej niekorzystnym przeobrażeniom oraz ochronę krajobrazu kulturowego, mają charakter *lex specialis*¹⁰⁶. Na poziomie traktatowym polityka zrównoważonego rozwoju uwzględniającego ochronę zasobu przyrodniczego została wprowadzona w 1986 r. (Jednolity Akt Europejski). W kolejnych wspólnotowych aktach tej rangi problematyce nadawano coraz większe znaczenie sprawiając, że ochrona środowiska naturalnego została zaliczona do kluczowych zadań organizacji obok budowy rynku wewnętrznego i wzmocnienia spójności. Jednymi z najistotniejszych zadań Unii, zawartych w art. 174 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską jest zachowanie, ochrona i poprawa jakości środowiska, ochrona zdrowia ludzkiego, ostrożne i racjonalne wykorzystywanie zasobów naturalnych, oraz promowanie na płaszczyźnie międzynarodowej środków, zmierzających do rozwiązywania regionalnych lub światowych problemów środowiska naturalnego. Zasady ogólne tworzą wytyczne interpretacyjne dotyczące przepisów szczegółowych o zakresie przedmiotowym rodzajowo pokrewnym. Przy opracowywaniu polityki w dziedzinie środowiska naturalnego wspólnota uwzględnia: dostępne dane naukowo-techniczne, warunki środowiska naturalnego w różnych regionach wspólnoty, potencjalne korzyści i koszty, które mogą wynikać z działania lub z zaniechania działania, gospodarczy i społeczny rozwój wspólnoty jako całości i zrównoważony rozwój jej regionów¹⁰⁷. Kierunki działań wyznaczone są przez wspólnotowe programy polityki i działań w odniesieniu do

¹⁰³ J. Beyers, *Gaining and seeking access. The European adaptation of domestic interest association*, „European Journal of Political Research” 2002, nr 5, s. 601.

¹⁰⁴ Nowelizacji polskiej ustawy zasadniczej można dokonać jedynie w trybie przewidzianym przez ustrojodawcę w rozdziale XII konstytucji, nie dopuszczalna jest zmiana tego najistotniejszego aktu prawa krajowego za pośrednictwem ratyfikowanej umowy międzynarodowej.

¹⁰⁵ K. Wojtyczek, *Wpływ Traktatu z Lizbony na ustrój Polski*, „Przegląd Sejmowy” 2010, nr 4, s. 23.

¹⁰⁶ J. Sommer, *Miejsce prawa ochrony przyrody w prawie ochrony środowiska*, [w:] W. Radecki (red.), *Teoretyczne podstawy ochrony przyrody w prawie ochrony środowiska*, Wrocław 2006, s. 86.

¹⁰⁷ Por. G. Quenzel, *Konstruktionen von Europa. Die europäische Identität und die Kulturpolitik der Europäischen Union*, Bielefeld 2005.

środowiska naturalnego i zrównoważanego rozwoju (wspólne dziedzictwo europejskie)¹⁰⁸. Postulat wysokiego poziomu ochrony i dążenie do poprawy jakości środowiska naturalnego musiał zostać przełożony na szereg polityk sektorowych. Zintegrowanie polityki ekologicznej z regulacjami gospodarczymi wymagało zmian w zakresie wspólnotowych przepisów dotyczących m.in. transportu, energetyki, transportu, gospodarki komunalnej¹⁰⁹, budownictwa, rolnictwa, leśnictwa, rybołówstwa, turystyki. Zasady traktatowe muszą być uwzględniane zawsze wtedy, gdy bezpośrednio lub pośrednio wykorzystywany jest zasób środowiska naturalnego. Wyrazem odejścia od odrębnych, narodowych polityk ekologicznych jest konwencja o międzynarodowym handlu zagrożonymi wyginięciem gatunkami dzikiej fauny i flory (CITES)¹¹⁰. Na poziomie wspólnoty zmianę tą obrazuje m.in. Rozporządzenie 2455/92/WE w sprawie eksportu i importu niebezpiecznych chemikaliów¹¹¹ oraz Rozporządzenie 259/93/EEC w sprawie eksportu odpadów do państw spoza wspólnoty¹¹². Cześć zasad unijnych i polskich dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego charakteryzowała się wysokim poziomom podobieństwa ze względu na wspólne źródło w konwencjach międzynarodowych np. dyrektywa 92/43/EWG w sprawie siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory¹¹³.

Stałym problemem związanym z europeizacją ustawodawstw krajowych jest niedotrzymywanie terminów transpozycji (luka transpozycyjna)¹¹⁴. W przypadku Polski w zakresie ochrony środowiska dysharmonizacja dotyczyła m.in. dyrektywy przewidującej udział społeczeństwa w odniesieniu do sporządzania niektórych planów

¹⁰⁸ Zasady polityki ekologicznej wspólnoty określają programy działania w dziedzinie ochrony środowiska. Posługują się one kategorią zrównoważonego rozwoju, wysokiego poziomu ochrony, przezorności, prewencji, ponoszenia kosztów przez zanieczyszczającego, usuwania szkód u źródła, stosowania najlepszych dostępnych praktyk (BAT), regionalizacji, integracji polityki ekologicznej z politykami sektorowymi, uspołecznienia polityki ekologicznej, subsydiarności, klauzul zabezpieczających, niedyskryminacji.

¹⁰⁹ W 2004 r. koszt dotowania komunalnej gospodarki ściekowej do 31 grudnia 2015 r., w ramach jednego z dziewięciu wynegocjowanych okresów przejściowych, Ministerstwo Środowiska oszacowało na 35 mld zł.

¹¹⁰ Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem, sporządzona w Waszyngtonie dnia 3 marca 1973 r. (Dz. U. 1991, Nr 27 poz. 112).

¹¹¹ Rozporządzenie 689/2008/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 czerwca 2008 r. dotyczące wywozu i przywozu niebezpiecznych chemikaliów (Dz. Urz. L 201/60 z 27.7.2012 r.).

¹¹² Rozporządzenie 259/93/EEC Rady z dnia 1 lutego 1993 r. w sprawie nadzoru i kontroli przesyłania odpadów (Dz. Urz. OJ L 30/1 z 6.02.1993 r.).

¹¹³ Dyrektywa 92/43/EWG Rady z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory (Dz. Urz. L 206/7 z 22.7.1992 r.). Zgodnie z raportem *Comprehensive Monitoring Report on Poland's Preparation of Membership* z 2003 r. polskie ustawodawstwo w zakresie ochrony środowiska odpowiadało standardom i rozwiązaniom unijnym za wyjątkiem strategicznych ocen oddziaływania, postępowania z pojazdami wycofanymi z eksploatacji, gospodarki wodnej, regulacji emisji, krajowych pułapów emisji oraz norm emisji.

¹¹⁴ Komisja wносиła o nałożenie na Polskę kary w sprawie C-55/13 (brak transpozycji dyrektywy 2009/73/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 13 lipca 2009 r. dotyczącej wspólnych zasad rynku wewnętrznego gazu ziemnego), C-598/12 (brak transpozycji dyrektywy 2009/172/WE1 Parlamentu Europejskiego i Rady z 13 lipca 2009 r. dotyczącej wspólnych zasad rynku wewnętrznego energii elektrycznej), C-544/12 (brak transpozycji dyrektywy 2009/12/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 11 marca 2009 r. w sprawie opłat lotniskowych), C-308/12 (brak transpozycji dyrektywy 2008/98/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 18 listopada 2008 r. w sprawie odpadów), C-245/12 (brak transpozycji dyrektywy 2008/56/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 17 czerwca 2008 r. ustanawiającej ramy działań w dziedzinie polityki środowiska morskiego), C-48/12 (brak transpozycji dyrektywy 2008/50/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 21 maja 2008 r. w sprawie jakości powietrza i czystszej powietrza dla Europy). Komisja Europejska pozywała Polskę do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z powodu opóźnień we wdrożeniu dyrektywy 2009/28/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie promowania stosowania energii ze źródeł odnawialnych (Dz. Urz. L 140/16 z 5.6.2009 r.). Zapropionowana wysokość kary to 133 228,80 euro dziennie.

i programów w zakresie środowiska oraz zmieniającej w odniesieniu do udziału społeczeństwa i dostępu społeczeństwa do wymiaru sprawiedliwości¹¹⁵, dyrektywy w sprawie publicznego dostępu do informacji dotyczących środowiska¹¹⁶, dyrektywy w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zarządzania szkodami wyrządzanym środowisku naturalnemu¹¹⁷, dyrektywy w sprawie zanieczyszczenia pochodzącego ze statków¹¹⁸, dyrektywy w sprawie zanieczyszczenia spowodowanego przez niektóre niebezpieczne substancje odprowadzane do środowiska wodnego¹¹⁹, dyrektywy w sprawie efektywności końcowego wykorzystania energii i usług energetycznych¹²⁰, dyrektywy w sprawie oceny ryzyka powodziowego i zarządzania nim¹²¹, dyrektywy w sprawie jakości powietrza i czystego powietrza dla Europy¹²², dyrektywy ramowej w sprawie strategii morskiej¹²³, dyrektywy w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne¹²⁴.

Brak transpozycji, konsekwencje prawne

Członkostwo w Unii Europejskiej (*regulatory state*) musiała skutkować pojawieniem się szeregu problemów prawnych związanych z oddziaływaniem regulacji wspólnotowych na prawo krajowe. Na władzy publicznej ciąży obowiązek przestrzegania aktów stosowanych bezpośrednio (interpretacja i stosowanie) oraz dokonywania transpozycji do prawa wewnętrznego aktów tego wymagających. Zasada lojalności zobowiązuje państwa członkowskie do podejmowania wszelkich środków (w tym także stanowienia prawa krajowego odpowiedniej treści) w celu wykonania zobowiązań wynikających z Traktatu oraz innych aktów (w tym prawa wtórnego) wspólnot. Zasad ta pełni w systemie unijnym szczególną rolę organizacyjną. Zasada lojalnej współpracy jest źródłem obowiązku skutecznego stosowania prawa i rozwiązywania konfliktów. Zgodnie z art. 4 ust. 3 TUE zakres jej stosowania został rozszerzony na wszystkie interakcje

¹¹⁵ Dyrektywa 2003/35/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 26 maja 2003 r. dyrektywy przewidująca udział społeczeństwa w odniesieniu do sporządzania niektórych planów i programów w zakresie środowiska oraz zmieniająca w odniesieniu do udziału społeczeństwa i dostępu społeczeństwa do wymiaru sprawiedliwości dyrektywę Rady 85/337/EWG i 96/61/WE (Dz. Urz. L 156/17 z 25.6.2003 r.).

¹¹⁶ Dyrektywa 2003/4/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 28 stycznia 2003 w sprawie publicznego dostępu do informacji dotyczących środowiska i uchylającej dyrektywę Rady 90/313/EWG (Dz. Urz. L 41/26 z 14.2.2003 r.).

¹¹⁷ Dyrektywa 2004/35/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zarządzania szkodami wyrządzanym środowisku naturalnemu (Dz. Urz. L 143/56 z 30.04.2004 r.).

¹¹⁸ Dyrektywa 2005/35/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 7 września 2005 r. w sprawie zanieczyszczenia pochodzącego ze statków oraz wprowadzenia sankcji w przypadku naruszenia prawa (Dz. Urz. L 255/11 z 30.9.2005 r.).

¹¹⁹ Dyrektywa 2006/11/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 15 lutego 2006 r. w sprawie zanieczyszczenia spowodowanego przez niektóre niebezpieczne substancje odprowadzane do środowiska wodnego wspólnoty (Dz. Urz. L 64/52 z 4.3.2006 r.).

¹²⁰ Dyrektywa 2006/32/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 kwietnia 2006 r. w sprawie efektywności końcowego wykorzystania energii i usług energetycznych (Dz. Urz. L 114/64 z 27.4.2006 r.).

¹²¹ Dyrektywa 2007/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 października 2007 r. w sprawie oceny ryzyka powodziowego i zarządzania nim (Dz. Urz. L 288/27 z 6.11.2007 r.).

¹²² Dyrektywa 2008/50/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 maja 2008 r. w sprawie jakości powietrza i czystego powietrza dla Europy (Dz. Urz. L 152/1 z 11.6.2008 r.).

¹²³ Dyrektywa 2008/56/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 czerwca 2008 r. ustanawiająca ramy działań wspólnoty w dziedzinie polityki środowiska morskiego (Dz. Urz. L 164/19 z 25.6.2008 r.).

¹²⁴ Dyrektywa 2008/99/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne (Dz. Urz. L 328/28 z 12.2008 r.).

pomiędzy wspólnotami i krajowymi organami¹²⁵. Pozytywny wymiar współpracy polega na obowiązku wzajemnego szacunku i wsparcia w wykonywaniu wszystkich zadań wynikających z traktatów i innych aktów instytucji wspólnotowych. Aspekt negatywny wymusza powstrzymanie się od podejmowania działań zagrażających urzeczywistnieniu celów unijnych¹²⁶. Współpraca między państwami członkowskimi i instytucjami UE polega na wspieraniu działania wspólnoty i nieutrudnianiu jej należytego funkcjonowania m.in. poprzez nakładanie kar za złamanie prawa UE w sposób równie rygorystyczny, co w przypadku prawa krajowego, współpracę z Komisją w ramach procedur zmierzających do kontrolowania przestrzegania prawa UE, naprawę szkód spowodowanych łamaniem prawa UE czy współpracę z Komisją w przypadku bierności Rady tak, aby umożliwić UE wywiązanie się ze swych zobowiązań. Kraje członkowskie muszą dostosowywać swoje przepisy i procedury w skuteczny, zapewniający włączenie do krajowego systemu prawnoadministracyjnego całości *acquis communautaire*. W systemie wspólnotowych regulacji prawnych szczególne miejsce zajmują tzw. dyrektywy ramowe, określające podstawowe wymagania, konkretyzowane w aktach szczegółowych. Regulacje dokonywane na szczeblu wspólnotowym ograniczają kompetencje prawotwórcze państw członkowskich. Ochrony środowiska należy do tej kategorii zagadnień wspólnotowych, których cel nie zawsze może być osiągnięty w sposób wystarczający na poziomie państwa członkowskiego. Często również argumentuje się, że regulacje wspólnotowe dokonane w drodze dyrektywy umożliwiają efektywniejsze osiągnięcie efektu ochronnego na poziomie ponadnarodowym. W przypadku braku wymaganej harmonizacji prawa instytucja ponadnarodowa może zastosować strategię twarde (wymuszenie implementacji, postępowanie przed sądem ponadnarodowym) oraz miękkie.

Zgodnie ze stanem z dnia 14 stycznia 2013 r. w przypadku 10 dyrektyw termin transpozycji minął (wymagają one przyjęcia ustaw), 5 dyrektyw termin transpozycji mija 30 kwietnia 2013 r. – ich terminowe wdrożenie jest zagrożone, 12 dyrektyw do ich pełnego wdrożenia wymaga wydania aktów wykonawczych¹²⁷. Polski rząd tłumaczy opóźnienia we wdrażaniu dyrektyw unijnych powstały w wyniku zbyt późnego rozpoczynania prac legislacyjnych w odpowiedzialnym resorcie. Dyrektywa wiąże każde państwo członkowskie, do którego jest kierowana, w odniesieniu do rezultatu, który ma być osiągnięty oraz zobowiązuje państwa członkowskie do podejmowania wszelkich właściwych środków ogólnych lub szczególnych w celu zapewnienia wykonania zobowiązań. Brak transpozycji w określonym terminie może uzasadniać odpowiedzialność odszkodowawczą, o której mowa jest w przepisach art. 417 § 1 k.c. w zw. z art. 417 § 4 k.c. Zgodnie z art. 417 § 1 k.c. za szkodę wyrządzoną przez niezgodne z prawem działanie lub zaniechanie przy wykonywaniu władzy publicznej ponosi odpowiedzialność Skarb Państwa lub jednostka samorządu terytorialnego lub inna osoba prawna wykonująca tę władzę z mocy prawa. Stosownie zaś do art. 417 § 4 k.c. jeżeli szkoda została wyrządzona przez niewydanie aktu normatywnego, którego obowiązek wydania przewiduje przepis prawa, niezgodność z prawem niewydania tego aktu stwierdza sąd rozpoznający sprawę o naprawienie szkody. Dla przypisania

¹²⁵ Orzeczenie ETS w sprawach 230/81 Luksemburg p. Parlamentowi Europejskiemu, ECR 1983, s. 255. Orzeczenie ETS w sprawie 2/88 postępowanie karne p. Zwartveld i inni, ECR 1990, I-3365, ust. 17. Orzeczenie ETS w sprawie C-215/06 Komisja p. Irlandii 20078, I-0000, ust. 37.

¹²⁶ W. Czapliński, *Komentarz do art. 10 TWE*, [w:] D. Miąsik, N. Półtorak (red.), *Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską. Komentarz*, t. I, Warszawa 2008, s. 298.

¹²⁷ Najszybciej w 2012 r. wdrażały regulacje unijne do systemu krajowego Irlandia (brak zapóźnień), Hiszpania (2,5 miesiąca), Łotwa (3,5 miesiąca) i Czechy (4,5 miesiąca).

pozwanemu odpowiedzialności odszkodowawczej za niewydanie aktu normatywnego (brak pełnej implementacji przepisów prawa wspólnotowego, które w oparciu o dyrektywę pozwany miał przyjąć), konieczne jest, zatem uprzednie ustalenie istnienia wszystkich, mających zachodzić łącznie, przesłanek tej odpowiedzialności, do których należą: bezprawne zaniechanie polegające na niewydaniu aktu normatywnego, który to obowiązek przewidują przepisy prawa, powstanie szkody, istnienie związku przyczynowego pomiędzy szkodą, a zaniechaniem wydania aktu normatywnego przewidzianego przez przepisy prawa. Jedną z postaci naruszenia prawa wspólnotowego stanowi nieimplementowanie, nieterminowe implementowanie, bądź niewłaściwe implementowanie dyrektywy do prawa krajowego¹²⁸. W sytuacji braku horyzontalnej, bezpośredniej skuteczności dyrektywy jednostka jest uprawniona do wytoczenia powództwa o odszkodowanie przeciwko państwu członkowskiemu. W takim przypadku, zgodnie z zasadami wypracowanymi przez Trybunał Sprawiedliwości¹²⁹ minimalne przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej opierają się na dowodzie wystąpienia naruszenia normy dyrektywy, która jest skierowana na przyznanie praw jednostkom, a treść tych praw może być zidentyfikowana, poważnym charakterze naruszenia oraz wystąpieniu bezpośredniego związku przyczynowo-skutkowy między nieterminową lub nieprawidłową implementacją normy dyrektywy, a szkodą wyrządzoną jednostce¹³⁰. Jeżeli prawo krajowe przewiduje korzystniejsze dla jednostki zasady dochodzenia roszczeń odszkodowawczych, to zastosowanie znajdą rozwiązania krajowe¹³¹. Zasada niedyskryminacji¹³² sprzeciwia się bowiem takiej sytuacji, aby reguły odpowiedzialności władz publicznych z tytułu naruszenia prawa wspólnotowego były mniej korzystne niż w przypadku naruszenia prawa krajowego¹³³. Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (TWE) nie zawierał wyraźnego przepisu, który statuowałby odpowiedzialność odszkodowawczą państw członkowskich, jednakże Trybunał Sprawiedliwości uznał, że wynikająca z art. 10 TWE (obecnie art. 4 ust. 3 Traktatu o Unii Europejskiej) zasada efektywności prawa wspólnotowego byłaby ograniczona, a także osłabiona zostałaby ochrona gwarantowanych przez nie praw, gdyby jednostki nie były w stanie otrzymać odszkodowania w sytuacji naruszenia ich prawa w wyniku nieprzestrzegania prawa wspólnotowego, za które można przypisać odpowiedzialność państwu członkowskiemu. Możliwość uzyskania odszkodowania od państwa członkowskiego uzyskuje szczególne znaczenie wówczas, gdy pełna efektywność prawa wspólnotowego zależy od podjęcia uprzedniego działania ze strony państwa i gdy wobec braku takiego działania jednostki nie mogą przed sądami krajowymi egzekwować przyznanych im praw.

Zgodnie z raportem *Internal Market Scoreboard (IMS 25)*¹³⁴, zawierającym dane dotyczące ilości niewdrożonych dyrektyw rynku wewnętrznego, których termin

¹²⁸ Orzeczenie w sprawach C-6/90 i C-9/90.

¹²⁹ Orzeczenie w sprawach C-46/93 i C 48/93.

¹³⁰ Nieterminowa implementacja dyrektywy uznawana jest w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości za wystarczająco poważne naruszenie prawa wspólnotowego uzasadniające odpowiedzialność odszkodowawczą jedynie, gdy spełnione zostały pozostałe przesłanki.

¹³¹ Orzeczenie ETS z dnia 5 marca 1996 r. w połączonych sprawach C-46/93 i C 48/93, pkt 66 orzeczenia.

¹³² Porównanie przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej obowiązujących w prawie unijnym z przesłankami odpowiedzialności za zaniechanie legislacyjne występującymi w polskim prawie prowadzi do wniosku, że prawo krajowe jest w tym zakresie mniej restryktywne, na co wskazuje przede wszystkim fakt, że ustawodawca polski nie wprowadził wymagania, aby naruszenie prawa było wystarczająco poważne i wymaga jedynie, aby bezprawność wynikała z zaniechania wydania aktu normatywnego, którego obowiązek wydania przewiduje przepis prawa.

¹³³ J.J. Skoczylas, *Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez władzę publiczną*, Warszawa 2005, s. 325.

¹³⁴ Komisja Europejska publikuje dwa raporty IMS w ciągu roku, zazwyczaj w marcu i lipcu.

transpozycji minął najpóźniej w dniu 30 kwietnia 2012 r., a notyfikacji ich wdrożenia państwa członkowskie nie dokonały do dnia 10 maja 2012 r. Polska zajęła przedostatnie miejsce we wspólnocie z deficytem transpozycji na poziomie 2,1%. Deficyt transpozycyjny dla Polski przekroczył w raporcie IMS 25 dopuszczalny poziom o 1,1%), natomiast deficyt zgodności dla Polski wyniósł 1,5%. W IMS 26 (marzec 2013 r.) wynik poziomu deficytu transpozycji w wysokości 1,9%), czyli przekroczył dopuszczalny przez Komisję Europejską poziom o 0,9%.

Zakończenie

Zasady ekorozwoju wprowadzane są na gruncie regulacji krajowych, regionalnych i uniwersalnych (wspólnotowy, globalny system ochrony środowiska naturalnego). Procesy dostosowawcze i integracyjne generują presję społeczno-kulturową i prawną, której efektem są zmiany w ustawodawstwie wewnętrznym państw podlegających procesowi europeizacji (zbliżanie porządków prawnych). Proces dotyczy zarówno krajów członkowskich, stowarzyszonych, kandydujących jak i aktorów znajdujących się pod wpływem wspólnej europejskiej przestrzeni gospodarczo-politycznej. Podstawą interwencji regulacyjnej jest wskazany interes wspólnotowy (ponadnarodowy). Proces europeizacji, choć najistotniejszy w wymiarze regionalnym, musi uwzględniać zjawiska globalne jak i te zachodzące niezależnie od właściwego procesu integracji, związane ze złożoną naturą przemian ustrojowych. Instytucjonalizacji wprowadzanych zasad czy procedur zdefiniowanych na poziomie unijnym towarzyszy dekonstrukcja, akomodacja czy redukcja ich wewnątrzpaństwowych odpowiedników. Niejednokrotnie równie istotna jak zmiany ustawodawstwa jest dyfuzja paradygmatów i nieformalnych zasad postępowania opartych na regulacjach typu *soft law* (np.: dobre praktyki, kodeksy branżowe)¹³⁵. Analiza transpozycja wspólnotowego prawa ochrony środowiska na grunt legislacji polskiej wskazuje na szereg nieprawidłowości związane z czasem, formą i jakością implementowanych regulacji.

¹³⁵ Można dokonać podziału zjawiska europeizacja na wariant działań zaprojektowanych (*designer*) i organicznych (*organic*) czy prawno-instytucjonalnych i nieformalnych.

Title

Europeanization of environmental law

Streszczenie

Unia Europejska, europeizacja i europejskość są obecnie jednymi z najbardziej popularnych zwrotów używanych zarówno w pracach naukowych jak i prasie. Celem artykułu jest ocena formalnych, prawnych i praktycznych aspektów europeizacji prawa ochrony środowiska. W celu przeciwdziałania patologiom istotne jest oparcie polityki gospodarczej państwa na strategii ukierunkowanej na wzrost produktywności, rozwoju kapitału ludzkiego i zrównoważonym rozwoju. Podporządkowane tym celom narodowe strategie społeczno-gospodarcze powinny pobudzać i integrować społeczną odpowiedzialność państwa, przedsiębiorstw, społeczności lokalnych i regionalnych. Strategia ta w przypadku Polski musi respektować międzynarodowy wymiar odpowiedzialności społecznej wynikający z wymagań społecznej spójności i trwałości środowiska naturalnego określonych przez UE i inne międzynarodowe instytucje, których Polska jest sygnatariuszem. Z perspektywy tych celów powinny być projektowane usprawnienia instytucji ochrony środowiska naturalnego.

Słowa kluczowe

europeizacja, polityka rozwoju, uwspólnotowanie, prawo ochrony środowiska, ochrona środowiska, demokratyzacja, transformacja, grupy interesu

Summary

European Union, Europeanization or Europeanism are currently ones of the most popular phrases used in different titles of different elaborations, both scientific papers and popular magazines. The object of article is the evaluation of formal, legal and practical aspects of Europeanization of environmental law. It is suggested to design the economic policy aimed at productivity growth, human capital acquisition and sustainable development. The national strategies that fulfill these social targets are to stimulate and integrate the social responsibility of the government (national level and commune level), companies, and regional and local communities. The discussed strategy for Polish economy should consider the international dimension of the social responsibility that arise from requirements of social cohesion and sustainability of natural environment. These requirements (social cohesion and sustainability of natural environment) has been defined by the EU and other international institutions in which Poland attends. The improvements of institutions of environmental protection should be design from the perspective of these aims and targets.

Keywords

europeanization, development policy, communitarization, environmental law, environmental protection, democratization, transformation, interest groups

Mgr Joanna Narodowska
Doktorantka
Katedra Prawa Karnego Materialnego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Mgr Maciej Duda
Asystent
Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ VI

Etiologia przestępczości przeciwko lasom w świetle teorii kryminologicznych

Wstęp

Jednym z zasadniczych zadań kryminologii jest poznanie okoliczności, które prowadzą do popełnienia przestępstwa. Problematyką tą zajmuje się dział określany mianem etiologii kryminalnej. Charakterystyka etiologii przestępczości oraz indywidualnego przestępstwa wymaga analizy licznych czynników kryminogennych, które należy rozumieć jako „okoliczność sprzyjającą bezpośrednio lub pośrednio popełnieniu czynu przestępnego”. Czynniki te nie warunkują popełnienia przestępstwa, a jedynie zwiększają statystycznie prawdopodobieństwo jego popełnienia. Uprawnione jest więc twierdzenie, iż ich wystąpienie pozwala przypuszczać, iż dane przestępstwo może zostać popełnione¹. Przedstawiciele nauki kryminologii już od czasów Cesare Lombroso próbują ustalić, które czynniki determinują występowanie przestępczości. Na gruncie tych rozważań sformułowane zostały teorie kryminologiczne i koncepcje dotyczące zachowań przestępnych, które na przestrzeni lat ewoluowały w rozmaitych kierunkach.

Przedmiotem analizy w niniejszym opracowaniu będą teorie, które służyć mogą wyjaśnieniu etiologii przestępstw przeciwko środowisku², ze szczególnym uwzględnieniem obszarów leśnych³. Pominięte zostały teorie, które odwołują się do uwarunkowań biologicznych oraz psychologicznych, ponieważ w odniesieniu do

¹ L. Tyszkiewicz, *Kryminogeneza i sposoby jej badania*, „Archiwum Kryminologii” 2007-2008, nr 29-30, s. 217.

² Obszerną analizę teorii kryminologicznych wyjaśniających zjawisko przestępczości przeciwko środowisku jako kategorii przestępstw gospodarczych przeprowadzono w: A. Balandynowicz, *Przestępczość przeciwko środowisku naturalnemu na tle przestępczości gospodarczej – próba wyjaśnienia zjawiska w świetle interdyscyplinarnych teorii prawno-kryminologicznych*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Prawnkarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*, Olsztyn 2012, s. 11-45.

³ Przestępczość przeciwko lasom określić można mianem „szkodnictwa leśnego”. Katalog czynów zabronionych na szkodę obszarów leśnych podzielić można na cztery grupy rodzajowe: kłusownictwo, kradzież drewna, kradzież lub zniszczenie mienia oraz bezprawne korzystanie z lasu. Należy zauważyć, iż podstawowy akt prawny dotyczący lasów nie zawiera przepisów karnych, dlatego konieczne jest odniesienie się do innych regulacji prawnych w tym zakresie. Zob. szerzej J. Narodowska, *Wybrane zagadnienia szkodnictwa leśnego w ustawodawstwie polskim*, [w:] M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Olsztyn 2011, s. 138-151.

przestępczości na szkodę lasów zdaniem autorów mają one marginalne znaczenie. Przedstawione zostały natomiast teorie, które skupiają się na środowisku społecznym człowieka tj. ujmują przestępczość przeciwko lasom jako patologię społeczną⁴.

Teoria zróżnicowanych powiązań i teoria społecznego uczenia się

Interesującą koncepcją naukową jest teoria zróżnicowanych powiązań sformułowana przez Edwina H. Sutherlanda. Rudymmentarnym założeniem tej teorii jest, iż zachowanie przestępcze jest zachowaniem normalnym, wyuczonym w takim samym procesie jak inne wzorce zachowań. Człowiek poprzez kontakt z wzorcami zachowań nieprzestępczych i przestępczych przyswaja pewne wartości. Jednostka jest bardziej podatna na popełnienie przestępstwa wówczas gdy ma styczność z „nadwyżką” wzorców sprzyjających naruszeniom prawa. Efektem jest wykształcenie się postawy nonkonformistycznej wobec norm i wartości obowiązujących w społeczeństwie. Nauka zachowań przestępczych obejmuje nie tylko uczenie się sposobu i technik popełniania czynów przestępnych, ale także motywów, dążeń i postaw reprezentowanych przez ich sprawców. Znaczącą rolę w internalizacji wzorców odgrywa interakcja z innymi osobami, w szczególności z grupą pierwotną (rodzina, rówieśnicy, sąsiedzi). Teoria E. Sutherlanda zaliczana jest do grupy teorii transmisji kulturowej, ponieważ przestępczość uważana jest za czynnik immanentnie związany z kulturą społeczną⁵.

Kontynuacją teorii zróżnicowanych powiązań jest teoria społecznego uczenia się Alberta Bandury, która wskazuje na mechanizmy psychospołeczne warunkujące popełnienie czynów zabronionych. Zdaniem tego autora wpływ na zachowania ludzkie mają czynniki osobowościowe i środowiskowe. Szczególną rolę w procesie kształtowania się postaw jednostki ma uczenie obserwacyjne czyli modelowanie społeczne. W ten sposób jednostka przyswaja wiedzę o normach i wartościach przyjętych w społeczności. Aby wystąpiło zachowanie przestępne jednostka musi zaobserwować i zapamiętać takie zachowanie. Informacji dostarcza rodzina, grupa koleżeńska, otoczenie sąsiedzkie, środki masowego przekazu. Sam fakt zetknięcia się z zachowaniami przestępnymi nie warunkuje jeszcze, że ich obserwator automatycznie staje się przestępcą. Wyuczone zachowania uruchomione zostają dopiero gdy zadziałają dodatkowe bodźce wyzwalające⁶.

Jednostka znajdującą się na terenie lasu obserwuje zachowania innych przebywających tam ludzi. Widząc brak poszanowania środowiska naturalnego przejawiającego się m.in. zaśmiecaniem lasu czy dewastacją roślinności i infrastruktury leśnej przyswaja te niewłaściwe wzorce zachowań. W odniesieniu do przestępstw przeciwko lasom niewątpliwie uznać należy rolę internalizacji postaw prezentowanych zwłaszcza przez wskazane grupy pierwotne (rodzina, rówieśnicy) w genezie zachowań przestępnych. Potwierdzają to wyniki badań, które wskazują, że bardzo często przestępstwa te popełniane są wspólnie i w porozumieniu przez członków rodziny, sąsiadów bądź znajomych⁷. Co więcej, powyższe teorie wyjaśniają rolę jaką w genezie tego typu przestępstw odgrywają takie zjawiska jak: społeczne przyzwolenie oraz brak właściwej reakcji organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Niezwykle celna tym

⁴ Zob. więcej M. Kotowska, *Zjawisko patologii społecznej w ujęciu kryminologicznym*, „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 9, s. 507-514.

⁵ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 1989, s. 340-342.

⁶ A. Bandura, *Teoria społecznego uczenia się*, Warszawa 2007, passim.

⁷ M. Kotowska, M. Duda, *Przestępstwa kłusownicze na wodach śródlądowych na przykładzie spraw w Sądzie Rejonowym w Olsztynie*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *op. cit.*, Olsztyn 2012, s. 275.

kontekście jest uwaga jednego z twórców francuskiej szkoły ekologicznej Alexandre Lacassagne, iż „społeczeństwa mają takich przestępców na jakich zasługują”. Społeczeństwo nie reagujące lub wręcz aprobujące postawy braku poszanowania dla środowiska musi się liczyć z występowaniem przestępstw przeciwko lasom. Przyzwolenie społeczne i obojętność wobec przestępstw przeciwko lasom, powoduje, że czyny takie stają się masowe i powtarzalne.

Techniki neutralizacji Greshama M. Sykesa i Davida Matzy

Warto także zwrócić uwagę na koncepcję technik neutralizacji Greshama M. Sykesa i Davida Matzy. Teoria ta eksponuje fakt, iż sprawcy czynów zabronionych nie podważają istniejących norm i wartości funkcjonujących w danej społeczności, ale swoje czyny usprawiedliwiają za pomocą tzw. technik neutralizacji⁸. Koncepcja ta skupia się na sposobach argumentacji używanych przez sprawców przestępstw w celu samousprawiedliwienia swojego zachowania. Techniki neutralizacji zaliczane są do tzw. teorii uczenia się zachowań przestępczych ponieważ, jak wskazują autorzy, argumentacja musi być przyswojona i wyuczona przez stosującego ją sprawcę. Należy podkreślić, iż sprawca nie zaprzecza naganności czynu, a jedynie wskazuje okoliczności, które wyłączają pewne normy, co pozwala na ekskulpację i zinternalizowanie naruszonych przez sprawcę obowiązujących norm⁹. Wśród technik neutralizacji stworzonych przez Sykesa i Matzę należy wskazać następujące argumentacje:

- zaprzeczenie odpowiedzialności - sprawca powołuje się na popełnienie przestępstwa w wyniku niezawinionego przez siebie zbiegu okoliczności, w sytuacji bez wyjścia oraz twierdzi, że popełnił go przez przypadek (np. kierowca przejeżdżając przez las potrafił przez przypadek dzikie zwierzę które wybiegło na drogę, po czym dokonał jego zaboru, bądź eksplorator poszukujący militariów w lesie wykonując wykopy ziemne uszkadza rośliny chronione gatunkowo¹⁰).
- zaprzeczenie bezprawia - sprawca utrzymuje, że jego działanie nie wyrządziło krzywdy lub jest ona znikoma (np. złowił nielegalnie tylko jedną rybę, dokonał zaboru niewielkiej ilości drewna, wjechał do lasu autem ale nie uszkodził mienia należącego do nadleśnictwa), sprawca utrzymuje, że nie wiedział o tym, że jego czyn wyczerpuje znamiona czynu zabronionego (np. nie wiedział, że obowiązuje zakaz rozpalania ogniska, wjeżdżania samochodem do lasu). Zazwyczaj sprawca stara się przekonać funkcjonariuszy organów ścigania, że żałuje popełnionego czynu i w przyszłości go nie popełni.
- potępienie potępiających - sprawca jest przekonany, że osoby potępiające i krytykujące jego czyn same postępują jeszcze gorzej, (np. jest przekonany, że większość społeczeństwa dokonuje czynów zabronionych na szkodę lasów oraz, że istnieje „ciche przyzwolenie” na tego typu praktyki).
- powołanie się na wyższe racje - sprawca odwołuje się do wyższych racji, ocenia swój czyn w kategorii poświęcenia jednego dobra dla innego, (np. sprawca, który został złapany na gorącym uczynku stara się przekonać funkcjonariuszy służb, że

⁸ L. Tyszkiewicz, *Kryminologia. Zarys systemu*, Katowice 1983, s. 236.

⁹ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2001, s. 125-126.

¹⁰ Zob. więcej M. Duda, *Eksploatacja archeologiczna obszarów leśnych*, [w:] W. Pływaczewski, M. Duda (red.), *Nielegalna eksploatacja obszarów leśnych*, Olsztyn 2013, s. 192-204.

skradzione drzewo pozwoli mu przetrwać zimą, skłusowana nielegalnie zwierzyna czy złowione ryby zapewnią byt jemu i rodzinie). Sprawca odwołuje się często do aspektów ekonomicznych, podkreśla swoją trudną sytuację materialną, stara się wzbudzić w funkcjonariuszach współczucie.

Katalog technik neutralizacji ma charakter otwarty, a ich cechą wspólną jest możliwość zastosowania pojęciowej manipulacji pozwalającej na samousprawiedliwienie się sprawcy. Teorii tej nie można rozpatrywać w kategorii „ogólnej teorii przestępczości”. Jej istotą jest prezentacja psychospołecznego procesu ułatwiającego popełnianie przestępstw, który pozwala na uniknięcie dysonansu poznawczego w związku z naruszeniem pewnych norm i wartości obowiązujących w danym systemie społecznym¹¹.

Teorie zróżnicowania kulturowego

Istnieją również teorie, które wiążą występowanie przestępczości z pochodzeniem społecznym¹². Według tych koncepcji pochodzenie z niższych klas społecznych generuje specyficzne wartości, stany emocjonalne i podglądy¹³. Zdaniem jednego z przedstawicieli tej koncepcji – Waltera Millera – przestępczość warstw niższych wynika ze zróżnicowania kulturowego. Grupa klasy niższej wytworzyła spontanicznie swoistą sieć norm, które wywodzą się z tzw. „punktów skupienia” czyli wartości danej subkultury. Sposób życia warstw niższych narusza jednakże niektóre normy prawne gdyż sprzeczna z prawem droga do realizacji celów zapewnia większe i bezpośrednie korzyści. Autor wskazał sześć głównych cech charakterystycznych dla struktury niższych warstw społecznych, które z jednej strony pozwalają na uzyskanie prestiżu w danej grupie, z drugiej strony są bodźcami do zachowań przestępnych. Wśród nich należy wskazać: trudności materialne, twardość, spryt, skłonność do szukania podniecenia, wiara w siłę przeznaczenia oraz autonomię¹⁴.

Przenosząc to na grunt przestępstw przeciwko lasom można stwierdzić, iż dla sprawcy z niższych warstw społecznych kradzież drzewa z lasu jest bardziej naturalna niż jego zakup. Koncepcja ta spotkała się jednak z krytyką środowiska naukowego, które argumentowało, że pochodzenie społeczne nie ma wpływu na przestępczość *sensu stricto*, a jedynie na wykrywalność przestępstw, która jest różna w rozmaitych kręgach społecznych. Ponadto statystyki kryminalne obrazujące rozkład i nasilenie przestępczości dowodzą wyłącznie tego, że organy ścigania nastawione są na wykrywanie przestępczości przede wszystkim w tych warstwach. Jednocześnie można przypuszczać, iż przestępczość w warstwach wyższych jest lepiej ukrywana, kamuflowana, neutralizowana. Praktyka przestępstw przeciwko lasom, ujawnia liczne przypadki czynów popełnianych również

¹¹ Zob. G.M. Sykes, D. Matza, *Techniques of Neutralization. A theory of Delinquency*, „American Sociological Review” 1957, t. 22, s. 664-670.

¹² Reprezentantami tego nurtu są m.in. Frederick Thrasher, Albert Cohen, Walter Miller, Richard Cloward i Lloyd Ohlin. Teorie poszczególnych autorów różnią się od siebie, ale wszystkie zasadniczą rolę w genezie przestępczości przypisują pochodzeniu z tzw. warstw niższych.

¹³ Koncepcje odwołujące się do pochodzenia społecznego jako czynnika mającego wpływ na występowanie przestępczości należą do grupy uwarunkowań społeczno-gospodarczych. Zwolennicy tych teorii podkreślają zależność pomiędzy istnieniem przestępczości a przynależnością do określonej warstwy społecznej. Na podstawie badań przeprowadzonych w USA stwierdzono, iż sprawcy czynów zabronionych wywodzący się z tzw. klas niższych kierują się systemem określonych poglądów i wartości oraz posiadają cechy emocjonalne, które predestynują ich do popełnienia przestępstwa (W. Świda, *Kryminologia*, Warszawa 1977, s. 162-164).

¹⁴ P. Horoszowski, *Kryminologia*, Warszawa 1965, s. 318-320).

przez przedstawicieli warstw wyższych. Motywy postępowania obu tych grup są często podobne. Co więcej, bez względu na pochodzenie społeczne istnieje zbieżność w postawach sprawców takich czynów tj. brak poszanowania dla środowiska naturalnego, brak poszanowania dla własności wspólnej (publicznej), usprawiedliwianie swojego postępowania tym, że inni postępują podobnie, obojętność na dewastację środowiska, brak dezaprobaty społecznej i stygmatyzacji sprawców przestępstw oraz wykroczeń przeciwko środowisku, świadomość bezkarności swojego postępowania z uwagi na brak zindualizowanych ofiar, które mogłyby zawiadomić o popełnieniu przestępstwa.

Teoria anomii Roberta Mertona

Na uwagę zasługują także tzw. teorie strukturalne, w tym teoria anomii¹⁵ sformułowana przez Roberta Mertona, reprezentującego nurt kryminologii pozytywistycznej. Autor przypisuje istotne znaczenie dwóm pojęciom: „cele kulturowe” oraz „zinstytucjonalizowane środki”. W ramach struktury kulturowej społeczeństwo wytycza sobie pewne cele i ewentualne środki do ich osiągnięcia, które są zgodne lub sprzeczne z wartościami obowiązującym w danej zbiorowości. Sprzeczności istniejące w legalnym systemie warunków społecznych wywierają presję skłaniającą do popełnienia czynu zabronionego¹⁶. Nacisk społeczny na uzyskanie określonych dóbr konsumpcyjnych przy jednoczesnym ograniczeniu możliwości ich zdobycia za pomocą legalnych środków stanowi istotną pobudkę do popełnienia czynu zabronionego. Najbardziej niebezpiecznym sposobem przystosowania do takiej sytuacji jest wykształcenie postawy innowacyjnej, która polega na zinternalizowaniu przez jednostkę celów wyznaczonych przez obowiązującą kulturę, ale środkami niezgodnymi z zinstytucjonalizowanymi i kulturowo przyjętymi normami¹⁷.

W odniesieniu do przestępczości przeciwko lasom teoria R. Mertona będzie miała zastosowanie przede wszystkim do czynów zabronionych polegających na zaborze mienia. Społeczeństwo stawia sobie określone cele do realizacji, którymi są w tym przypadku dobra konsumpcyjne np. drzewo na opał, dziczyzna, ryby. Na skutek trudnej sytuacji ekonomicznej i braku perspektyw na ich poprawę (brak wykształcenia, wysokie bezrobocie) pewne grupy społeczne nie są w stanie osiągnąć tych celów za pomocą środków legalnych. Konsekwencją tego jest wykształcenie postawy nonkonformistycznej wobec prawa i konieczność ich zdobycia nielegalnymi sposobami.

Ekonomiczna teoria przestępczości

Przedstawiciele ekonomicznej teorii przestępczości – Gary S. Becker i Isaac Ehrlich – wyszli z założenia, że teoretyczny dorobek ekonomii posłużyć może do wyjaśnienia także zachowań nierynkowych, gdyż każde zachowanie można rozpatrywać w kategoriach wyboru w warunkach ograniczonych zasobów. Teoria ta nawiązuje do koncepcji sprawcy racjonalnego tj. jest takiego, który reaguje w sposób przewidywalny na bodźce zewnętrzne w postaci nagród i kar. Celem nadrzędnym sprawcy jest osiągnięcie

¹⁵ Pojęcie anomii jest rozumiane przez różnych kryminologów w rozmaity sposób. Najogólniej można zdefiniować je jako „lekceważenie norm, reguł postępowania, nieposłuszeństwo wobec usankcjonowanych tak czy inaczej wzorców, a właściwie odchylenie zachowania jednostki od zasad wyznaczonych przez normy postępowania” (L. Lernell, *Zarys kryminologii ogólnej*, Warszawa 1973, s. 194).

¹⁶ P. Horoszowski, *op. cit.*, s. 306.

¹⁷ L. Tyszkiewicz, *Kryminologia...*, s. 227-229.

maksymalnej przyjemności i zadowolenia przy najniższych kosztach. W związku z powyższym jednostka musi dokonać wyboru jakie środki (legalne czy nielegalne) zastosować aby ten cel zrealizować¹⁸. Innymi słowy „jednostka popełni przestępstwo, gdy oczekiwana użyteczność możliwa do osiągnięcia za pomocą przestępstwa jest większa od użyteczności płynącej z zaangażowania się w alternatywną, zgodną z prawem działalność”¹⁹.

Bardzo często sprawcy przestępstw przeciwko lasom, zwłaszcza polegających na zaborze mienia, nielegalnym pozyskiwaniu zwierzyny czy ryb czynią sobie z tego stałe źródło dochodu. Sprawca mając do wyboru legalną pracę za niskie wynagrodzenie dokonuje swoistej kalkulacji. Możliwość uzyskania korzyści ekonomicznych przy pomocy czynu przestępnego jest wyższa i mniej uciążliwa niż podjęcie legalnej pracy. Ponadto spodziewane korzyści materialne są często większe niż ewentualna sankcja karna. Podjęcie ryzyka związanego z działaniami przestępczymi w świadomości sprawcy wydaje się zatem uzasadnione i opłacalne. Sprawcami przestępstw przeciwko lasom są bardzo często osoby już wielokrotnie skazane za przestępstwa podobne – recydywiści. Jednak pomimo wymierzonej sankcji karnej (zazwyczaj mało dotkliwej) ponownie powracają do przestępstwa²⁰. W odniesieniu do przestępców powrotnych I. Ehrlich stwierdził, iż nie sam fakt ukarania sprawcy decyduje o kontynuowaniu działalności przestępczej, ale istnienie tych samych sposobności do popełnienia przestępstwa. W celu stworzenia skutecznej polityki kryminalnej ukierunkowanej na zapobieganie przestępczości należy określić, które warunki mają istotny wpływ na wybór przez jednostkę nielegalnej drogi do osiągnięcia wytyczonego celu²¹.

Teoria podaży okazji przestępczych Marcusa Felsona

Marcus Felson, uważany za czołowego twórcę podejścia zwanego perspektywą działań rutynowych (*routine activities approach*), wyszedł z założenia, że istotny wpływ na występowanie przestępczości w danej społeczności mają określone czynniki, które na nią oddziałują. Intensywność tych czynników przesądza o liczbie sprawców, a tym samym liczbie popełnianych przestępstw. Na gruncie tych rozważań autor stworzył teorię podaży okazji przestępczych, według której tym co decyduje o popełnieniu przestępstwa przez ludzi jest okazja, która pojawia się gdy łącznie spełnione są dwie przesłanki: obecność obiektu, który nadaje się do popełnienia na nim ataku oraz brak odpowiednich jego „strażników”, tj. szeregu okoliczności chroniących dany obiekt przed atakiem. Wystąpienie obu determinant stwarza sytuację podaży okazji przestępczych. Podaż ta nie ma charakteru stałego i zmienia się proporcjonalnie do kształtujących ją okoliczności. Podstawowymi czynnikami sprzyjającymi podaży okazji przestępczych jest koncentracja podatnych celów ataku przestępczego, a ponadto osłabienie mechanizmów kontrolnych dotyczących tych obiektów (obiekty są słabiej strzeżone) jak i potencjalnych sprawców (sprawcy mają większość swobodę działania bo nikt im w tym nie przeszkadza)²².

¹⁸ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *op. cit.*, s. 178-181.

¹⁹ B. Szamota, *Teoria ekonomiczna przestępczości (Analiza krytyczna modelu wyboru zachowania przestępnego)*, „Państwo i Prawo” 1990, nr 4, s. 82-96.

²⁰ Szerzej na temat recydywy w: M. Duda, *Etiologia zjawiska przestępczości powrotnej*, [w:] G. Kędzierska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych wyzwań cywilizacyjnych*, Olsztyn 2010, s. 101-119.

²¹ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *op. cit.*, s. 178-181.

²² *Ibidem*, s. 184-186.

W odniesieniu do przestępczości przeciwko lasom niewątpliwie istnieje wysoka podaż okazji przestępczych z uwagi na obecność dużej ilości zasobów leśnych. Obecnie powierzchnia lasów w Polsce wynosi aż 9143,6 tys. ha, co odpowiada lesistości na poziomie 29,2%²³. Jednocześnie rola strażnika, wobec reaktywnej postawy społeczeństwa, ograniczona jest w rzeczywistości jedynie do służb leśnych. Statystycznie na jeden posterunek leśny przypada dwóch strażników leśnych, co oznacza że jeden strażnik patroluje około 9 tys. ha lasu, czyli średnio 300 km². Sprawcy czynów na szkodę lasów mają świadomość, że kontrola tego obiektu jest niewystarczająca, a ryzyko ujęcia na gorącym uczynku jest bardzo małe. Zauważalny jest również brak nieformalnej kontroli społecznej nad dobrem wspólnym jakim są lasy. Wynika to przede wszystkim z rozluźnienia dotychczasowych mechanizmów kształtujących więzi społeczne. Efektem tego jest poczucie anonimowości przez jednostkę co bardzo często przekłada się na poczucie bezkarności. W zakresie przeciwdziałania przestępczości na obszarach leśnych słuszny wydaje się pogląd, iż pozbawienie sprawcy poczucia anonimowości spowodowałoby pozbawienie go motywacji do naruszenia norm społecznych. Zauważono także, że odpowiednie zagospodarowanie przestrzenne terenu, charakteryzujące się terytorialnością, odpowiednim nadzorem, ładem i porządkiem może przyczynić się do skutecznego ograniczenia przestępczości na danym obszarze²⁴.

Teoria wybitych szyb i teoria naznaczenia społecznego

Teoria wybitych szyb stworzona przez Jamesa Q. Wilsona i George'a L. Kelinga zakłada, że wpływ na występowanie i nasilenie przestępczości zależy od liczby uprzednich drobnych naruszeń porządku publicznego i braku reakcji na nie. Destrukcyjne tendencje pojawiające się w społeczności wynikają głównie z faktu, iż „nikomu nie zależy” na zapewnieniu porządku publicznego. W konsekwencji prowadzi to do obniżenia jakości życia danej społeczności²⁵. Słusznie zauważono, że w przypadku gdy społeczeństwo nie reaguje na degradację środowiska w którym żyje, następuje rozluźnienie a wręcz unicestwienie więzi łączących tę społeczność. Zwolennicy tej koncepcji remedium na wzrost przestępczości upatrują w mobilizacji społeczeństwa do współpracy ze sformalizowanymi agendami kontroli społecznej²⁶.

Teorię tą można odnieść również do przestępczości przeciwko lasom. Brak reakcji społeczeństwa na popełniane czyny zabronione godzące w dobro wspólne jakim jest las powoduje, że sprawcy zamachów czują się bezkarnie. Niestety we współczesnym społeczeństwie nie istnieje poczucie wspólnoty i potrzeby ochrony własności publicznej. Jednostki dbają o swoje mienie prywatne zapominając, że dobro publiczne jest także poniekąd własnością każdego z obywateli. Co więcej czyny skierowane przeciwko środowisku postrzegane są przez społeczeństwo jako mało szkodliwe i nieistotne, ponieważ brak jest zindywidualizowanej ofiary. Przeciwdziałanie naruszeniom porządku prawnego powinno opierać się na tzw. zapobieganiu sytuacyjnym, czyli utrudnianiu popełnienia czynów zabronionych. Osiągnąć to można poprzez kształtowanie postaw

²³ W. Milewski (red.), *Lasy w Polsce 2012*, Warszawa 2012, s. 3.

²⁴ W. Pływaczewski, P. Chorbot, *Ekokryminologia jako uzasadnienie badań na rzecz ochrony środowiska*, [w:] M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), *op. cit.*, s. 9.

²⁵ T. L. Krawczyk, *Teoria wybitych szyb i koncepcja community policing: różnice, podobieństwa, wnioski dla polityki kryminalnej*, [w:] T. Dukiet-Nagórska (red.), *Zagadnienia współczesnej polityki kryminalnej*, Bielsko-Biała 2006, s. 348-349.

²⁶ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *op. cit.*, s. 492.

proaktywnych wśród danej społeczności. Nie wolno zapominać, że lasy są dobrem ogólnospołecznym, miejscem rekreacji i wypoczynku²⁷. Dewastacja obszarów leśnych bezpośrednio wpływa na komfort i jakość życia człowieka. Aktywna postawa społeczeństwa w zwalczaniu przestępstw i wykroczeń przeciwko lasom oraz nawiązanie ścisłej współpracy z agendami odpowiedzialnymi za ochronę środowiska leśnego może skutecznie ograniczyć przestępczość w tym obszarze²⁸.

Należy podkreślić, iż sprawcy przestępstw przeciwko lasom nie są piętnowani przez społeczeństwo. Nie ma w tym przypadku zastosowania teoria stygmatyzacji, która polega na tym, że sprawca przestępstwa zostaje naznaczony i potępiony przez społeczność²⁹. Fakt społecznej reakcji i naznaczenia pełni funkcję prewencji generalnej jak również indywidualnej oraz powstrzymuje potencjalnych sprawców i recydywistów przed zachowaniami dewiacyjnymi. Przestępczość przeciwko lasom jest jednak marginalizowana przez społeczeństwo, zachowania przestępcze są obojętne społeczeństwu, a niekiedy nawet aprobowane. Wyraża się to przede wszystkim w masowości i powtarzalności takich zachowań. Często zdarza się, że osoby będące świadkami popełnianych czynów zabronionych na terenie lasu nie zawiadamiają o tym fakcie organów ścigania, bagatelizując zauważone naruszenia prawa.

Założenia etiologii przestępczości w socjalistycznych teoriach kryminologicznych

Warto również odwołać się do socjalistycznych teorii kryminologicznych, które pomimo przeobrażeń ustrojowych w pewnym zakresie zachowują walor aktualności. Karol Marks i Fryderyk Engels upatrywali źródeł przestępczości w konfliktach społecznych i sprzecznościach systemu kapitalistycznego. Postępująca industrializacja i pogłębiające się rozwarstwienie klasowe według nich prowadziły do wytworzenia z jednej strony bieguna bogactwa, z drugiej bieguna nędzy³⁰. Niewątpliwie założenia kryminologów socjalistycznych mogą posłużyć do zobrazowania sytuacji społeczno-ekonomicznej mieszkańców obszarów wiejskich, w szczególności tzw. popegeerowskich.

Jednym z pierwszych marksistowskich kryminologów, który zajął się dogłębną analizą etiologii przestępczości był Willem Bongers. Centralnym pojęciem jego koncepcji etiologicznej jest tzw. zamysł przestępczy, jego powstanie, siły, które powstrzymują

²⁷ Więcej na temat społecznych funkcji lasu zob. w: T. Pasternak, J. Narodowska, *Problematyka zaśmiecania lasów – ujęcie teoretyczne i praktyczne*, [w:] W. Pływaczewski, Sz. Buczyński (red.), *Gospodarka odpadami. Problematyka prawna i ekokryminologiczna*, Olsztyn 2013, s. 110-111. oraz U. Szymańska, E. Zębek, *Prawo i ochrona środowiska – prawne, ekonomiczne i techniczne aspekty ochrony środowiska naturalnego. Przewodnik do ćwiczeń dla studentów kierunków prawa i administracji*, Olsztyn 2008, s. 136-144.

²⁸ Zob. więcej T. Pasternak, *Rola straży Leśnej w zwalczaniu przestępstw i wykroczeń*, [w:] W. Pływaczewski, M. Duda (red.), *Nielegalna eksploatacja obszarów leśnych*, Olsztyn 2013, s. 117-134 oraz J. Narodowska, *Instytucjonalne formy zwalczania kłusownictwa na wodach śródlądowych*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *op. cit.*, s. 280-296.

²⁹ Teoria naznaczenia społecznego zwana też teorią stygmatyzacji lub teorią etykietowania została zapoczątkowana przez kierunek określany w języku angielskim *labelling theory* w latach 50. XX w., a jej głównym twórcą i czołowym przedstawicielem jest Edwin Lemert. Zob. B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 1989, s. 350-353.

³⁰ B. Hołyst, *Kryminologia...op.cit.*, s. 354. Interesującym kompendium wiedzy na temat etiologii przestępczości w krajach socjalistycznych jest monografia autorstwa B. Hołysta, *Kryminologia w krajach socjalistycznych*, Warszawa 1976. Pozycja ta stanowi przekrojowe ujęcie głównych założeń kryminologii socjalistycznej. Przedstawione w niej zostały zagadnienia teoretyczne oraz wyniki badań nad przestępczością na tle socjalistycznych teorii kryminologicznych.

człowieka przed realizacją zamysłu przestępczego oraz okoliczności sprzyjające popełnieniu przestępstwa. Zamyśl przestępczy, zdaniem Bongera jest wynikiem egoistycznych tendencji tkwiących w człowieku przez system społeczeństwa burżuazyjnego. Ogólna żądza posiadania, chciwość, nieliczenie się z innymi ludźmi to cechy charakterystyczne kapitalistycznych stosunków społecznych stanowiące podatny grunt do rodzenia się i realizowania zamysłów przestępczych. Bonger wyciągnął wniosek, że o ile przestępczość biedaków wywołana jest przede wszystkim presją ekonomiczną to przestępczość kapitalistów wynika z chciwości. To właśnie chciwość stanowi silny motyw we wszystkich klasach społeczeństwa³¹.

Pomimo zmian ustrojowych poglądy Bongera, Marksa i Engelsa w pewnym zakresie nie straciły na swej aktualności. Czynniki ekonomiczne z całą pewnością stanowi jedną z istotniejszych przyczyn przestępczości. Czyny zabronione popełniane na szkodę lasów są popełniane zarówno przez osoby o niższym statusie materialnym jak również przez osoby dobrze sytuowane. Inne jest jednak zabarwienie czynnika ekonomicznego tj. motywu jakim kierują się sprawcy. Osoby niezamożne popełniające przestępstwa i wykroczenia w postaci np. kradzieży drewna z lasu, kłusownictwa łowieckiego czy rybackiego etc. kierują się przede wszystkim chęcią poprawy swojej sytuacji materialnej. Skradzione drzewo, złowione ryby czy skłusowana zwierzyna są przeznaczane do konsumpcji własnej albo na handel. Zdobyte w ten sposób środki pieniężne bardzo często stanowią jedyne źródło dochodu takich osób. Zdawać by się mogło, że osoby o wyższym statusie materialnym nie mają potrzeby polepszania swojego bytu poprzez popełnianie czynów zabronionych przeciwko lasom. Nic bardziej mylnego. Motywem jakim kierują się takie osoby nie jest jak w przypadku osób o niższym statusie materialnym walka o przetrwanie i zapewnienie bytu sobie i rodzinie, a chciwość. Przykładem tego są czyny zabronione w postaci nielegalnego wywozu śmieci do lasów. Sprawcami są przeważnie osoby dobrze sytuowane, mieszkańcy podmiejskich osiedli domków jednorodzinnych, którzy z chęci zaoszczędzenia kilkudziesięciu złotych skłonni są podjąć ryzyko, pomimo iż wiedzą, że łamią prawo i może ich spotkać sankcja karna³².

Wpływ alkoholu na przestępczość

Badania naukowe wyraźnie wskazują iż, alkohol wywiera ogromny wpływ na negatywne zjawiska społeczne, w tym generuje zachowania przestępcze. Związek alkoholu z przestępczością ma charakter wieloraki. Po pierwsze alkohol może być czynnikiem podtrzymującym uprzednio powzięty zamiar popełnienia przestępstwa, po drugie może doprowadzić do popełnienia przestępstwa osobę, która w stanie trzeźwości zachowywałaby się poprawnie. Mówiąc o bezpośrednim wpływie alkoholu na przestępczość można mieć na myśli to, że był on wyłączną lub główną przyczyną popełnionego przestępstwa tj. przestępstwo zostało popełnione pod wpływem alkoholu. Pośredni wpływ alkoholu na przestępczość oznacza natomiast ujemne oddziaływanie alkoholu na zachowanie się innych osób, bądź zachowanie się sprawcy, który w chwili czynu jest trzeźwy, ale pobudką do popełnienia przestępstwa jest albo chęć zdobycia środków na zakup alkoholu albo jest efektem jego nadużywania. Należy podkreślić, że

³¹ B. Hołyst, *Kryminologia...op. cit.*, s. 355-356.

³² Tematyka związana z nielegalnym zaśmiecaniem terenów leśnych została szczegółowo omówiona w: T. Pasternak, J. Narodowska, *Problematyka zaśmiecania lasów – ujęcie teoretyczne i praktyczne* [w:] W. Pływaczewski, Sz. Buczyński (red.), *Gospodarka odpadami. Problematyka prawna i ekokryminologiczna*, Olsztyn 2013, s. 109-124.

oddziaływanie alkoholu na sprawcę bardzo często powoduje degradację jego osobowości, zanik uczuć wyższych i wykołajenie społeczne, prowadząc często do wejścia na drogę przestępczą i do recydywy³³.

Przykładem wpływu alkoholu na popełnianie czynów zabronionych mogą być przestępstwa i wykroczenia z ustawy o rybactwie śródlądowym. Na podstawie przeprowadzonych autorskich badań akt sądowych w Sądzie Rejonowym w Lidzbarku Warmińskim można stwierdzić, że prawie połowa naruszeń z w/w ustawy została popełniona przez sprawców będących pod wpływem alkoholu. Co więcej znaczna ilość tych czynów pozostawała w zbiegu z innymi czynami zabronionymi w tym popełnionymi na szkodę lasów np. nielegalny wjazd pojazdem na teren lasu, dopuszczanie się czynności mogących wywołać niebezpieczeństwo pożaru, niszczenie mienia nadleśnictwa. Alkohol ponadto generuje agresję u sprawców. W przypadku ujęcia na gorącym uczynku u sprawcy wzmagala się frustracja i agresja przejawiająca się bardzo często czynną napaścią bądź znieważeniem funkcjonariusza publicznego.

Przestępstwa bez ofiar i ciemna liczba przestępstw

Na uwagę zasługuje koncepcją sformułowaną na gruncie wiktymologii dotycząca problematyki „przestępstw bez ofiar” (*victimless crimes*). Pojęcie to zostało wprowadzone do wiktymologii w latach 60. XX w. przez Edwina M. Schura. Według definicji stworzonej przez tego wiktymologa przestępstwa bez ofiar są to „akty dobrowolnej wymiany między osobami dorosłymi silnie pożądanymi, lecz prawnie zakazanych dóbr i usług”³⁴. Odnosząc powyższą koncepcję wiktymologiczną do przestępstw przeciwko lasom stwierdzić należy, iż nie jest możliwe uznanie przestępczości przeciwko lasom za przestępstwa bez ofiar.

Odmienne wyniki daje analiza poglądów polskiego pioniera wiktymologii Lecha Falandysza. Autor ten zaproponował dwa ujęcia przestępstw bez ofiar, jako kategorii merytorycznej oraz kategorii technicznej. Pierwsze ujęcie odnosi się do czynów nie będących społecznie niebezpiecznych w stopniu niezbędnym do uznania ich za przestępstwa lecz znajdujących się w katalogu przestępstw ze względu na tradycję. Drugie ujęcie dotyczy sytuacji, w których brak jest określonego pokrzywdzonego, doznającego szkody na skutek przestępstwa i mogącego zawiadomić o popełnieniu przestępstwa. Zjawisko to ma istotne konsekwencje w obszarze ujawniania przestępstw i wykrywania ich sprawców³⁵.

Ujęcie przestępstw bez ofiar jako kategorii technicznej znajduje w pewnym zakresie zastosowanie do przestępstw przeciwko lasom. W przypadku tej przestępczości brak jest zindywidualizowanego pokrzywdzonego. Ofiarą jest las, jako dobro wspólne całej społeczności. Przestępstwa na szkodę lasów ujawniane są zazwyczaj przez odpowiednie służby (Straż Leśna, Policja). Społeczeństwo nie czuje się bezpośrednio zagrożone tego typu przestępczością, a tym samym odrzuca obowiązek reagowania i zawiadamiania organów ścigania o popełnionych czynach zabronionych. Z uwagi na obojętność społeczeństwa wobec naruszeń prawa na tej płaszczyźnie, sprawcy czują się bezkarni. Efektem tego jest rozbieżność pomiędzy przestępczością ujawnioną, a przestępczością rzeczywistą. Wobec powyższego tzw. ciemna liczba tego rodzaju

³³ W. Świda, *Kryminologia*, Warszawa 1977, s. 241-246.

³⁴ E.M. Schur, *Crimes without Victims. Deviant Behaviour and Public Policy. Abortion. Homosexuality. Drug Addiction*, Englewood Cliffs 1965, s. 169-178.

³⁵ L. Falandysz, *Wiktymologia*, Warszawa 1979, s. 52-55.

przestępstw może mieć olbrzymie rozmiary. W obszarze nauk penalnych istnienie ciemnej liczby powoduje mniejsze lub większe zniekształcenie obrazu badanej przestępczości. W obszarze praktyki wysoka ciemna liczba świadczy o niskiej skuteczności przeciwdziałania przestępczości. Związana z ciemną liczbą niemożliwość rozpoznania prawdziwych rozmiarów przestępczości rzutuje na wadliwe kształtowanie działań w obszarze polityki kryminalnej. Ponadto wprowadza w błąd społeczeństwo co do rzeczywistego stanu zagrożenia bezpieczeństwa publicznego³⁶.

Zakończenie

Środowisko naukowe niejednokrotnie próbowało odpowiedzieć na pytanie czy możliwe jest sformułowanie „generalnej” teorii etiologicznej przestępczości, która mogłaby wyjaśnić nie tylko jednostkowe fakty przestępstwa (typy i rodzaje) ale ogólną genezę zjawiska przestępczości. Analizując przytoczone przez przedstawicieli kryminologii argumenty za i przeciw budowaniu monistycznej teorii należy opowiedzieć się za poglądem, iż nie jest możliwe wyodrębnienie jednego podstawowego czynnika, który warunkuje popełnienie czynów przestępnych. Wynika to z faktu, że przestępczość jest zjawiskiem zróżnicowanym wewnątrznie i bardzo często trudno jest znaleźć związek pomiędzy poszczególnymi rodzajami przestępstw³⁷.

Podobnie jest z przestępczością przeciwko lasom. Katalog czynów popełnianych na szkodę lasów jest bardzo szeroki. Autorzy uważają, iż z uwagi na różnorodny charakter przestępstw i wykroczeń przeciwko lasom nie jest możliwe stworzenie jednej syntetycznej i kompleksowej teorii. „Las” jest przedmiotem ochrony *sensu largo*, jednak bliższy przedmiot ochrony poszczególnych przestępstw i wykroczeń często jest odmienny, gdyż nie należą one do tego samego rodzaju. Należy przy tym zauważyć, iż podstawowy akt prawny regulujący zagadnienia związane z obszarami leśnymi – ustawa o lasach³⁸ – nie zawiera przepisów karnych. Konieczne jest zatem odwołanie się do przepisów Kodeksu karnego³⁹, Kodeksu wykroczeń⁴⁰ i szeregu innych aktów prawnych. Efektem tego, iż przepisy karne dotyczące ochrony obszarów leśnych umieszczone są w tak wielu różnych źródłach prawa jest nieznamość przez społeczeństwo zakazów i nakazów związanych z przebywaniem w lesie. W związku z powyższym pod rozważę ustawodawcy można oddać następujące postulaty: czy nie należałoby wzorem innych ustaw regulujących zagadnienia związane z ochroną środowiska naturalnego wprowadzić do ustawy o lasach choćby najważniejszych przepisów karnych oraz czy uzasadnione nie byłoby stworzenie Kodeksu karnego ochrony środowiska, który grupowałby wszystkie przepisy karne dotyczące ochrony środowiska rozrzucone dotychczas w licznych aktach prawnych, jak to uczyniono w ustawodawstwie niemieckim⁴¹.

³⁶ Zob. szerzej T. Borzoł, *Ciemna liczba przestępstw a praca policji w Polsce*, [w:] A. Szymaniak, W. Ciepiela (red.), *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, t. 2, Poznań 2007, s. 246.

³⁷ L. Lernell, *op. cit.*, Warszawa 1973, s. 52-55.

³⁸ Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. 2011, Nr 12, poz. 59, tekst jednolity ze zm.).

³⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.).

⁴⁰ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (Dz. U. 2013, Nr 0, poz. 482, tekst jednolity).

⁴¹ Zob. O. Backes, *Umweltstrafrecht*, „Juristen Zeitung” 1973, nr 11-12, s. 340.

Title

Etiology of criminality against forests in the light of criminological theories

Streszczenie

Przedmiotem rozważań w niniejszym opracowaniu są teorie kryminologiczne, które mogą posłużyć do wyjaśnienia etiologii przestępczości przeciwko lasom. Omówione zostały takie teorie kryminologiczne jak: zróżnicowanych powiązań, społecznego uczenia się, technik neutralizacji, zróżnicowania kulturowego, anomii, ekonomiczna teoria przestępczości, podaży okazji przestępczych, wybitych szyb, naznaczenia społecznego oraz założenia etiologii przestępczości w socjalistycznych teoriach kryminologicznych. Poruszono ponadto zagadnienie dotyczące wpływu alkoholu na przestępczość oraz podjęto próbę ujęcia przestępstw przeciwko lasom jako przestępstw bez ofiar. Wskazano także na problem ciemnej liczby przestępstw. W zagadnieniach końcowych autorzy próbują odpowiedzieć na pytanie czy możliwe jest stworzenie monistycznej koncepcji wyjaśniającej etiologię przestępczości.

Słowa kluczowe

lasa, przestępczość, etiologia, teorie kryminologiczne

Summary

The subject of paper are criminological theories that can explain the etiology of criminality against forests. The authors present the following theories: differential association, social learning, techniques of neutralization, cultural differential, anomie, economic theory of crimes, routine activity, broken windows, stigmatization and foundations of socialist criminological theories. Apart from theories an attention is paid to other issues related to crimes against forests – an influence of alcohol on criminality, crimes without victims and dark figure of crimes. The final issues are an attempt to answer a question whether it is possible to create monistic conception explaining etiology of crimes sensu largo.

Keywords

forests, criminality, etiology, criminological theories

ROZDZIAŁ VII

Kryminalistyczne aspekty pracy Straży Parku

Wprowadzenie

Lasy są najbardziej naturalną formą przyrodniczą na Ziemi. W ich cieniu rozwijało się życie i ciągle wzrasta cywilizacja¹. Niestety, społecznym zjawiskiem jest traktowanie lasu jako własności czyjejś. Mimo rosnącej świadomości ekologicznej ludzi maksyma „nie było nas – był las, nie będzie nas – będzie las”² stale jest aktualna wśród szerokich rzesz polskiego społeczeństwa.

W okresie międzywojennym w Polsce lasy zajmowały około 23% powierzchni kraju. Z tej ilości 21% było w rękach drobnych rolników i zwykłych włościan. Były to zazwyczaj niewielkie spłachetki ziemi zalesione tanim drzewem i słabo uprawiane. Drugim co do wielkości właścicielem przedwojennych lasów był skarb państwa (miał 31% terenów zalesionych). Pozostałe zalesione grunty należały do wielkich obszarników. Prawo w tym czasie nakazywało, aby przypadki kradzieży z lasu zgłaszać policji, a ta po zbadaniu w zależności od rodzaju przewinienia kierowała je do sądu grodzkiego lub starostwa powiatowego. Ówczesna straż leśna miała dosyć szerokie uprawnienia, jednak w praktyce nie wystarczały one do opanowania problemu, bo najczęściej zależało od policji. Ta nie zawsze była gorliwa i wiele dochodzeń o kradzież drewna było umarzanych. W konsekwencji rozkwitał samosąd i walki między leśnikami i właścicielami lasu a przestępcami³.

Ochrona lasów, także prawna, na polskich terenach rozwijała się poczynając od lat sprzed powstania państwa polskiego, gdy chroniono święte drzewa stanowiące siedzibę bóstw, przez okres średniowiecza, w którym obowiązywało królewskie prawo wyłączności aż do pojawienia się w XVIII w. refleksji nad potrzebą przemysłowej ochrony zmniejszających się obszarów leśnych. Tak stopniowo zaczęto przechodzić do racjonalnej gospodarki leśnej porzucając poprzednie prymitywne formy skupiające się tylko na wyrębie i wypalaniu⁴.

Dzisiaj ochrona lasów wpisuje się w ogół działań zmierzających do zachowania w niezmienionym lub optymalnym stanie przyrody ożywionej i nieożywionej oraz krajobrazu. Głównym celem ochrony przyrody jest utrzymanie stabilności ekosystemów i procesów ekologicznych oraz zachowanie różnorodności biologicznej. Cel ten jest realizowany w różny sposób, ale społeczności osiągają najlepsze wyniki zakładając parki

¹ Najbardziej wartościowy składnik zasobów leśnych na Ziemi stanowią lasy pierwotne, które zajmują obecnie tylko 36% powierzchni Ziemi. Największym zagrożeniem dla istnienia lasów pierwotnych jest nielegalna działalność związana z pozyskiwaniem drewna. Niekontrolowana gospodarka zasobami leśnymi spowodowała na wszystkich kontynentach spadek liczby cennych gatunków flory i fauny (W. Pływaczewski, *Przeciwdziałanie nielegalnej eksploatacji lasów pierwotnych*, „Przegląd Policyjny” 1(105), 2012, s. 61 i n.).

² J. Narodowska, *Wybrane zagadnienia szkodnictwa leśnego w ustawodawstwie polskim*, [w:] M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Olsztyn 2011, s. 151.

³ M. Piątkowska, *Życie przestępcze w przedwojennej Polsce. Grandesy. Kiasarze. Brylanty*, Warszawa 2012, s. 169 i n.

⁴ J. Narodowska, *op. cit.*, s. 139.

narodowe.

Na świecie istnieje ponad 7000 parków narodowych, zajmujących łącznie więcej niż 1 mln km². Najstarszy jest Park Narodowy Yellowstone w Stanach Zjednoczonych, o powierzchni 8980 km². Ustawa amerykańskiego Kongresu w tej sprawie została podpisana 1 marca 1872 r. przez Ulyssesa Simpsona Granta, osiemnastego prezydenta USA⁵.

Rys. 1. Rozmieszczenie parków narodowych w Polsce.

Źródło: http://www.parki.pl/wycieczki_objazdowe.htm (dostęp 23.07.2013 r.).

Obowiązująca w Polsce ustawa o ochronie przyrody ustanowiła dziesięć form ochrony przyrody. Poza ochroną gatunkową roślin, zwierząt i grzybów są to parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, użytki ekologiczne, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne i zespoły przyrodniczo-krajobrazowe⁶. Podstawę systemu ochrony stanowią 23 polskie parki narodowe.

Na terenie parku narodowego oraz rezerwatu przyrody zabrania się między innymi pozyskiwania, niszczenia lub umyślnego uszkodzenia roślin oraz grzybów⁷. Ustawa o ochronie przyrody zabrania także zanieczyszczania wszelkich obiektów

⁵ http://pl.wikipedia.org/wiki/Park_narodowy (dostęp 2.04.2013 r.).

⁶ Art. 6 pkt. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. 2009, Nr 151, poz. 1220, tekst jednolity ze zm.), dalej jako u.o.p.

⁷ L. Mering, *Szkoda środowiskowa jako znamień przestępstw przeciwko środowisku*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Prawokarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*, Olszyna 2012, s. 153.

przyrodniczych⁸, w tym przez tworzenie np. nielegalnych wysypisk śmieci⁹. Mimo tak jednoznacznych zakazów prawnych, zasoby parków narodowych i innych terenów leśnych są ciągle narażone na zniszczenia na skutek występowania przypadków szkocdnictwa¹⁰, takich jak kradzież drewna¹¹.

W parkach narodowych zadania związane z ochroną mienia oraz zwalczaniem przestępstw i wykroczeń w zakresie ochrony przyrody wykonują funkcjonariusze Straży Parku zaliczani do Służby Parku Narodowego. Funkcjonariusz Straży Parku ma prawo do¹²:

- legitymowania osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa lub wykroczenia oraz świadków przestępstwa lub wykroczenia, w celu ustalenia ich tożsamości;
- kontroli dowodów wniesienia opłat, za udostępnianie obszaru parku narodowego;
- zatrzymywania i przekazywania Policji lub innym właściwym organom osób w przypadku uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa lub wykroczenia;
- zatrzymywania i dokonywania kontroli środków transportu w celu sprawdzenia ich ładunku oraz przeglądania zawartości bagaży w razie zaistnienia uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa lub wykroczenia;
- przeszukiwania pomieszczeń i innych miejsc w przypadkach uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa lub wykroczenia;
- zabezpieczenia jako dowodów rzeczowych, za pokwitowaniem, przedmiotów pochodzących z przestępstwa lub wykroczenia, a także narzędzi i środków służących do ich popełnienia;
- kontroli i zatrzymania, za pokwitowaniem, dokumentów w zakresie legalności posiadania tworów lub składników przyrody i obrotu nimi, pochodzących z obszaru parku narodowego;
- kontroli podmiotów prowadzących działalność gospodarczą na obszarze parku narodowego w zakresie przestrzegania przepisów ustawy.

Funkcjonariusz Straży Parku wykonuje swoje czynności w granicach parku lub poza jego granicami w razie uzasadnionego podejrzenia, że przestępstwo lub wykroczenie zostało popełnione na szkodę parku narodowego. Przy wykonywaniu czynności, funkcjonariusz stosuje odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania karnego¹³ lub przepisy Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia¹⁴. Liczbę funkcjonariuszy Straży Parku, którzy pełnili służbę w latach 2004 - 2012 przedstawia tab. 1.

⁸ E. Zębek, M. Szramka, *Problematyka zanieczyszczania lasów odpadami i spalinami w ujęciu kryminologicznym i karnym*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *op. cit.*, Olsztyn 2012, s. 357.

⁹ O. Łachacz, R. Łachacz, *Identyfikacja pojazdów na podstawie części znalezionych na nielegalnych wysypiskach śmieci*, [w:] M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), *op. cit.*, Olsztyn 2011, s. 106.

¹⁰ W zakres tak zwanego szkocdnictwa wchodzą: kradzież drewna ze stosów, bezprawne korzystanie z lasu, kłusownictwo, kradzież albo zniszczenia mienia nadleśnictwa, nielegalny wyręb i kradzież drewna.

¹¹ Sformułowaniem „kradzież drewna” w tym opracowaniu objęto: kradzież drewna np. ze stosów, kwalifikowaną z art. 278 § 1 k.k. oraz czyn polegający na wyrębie i kradzieży drewna z lasu opisany w art. 290 § 1 k.k. (Kto w celu przywłaszczenia dopuszcza się wyrębu drzewa w lesie, podlega odpowiedzialności jak za kradzież).

¹² Art. 108 u.o.p.

¹³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. 1997, Nr 89, poz. 555 ze zm.).

¹⁴ Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz. U. 2008, Nr 133, poz. 848, tekst jednolity ze zm.).

Tab. 1. Stan liczbowy funkcjonariuszy Straży Parku w latach 2004-2012.

Lp.	Rok	Liczba funkcjonariuszy Straży Parku ogółem w Polsce	Liczba funkcjonariuszy Straży Parku w Wigierskim Parku Narodowym
1	2012	b.d.	4
2	2011	103	4
3	2010	96	4
4	2009	b.d.	b.d.
5	2008	104	5
6	2007	105	5
7	2006	103	5
8	2005	98	5
9	2004	97	5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_1540_PLK_HTML.htm?action=show_archive (dostęp 13.07.2013 r.).

Liczba funkcjonariuszy Straży Parku w Polsce od roku 2004 kształtowała się na poziomie 96 do 105 osób. Najwięcej strażników pełniło służbę w roku 2007, a najmniej w 2010. Z reguły w parkach narodowych liczba funkcjonariuszy Straży Parku obejmuje do pięciu osób. Jedynie dwa parki – Białowiecki Park Narodowy i Kampinoski Park Narodowy mają obsadę większą – ponad dziesięcioosobową. Na przykład w Wigierskim Parku Narodowym w Straży Parku od 2004 do 2008 r. było pięciu strażników, ale w latach 2010 – 2012 już tylko czterech. Etat czterech funkcjonariuszy Straży Parku obejmuje Komendanta i trzech Strażników.

Badania własne

Na tle przedstawionych uwag wstępnych warto rozważyć następujące problemy:

- Jak przedstawiają się rozmiary kradzieży drewna w parkach narodowych w Polsce?
- Jakie sposoby i środki kryminalistyki wykorzystują funkcjonariusze Straży Parku w zwalczaniu kradzieży drewna w parkach narodowych?

Tab. 2. Kradzieże drewna w polskich parkach narodowych w latach 2004-2011.

Lp.	Rok	Liczba kradzieży drewna w parkach narodowych ogółem	Masa w m ³	Wartość w zł
1	2011	139	242,5	33 819,9
2	2010	97	166,7	27 303,6
3	2009	b.d.	b.d.	b.d.
4	2008	217	409,9	53 598,9
5	2007	195	333,1	53 354,5
6	2006	286	504,4	58 951,9
7	2005	324	64,9	46 718,5
8	2004	328	610,1	66 761,1
	Razem	1 586	2 331,6	340 508,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_1540_PLK_HTML.htm?action=show_archive (dostęp 13.07.2013 r.).

W badanym okresie we wszystkich parkach narodowych Polski (tab. 2) ujawniono ogółem 1586 przypadków kradzieży drewna o łącznej masie 2331,6 m³. Liczba kradzieży była największa w pierwszych latach badanego okresu (2004 – 328 i 2005 – 324). Od 2006 do 2011 r. przypadki kradzieży mają ogólną tendencję spadkową, niezależnie od pewnych wahań. W 2010 r. liczba kradzieży drewna z parków narodowych zeszła nawet poniżej poziomu stu zdarzeń. Wartość drewna skradzionego w latach 2004-2011 z parków narodowych została oszacowana na 340.508,4 zł. W tym samym czasie tylko w Wigierskim Parku Narodowym zanotowano w sumie 21 kradzieży drewna (tab. 3).

Z Wigierskiego Parku Narodowego w latach 2004-2011¹⁵ złodzieje ogółem ukradli 67,52 m³ drewna o wartości 8.959 zł i 73 groszy. Sześć przypadków miało miejsce w roku 2005, cztery w 2004, trzy w 2008. W pozostałych latach były po dwie kradzieże rocznie. Największą wartość miało drewno ukradzione w roku 2007 – 4.325,00 zł., mimo iż dokonano tylko dwóch kradzieży w tymże roku. Objętościowo jednak było to 23,74 m³ drewna. Najmniej drewna udało się ukraść złodziejom w roku 2006, gdyż tylko 1,50 m³ o wartości 80,25 zł.

¹⁵ W 2012 r. w Wigierskim Parku Narodowym dokonano 2 kradzieży drewna o masie 8,7 m³ i wartości 1837,00 zł.

Tab. 3. Kradzieże drewna w Wigierskim Parku Narodowym w latach 2004-2011¹⁶.

Rok	Liczba ujawnionych przypadków kradzieży drewna	Masa skradzionego drewna w m ³	Wartość skradzionego drewna w zł
2011	2	1,83	278,00
2010	2	1,78	261,00
2009	b.d.	b.d.	b.d.
2008	3	7,77	1 322,71
2007	2	23,74	4 325,00
2006	2	1,50	80,25
2005	6	9,90	620,77
2004	4	21,00	2 072,00
Razem	21	67,52	8 959,73

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_1540_PLK_HTML.htm?action=show_archive (dostęp 13.07.2013 r.).

Dane liczbowe publikowane przez Główny Urząd Statystyczny¹⁷ pokazują, że w tylko w roku 2011 ogółem w parkach narodowych wszczęto 264 postępowania o różne przestępstwa z zakresu tak zwanego szkodnictwa. Sprawców skazano jedynie w 108 przypadkach z windykacją należności w kwocie 43.644,1 zł. W liczbie 264 postępowań mieści się 139 spraw o kradzież drewna. Kradzież drewna w parku narodowym, w którym zasoby podlegają odrębnej ochronie, jest przestępstwem szczególnie nagannym z punktu widzenia interesu społecznego.

Poza stratami materialnymi, nielegalne pozyskiwanie drewna niesie za sobą zniszczenie i naruszenie równowagi gatunkowej ekosystemu leśnego. Jednak sprawcy takich szkód często pozostają bezkarni, również z tego powodu, że są coraz lepiej zorganizowani, wyposażeni w profesjonalny sprzęt, a sposoby jakimi zacierają ślady przestępstwa, uniemożliwiają udowodnienie im winy w sądzie.

Zwalczając przestępstwa i wykroczenia Straż Parku współpracuje z Policją, ale niektóre czynności, które określa się jako kryminalistyczne wykonuje również samodzielnie. Czynności te pozwalają Straży Parku płynnie realizować zadania wyznaczone przez ustawę. W szczególności do zadań wymagających od funkcjonariuszy

¹⁶ Dane o kradzieżach drewna w Wigierskim Parku Narodowym w latach 1991-2000 przedstawiają się następująco (odpowiednio podano liczbę przypadków oraz w nawiasie masę skradzionego drewna w m³): 2000 – 10 (15,00); 1999 – 11; 1998 – 9 (21,00); 1997 – 4 (3,90); 1996 – 12 (6,00); 1995 – 8 (5,53); 1994 – 16 (27,00); 1993 – 14 (27,25); 1992 – 21; 1991 – 16 (38,30). S. Mackiewicz, *Naruszenie interesów Skarbu Państwa związanych z ochroną przyrody na przykładzie Wigierskiego Parku Narodowego*, niepublikowana praca magisterska, Olsztyn 2002, ss. 70. Brak danych z lat 2001-2003.

¹⁷ http://www.stat.gov.pl/gus/5840_1540_PLK_HTML.htm?action=show_archive (dostęp 13.07.2013 r.).

wiedzy kryminalistycznej należy zaliczyć: zatrzymywanie i przekazywanie Policji lub innym właściwym organom osób w przypadku uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa lub wykroczenia, przeszukiwanie pomieszczeń i innych miejsc w przypadkach uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa lub wykroczenia oraz zabezpieczanie jako dowodów rzeczowych przedmiotów pochodzących z przestępstwa lub wykroczenia, a także narzędzi i środków służących do ich popełnienia. W wykonywaniu tych zadań największe zastosowanie znajdują zasadzka, oględziny i związane z nimi zabezpieczanie materiału dowodowego i porównawczego do badań w ramach ekspertyzy.

W nauce kryminalistyki wyróżnia się dwa podstawowe działy: technikę kryminalistyczną i taktykę kryminalistyczną. Technika kryminalistyczna interesuje się przede wszystkim środkami technicznymi stosowanymi przez sprawcę podczas popełniania przestępstwa oraz środkami jakie stosują organy ścigania do wykrywania przestępstw – obejmując metody identyfikacji, w których podstawą są ślady ujawnione w czasie wykonywania takich czynności jak oględziny lub przeszukiwanie. Trzecią sferę działalności techniki kryminalistycznej stanowią środki techniczne wykorzystywane do przeciwdziałania przestępstwom. Natomiast taktyka kryminalistyczna zajmuje się sposobami jakie stosują przestępcy oraz metodami pracy organów ścigania. Najwięcej uwagi taktyka kryminalistyczna przeznaczna na tak zwane metody pracy operacyjnej¹⁸.

Metodą taktyki kryminalistycznej jest zasadzka. Z kolei do tak zwanych czynności procesowo-kryminalistycznych utożsamianych z techniką kryminalistyczną należą oględziny, ekspertyza, przeszukiwanie. Podstawę prawną tych czynności zawiera Kodeks postępowania karnego, ale ich organizacja i reguły zostały przygotowane na bazie wiedzy kryminalistycznej.

¹⁸ Szczegółowe informacje o omawianych dalej czynnościach kryminalistycznych opisano w przynajmniej kilku książkach o charakterze podręczników kryminalistyki: G. Kędzierska, W. Kędziński (red.), *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, Szczepko 2011; E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2008; M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stępa, *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 2009; M. Goc, J. Moszczyński (red.), *Ślady kryminalistyczne. Ujawnianie, zabezpieczanie, wykorzystanie*, Warszawa 2007; J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*, Warszawa 2002; S. Kozdrowski, *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia*, Białystok 2012.

Rys. 2. Zatrzymanie sprawców wyrębu i kradzieży drewna na gorącym uczynku.

Źródło: zbiory Straży Parku.

Zasadzka jest jedną ze skuteczniejszych czynności w realizacji zamierzeń mających na celu zdemaskowanie i ujęcie sprawcy, a niekiedy także zapobieżenie przestępstwu. Z takiego zdefiniowania zasadzki wynikają jej funkcje: wykrywcza, dowodowa oraz profilaktyczna. Realizacja zasadzki polega na skrytym i zakonspirowanym rozmieszczeniu funkcjonariuszy organów ścigania w określonym miejscu z możliwością wykorzystania środków techniki operacyjnej. Formą zasadzki służącej zapobieganiu kradzieżom drewna w parkach narodowych jest monitoring wizyjny¹⁹.

Z analizowanych dokumentów przedstawiających działalność Straży Parku w Wigierskim Parku Narodowym wynika, że funkcjonariusze Straży tego Parku organizują zasadzki między innymi na złodziei drewna. Niektóre z zasadzek w badanym okresie kończyły się ujęciem sprawców na gorącym uczynku²⁰.

Inną czynnością kryminalistyczną, mającą zastosowanie w pracy funkcjonariuszy Straży Parku są oględziny. W działalności Straży Parku oględziny są wskazane w dwóch sytuacjach. Pierwsza z nich jest związana z przeszukaniem. Jeżeli w czasie przeszukania pomieszczeń lub innych miejsc znaleziono przedmioty pochodzące z przestępstwa lub służące do dokonania przestępstwa konieczne jest dokonanie oględzin tych przedmiotów. Straż Parku ma ustawowe prawo dokonywania przeszukania a to nakłada na nią obowiązek przeprowadzenia oględzin przedmiotów znalezionych podczas tej czynności²¹.

¹⁹ E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2008, s. 36 i 37 za W. Majewski, *Zasadzka. Problematyka karnoprocesowa i kryminalistyczna*, niepublikowana rozprawa doktorska, Warszawa 1985, s. 32; zob. także G. Kędzierska, *Monitoring wizyjny w województwie warmińsko-mazurskim*, [w:] L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk (red.), *Nauka o bezpieczeństwie. Istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju*, t. II, Szczelno 2011, s. 200-215.

²⁰ Analiza działalności Wigierskiego Parku Narodowego w 2006 r.; Analiza działalności Wigierskiego Parku Narodowego w 2007 r.; Analiza działalności Wigierskiego Parku Narodowego w 2008 r., <http://www.wigry.win.pl/bip/index.htm> (dostęp 23.07.2013 r.).

²¹ Art. 228 § 1 k.p.k.: Przedmioty wydane lub znalezione w czasie przeszukania należy po dokonaniu oględzin, sporządzeniu spisu i opisu zabrać albo oddać na przechowanie osobie godnej zaufania z zaznaczeniem obowiązku przedstawienia na każde żądanie organu prowadzącego postępowanie. § 2: Tak samo należy postąpić ze znalezionymi w czasie przeszukania przedmiotami mogącymi stanowić dowód innego przestępstwa,

Rys. 3 i 4. Drewno znalezione podczas przeszukania pomieszczeń.

Źródło: zbiory Straży Parku.

W drugiej sytuacji czynność oględzin w wykonaniu funkcjonariuszy Straży Parku dotyczy miejsca zdarzenia, np. miejsca wyrębu i kradzieży drewna²². Udokumentowanie kradzieży drewna i kryminalistyczne zabezpieczenie jakichkolwiek próbek²³ do badań identyfikacyjnych powinno odbywać się zgodnie z wymogami procesowymi, czyli w trakcie przeprowadzania oględzin miejsca zdarzenia. Kodeks postępowania karnego stanowi, że dla sądu jedynym wiarygodnym dokumentem z oględzin jest protokół oględzin, w którym opisano stan miejsca zdarzenia oraz materiał do badań identyfikacyjnych pobrany z tego miejsca.

podlegającymi przypadkowi lub których posiadanie jest zabronione. § 3: Osobom zainteresowanym należy natychmiast wręczyć pokwitowanie stwierdzające, jakie przedmioty i przez kogo zostały zatrzymane.

²² Art. 207 § 1 k.p.k.: W razie potrzeby przeprowadza się oględziny miejsca, osoby lub rzeczy.

²³ Zabezpieczanie materiału do badań podczas oględzin miejsca zdarzenia wynika z celów postępowania przygotowawczego opisanych w art. 297 § 1: Celem postępowania przygotowawczego jest:

- 1) ustalenie, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi przestępstwo,
- 2) wykrycie i w razie potrzeby ujęcie sprawcy,
- 3) zebranie danych stosownie do art. 213 i 214,
- 4) wszechstronne wyjaśnienie okoliczności sprawy, w tym ustalenie osób pokrzywdzonych i rozmiarów szkody,
- 5) **zebranie, zabezpieczenie i utrwalenie dowodów** dla sądu tak, aby rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło na pierwszej rozprawie głównej.

Wszystkie czynności, a więc również oględziny, wykonywane w ramach postępowania przygotowawczego muszą realizować cele tego postępowania.

Rys. 5. Miejsce nielegalnego wyrębu i kradzieży drewna w parku narodowym.

Źródło: zbiory Straży Parku.

Rys. 6 i 7. Pomiary do oszacowania strat wynikających z kradzieży.

Źródło: zbiory Straży Parku.

Również uzyskiwanie materiału porównawczego do badań w ramach ekspertyzy jest czynnością pod względem ogólnych zasad od strony technicznej opracowaną przez kryminalistykę. Pobranie próbek porównawczych zawsze musi być udokumentowane w protokole.

Z punktu widzenia prawa miejscem przestępstwa jest miejsce dokonania kradzieży drewna np. ze stosu lub miejsce wyrębu i następnie kradzieży drewna. Stwierdzenie stanu miejsca przestępstwa następuje w trakcie oględzin. Pobrane w trakcie takich oględzin próbki drewna są materiałem dowodowym. Czynnością dostarczającą porównawczych próbek drewna (materiału porównawczego) jest przeszukiwanie pomieszczeń lub innych miejsc (np. niezabudowanej działki rekreacyjnej) albo przeszukiwanie przedmiotów (np. pojazdu samochodowego). W przypadku zabezpieczenia materiału dowodowego w czasie oględzin miejsca przestępstwa i uzyskania materiału porównawczego w czasie przeszukania np. miejsca zamieszkania podejrzanego, można zlecić badania identyfikacyjne próbek dowodowych i porównawczych, wykonywane w ramach ekspertyzy.

Kryminalistyczne badania drewna są wykonywane od dawna. Najczęściej faktyczną przesłankę takich badań stanowią sprawy o kradzież drewna ale zdarzają się i inne sytuacje wymagające wykonania takiej ekspertyzy. Historia kryminalistyki podaje informacje o ekspertyzie drewna przeprowadzonej do sprawy porwania 20-miesięcznego synka Karola Lindbergha, pilota, który jako pierwszy pokonał samolotem Atlantyk. 1 marca 1932 r. z pokoju dziecięcego znajdującego się na piętrze domu porwano chłopczyka i sprawca lub sprawcy (czego nigdy nie udało się ustalić) schodząc po drabinie złamali szczebel. Jedna z wersji zdarzenia podawała, że wtedy dziecko wypadło im z rąk i spadło doznając pęknięcia czaszki. Synek pilota przy takim urazie mógł już wtedy umrzeć. Według innej wersji dziecko zostało zamordowane później, z zimną krwią. Niemniej w śledztwie ustalono, że drabina była dziełem zawodowego stolarza. Rzecznik Koehler na podstawie gatunku i obróbki drewna użytego do wykonania drabiny ustalił tartak, który ciał drewno oraz skład, gdzie było sprzedawane. Obserwacja tartaku, a potem ujawnienie znaczonych banknotów pochodzących z okupu były czynnikami, które pozwoliły ująć Bruno Richarda Hauptmanna²⁴.

Do niedawna identyfikacja kradzionego drewna opierała się przede wszystkim na badaniach mechanoskopijnych, w tym porównaniu grubości pniaka i kory (rys. 8).

Obecnie badania drewna można z powodzeniem rozszerzyć o identyfikację opartą na analizie DNA jądrowego i organellowego, które umożliwiają określenie genotypu konkretnego drzewa z pewnością porównywalną do identyfikacji człowieka na podstawie śladu linii papilarnych²⁵. Metodyka identyfikacji drzew na podstawie analizy DNA istnieje w Polsce od 2010 r. Można w ten sposób identyfikować podstawowe gatunki: sosnę zwyczajną, świerk pospolity, buk zwyczajny, dęby szypułkowy i bezszypułkowy, brzozę brodawkowatą i olszę czarną.

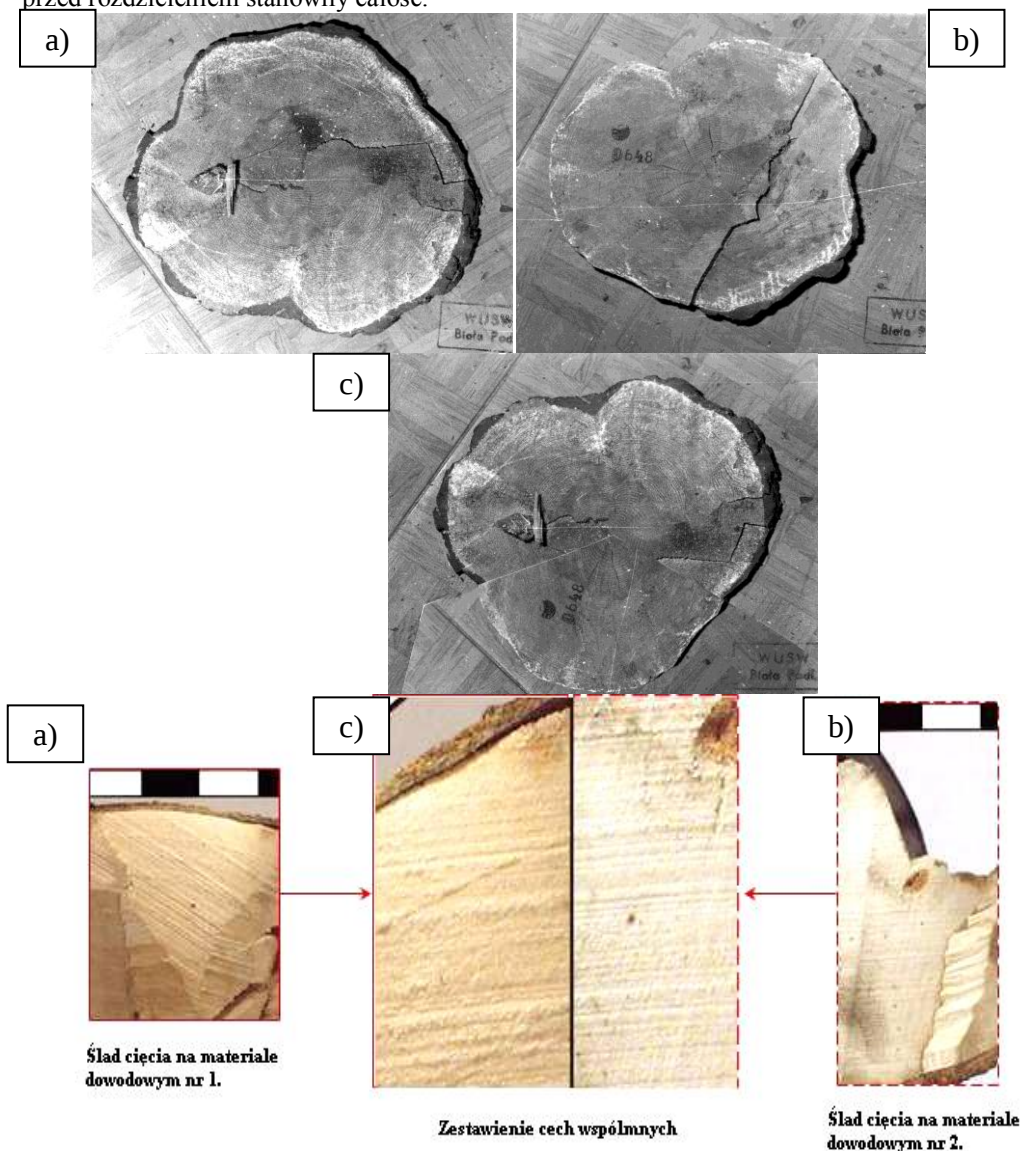
Atutem jest szybkość wykonania badania DNA oraz fakt, że budowa cząsteczek DNA nie zależy od wieku i cech morfologicznych drzewa. Kryterium oceny stanowią profile genetyczne, tworzące niejako „odcisk palca” dla każdego drzewa. Profile wykorzystuje się do analizy porównawczej materiału dowodowego (np. kawałki drewna zabezpieczone u podejrzanego) z materiałem porównawczym (najczęściej pniak w lesie).

²⁴ P. Horoszowski, *Kryminalistyka*, Warszawa 1958, s. 297, 298; R. Reouven, *Słownik zabójców*, Warszawa 1992, s. 202.

²⁵ J.A. Nowakowska, *Gen zdradzi złodzieja*, http://www.laspolski.net.pl/Gen_zdradzi_zlodzieja,strona-1951.html (dostęp 10.04.2013 r.). Artykuł ukazał się w: „Las Polski” 2011, nr 10.

Porównanie profili DNA drewna zabezpieczonego u podejrzanego z DNA pniaka z miejsca przestępstwa nie wymaga nawet informacji o wieku drzewa, jego pierśnicy, wysokości i miąższości, choć oczywiście mogą być one dodatkowym atutem w identyfikacji.

Rys. 8. a) Materiał dowodowy b) Materiał porównawczy c) Zestawienie takich samych cech w materiale dowodowym i porównawczym świadczące że te dwa kawałki drewna przed rozdzieleniem stanowiły całość.

Źródło: zbiory własne oraz

http://www.kujawsko-pomorska.policja.gov.pl/_portal/12034080344
(dostęp 11.04.2013 r.).

Ponieważ każde drzewo ma inny, prawie niepowtarzalny wzorec markerów DNA, w badaniach porównawczych naukowcy koncentrują się na tych fragmentach genomu, które różnicują poszczególne drzewa między sobą z największym prawdopodobieństwem. Metody oparte na analizach DNA umożliwiają dopasowanie do siebie badanych próbek materiału dowodowego i porównawczego z prawie 99,99% pewnością. Przy największej wartości podobieństwa genetycznego istnieje bardzo nisko – 0,0001%, tzw. przypadkowe – prawdopodobieństwo wystąpienia identycznego profilu genetycznego w innym pniaku w lesie. Wynika to z przepływu genów pomiędzy drzewami, selekcji adaptacyjnej gatunków oraz wielu innych czynników wpływających na strukturę genetyczną drzew leśnych. Dla przykładu należy podać, że w populacji ludzkiej, gdy tego rodzaju prawdopodobieństwo sięga 94,91% jest ono już użyteczne w identyfikacji osobniczej dla potrzeb kryminalistyki oraz wyjaśnienia spornego ojcostwa.

Aby stwierdzić lub wykluczyć pochodzenie np. wałka drewna stosowego lub dłużycy znalezionej u podejrzanego z miejsca kradzieży w lesie wystarczy pobrać z tego miejsca próbki z kilku (6-10 szt.) pniaków. W trakcie ich pobierania powinny być zachowane następujące zasady:

- minimalna ilość materiału wymaganego do analiz DNA to 100 mg – tyle waży np. dwie dwucentymetrowe igły świerka lub niewielka drzazga,
- próbki powinny być umieszczone w papierowych kopertach opisanych wodoodpornym pisakiem,
- przed wysyłką pobrany materiał najlepiej przechowywać w niskiej temperaturze (np. w przenośnym termosie z suchym lodem), unikać wysokiej wilgotności i ekspozycji na słońcu,
- w przypadku drewna suchego materiał do analizy nie powinien być starszy niż 4 lata.

Odpowiednio przechowywane w niskich temperaturach próbki zachowują przydatność do badań do 3 lat. Ekspertyza pojedynczej próbki trwa 3-5 dni, badania dużej liczby próbek do jednej sprawy mogą trwać około do 2 tygodni²⁶.

Dla potrzeb procesowych Straży Leśnej opracowano podręczny zestaw „IBL DNA-1”, służący do prawidłowego zabezpieczenia materiału dowodowego i porównawczego w terenie. Składają się nań podstawowe narzędzia do zbierania materiału w lesie: siekierka, dłutko, torby papierowe, taśma miernicza, latarka elektryczna, aparat fotograficzny, lupa, dwie sztuki wodoodpornych markerów do pisania, wodoodporna taśma klejąca, rękawiczki gumowe, skalówka, numerki plastikowe, opakowania z folii na metryczki, lak, sznurek pakowy, nóż oraz komplet druków procesowych.

Z analizy pracy Straży Wigierskiego Parku Narodowego w 2010 r. wynika, że w tymże roku Komendant Straży Parku brał udział w szkoleniu na temat zastosowania

²⁶ Informacja z 2013 r. o możliwości wykonywania badań: materiał roślinny (próbki drewna sosny, świerka, buka, dębu, brzozy i olszy), opatrzone metryczkami z opisem, należy przesłać pocztą kurierską na adres: Laboratorium Genetyki Molekularnej, Jolanta Bieniek, Zakład Hodowli Lasu i Genetyki Drzew Leśnych, Instytut Badawczy Leśnictwa w Sękocinie Starym, ul. Braci Leśnej 3, 05-090 Raszyn. Kontakt telefoniczny: 22 7150461, 7150467. Do przesyłki trzeba dołączyć wypełniony druk o powołaniu biegłego Instytutu Badawczego Leśnictwa. Prace badawcze pod kierunkiem dr hab. Justyny A. Nowakowskiej dotyczące metod identyfikacji drewna zostały zrealizowane w ramach grantu BLP-333 „Metody identyfikacji drewna na podstawie analizy DNA dla potrzeb procesowych Straży Leśnej”.

DNA w walce z nielegalnym obrotem drewnem²⁷. Wskazuje to na szybkie wprowadzanie do praktyki osiągnięć badawczych.

Podsumowanie

Lasy zapewniają życie tysiącom gatunków roślin i zwierząt. Symbolem ochrony przyrody w Polsce jest żubr, którego światowa populacja z 66 osobników z początku XX w. wzrosła do ponad 3.000 obecnie. Trwałości polskich lasów zagraża wiele czynników, ale zakładając parki narodowe człowiek stara się chronić najcenniejsze fragmenty polskiej przyrody. Lasy chroni prawo i specjalnie powołane instytucje, jak w parkach narodowych Straż Parku.

Każdego roku jednak Straż Parków rejestruje kradzieże drewna z tych chronionych obszarów. Od 2004 r. są zauważalne efekty przeciwdziałania kradzieżom drewna z parków narodowych. Nadal jednak masa kradzionego drewna jest liczbą zauważalną. W 2008 r. w 217 kradzieżach przywłaszczono sobie 409,9 m³ drewna. W ciągu badanych ośmiu lat tylko z parków narodowych zginęło 2331,6 m³ drewna. Mimo, że ogólna tendencja na przestrzeni lat 2004-2011 wykazuje spadek to trzeba zauważyć, że w roku 2011 w stosunku do 2010 liczba kradzieży drewna z parków narodowych wzrosła o 42.

Analiza pokazuje jak ważną rolę w ochronie najcenniejszych zasobów leśnych ma Straż Parku. Instytucja ta liczy sobie około stu pracowników i wykonuje wiele zadań przewidzianych w Ustawie o ochronie przyrody. W pracy funkcjonariuszy Straży Parku istotną rolę odgrywa kryminalistyka. Takie sposoby realizacji ustawowych zadań jak zasadzka, oględziny, stosowanie monitoringu, czynności zabezpieczania materiału dowodowego i uzyskiwania materiału porównawczego do badań identyfikacyjnych są oparte na regułach i metodyce stanowiącej wiedzę kryminalistyczną.

Niewątpliwą nowością, która została wprowadzona zaledwie w 2010 r. a spełniającą przede wszystkim funkcję dowodową są badania DNA drewna. Okazuje się, że badania te mają także znaczenie prewencyjne obalając mit o braku możliwości udowodnienia pochodzenia skradzionego drewna.

²⁷ Analiza działalności Wigierskiego Parku Narodowego w 2010 r., <http://www.wigry.win.pl/bip/index.htm> (dostęp 23.07.2013 r.).

Title

Forensic aspects of the work of the Park Rangers

Streszczenie

Szkodnictwo leśne w Polsce występuje od bardzo dawna. Współcześnie jednak kradzież drewna z obszarów chronionych jakimi są parki narodowe jest przestępstwem o zdecydowanie ujemnym znaczeniu społecznym. Liczba kradzieży drewna z parków narodowych w ostatnich latach uległa zmniejszeniu ale nadal kształtuje się na poziomie 100 i ponad rocznie. Tylko w roku 2011 ogółem w parkach narodowych dokonano 139 kradzieży drewna. Realizacją ochrony przyrody w wymiarze instytucjonalnym zajmuje się Straż Parku. W latach 2004-2011 w parkach narodowych rocznie pełniło służbę około 100 funkcjonariuszy. Straż Parku zwalcza kradzieże drewna stosując metody takie jak zasadzka i oględziny, które pod względem reguł i metodyki wykorzystują wiedzę kryminalistyczną. Od 2010 r. w zwalczaniu kradzieży drewna znaczącą rolę odgrywają badania DNA drewna.

Słowa kluczowe

szkodnictwo, ochrona przyrody, metody kryminalistyczne,
badania DNA drewna, Straż Parku

Summary

Causing damages to forests in Poland has a long history. Today, however, stealing wood from protected areas like national parks is a crime of a negative social importance. The number of thefts of timber from national parks in recent years has been reduced, but still amounts to 100 and more annually. Only in 2011 there were 139 thefts of wood in national parks. The protection of forests in the institutional dimension is the task of Park Rangers. There were about 100 officers performing their service in the years 2004-2011 in all Polish national parks. Park Rangers combat theft of wood using methods typical for forensic sciences such as crime scene examination or traps. Since 2010 DNA testing of wood is an important tool to combat the theft of wood.

Keywords

damages, nature protection, forensic sciences methods,
DNA testing of wood, Park Ranger

ROZDZIAŁ VIII

Rola Straży Leśnej w zwalczaniu przestępstw i wykroczeń

Rys historyczny Straży Leśnej

Historia straży zajmujących się ochroną lasu, zwierzyny i majątku panującemu sięga początków państwowości. Różne miano nosili ludzie pełniący służebną rolę dozoru w lasach. Łowiectwo, rybołówstwo, regalia bartne czy górnicze stając się z czasem domeną panującego wymagało ochrony ze strony służb księcia czy króla. Pierwsze informacje źródłowe o takich osobach zawarte zostały w kodeksie władcy Babilonii Hammurabiego (1792-1750 p.n.e.), gdzie tzw. leśni mieli chronić lasy im przydzielone przed osobami postronnymi¹. W Cesarstwie Rzymskim funkcjonował aparat sprawujący ochronę lasów publicznych w postaci tzw. *saltuarii* oraz *silvarum custodes*. Według „*Capitulare de villis*” Karola Wielkiego z 794 r., bezpośredni nadzór nad lasami królewskimi znajdował pełnili leśniczowie, którzy tworzyli tzw. *forestaria*. Obowiązek nadzoru nad lasami polegał na uporządkowaniu karczunku czy pobieraniu opłat za korzystanie z lasów królewskich (np. za prawo wypasu inwentarza). Leśniczym podlegali gajowi *custodes nemoris*. Za czasów panowania króla Stefana (1001-1038) na terenie Panonii, celem zapewnienia ochrony nad lasami został powołany legion strażników do strzeżenia przydziałów drzewa dla ludności i rozwijającego się górnictwa i hutnictwa. Także na ziemiach polskich funkcjonowały służby ochronne strzegące lasy i zwierzynę przed defraudantami i kłusownikami. Od ok. XII w., kiedy ukształtowało się prawo panującego *ius regale* do wyłącznego polowania na grubego zwierza oraz bobry², władcy utrzymywali strażę (strzelców, osoczników). Ich głównym zadaniem była ochrona zwierzyny, tropienie zwierza i udział w łowach. Natomiast rolą gajowników było pilnowanie lasów³. Na Pomorzu w zamkach warownych zakonu krzyżackiego zatrudniano podległych komturom *waldknechte* od spraw leśnictwa. *Waldmeister* kierował urzędem lasowym zwanym *waldamt*⁴. Za czasów pierwszych Jagiellonów specjalna straż doglądała turów i żeremi bobrowych (tzn. jata bobrowa)⁵. Król Zygmunt Stary ustanowił w 1544 r. dla Puszczy Kozienickiej stanowisko łowcy i strażnika lasów, a król Zygmunt II August potwierdził funkcjonowanie tych stanowisk w 1551 r. oraz wprowadził podział lasu na leśnictwa i strażę, na czele których stali leśniczowie, mający do pomocy wspomnianych strzelców i osoczników. Ustawa Króla JKMCi Leśniczem w Wielkim Xsięstwie Litewskim roku 1568 Februarii dnia 27 w Knyszynie, mówiła „jako sprawować się mają na leśnictwach i urzędach swoich”:

— „Aby się tej puszczy szkoda żadna tak w zwierzu tak i w drzewie bartnym i inszym drzewie wszelakiem nie działa”,

¹ A. Żabko-Potopowicz, *Zarys rozwoju wiedzy leśnej do pierwszej wojny światowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, s. 8.

² D. Zawadzka, *Ochrona przyrody w Lasach Państwowych*, Warszawa 2002, s. 55.

³ A. Żabko-Potopowicz, *Dzieje lasów, leśnictwa i drzewnictwa w Polsce*, Warszawa 1965, s. 48 i n.

⁴ *Ibidem*, s. 55-56; W. Przybylski, *Łowiectwo – historia, obyczaje, etyka, kultura*, Warszawa 1998, s. 9.

⁵ J. Hurwic (red.), *Encyklopedia przyroda i technika. Zagadnienia wiedzy współczesnej*, Warszawa 1963, s. 751.

- „Od Mazowsza, gdzie ku puszczem przyległe od Prusów aby puszczej pilniey strzegli, aby złodzieyskim obyczajem tam stąd w puszcę nie wchodzili i zwierza nie strzelano, albo jakiey inszej szkody nie działano. A gdzieby którego takowego szkodnika Pan Leśniczy w puszczy załopił, jakiegoż bykolwiek stanu był, aby go do więzienia mocnego wsadził i do nauki Króla Jego Mości w takowem więzieniu chował. Mazowszanom i Prusakom, aby na żadną rzecz wgajania do puszczy Króla Jego Mości nie dopuszczali”.
- „Strzelców (...) pewnych według przyległości Panowie Leśniczy w poruczeniu swoim mieć będą dla sposobniejszej obrony puszczy Króla Jego Mości gdzieby tego przeciwko komu potrzeba okazowała, aby ich dla obronienia puszczy i Gruntu Króla Jego Mości używali...”⁶.

Na podstawie „Ordynacji prowentów królewskich” z 1589 r. został wprowadzony dla Puszczy Białowieskiej zakaz polowań, zastrzeżone bowiem tylko były one dla króla i jego świty, oraz częściowo osadników, a wyrąbywanie drewna oraz koszenie łąk i posiadanie barci przez ludność możliwe było na potrzeby własne, czego strzec miała służba, zwaną osoką⁷. W 1641 r. ordynacją dla Królewskich Puszczy Leśnictwa Wielkiego Księstwa Litewskiego została powołana leśna służba ochronna, od której wymagano złożenia przysięgi przed przyjęciem do służby. W dobrach żywieckich w XVII w. naczelnikiem straży leśnej był wojewoda wołoski. W 1667 r. podlegało mu 23 gajowych⁸. Nadzór dotyczył lasów dworskich przez ich objazd i obchód przed kradzieżą, kontrola wyrobu i wydawania oraz spław drewna. Właściciele prywatnych lasów od XVII w. wydawali przepisy leśne w formie instrukcji. Do takich aktów należała ordynacja leśna biskupa krakowskiego Andrzeja Załuskiego z 3 lutego 1748 r. ustanawiająca zakres obowiązków straży leśnej dla jego dóbr. Zadaniem jej było „lasu pilnie strzec przed wyrębami i by tylko w jednym dniu tygodnia poddani mogli jeździć do lasu po drewno opałowe, i aby było ono zbierane, nie zaś zdrowe wycinane. ...Ciz leśnicy i gajowi przestrzegać mają, aby niektóre sztuki drzew... za asygnacyami, jako i bez asygnacyi, nie wolno było drzewo rębać, a nawet i bydła pasać, gdzie las zielony dla zostawienia poręby i utrzymania zwierza”⁹. W dobrach Anny Jabłonowskiej wg instrukcji z 1786 r. pt. „Ustawy powszechne dla dóbr moich rządców” na czele leśnictwa stał oberstrażnik, a leśni, baczyć mieli by chłopci raz w tygodniu, mogliby zbierać chrust w lesie książęcym, ale bez użycia siekier, aby nie wypasano w lasach bydła „psuiącego i wydeptuiącego młode latorośli, i ugryzuiącego wierzchołki drzew”¹⁰. Celem było bezwzględne zapobieganie defraudacjom leśnym, kradzieżom i pożarom leśnym. Z powodu nadmiernej i nielegalnej eksploatacji lasów król Stanisław August Poniatowski nakazał w ogłoszonym 7 maja 1778 r. Uniwersale względem Borów y Lasów w Koronie y w Wielkim Xięstwie Litewskim ochronę lasów Rzeczypospolitej. Na podstawie uniwersału została wydana Ordynacja służby strażnikowskiej¹¹ w 1795 r., która regulowała obowiązki i uprawnienia strażników „,obowiązek służby strażnika szczególnie na tym zawisa, aby był cnotą i poczciwością zaszczycony, a mimo tego nim obejmuje w dozór swój straż wyznaczoną, powinien się obowiązać przysięgą, postanawiając, jako rzetelnie i sprawiedliwie w służbie

⁶ J. Baranowski, *Ustawa dla starostwa knyszyńskiego. Materiały do dziejów wsi polskiej*, Warszawa 1909, s. 11-16.

⁷ A. Sokołowski, *Lasy Puszczy Białowieskiej*, Warszawa 2004, s. 25.

⁸ A. Żabko-Potopowicz, *Dzieje lasów...*, s. 86.

⁹ W. Radecki, *Uniwersał leśny Stanisława Augusta Poniatowskiego*, „Aura” 1989, nr 5, s. 16.

¹⁰ S. Kasprzyk, *Osiemnastowieczne instrukcje leśne*, „Las Polski” 1998, nr 21, s. 28.

¹¹ O. Hedemann, *Ordynacja służby 1795 r.*, „Sylwan” 1921, nr 5, s. 109.

swej sprawować się będzie, nie szkodząc w rzeczy najmniejszej dochodom skarbowym...”¹². W celu reglamentacji drewna wprowadzono „assynację”, by ukrócić kradzieże i ujednolicić ewidencje wydatku drewna z lasu. Straże leśne i łowieckie stały się nieodzownym elementem administracji leśnej nie tylko w wielkich dobrach, ale i prywatnych majątkach, a 1795 r. można przyjąć jako datę powstania straży leśnej¹³.

Po utracie przez Rzeczpospolitą niepodległości w 1795 r. na terenie zaboru pruskiego dopiero w 1837 r. wydano dwie ustawy: o użyciu broni przez policję leśną w ściganiu przestępstw oraz o karach za opór przy defraudacjach leśnych i łowieckich. Z tego okresu wywodzi się funkcjonująca do dziś w niektórych krajach niemieckich policja leśna *Forstpolizei*¹⁴. Wszyscy policjanci leśni przed objęciem służby składali przysięgę przed sądem pokoju. Do podstawowych obowiązków strażnika należało codzienne obejście swojego rewiru i raz w tygodniu objazd wsi i przegląd zabudowań chłopskich w celu sprawdzenia czy posiadane drewno zawiera cechę leśniczego. Jeżeli w rewirze gajowego dokonano kradzieży, a on nie wskazał winnego, wówczas jego samego skazywano na karę pieniężną. Kradzież w lesie była stosunkowo łatwa do wykrycia, ponieważ wszystkie pnie po ściętych drzewach były cechowane. Za drobne przewinienia karą było fantowanie. Za kradzież drewna leśniczy nakładał na winnego karę pieniężną *holtzmark*, wynoszącą najczęściej trzykrotną wartość skradzionego drewna, jeśli kradzione było za dnia, a sześciokrotną, gdy kradzione było w nocy. Schwytanemu w lesie na kradzieży zabierano fantowe¹⁵, czyli narzędzia lub inwentarz, który był zwracany po uiszczeniu kary. W razie niezapłacenia kary w ciągu dwóch miesięcy sprawę kierowano do sądu¹⁶.

Na terenie zaboru rosyjskiego początkowo nie było służby do ochrony lasów przed kradzieżami, kłusownictwem czy pożarami. Po utworzeniu Królestwa Polskiego 1 grudnia 1813 r. car Rosji i namiestnik Królestwa Polskiego – Aleksander I – wydał dekret o utworzeniu umundurowanego Królewskiego Korpusu Leśnego. Bezpośrednią służbę ochronną i pomocniczą wykonywali strażnicy i strzelcy, aby: „dnem i nocą czuwać będzie strażnik i strzelec, ażeby żadna w lesie nie działa się defraudacja ani drzewa, ani zwierzyny, ani inne żadne wykroczenia leśne”¹⁷. Na podstawie ustawy leśnej z 1888 r. do ochrony lasu powołano objazdową skarbową straż leśną, składającą się ze strażników objazdowych *objezdzcików* i strzelców *kaziennyj lesników*¹⁸.

Na ziemiach polskich pod zaborem austriackim z powodu nadmiernych karczunków lasów obowiązywały zakazy m.in. bartnictwa, wypasu w lasach kóz i owiec, osadnictwa w lasach i reglamentacja drewna opałowego. Do przestępstw, poza defraudacjami leśnymi, zaliczano także powodowanie pożarów leśnych i podkrzesywanie drzew. W 1852 r. wydana została ustawa lasowa m.in. powołująca straż lasową. Ustawa zawierała wymagania dla kandydatów, procedurę egzaminu oraz uprawnienia straży publicznej, jakie posiadał strażnik po złożeniu przysięgi¹⁹. Zaprzysiężeni strażnicy winni

¹² O. Hedemann, *Ordynacja służby strażnikowskiej 1795 r.*, „Echa Leśne” 1924, nr 3, s. 45.

¹³ T. Pasternak, *Geneza i rozwój ochrony lasów*, „Las Polski” 2003, nr 2, s. 26-27.

¹⁴ A. Kłoczek, *Pozaprodukcyjne funkcje lasu jako publiczne świadczenie gospodarki leśnej oraz stany jej równowagi*, „Sylvan” 1999, nr 12, s. 6.

¹⁵ E. Pajewska, *Opisanie lasu*, Szczecin 2002, s. 200.

¹⁶ A. Żabko-Potopowicz, *Twórcy i organizatorzy leśnictwa polskiego na tle jego rozwoju*, Warszawa 1974, s. 189.

¹⁷ *Ibidem*, s. 93.

¹⁸ Zbiór Praw Cesarstwa Rosyjskiego, t. VIII, cz.1, rozdz. IV, Warszawa 1893 (*Swod zakonow rossijskoi imperii*).

¹⁹ Dziennik Pruski z 1857 r., nr 257.

byli nosić ubiór służbowy (mundur) oraz byli uzbrojeni. „Instrukcja dla zaprzysiężonej straży lasowej, w zakresie wykonywania służby w granicach ustawami zakreślonych”, będąca dodatkiem do ustawy, zawierała rotę przysięgi oraz definiowała pojęcie straży publicznej jako urzędowego organu. Strażnik leśny posiadał praw wywoływania posłuchu, noszenia broni, chwywania sprawcy na gorącym uczynku, dokonywania rewizji, odbierania przedmiotów z przestępstwa oraz składania zeznań bez przysięgi. Znacznie mniej uprawnień posiadali strażnicy dóbr prywatnych. Zewnętrznym atrybutem każdego strażnika była tzw. „blacha”, czyli oznaka urzędowa. Dla ujednolicenia oznak dla straży leśnej w Galicji wydana została ustawa cesarza Franciszka Józefa z dnia 29 maja 1887 r.²⁰ o zewnętrznych odznakach organów straży dla ochrony kultury krajowej ustanowionej i zaprzysiężonej²¹.

Po odzyskaniu niepodległości przejściowo funkcjonowały jeszcze stráže z okresu zaborów, jednocześnie w lasach państwowych rolę strażników leśnych pełnili gajowi sukcesywnie szkoleni na kursach dla kandydatów do straży leśnej. Ustawa z 1937 r. o szkodnictwie leśnym i polnym²² przyznała funkcjonariuszom lasów państwowych m.in. prawo prowadzenia dochodzeń, przeprowadzania rewizji, wnoszenia i popierania oskarżenia.

W czasie okupacji na ziemiach polskich funkcjonował Korpus Ochrony Lasów (*Forstschützkommando* – FSK). Oficerowie i podoficerowie FSK mieli za zadanie zwalczanie kradzieży leśnych i kłusownictwa, ochronę niemieckiej administracji leśnej, nadzór nad transportem drewna oraz prowadzenie szkolenia robotników leśnych.

Po II wojnie światowej na podstawie dekretu z dnia 5 lipca 1946 r. o Straży Leśnej²³ została utworzona Straż Leśna podległa Ministrowi Leśnictwa. Aktualnie Straż Leśna funkcjonuje na podstawie ustawy o lasach z 1997 r.²⁴, gdzie zawarte są zakres zadań i uprawnień.

Uprawnienia Straży Leśnej

Straż Leśna realizuje zadania związane ze zwalczaniem przestępstw i wykroczeń w zakresie szkodnictwa leśnego i ochrony przyrody na podstawie art. 45 ust. 1 pkt 3 ustawy o lasach. Jest formacją uzbrojoną i wyposażoną w uprawnienia o charakterze policyjnym²⁵. Strażą Leśną kieruje Główny Inspektor Straży Leśnej podporządkowany Dyrektorowi Generalnemu Lasów Państwowych.

W zakresie realizacji zadań strażnicy leśni są upoważnieni do:

- legitymowania osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa lub wykroczenia, oraz świadków;
- nakładania oraz pobierania grzywien w drodze mandatu karnego;
- zatrzymywania i dokonywania kontroli środków transportu na obszarach leśnych;
- przeszukiwania pomieszczeń i innych miejsc, w przypadkach uzasadnionego podejrzenia o popełnienie przestępstwa;
- ujęcia na gorącym uczynku sprawcy przestępstwa lub wykroczenia;

²⁰ Dz. Ust. Kr. 1887 r., nr 42.

²¹ Dz. Ust. Kr. 1887 r., nr 65.

²² Ustawa z dnia 14 kwietnia 1937 r. o szkodnictwie leśnym i polnym (Dz. U. 1937, Nr 30, poz. 224 ze zm.).

²³ Dekret z dnia 5 lipca 1946 r. o Straży Leśnej (Dz. U. 1946, nr 41, poz. 238).

²⁴ Ustawa z 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. 2011, Nr 12, poz. 59, tekst jednolity ze zm.).

²⁵ T. Pasternak, *Szkodnictwo leśne – uprawnienia Straży Leśnej*, „Biblioteczka Leśniczego” 2012, z. 344, s. 8.

- odbierania przedmiotów pochodzących z przestępstwa lub wykroczenia oraz narzędzi i środków służących do ich popełnienia;
- prowadzenia dochodzeń oraz wnoszenia i popierania aktów oskarżenia, jeżeli przedmiotem przestępstwa jest drewno pochodzące z lasów stanowiących własność Skarbu Państwa;
- prowadzenia postępowania w sprawach o wykroczenia oraz udziału w rozprawach w charakterze oskarżyciela publicznego i wnoszenia środków zaskarżania do sądów rejonowych od rozstrzygnięć w sprawach zwalczania wykroczeń w zakresie szkodnictwa leśnego;
- noszenia broni palnej długiej i krótkiej lub gazowej oraz ręcznego miotacza gazowego;
- żądania niezbędnej pomocy od instytucji państwowych, zwracania się o taką pomoc do jednostek gospodarczych, organizacji społecznych, oraz osób.

Strażnicy leśni są uprawnieni do dokonywania kontroli podmiotów gospodarczych zajmujących się obrotem i przetwarzaniem drewna i innych produktów leśnych, w celu sprawdzania legalności pochodzenia surowców drzewnych i innych produktów leśnych.

Strażnikowi leśnemu wykonującemu obowiązki służbowe na gruntach stanowiących własność Skarbu Państwa zarządzanych przez Lasy Państwowe przysługują dodatkowo uprawnienia Państwowej Straży Łowieckiej w zakresie zwalczania kłusownictwa oraz Państwowej Straży Rybackiej w zakresie kontroli legalności dokonywania połowu.

Prawo do legitymowania ma na celu ustalenie tożsamości osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa lub wykroczenia. Odmowa udzielenia wiadomości lub okazania dokumentów, jeżeli osoba go posiada przy sobie, lub też umyślne wprowadzenie w błąd co do tożsamości własnej lub innej osoby jest wykroczeniem z art. 65 k.w.²⁶. Zatrzymywanie i kontrolowanie środków transportu na obszarach leśnych oraz w ich bezpośrednim sąsiedztwie, w celu sprawdzenia ładunku oraz przeglądania zawartości bagaży, może być zastosowane w przypadku uzasadnionego podejrzenia popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary. Przeglądanie zawartości bagażu może odbywać się w obecności przewoźnika, a na jego żądanie należy sporządzić stosowny protokół. Niniejsze uprawnienie kontrolne jest uprawnieniem samoistnym i nie podlega rygorom właściwym dla instytucji przeszukania, określonym w kodeksie postępowania karnego. Szczególnym uprawnieniem przyznanym Straży Leśnej na podstawie art. 47 ust. 2b ustawy o lasach jest możliwość kontroli podmiotów gospodarczych zajmujących się obrotem i przetwarzaniem drewna i innych produktów leśnych. Celem prowadzenia takiej kontroli jest sprawdzenie ich legalności pochodzenia. Stwierdzenie posiadania drzewa nielegalnego pochodzenia lub podejrzenie popełnienia przestępstwa stanowi podstawę do wszczęcia dochodzenia. Upoważnienie do odbierania przedmiotów pochodzących z przestępstwa lub wykroczenia związane jest z uprawnieniami podmiotowymi i dotyczy m.in. bezprawnie pozyskanego drewna, tuszy zwierzyny, trofeów łowieckich, a także narzędzi i środków służących do ich popełnienia, np. siekiery, piły, urządzeń kłusowniczych, a także broni palnej. Strażnik leśny zobowiązany jest wówczas wydać pokwitowanie osobie, której przedmioty zostały odebrane. Zatrzymane przedmioty winny być przechowywane pod zamknięciem w sposób zabezpieczający je przed utratą lub zniszczeniem. Odebrana broń musi być niezwłocznie przekazana Policji. Żądanie

²⁶ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (Dz. U. 2010, Nr 46, poz. 275, tekst jednolity ze zm.).

niezbędnej pomocy od instytucji państwowych, zwracania się o pomoc do jednostek gospodarczych oraz organizacji społecznych czy osób obywateli na podstawie zasad określonych w ustawie o Policji²⁷. Możliwość stosowania środków przymusu przez strażników leśnych obejmuje: użycie siły fizycznej poprzez możliwość stosowania chwytów obezwładniających, pałki służbowej, chemicznych środków obezwładniających w postaci ręcznego miotacza gazu i broni gazowej, kajdanek oraz psa służbowego. Zastosowanie środków musi odpowiadać potrzebom wynikającym z przepisów prawa i istniejącej sytuacji. Jedynym celem ich zastosowania może być podporządkowanie się osoby wydanym poleceniom, a użycie środków przymusu powinno być wykonywane w sposób najmniej naruszający nietykalność cielesną osoby, wobec której zostały podjęte. Użycie broni palnej przez strażnika leśnego reguluje art. 47 ust. 5 ustawy o lasach. Broń palna jest na wyposażeniu nadleśnictw i regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych. Strażnikom leśnym broń jest przydzielana do ochrony osobistej w związku z wykonywaniem obowiązków służbowych. Użycie broni przez strażnika jest ostatecznością i może być zastosowane wówczas, kiedy użyte środki przymusu bezpośredniego okazałyby się niedostateczne. Użycie broni powinno następować w sposób wyrządzający możliwie najmniejszą szkodę osobie, przeciwko której jej użyto i nie może zmierzać do pozbawienia życia, a także nie może narażać na niebezpieczeństwo utraty życia lub zdrowia innych osób.

W sprawach o wykroczenia strażnik leśny jest upoważniony do prowadzenia postępowania oraz udziału w rozprawach w charakterze oskarżyciela publicznego i wnoszenia środków zaskarżenia do sądów rejonowych od rozstrzygnięć w sprawach zwalczania wykroczeń w zakresie szkodnictwa leśnego. W tym zakresie strażnik leśny w postępowaniu w sprawach o wykroczenie jest uprawniony do:

- prowadzenia czynności wyjaśniających w rozumieniu art. 54 k.p.w.²⁸,
- ujmowania na gorącym uczynku sprawcy popełnienia wykroczenia,
- nakładania grzywien w drodze mandatu karnego,
- sporządzenia wniosku o ukaranie,
- wniesienie zażalenia na niewniesienie wniosku o ukaranie,
- udziału w postępowaniu przed sądami w charakterze oskarżyciela publicznego,
- wniesienie środka zaskarżenia od rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji.

W sprawach przestępstw szkodnictwa leśnego upoważnienie strażnika leśnego obejmuje prawo wszczęcia i prowadzenia dochodzenia oraz popierania oskarżenia w sprawach o drewno pochodzące z lasów stanowiących własność Skarbu Państwa. Oznacza to, że jest on uprawniony do prowadzenia dochodzenia przeszukiwania, oględzin, przesłuchiwanie osób, konfrontacji oraz wnoszenia i popierania wniesionej skargi w trybie i na zasadach określonych w kodeksie postępowania karnego. Upoważnienie obejmuje również żądanie kontroli zasadności orzeczenia sądu pierwszej instancji w postaci postępowania odwoławczego.

Statystyka szkodnictwa leśnego

Szkodnictwo leśne jest zjawiskiem, które jest w polskich lasach znane od kilku wieków i niesie ze sobą znaczne straty w wymiarze rzeczowym, finansowym oraz

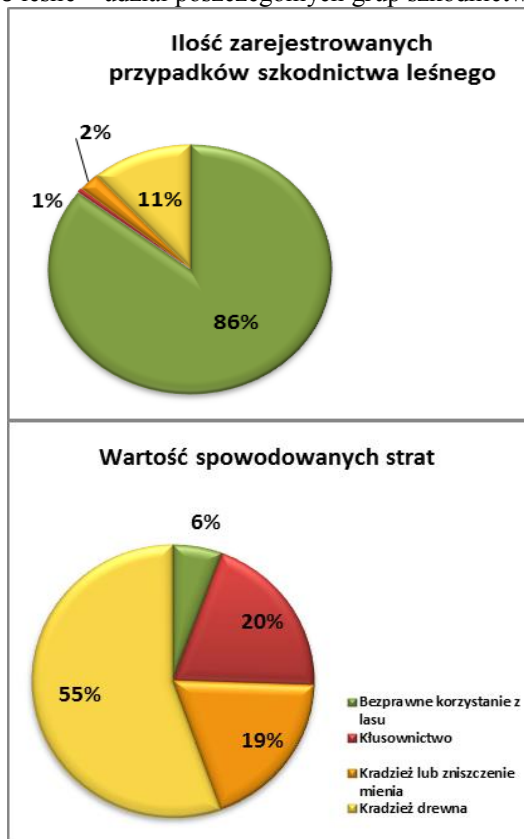
²⁷ Ustawa z 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. 2011, Nr 287 poz. 1687, tekst jednolity ze zm.).

²⁸ Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz. U. 2008, Nr 133, poz. 848, tekst jednolity ze zm.).

przyrodniczym. Pomimo, że profil popełnianych szkód w lasach uległ zmianie, to każdego roku PGL Lasy Państwowe odnotowują wielomilionowe straty z tego tytułu. W 2012 r. ogólna wartość szkód wg podziału na cztery grupy rodzajowe szkodnictwa: bezprawnego korzystania z lasu, kłusownictwa, kradzieży albo zniszczenia mienia oraz kradzieży drewna wyniosła 7.039,30 tys. zł. W 2012 r. odnotowano ogółem 56.137 przypadków szkodnictwa, w tym 6.451 przypadków kradzieży drewna. W 2011 r. straty wyniosły 8.141,65 tys. zł przy 52.336 przypadkach, co oznacza spadek szkód o 13,5% z tego tytułu²⁹.

Wśród wszystkich w 2012 r. przypadków szkodnictwa leśnego 86% zanotowanych zdarzeń stanowiły wykroczenia z grupy określonej jako bezprawne korzystanie z lasu. Spowodowały one ogółem 6% strat. W 2012 r. zanotowano 331 przestępstw kłusownictwa, które stanowiły mniej niż 1% przypadków szkodnictwa, generując 20% strat. Pomimo, iż w 2012 r. zanotowano 27,3% spadek ilości przypadków kradzieży drewna, to spowodowały one najwięcej, bo ponad 55% ogólnych strat. Ponad 19% strat przyniosły przypadki kradzieży i zniszczenia mienia nadleśnictw – 11% zdarzeń.

Wyk. 1. Szkodnictwo leśne – udział poszczególnych grup szkodnictwa w 2012 r.

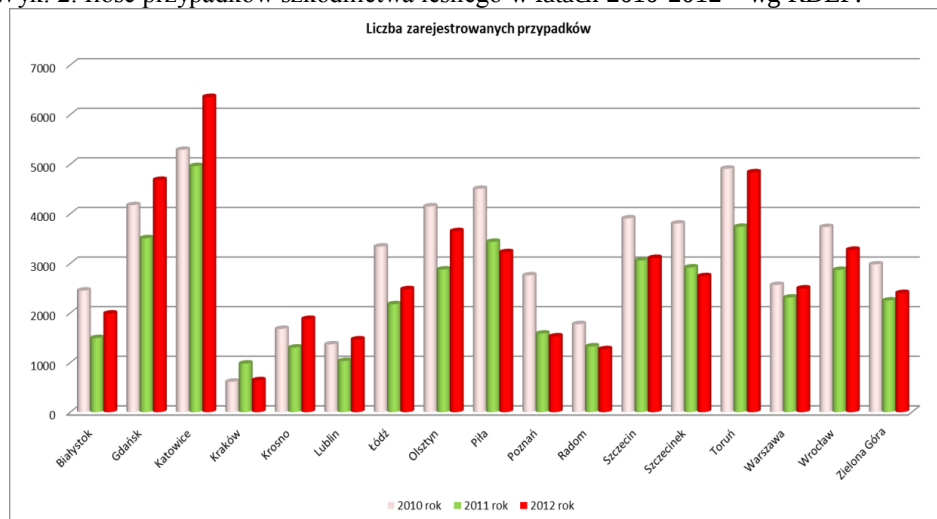

Źródło: badania własne.

²⁹ T. Pasternak, *Raport zwalczania szkodnictwa leśnego za 2012 r.*, Warszawa 2013, s. 7.

Najwięcej przypadków szkodnictwa leśnego w 2012 r. odnotowano na terenie RDLP w Katowicach, Toruniu i w Gdańsku. Najmniej natomiast na terenie RDLP w Krakowie, Radomiu i w Lublinie.

Wyk. 2. Ilość przypadków szkodnictwa leśnego w latach 2010-2012 – wg RDLP.

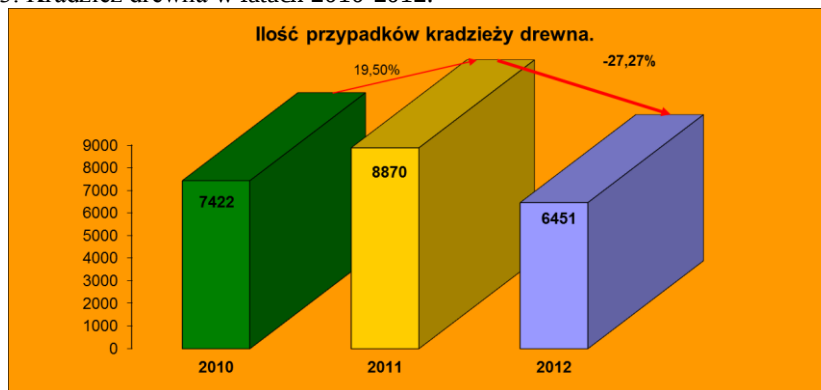

Źródło: badania własne.

W poszczególnych regionach Polski z uwagi na odmienne uwarunkowania, dominują różne rodzaje przejawów szkodnictwa leśnego. Bezprawne korzystanie z lasu przybiera różny zasięg w zakresie ilości przypadków jak i wysokości powodowanych szkód. Uzależnione to jest od szeregu czynników jak i regionu kraju. Poziom zurbanizowania, zaludnienie i gęstość dróg mają bezpośredni wpływ na poziom zagrożenia procederem bezprawnego korzystania z lasu.

Szkodnictwo leśne polegające na kradzieży drewna powoduje corocznie największe straty, jakie ponosi PGL Lasy Państwowe spośród wszystkich grup szkodnictwa leśnego.

Wyk. 3. Kradzież drewna w latach 2010-2012.

Źródło: badania własne.

W 2012 r. w Lasach Państwowych odnotowano 6.451 przypadków kradzieży drewna w wyniku tego skradziono 19.715,60 m³ drewna o wartości 3.906,65 tys. zł. W 2011 r. odnotowano 8.878 przypadków kradzieży 26.939,41 m³ drewna o wartości 5.323,20 tys. zł. Oznacza to spadek w porównaniu z rokiem poprzednim:

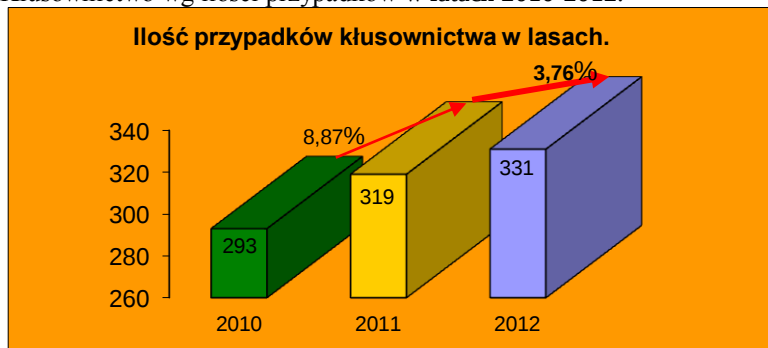
- ilości odnotowanych przypadków kradzieży o 27,27%,
- ilości (masy) skradzionego drewna o 23,42%,
- strat z tego tytułu o 37,28%.

W 2010 r. odnotowano 7.422 przypadki kradzieży drewna w ilości 20.628,75 m³ o wartości 3.207,32 tys. zł. W 2012 r. najwięcej przypadków kradzieży drewna odnotowano na terenie RDLP w Radomiu, Katowicach, Lublinie i we Wrocławiu. Najmniej natomiast na terenie nadleśnictw podległych RDLP w Krakowie, Pile, Olsztynie i Gdańsku. Zanotowana ilość kradzieży drewna w 2012 r. jest najniższa od 21 lat. Na spadek kradzieży drewna w 2012 r., przyczyniły się m.in. coraz powszechniejsze stosowanie monitoringu wizyjnego oraz zastosowanie nowej techniki kryminalistycznej w postaci analizy DNA drewna w postępowaniu dowodowym prowadzonych spraw.

Szkodnictwo leśne określane jako bezprawne korzystanie z lasu obejmuje takie czyny zabronione jak, wjazd do lasu i parkowanie w miejscach niedozwolonych, porzucanie śmieci, naruszanie przepisów przeciwpożarowych, pozyskiwanie stoiszu, niszczenie runa leśnego, pozyskiwanie kopalin (piasku, żwiru, torfu, bursztynu itd.) i inne czyny kwalifikowane jako wykroczenia. Większość przypadków szkodnictwa z tej grupy to wykroczenia formalne oraz bezskutkowe np. naruszenie zakazu wjazdu do lasu, parkowanie w miejscu niedozwolonym (art. 161 k.w.), naruszenie zakazu wstępu do lasu (art. 151 k.w.), naruszenie przepisów przeciwpożarowych (art. 82 k.w.) itp. W 2012 r. w wyniku bezprawnego korzystania z lasu zarejestrowano 48.018 przypadków szkodnictwa, a szkody wyniosły 398,13 tys. zł. Wartość szkód była niższa o 19,38% przy jednoczesnym wzroście ilości odnotowanych zdarzeń o 14,85% w stosunku do roku poprzedniego. W 2011 r. w wyniku bezprawnego korzystania z lasu zarejestrowano 41 809 przypadków szkodnictwa, a szkody wyniosły 493,85 tys. zł. Wówczas zanotowane szkody były wyższe 36,8% przy spadku ilości odnotowanych zdarzeń o 22,55% w stosunku do roku poprzedniego.

W 2012 r. zanotowano 331 przypadków kłusownictwa. Oznacza to wzrost w stosunku do roku poprzedniego o 3,76%, gdyż 2011 r. zanotowano 319 przypadków kłusownictwa. W stosunku do 2010 r. był to wzrost o 8,87%. Wówczas zanotowane zostało 293 przypadki.

Wyk. 4. Kłusownictwo wg ilości przypadków w latach 2010-2012.

Źródło: badania własne.

W 2012 r. najwięcej przypadków kłusownictwa zanotowano na terenie RDLP w Katowicach, Szczecinku i w Lublinie. Jednostki te od trzech lat notują wzrost notowanych zdarzeń z tego zakresu. Najmniej przypadków zanotowano na terenie RDLP w Radomiu, Krakowie oraz w Warszawie i Poznaniu. Do najczęściej bezprawnie pozyskiwanych gatunków zwierzyny należały odpowiednio jelenie – 128 szt., sarny – 86, dziki – 61, łosie – 12, a także lisy, daniela, zające. Pracownicy Lasów Państwowych ujawnili w tym okresie kilkadziesiąt tysięcy wnyków. Niepokojący jest wzrost do 142 przypadków kłusownictwa za pomocą broni palnej. Najczęściej nielegalne polowania odbywają się na terenach niezurbanizowanych o wysokim bezrobociu w celu pozyskania tusz oraz trofeów. Wartość szkód w 2012 r. wzrosła o 11,07%, a mianowicie z 1 259,4 tys. zł do 1 398,9 tys. zł.

W grupie szkodnictwa, obejmującej kradzież albo zniszczenie mienia nadleśnictwa, w 2012 r. odnotowano 1.337 przypadków. Straty wyniosły 1.335,626 zł. W 2011 r. odnotowano 1.338 przypadków, a straty wyniosły 1.065,229 zł. Był to wzrost strat o 25,38 % w stosunku do 2010 r., kiedy szkody w mieniu wyniosły 843,75 tys. zł, a ujawniono 1.129 przypadków. Do najczęściej kradzionych lub niszczonego składników mienia należało wyposażenie szkółek i sadzonki, elementy infrastruktury drogowej, tablice informacyjne oraz urządzenia łowieckie. W rejonach o dużym nasileniu ruchu turystycznego problemem są kradzieże i niszczenia wyposażenia parkingów leśnych i miejsc biwakowych. Częstym zjawiskiem są dewastacje osad leśnych, połączone z kradzieżą ich wyposażenia. Coraz częściej są notowane kradzieże wyposażenia komputerowego. Groźnym zjawiskiem są podpalenia.

Straże i służby leśne na świecie

a) United States Forest Service

Lasy państwowe Stanów Zjednoczonych zarządzane są przez Federalną Służbę Leśną (*United States Forest Service* – USFS), która jest agendą Ministerstwa Rolnictwa Zasobów Naturalnych i Środowiska. USFS zatrudnia 34,3 tys. pracowników w 750 jednostkach organizacyjnych, w tym 10 tys. strażaków, 737 funkcjonariuszy do egzekwowania prawa, oraz 500 pracowników naukowych. Szef *US Forest Service* jest pracownikiem federalnym, który kieruje i odpowiada za całokształt realizacji zadań przez agencję. Zadaniem amerykańskiej służby leśnej jest m.in. ochrona zasobów leśnych oraz udostępnianie tych terenów dla rekreacji i wypoczynku. Bezpośredniej administracji leśnej podlega 780.000 km² obszarów leśnych, w skład których wchodzi 240.000 km² gór i nieużytków; 14.077 miejsc rekreacyjnych; 230,6 tys. km tras; 603,3 tys. km dróg oraz nadzór nad pozyskaniem ok. 1,5 mld drzew rocznie. Główne problemy Służby Leśnej związane są z pożarami oraz nielegalnym wykorzystaniem lasu, szczególnie w zakresie wyrębu i kradzieży drewna, naruszenia prawa z zakresu rekreacji, górnictwa i ochrony dzikiej przyrody.

W skład USFS wchodzi *US Forest Service and Law Enforcement*, której celem jest:

- edukacja w zakresie zasad korzystania z lasu,
- egzekwowanie przepisów prawa,
- zapobieganie przestępstwom i wykroczeniom oraz ściganie winnych naruszenia prawa,

- ochrona osób, zasobów naturalnych i innego mienia podlegającego jurysdykcji USFS.

US Forest Service and Law Enforcement posiada status federalnego organu ścigania i współpracuje z innymi służbami. W tym zakresie działania polegają na:

- egzekwowaniu prawa przez umundurowanych funkcjonariuszy USFS;
- wykonywaniu czynności dochodzeniowo-śledczych przez agentów specjalnych w sprawach przestępstw: leśnych, przeciwko mieniu, osób oraz pracowników USFS.

Wszyscy strażnicy leśni i agenci specjálni przechodzą szkolenie w *Federal Law Enforcement Training Center (FLETC)*.

Umundurowani strażnicy leśni (*rangers*) mają za zadanie egzekwowanie prawa federalnego, stanowego i przepisów obowiązujących na terenach lasów państwowych posiadając uprawnienia do noszenia broni palnej oraz środków przymusu bezpośredniego, ujmowania sprawców czynów zabronionych, nakładania grzywien (do 500 dol.), prowadzania przeszukania, sporządzania raportów i zeznawania w sądzie. Do nich należy bieżące patrolowanie terenów oraz dróg leśnych i rekreacyjnych. Na wyposażeniu jednostek straży są samochody terenowe (*Ford Crown Victoria Police Interceptor*), helikoptery, skutery śnieżne, motocykle terenowe, łodzie, konie i psy służbowe.

Rola agentów specjalnych (*forest officer*) polega na prowadzenie śledztw w sprawach przestępstw popełnianych na terenach leśnych oraz prowadzenie dochodzeń w sprawach karnych i administracyjnych prawa Stanów Zjednoczonych. Agenci specjálni nadzorują realizację zadań związanych z ściganiem sprawców w przydzielonych regionach lasów publicznych. Agenci posiadają uprawnienia do dokonywania aresztowania, przeprowadzania dochodzeń w sprawach karnych, gromadzenia dowodów i przygotowania akt śledztw oraz wnoszenia spraw do prokuratury. Agenci wyposażeni są w środki charakterystyczne dla tajnych agentów, w tym broń palną. Każdy region jest podzielony na strefy, a liczba agentów specjalnych w każdej strefie zależy od zagrożenia. Pracownicy *US Forest Service and Law Enforcement* są funkcjonariuszami publicznymi i podlegają ochronie prawnej.

b) Corpo Forestale dello Stato

Lasy Republiki Włoskiej stanowią obszar 9,9 mln ha i pokrywają 29,5% powierzchni kraju. Urzędy leśne podległe Ministerstwu Rolnictwa i Polityki Leśnej zarządzają lasami publicznymi oraz parkami narodowymi. Podstawową jednostką organizacyjną jest nadleśnictwo kierowane przez nadleśniczego. Nadrzędną jednostką o zasięgu regionalnym jest dyrekcja lasów. We Włoszech ściganiem sprawców przestępstw i wykroczeń leśnych i w parkach narodowych zajmuje się Federalna Straż Leśna (*Corpo Forestale dello Stato* – CFS), która jest umundurowaną i uzbrojoną formacją ochronną o uprawnieniach żandarmerii. CFS składa się z delegatur regionalnych i posterunków. Delegatury to ośrodki administracyjne z zapleczem biurowo-dydaktycznym. Posterunki leśne realizujące zadania w parkach narodowych i w terenie. Na jednego funkcjonariusza CFS, będącego agentem leśnym lub strażnikiem leśnym, przypada ok. 500 ha nadzorowanego terenu. Działania formacji mają na celu ochronę zasobów przyrody przed niszczeniem oraz umożliwienie społeczeństwu prawidłowego korzystania z walorów tej przyrody. Do podstawowych obowiązków strażników CFS należy patrolowanie prewencyjne, przeważnie przez dwuosobowe patrole samochodowe, konne oraz piesze oraz działania interwencyjne w zakresie zwalczania wszelkiego

szkodnictwa i ochrony przyrody w tym kłusownictwa oraz wycinki i kradzieży drzew. Ponadto realizują monitorowanie populacji gatunków dzikiej fauny, ratownictwo turystyczne oraz działania związane z gaszeniem pożarów. Przestępstwa i wykroczenia leśne, w tym kłusownictwo i kradzież należą we Włoszech do rzadkości, bowiem wszelkie przejawy szkodnictwa są przez strażników skutecznie zwalczane. Sankcją za naruszenie prawa są wysokie grzywny nakładane w drodze mandatów karnych, do których nakładania uprawnienia posiadają wszyscy funkcjonariusze administracji leśnej.

c) Office National de la Chasse et de la Faune Sauvage

Francja należy do krajów o największej ilości lasów w Europie. Ich powierzchnia wynosi 15,3 mln ha przy 28% ogólnej lesistości kraju. We Francji dominuje prywatna własność leśna. Lasy publiczne, których jest 26,2%, są ogólnie dostępne dla społeczeństwa. Lasami publicznymi zarządza Krajowy Urząd Lasów (*Office National des Forêts* – ONF) podległy Ministerstwu Rolnictwa. W skład Krajowego Urzędu Lasów wchodzi 10 dyrekcji terytorialnych (w części metropolitalnej) i 5 dyrekcji zamorskich. Największy problem we francuskich lasach stanowi kłusownictwo zwierzyny. Ochroną zasobów leśnych i fauny oraz zwalczaniem szkodnictwa zajmuje się Krajowy Urząd Polowań i Zwierzyny Leśnej (*Office National de la Chasse et de la Faune Sauvage* – ONCFS). Strażnicy posiadają status funkcjonariuszy publicznych i są umundurowaną formacją uzbrojoną; posiadają uprawnienia do ścigania sprawców przestępstw i prowadzenia dochodzeń. Kandydat na strażnika po przeszkoleniu i zakwalifikowaniu przez komisję zostaje mianowany na określone stanowisko przez ministra ochrony środowiska. Straż ze względu na rodzaj zadań, dzieli się na brygady stałe (interwencyjne) i ruchome (operacyjne). Ze względu na działanie w określonych warunkach terenowych wyróżnia się brygady nizinne, górskie oraz brygady morskie. Brygada składa się z czterech strażników i szefa. Brygady stałe działają we wszystkich 96 departamentach Francji, przeciętnie 3 w departamencie. Ruchome brygady interwencyjne (*brigades mobiles d'intervention*) stanowią siły szybkiego reagowania i obejmują ok. 9% stanu osobowego strażników. Podlegają bezpośrednio dyrektorowi ONC i są przerzucane na tereny, gdzie niezbędne jest wsparcie. Usytuowanie brygad interwencyjnych może przybrać formę zgrupowania (*le groupement*). Wówczas przybierają wzmocnioną strukturę sztabową. Działaniem operacyjnym wszystkich brygad kieruje szef brygad.

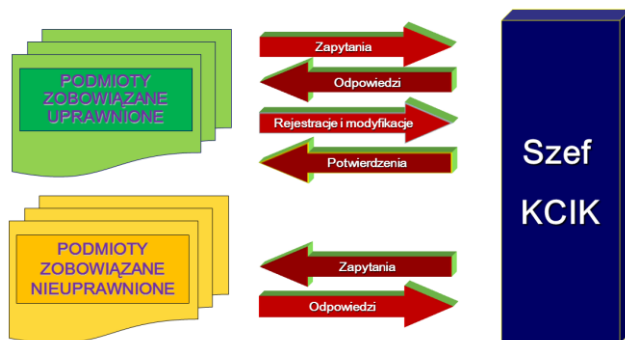
Nauka i technika w walce ze szkodnictwem leśnym

a) Współpraca Lasów Państwowych z Krajowym Centrum Informacji Kryminalnych

Od 2003 r. w Polsce funkcjonuje Krajowe Centrum Informacji Kryminalnych (KCIK), którego zadaniem jest gromadzenie, przetwarzanie i przekazywanie informacji kryminalnych podmiotom zajmujących się zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości. KCIK to ogólnopolski system informacyjny umiejscowiony w strukturze organizacyjnej Komendy Głównej Policji. Szefem KCIK jest Komendant Główny Policji. Podstawę prawną funkcjonowania KCIK jest ustawa o gromadzeniu, przetwarzaniu i przekazywaniu

informacji kryminalnych³⁰. Zgromadzenie w jednym miejscu informacji kryminalnych umożliwia koordynowanie informacji o przestępstwach, ich sprawcach oraz przedmiotach, podmiotach i rachunkach mających związek z przestępstwem. Informacje kryminalne do centrum przekazują wszystkie służby i organy zajmujące się zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości w kraju. System pozwala na wymianę informacji pomiędzy bazą KCIK a podmiotami uprawnionymi wyłącznie w formie elektronicznej. Informacje kryminalne w rozumieniu ustawy to dane dotyczące spraw będących przedmiotem czynności operacyjno-rozpoznawczych, wszczętego lub zakończonego postępowania karnego, w tym postępowania w sprawach o przestępstwa skarbowe, oraz dotyczące innych postępowań lub czynności prowadzonych na podstawie ustaw przez podmioty określone w art. 19 i 20 ustawy, istotnych z punktu widzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych lub postępowania karnego. Podmioty zobowiązane posiadają ustawowy obowiązek wprowadzania danych kryminalnych do systemu, natomiast podmioty uprawnione ponadto posiadają uprawnienie korzystania z zasobów bazy danych oraz z informacji od podmiotów zobowiązanych.

Ryc. 1. Relacja podmiotów z Szefem KCIK.

Źródło: zestawienie własne.

Zastosowana w centralnej bazie danych architektura programowa Krajowego Centrum Informacji Kryminalnych zapewnia kompleksową obsługę informacyjną podmiotów uprawnionych oraz dostęp do zasobów danych podmiotów upoważnionych nie będących bezpośrednimi uczestnikami elektronicznej wymiany informacji w ramach systemu (m.in. Krajowy Rejestr Karny, Krajowy Rejestr Sądowy, Państwowa Straż Pożarna, a nawet Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Główny Urząd Statystyczny czy Zakład Ubezpieczeń Społecznych), a które w swych zbiorach posiadają informacje istotne dla prowadzonych postępowań karnych oraz działań operacyjno-sledczych.

System informatyczny KCIK z punktu widzenia użytkownika pełni trzy podstawowe funkcje: ewidencyjną, informacyjną oraz koordynacyjną.

Funkcja ewidencyjna jest realizowana poprzez umożliwienie gromadzenia informacji kryminalnych w formie rejestracji. Zgodnie z ustawą informacje te dotyczą: przestępstw, ich sprawców oraz przedmiotów, podmiotów, rachunków bankowych i rachunków papierów wartościowych, które mogą mieć związek z przestępstwem.

³⁰ Ustawa z 6 lipca 2001 r. o gromadzeniu, przetwarzaniu i przekazywaniu informacji kryminalnych (Dz. U. 2006, Nr 216, poz. 1585, tekst jednolity ze zm.).

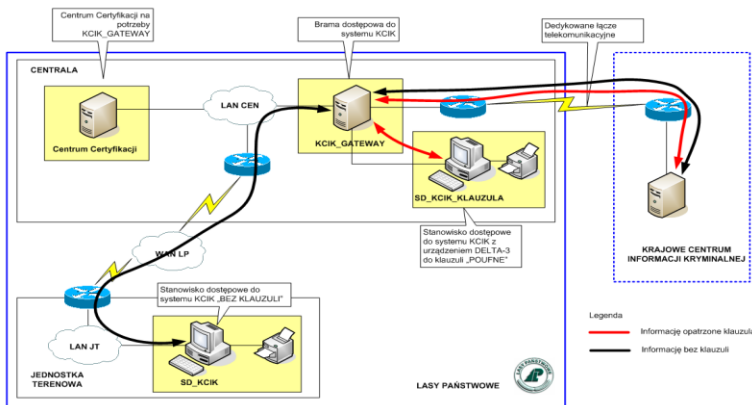
Funkcja informacyjna realizowana jest głównie poprzez system w drodze obsługi zleceń zapytań od podmiotów uprawnionych w oparciu o zbiory bazy danych KCIK. Stworzono również uwarunkowania do poszerzenia zakresu tej obsługi poprzez realizację, przy udziale operatorów KCIK, tzw. pytań złożonych. Każdy upoważniony do korzystania z bazy Krajowego Centrum Informacji Kryminalnych zadając pytanie do Szefa KCIK może dodatkowo zlecić uzyskanie informacji od dowolnego podmiotu lub grupy podmiotów wskazanych w ustawie, a nie biorących bezpośredniego udziału w wymianie w ramach systemu.

Baza danych KCIK jest w pełni skomputeryzowana, stąd dokonywanie rejestracji następuje wyłącznie poprzez przekazywanie elektronicznych dokumentów rejestracyjnych lub przy pomocy elektronicznego dokumentu zapytania. Bezpieczeństwo informacji zapewnia ochrona kryptograficzna przy pomocy urządzeń szyfrujących.

Na podstawie art. 19 pkt 14 ustawy z Szefem KCIK współpracuje Dyrektor Generalny Lasów Państwowych, dyrektorzy regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych, nadleśniczowie oraz Główny Inspektor Straży Leśnej na zasadzie podmiotu uprawnionego. W 2004 r., kiedy organy Lasów Państwowych otrzymały status podmiotów uprawnionych, na bazie wyznaczonych do testów kilku jednostek LP, przystąpiono do realizacji projektu mającego na celu zbudowanie systemu wymiany danych kryminalnych dla 447 jednostek. Pierwsze rejestracje danych kryminalnych nastąpiły w 2008 r. i były dokonane za pomocą nośników zewnętrznych. W 2009 r. dokonano już 1 906 rejestracji. Z chwilą ustawowego upoważnienia Dyrektora Generalnego oraz Głównego Inspektora Straży Leśnej do współpracy z Szefem KCIK, posterunki Straży Leśnej, które generują dane kryminalne i regionalnych inspektorów SL wyposażono w sprzęt komputerowy pozwalający na bezpieczną pracę z danymi. Wymienione jednostki w 2010 r. dokonały 3 504 rejestracji już przy pomocy bezpiecznego łącza, gdyż system KCIK_LP został połączony z bazą KCIK. Z chwilą podłączenia KCIK_LP do bazy KCIK nastąpił wzrost ilości rejestracji o bieżące oraz archiwalne dane.

System Wymiany Informacji Kryminalnych KCIK_LP wdrożony w 2012 r. jest unikalnym rozwiązaniem informatycznym zawierającym urządzenia sieciowe i peryferyjne tworzące całościowe rozwiązanie techniczne do współpracy w pełnym zakresie uprawnionych organów PGL LP z Szefem KCIK.

Ryc. 2. Architektura Systemu Wymiany Informacji Kryminalnych KCIK_LP.

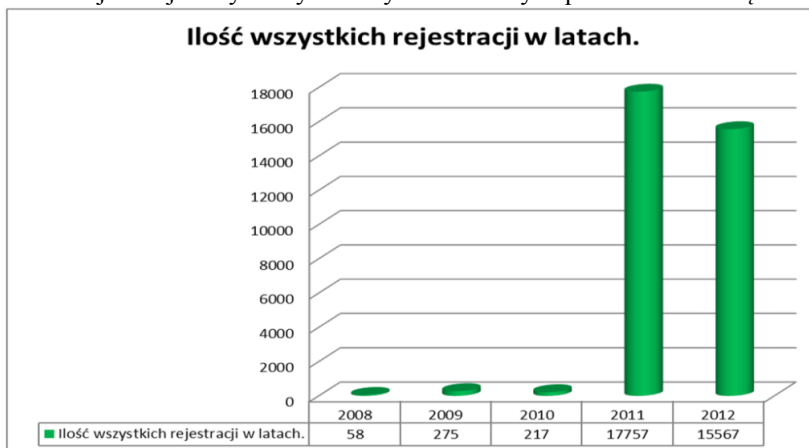

Źródło: zestawienie własne.

Aplikacja KCIK_LP spełnia wymogi ustawy i wyposażona została w moduł administracyjny pozwalający na zarządzanie użytkownikami w systemie. Zachowuje standardy określone przez Szefa KCIK w celu zachowania kompatybilności rozwiązań. Przekazuje dane bezpiecznie wykorzystując model szyfrowanego pracującego w technice klienta rozłącznego, jako jedyny w kraju posiadając certyfikat Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, co umożliwia przetwarzanie danych do poziomu „poufne”. Ponadto w zakresie bezpieczeństwa informacji KCIK_LP zapewnia pełną współpracę z systemem bezpieczeństwa Lasów Państwowych. System oparty jest na:

- centralnej bazy danych pracująca w technologii klastra,
- systemie bezpiecznej poczty elektronicznej pracujący z wykorzystaniem POP3 i SMTP,
- kryptograficznym bezpieczeństwie przesyłek które zapewnia urządzenie szyfrujące i protokół IP/SEC,
- serwerach aplikacyjnych IAS 9i które zapewniają realizowanie funkcji statystycznych, raportujących oraz administracyjnych.

Wyk. 5. Ilość rejestracji danych kryminalnych dokonanych przez Straż Leśną.

Źródło: badania własne.

Ilość osób uprawnionych i upoważnionych w ramach PGL Lasy Państwowe do współpracy z Krajowym Centrum Informacji Kryminalnych wynosi obecnie 1250 (są to podmioty wymienione w art. 19 ustawy oraz osoby przez nich upoważnione do współpracy z KCIK).

b) Analiza DNA genomu drzew jako dowód w procesie karnym

W polskich lasach, podobnie jak i na świecie, co roku, mają miejsce kradzieże drewna, które generują corocznie największe straty, obok innych form szkodnictwa leśnego. Niejednokrotnie sprawcy tych szkód pozostają bezkarni, gdyż są wyspecjalizowani w tym procederze. Postępowanie dowodowe w sprawach o kradzież drewna oparte było o mechanoskopię i dendrochronologię. Od niedawna stosowana jest

nowoczesna metoda identyfikacji oparta na analizie DNA³¹ drewna. Pierwsze badania genetyczne w sprawie karnej zastosowano w 1986 r. w Wielkiej Brytanii odnośnie zabójstwa i gwałtu. W Polsce pierwsza ekspertyza kryminalistyczna z zakresu badań genetycznych została opracowana w 1989 r. Obecnie badania DNA stały się w procesach karnych rutynową procedurą identyfikacji sprawcy czy ofiar na podstawie śladów biologicznych.

Każdy organizm posiada indywidualny, charakterystyczny dla siebie kod genetyczny, zwany genomem. Kwas deoksyrybonukleinowy DNA jest nośnikiem cech dziedzicznych gatunku. Występuje on praktycznie we wszystkich częściach organizmu. Kryminalistyczna analiza DNA opiera się na badaniu polimorfizmu zmiennej liczby kolejnych powtórzeń sekwencji. Reakcja PCR³² pozwala replikować określony odcinek genomu. Ma to znaczenie dla skuteczności badań, szczególnie wówczas, gdy materiału jest w postaci bardzo drobnych fragmentów tkanek lub uległ degradacji. Stąd do badań identyfikacyjnych na podstawie analizy DNA wystarczają nawet niewielkie ilości śladów pochodzenia biologicznego np. plamka krwi, kilka włosów, ślina, fragment tkanki, liść, kilka igieł, lyko itp. Złożoność DNA opisuje konkretny organizm w sposób indywidualny³³.

W 2007 r. Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych wśród wielu tematów badawczych wyraziła zainteresowanie zbadaniem możliwości wykorzystania kodu DNA poszczególnych gatunków drzew do identyfikacji cech osobniczych w zakresie postępowania dowodowego w sprawach karnych o kradzież drewna. Celem badań było opracowanie techniki przydatnej do identyfikacji materiału dowodowego przez analizę DNA. W okresie 4-letnich badań uzyskano wyniki pozwalające na wyłonienie cech genetycznych charakterystycznych dla określonych gatunków drzew, a także ich genomu osobniczego. Ustalono zostało, że każde drzewo ma inny, prawie неповtarzalny wzorec DNA, a genom DNA drzewa zawiera informacje indywidualizujące, niczym odciski palców z ich i liniami papilarnymi. Kryterium oceny stanowią profile genetyczne każdego drzewa, które są dalej wykorzystywane do analizy porównawczej materiału dowodowego – czyli kawałków drewna zabezpieczonych u podejrzanego, z materiałem porównawczym, np. pniakiem w lesie. Pozostawione w lesie pniaki stanowią materiał porównawczy w postępowaniu, a pobrane z niego próbki są niezbędne do identyfikacji drewna przy rozpoczęciu dochodzenia o kradzież i udowodnienia winy. Informacje uzyskane z materiału dowodowego są źródłem informacji o tym, jakie drzewo rośnie w danym miejscu, w jakim było wieku i jaką przedstawiało wartość. Rezultat badań oparty był na obszernym materiale wyjściowym, więc posiadał wysoką reprezentatywność. Rezultatem projektu jest konkretna i unikalna metoda umożliwiająca przypisanie np. konkretnej kłody drewna do próbek drewna ze wskazanego pnia w lesie z 96 do 99,99% procentowym prawdopodobieństwem³⁴. Sądy od 2011 r. skazały 21 sprawców wycinki i kradzieży drewna z lasu, w których orzeczenia skazujące były wydane w oparciu o wyniki analiz DNA drewna. Metoda posiada ogromne oddziaływanie prewencyjne. Ilość zdarzeń związanych z kradzieżą drewna z lasu w 2012 r. obniżyła się o 26% w wyniku m.in. nagłośnienia wyników badań w mediach.

³¹ DNA – kwas deoksyrybonukleinowy, substancja chemiczna będąca nośnikiem informacji genetycznej, występująca we wszystkich żywych organizmach. Łańcuch DNA występuje w postaci podwójnej, skręconej nici, tzw. podwójnej helisy.

³² Reakcja łańcuchowa polimerazy (*Polymerase Chain Reaction*).

³³ T. Pasternak, *Zastosowanie analiz DNA drewna w postępowaniu karnym*, Warszawa 2013, s. 39.

³⁴ Siła dyskryminacji tkanek ludzkich sięga wartości 0,949156 t.j. 94,91%.

Metoda identyfikacji osobniczej drzew na potrzeby dowodowe w sprawach karnych o kradzież drewna jest innowacyjna tak w skali europejskiej jak i światowej. Metoda jako nowoczesna i zaawansowana technologicznie podnosi poziom wiedzy w sprawach karnych dotyczących kradzieży drewna. W procesie karnym charakteryzuje się dużą skutecznością, określanej w kryminalistyce „twardym” dowodem. Polska jest prawdopodobnie jednym z pierwszych krajów na świecie dysponujących możliwością analiz DNA drzew leśnych w kryminalistyce. A sprzyja temu struktura własności lasów, których ponad 83 proc. należy do Skarbu Państwa i administrowane jest przez Lasy Państwowe. Trudno sobie wyobrazić prowadzenie podobnych badań w krajach, gdzie większość lasów jest prywatna. Dowód z badań DNA znalazł uznanie jako jeden z niewielu obiektywnych środków dowodowych przez prawodawstwo Unii Europejskiej³⁵, które postuluje szerokie wykorzystywanie analizy DNA w postępowaniu karnym we wszystkich wypadkach, kiedy jest wskazane, niezależnie od ciężaru gatunkowego popełnionego przestępstwa. Technika nawiązuje do procesu ewoluowania polskiej procedury karnej w kierunku nadania większego znaczenia zasadzie kontrydiktoryjności.

³⁵ Rekomendacja Ministrów Rady Europy Nr R (92)1 z 10 lutego 1992 r. w sprawie wykorzystania analizy kwasu deoksyrybonukleinowego (DNA) w postępowaniu karnym.

Title

Role of the Forest Service in fighting against crimes and offences

Streszczenie

Referat prezentuje genezę i aktualne upoważnienie Straży leśnej do zwalczania przestępstw i wykroczeń w lasach. Statystyka czynów karalnych obejmuje kradzież drzew, kłusownictwo, zniszczenia mienia i inne bezprawne korzystanie z lasu. Corocznie w Polsce notuje się ok. 60 tys. zdarzeń o charakterze karalnym. W wielu krajach świata funkcjonują służby których celem jest ochrona środowiska leśnego i jego zasobów. Nauka i technika stały się elementarnym czynnikiem służącym skutecznemu wykrywaniu i dowodzeniu w sprawach karnych z zakresu ochrony środowiska leśnego. W lasach prowadzony jest monitoring wizyjny. Analiza DNA drewna ma na celu identyfikację gatunkową i osobniczą w postępowaniu dowodowym o kradzież drewna. Lasy Państwowe współpracują z Krajowym Centrum Informacji Kryminalnych.

Słowa kluczowe

Straż Leśna, uprawnienia, statystyka przestępstw i wykroczeń, ochrona lasu, służby leśne na świecie, nauka i technika w kryminalistyce

Summary

The author presents the origin and the actual authority of the Forest Service to combat crimes and offences in forests. Statistics of criminal offences include illegal logging, poaching, property damage and other illegal forest use. Annually, around 60.000 offences are noted in Poland. Services protecting forest environment and its resources are functioning in many countries of the world. Science and technology have become a crucial factor serving the efficient detection and providing evidence in criminal cases concerning forest habitat protection. A vision monitoring system is being used in forests. DNA analysis of wood aims at species and individual identification in evidence procedures in cases of illegal logging. The State Forests are cooperating with the National Criminal Information Centre.

Keywords

Forest Service, authority, crime and offence statistics, forest protection, forest service in the world, science and technology in criminalistics

Dr hab. Izabela Nowicka, prof. WSPol
Prorektor ds. studenckich
Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie

*(...) gdy człowiek wejdzie w las, to nie wie,
czy ma lat pięćdziesiąt, czy dziewięć,
patrzy w las jak w śmieszny rysunek
i przeciera ośleple oczy,
dzwonek leśny poznaje, cmę płoszy
i na serce kładzie mech jak opatrunek.
K. I. Gałczyński „Kronika olsztyńska”*

ROZDZIAŁ IX

Szkodnictwo leśne – głos w dyskusji na temat ochrony lasów

Ustawodawca dostrzegając w pewnych zachowaniach społeczną szkodliwość w stopniu uzasadniającym, przy uwzględnieniu innych czynników tworzy obszerną klasę czynów zabronionych. Staje wówczas przed nim doniosła kwestia do rozstrzygnięcia. Czy dla wszystkich czynów zabronionych ułożyć jeden system zasad odpowiedzialności i środków reakcji w tym przede wszystkim kar oraz odpowiadający mu jeden system ustrojowo-procesowy, czy też klasę czynów zabronionych rozwarstwić i dla powstałych w ten sposób grup czynów zabronionych ułożyć osobne systemy prawa materialnego, ustrojowego i procesowego¹. Dlatego też rozpoczynając rozważania na temat szkodnictwa leśnego w kontekście ochrony środowiska koniecznym wydaje się przedstawienie wypowiedzi W. Radeckiego². Zwrócił on uwagę na fakt, iż „wyniki badań zarówno historycznych, jak i prawno-porównawczych wykazują, że zwalczanie czynów godzących w zasady ochrony środowiska (łącznie z ochroną przyrody) za pomocą środków penalnych było i jest domeną raczej prawa karno – administracyjnego (zwanego też prawem karno-porządkowym, w Polsce zaś prawem wykroczeń) niż prawa karnego w znaczeniu ściślejszym, czyli prawa karnego sądowego. Dlatego też w kategorii pojęciowej wykroczeń przeciwko ochronie środowiska znajdują się te, które odnoszą się do tzw. szkodnictwa leśnego. Zachowaniami tej kategorii są niewątpliwie czyny, które stanowią naruszenie lub zagrożenie ochrony lasów.

Dlatego też w kategorii pojęciowej wykroczeń przeciwko ochronie środowiska znajdują się te, które odnoszą się do tzw. szkodnictwa leśnego. Są to następujące wykroczenia:

Art. 148 § 1. Kto:

- 1) dokonuje w nienależącym do niego lesie wyrębu gałęzi, korzeni lub krzewów, niszczy je lub uszkadza albo karczuje pniaki,
- 2) zabiera z nienależącego do niego lasu wyrąbane gałęzie, korzenie lub krzewy albo wykarczowane pniaki, podlega karze grzywny.

§ 2. Jeżeli czyn godzi w mienie osoby najbliższej, ściganie następuje na żądanie pokrzywdzonego.

§ 3. W razie popełnienia wykroczenia można orzec nawiązkę do wysokości 500 złotych.

¹ T. Grzegorzczuk, M. Olszewski, *Prawo o wykroczeniach (Zarys)*, Łódź 1987, s. 12.

² W. Radecki, *Jak ująć ochronę środowiska w kodeksie wykroczeń?*, „Zagadnienia Wykroczeń” 1988, nr 3, s. 30.

Art. 149. Kto nabywa gałęzie, korzenie, krzewy lub pniaki wiedząc o tym, że pochodzą one z wykroczenia określonego w art. 148, lub pomaga do ich zbycia albo w celu osiągnięcia korzyści majątkowej przyjmuje je lub pomaga do ich ukrycia, podlega karze grzywny.

Art. 150 § 1. Kto uszkadza nienależący do niego ogród warzywny, owocowy lub kwiatowy, drzewo owocowe lub krzew owocowy, podlega karze ograniczenia wolności albo grzywny do 1500 złotych.

§ 2. Ściganie następuje na żądanie pokrzywdzonego.

§ 3. W razie popełnienia wykroczenia orzeka się nawiązkę do wysokości 1500 złotych.

Art. 151 § 1. Kto pasie zwierzęta gospodarskie na nienależących do niego gruntach leśnych lub rolnych albo przez takie grunty w miejscach, w których jest to zabronione, przechodzi, przejeżdża lub przegania zwierzęta gospodarskie, podlega karze grzywny do 500 złotych albo karze nagany.

§ 2. Jeżeli grunt jest zaorany, zasiany lub obsadzony, znajduje się w stanie sztucznego zalesienia, naturalnego odnowienia lub stanowi młodnik leśny do lat 20, sprawca podlega karze grzywny.

§ 3. Karze określonej w § 2 podlega również ten, kto przejeżdża lub przegania zwierzęta gospodarskie przez wodę zamkniętą i zarybioną.

§ 4. Ściganie następuje na żądanie pokrzywdzonego.

§ 5. W razie popełnienia wykroczenia określonego w § 1, 2 lub 3 można orzec nawiązkę do wysokości 1500 złotych.

Art. 152 § 1. Kto niszczy lub użytkuje kosodrzewinę znajdującą się na siedliskach naturalnych w górach lub na torfowiskach, podlega karze grzywny do 1000 złotych albo karze nagany.

§ 2. W razie popełnienia wykroczenia można orzec nawiązkę do wysokości 500 złotych.

Art. 153 § 1. Kto w nienależącym do niego lesie:

1) wydobywa żywicę lub sok brzozy, obrywa szyszki, zdziera korę, nacina drzewo lub w inny sposób je uszkadza,

2) zbiera mech lub ściółkę,

3) zbiera gałęzie, korę, wióry, trawę, wrzos, szyszki lub zioła albo zdziera darń,

4) zbiera grzyby lub owoce leśne w miejscach, w których jest to zabronione, albo sposobem niedozwolonym, podlega karze grzywny do 250 złotych albo karze nagany.

§ 2. Jeżeli czyn godzi w mienie osoby najbliższej, ściganie następuje na żądanie pokrzywdzonego.

Art. 154 § 1. Kto na nienależącym do niego gruncie leśnym lub rolnym:

1) wydobywa piasek, margiel, żwir, glinę lub torf,

2) niszczy lub uszkadza urządzenia służące do utrzymania zwierząt lub ptaków,

3) (uchylony),

4) kopie dół lub rów,

podlega karze grzywny do 1000 złotych albo karze nagany.

§ 2. Tej samej karze podlega, kto wyrzuca na nienależący do niego grunt polny kamienie, śmieci, padlinę lub inne nieczystości.

§ 3. Jeżeli czyn godzi w mienie osoby najbliższej, ściganie następuje na żądanie pokrzywdzonego.

Art. 155 § 1. Kto na gruncie leśnym lub rolnym niszczy lub uszkadza urządzenia melioracyjne, podlega karze grzywny.

§ 2. W razie popełnienia wykroczenia można orzec obowiązek zapłaty równowartości wyrządzonej szkody lub obowiązek przywrócenia do stanu poprzedniego.

Art. 156 § 1. Kto na nienależącym do niego gruncie leśnym lub rolnym niszczy zasiewy, sadzonki lub trawę, podlega karze grzywny do 500 złotych albo karze nagany.

§ 2. Jeżeli czyn godzi w mienie osoby najbliższej, ściganie następuje na żądanie pokrzywdzonego.

§ 3. W razie popełnienia wykroczenia można orzec nawiązkę do wysokości 500 złotych.

Art. 157 § 1. Kto wbrew żądaniu osoby uprawnionej nie opuszcza lasu, pola, ogrodu, pastwiska, łąki lub grobli, podlega karze grzywny do 500 złotych lub karze nagany.

§ 2. Ściganie następuje na żądanie pokrzywdzonego.

Art. 158 § 1. Właściciel lub posiadacz lasu, który dokonuje wyrębu drzewa w należącym do niego lesie albo w inny sposób pozyskuje z tego lasu drewno niezgodnie z planem urządzenia lasu, uproszczonym planem urządzenia lasu lub decyzją określającą zadania z zakresu gospodarki leśnej albo bez wymaganego pozwolenia, podlega karze grzywny.

§ 2. W razie popełnienia wykroczenia określonego w § 1 orzeka się przepadek pozyskanego drewna.

Art. 159. Kto, wbrew ciążącemu na nim obowiązkowi w zakresie ochrony lasów, nie wykonuje zabiegów zapobiegających, wykrywających i zwalczających nadmiernie pojawiające się i rozprzestrzeniające się organizmy szkodliwe, podlega karze grzywny.

Art. 160. § 1. Kto, działając bez wymaganego zezwolenia, zmienia las na uprawę rolną, podlega karze grzywny.

§ 2. W razie popełnienia wykroczenia określonego w § 1 można orzec obowiązek przywrócenia do stanu poprzedniego.

Art. 161. Kto, nie będąc do tego uprawniony albo bez zgody właściciela lub posiadacza lasu, wjeżdża pojazdem silnikowym, zaprzęgowym lub motorowerem do nienależącego do niego lasu w miejscu, w którym jest to niedozwolone, albo pozostawia taki pojazd w lesie w miejscu do tego nieprzeznaczonym, podlega karze grzywny.

Art. 162 § 1. Kto w lasach zanieczyszcza glebę lub wodę albo wyrzuca do lasu kamienie, śmieci, złom, padlinę lub inne nieczystości, albo w inny sposób zaśmieca las, podlega karze grzywny albo karze nagany.

§ 2. Jeżeli czyn sprawcy polega na zakopywaniu, zatapianiu, odprowadzaniu do gruntu w lasach lub w inny sposób składowaniu w lesie odpadów, sprawca podlega karze aresztu albo grzywny.

§ 3. W razie popełnienia wykroczenia określonego w § 1 można orzec nawiązkę, a w razie popełnienia wykroczenia określonego w § 2 orzeka się nawiązkę — do wysokości równej kosztom rekultywacji gleby, oczyszczenia wody, wydobycia, wykopania, usunięcia z lasu, a także zniszczenia lub neutralizacji odpadów.

Art. 163. Kto w lesie rozgarnia ściółkę i niszczy grzyby lub grzybnię, podlega karze grzywny albo karze nagany.

Art. 164. Kto wybiera jaja lub pisklęta, niszczy lęgowiska lub gniazda ptasie albo niszczy lęgowiska, nory lub mrowiska znajdujące się w lesie albo na nienależącym do niego gruncie rolnym,

podlega karze grzywny albo karze nagany.

Art. 165. Kto w lesie, w sposób złośliwy, płoszy albo ściga, chwytą, rani lub zabija dziko żyjące zwierzę, poza czynnościami związanymi z polowaniem lub ochroną lasów, jeżeli czyn z mocy innego przepisu nie jest zagrożony karą surowszą, podlega karze grzywny albo karze nagany.

Art. 166. Kto w lesie puszcza luzem psa, poza czynnościami związanymi z polowaniem, podlega karze grzywny albo karze nagany.

Przy czym zgodnie z art. 3 ustawy z 28 września 1991 r. o lasach lasem jest grunt:

1) o zwartej powierzchni co najmniej 0,10 ha, pokryty roślinnością leśną (uprawami leśnymi) - drzewami i krzewami oraz runem leśnym - lub przejściowo jej pozbawiony:

a) przeznaczony do produkcji leśnej lub

b) stanowiący rezerwat przyrody lub wchodzący w skład parku narodowego albo

c) wpisany do rejestru zabytków,

2) związany z gospodarką leśną, zajęty pod wykorzystywane dla potrzeb gospodarki leśnej: budynki i budowle, urządzenia melioracji wodnych, linie podziału przestrzennego lasu, drogi leśne, tereny pod liniami energetycznymi, szkółki leśne, miejsca składowania drewna, a także wykorzystywany na parkingi leśne i urządzenia turystyczne.

Obecnie lasy polskie zajmują 9066 tys. ha, co odpowiada 29% powierzchni kraju (stan z 31 grudnia 2008 r.). Wielkość ta zalicza Polskę do grupy krajów o największej powierzchni lasów w regionie, po Francji, Niemczech i Ukrainie. Pocięszający jest fakt, że od końca II Wojny Światowej zasoby leśne wciąż się zwiększają, a zgodnie z Narodowym Programem Zwiększania Lesistości w 2020 r. lasy mają stanowić 30% powierzchni kraju, zaś w 2050 r. – 33%.

W drzewostanie Polski przeważają drzewa iglaste (77,9%), a wśród nich największy udział ma: sosna (stanowi 70% drzew wszystkich lasów), świerk, jodła i modrzew. Gatunkami dominującymi w lasach liściastych są brzoza, olcha, buk, oraz dąb. Poziom lesistości jest zróżnicowany przestrzennie. Najwięcej lasów znajduje się na pojezierzach oraz w Karpatach, zaś najsłabiej zalesionymi terenami są Kujawy, Wielkopolska i Żuławy Wiślane. Dodatkowo trzeba wziąć pod uwagę tereny leśne w 23 parkach narodowych, 120 parkach krajobrazowych oraz w około 1300 rezerwach.

Struktura własnościowa lasów polskich przedstawia się następująco: 82% to lasy publiczne (w tym 78% pozostaje w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe), 2% lasy parków narodowych, 0,9% lasy gminne, 1,1% inne lasy (Skarbu Państwa); 18% to lasy prywatne³.

Jednakże zanim przepisy w zakresie prawnokarnej ochrony lasów w kodeksie wykroczeń przyjęły postać, na jaką wskazywano powyżej już w średniowieczu pojawiły się regulacje odnoszące się do ochrony przyrody⁴. W czasach nowożytnych poprzednikiem Rozdziału XIX k.w. była ustawa z 14 kwietnia 1937 r. o szkodnictwie leśnym i polnym⁵. W okresie powojennym regulacje dotyczące ochrony lasów niepaństwowych przed niszczeniem drzew przez właściciela, ich wyrębem bez wymaganego zezwolenia albo w sposób niezgodny z zezwoleniem, wypasaniem lub

³ http://rme.cbr.net.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=106:zagroenia-rodowiska-lenego-w-polsce-&catid=42:ekologia-i-rodowisko (dostęp 4.05.2013 r.).

⁴ T. Bojarski, A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, M. Szwarczyk, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 510 i n.

⁵ Ustawa z 14 kwietnia 1937 r. o szkodnictwie leśnym i polnym (Dz. U. 1937, Nr 30, poz. 224).

przeganianiem zwierząt gospodarskich albo zbieraniem ściółki znajdowały się w nieobowiązującej obecnie ustawie o zagospodarowaniu lasów niestanowiących własności państwa⁶.

Zaliczenie tych czynów zabronionych do tych, które naruszają bądź stanowią zagrożenie ochrony środowiska wyinterpretować należy według wspomnianego powyżej przedstawiciela doktryny⁷ z następujących przyczyn. Pierwszej mającej charakter historyczny. Co wynika z faktu, iż: „współczesna ochrona środowiska wywodzi się niewątpliwie z ochrony przyrody, która w pierwszym okresie swego rozwoju (2 poł. XIX w.) miała postać tzw. konserwatorskiej ochrony przyrody. W ramach tego ruchu chodziło przede wszystkim o ochronę poszczególnych obiektów i fragmentów przyrody pierwotnej, a zabiegi ochronne ograniczały się do zabezpieczenia pomników przyrody przed zniszczeniem lub uszkodzeniem, tworzenia rezerwatów przyrodniczych głównie dla celów naukowych i estetycznych oraz obejmowania ochroną rzadkich gatunków roślinnych i zwierzęcych. Podstawowym niebezpieczeństwem zagrażającym tak rozumianym obiektom chronionym było naruszenie ich stanu, powodowanie uszkodzeń, zrywanie roślin chronionych itp.” Drugą przyczyną określa W. Radecki jako „techniczną”. „Chodzi o to, że wymagania ochrony środowiska ujmowane są często w normach technicznych, określających np. dopuszczalny poziom zanieczyszczeń i innych obciążeń środowiska, wymagania dotyczące projektowania, konstruowania lub wykonywania maszyn i innych urządzeń technicznych, sposobu postępowania z odpadami itp.” Kolejna przyczyna ma charakter ideologiczno-polityczny co oznacza, że w dziedzinie ochrony środowiska następuje zderzenie się dwóch ewidentnie przeciwstawnych tendencji. Z jednej strony coraz większe zagrożenie istotnych interesów społecznych w wyniku naruszenia zasad ochrony środowiska i przyrody, a także coraz lepsze zrozumienie tego zagrożenia przemawia za koniecznością wzmożenia ochrony m.in. przez poszerzenie pola represji. Z drugiej zaś we wszystkich państwach współczesnych (...) wyraźnie uwidaczniają się tendencje dekryminalizacyjne”.

Kwestia zatem szkodnictwa leśnego rozumianego jako szkody antropogeniczne, związane z działaniem człowieka w środowisku przyrodniczym, w tym w środowisku leśnym, będące wynikiem szkodliwego – fizycznego, rzadziej chemicznego – oddziaływania człowieka na las i obiekty (przedmioty) z nim związane⁸, rozpatrywana być zatem może jako prawnokarna a w zasadzie wykroczeniowa ale również kryminologiczna. Takie podejście wynika z faktu, że w rozumieniu prawa przestępstwem – wykroczeniem (przyp. IN) jest czyn zabroniony przepisami karnymi a popełniony umyślnie lub nieumyślnie. Prawnika interesuje przede wszystkim problem zwalczania przestępstw – wykroczeń (przyp. IN) i zapobiegania im za pomocą stanowienia i stosowania przepisów karnych. Natomiast kryminolog chce się dowiedzieć, jak wygląda i skąd się bierze antyspołeczny czyn określony nazwą „przestępstwo” – „wykroczenie” (przyp. IN), oraz dlaczego ktoś popełnia takie czyny, stając się w ten sposób „przestępcą” – „sprawcą wykroczenia” (przyp. IN). (...) Zarówno kryminologia jak i prawo karne – prawo wykroczeń (przyp. IN) interesują się tym samym (...), w gruncie rzeczy, podstawowym przedmiotem „przestępstwem” – „wykroczeniem” (przyp. IN) i „przestępcą” – „sprawcą wykroczenia” (przyp. IN).

⁶ Ustawa z 22 listopada 1973 r. o zagospodarowaniu lasów niestanowiących własności państwa (Dz. U. 1973, Nr 48, poz. 283 ze zm.).

⁷ W. Radecki, *Jak ująć ochronę środowiska...*, s. 31 i n.

⁸ http://www.lodz.lasy.gov.pl/web/rdlp_lodz/155 (dostęp 4.05.2013 r.).

Kontekst prawno-kryminologiczny implikuje orzecznictwo SN w zakresie szkodnictwa leśnego. Wyrazem tego jest np. uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 19 sierpnia 1993 r.⁹. Sąd Najwyższy podjął wskazaną uchwałę w przedmiocie wyjaśnienia zagadnienia prawnego: „Czy zabór w celu przywłaszczenia, bądź zniszczenie albo uszkodzenie mienia określonego w art. 148 par. 1 k.w., stanowi wyłącznie wykroczenie przewidziane w pkt 2 lub pkt1, czy też – jeżeli wartość mienia lub wysokość szkody przekroczy granicę dzielącą przestępstwo i wykroczenie – jest to przestępstwo przewidziane w art. 199, 203 lub 212 k.k. pozostające w ewentualnym zbiegu z art. 148 par. 1 k.w.? Uzyskała ona następujące brzmienie: „Wyrąb, niszczenie, uszkodzenie lub karczowanie w lesie nie należącym do sprawcy albo zabór z takiego lasu mienia wymienionego w art. 148 k.w., stanowi wykroczenie przewidziane w tym przepisie, bez względu na wartość mienia”.

Z kolei uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 sierpnia 1989 r.¹⁰ wskazała, że „zabór z lasu państwowego wyrąbanych gałęzi (tzw. stroiszu) stanowi wykroczenie przewidziane w art. 148 par. 1 k.w. niezależnie od wartości zabranego mienia”.

Nie ulega wątpliwości fakt oddziaływania tych orzeczeń na problematykę wzajemnej relacji przestępstw i wykroczeń tzw. czynów przepołowionych oraz praktyki orzeczniczej w omawianym zakresie. W piśmiennictwie¹¹ bowiem pojawił się pogląd następującej treści: „O ile przy szkodach mniejszego rozmiaru nieprzekraczających 250 zł, można zgodzić się w gruncie rzeczy na słabszą ochronę własności, o tyle przy szkodzie wyższej tak znaczne osłabienie prawnokarnej ochrony nie wydaje się uzasadnione. Wbrew zdrowemu rozsądkowi wydaje się przyjęcie, że wykroczeniem bez względu na wartość szkody jest kradzież z lasu np. gałęzi przeznaczonych na opał, złożonych przez właściciela w lesie, podczas gdy kradzież tych samych gałęzi złożonych w innym miejscu, jeśli ich wartość przekroczy 250 zł, będzie stanowić przestępstwo określone w art. 278 par. 1 lub 3. Tym samym należałoby przyjąć, że w razie zbiegu art. 148 z art. 278 par. 1 lub 3 albo art. 288 par.1 lub 2 będą miały zastosowanie właśnie te ostatnie przepisy, a wyłączenie stosowania art. 148 będzie się opierać na zasadzie konsumpcji”.

Ponadto, jak przytacza B. Kurzępa¹² „wykładnia oparta na założeniu racjonalności ustawodawcy uzasadnia przekonanie, że wprowadzenie do Kodeksu wykroczeń innych zasad ochrony lasów, przez odmienne uregulowanie odpowiedzialności za wyrąb drzewa w lesie w celu przywłaszczenia, kradzieży z lasu drzewa wyrąbanego lub powalonego i przywłaszczenie takiego drzewa (art. 120 k.w.), a odmiennie – odpowiedzialności za szkodnictwo leśne określone w art. 148 k.w., nie było przypadkowe”. Niewątpliwie ochrona lasów nie ogranicza się tylko do tych przepisów ale także tych, które regulują ochronę przed zanieczyszczeniami, pożarami, szkodnikami czy chorobami¹³.

Zjawisko szkodnictwa leśnego powinno być również rozpatrywane w kontekście jego zwalczania. Na uwagę zasługuje tutaj działanie m.in. Policji, która jako organ

⁹ Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 19 sierpnia 1993 r. (sygn. akt I KZP 17/93, OSNKW 1993, Nr 9-10, poz.54).

¹⁰ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 sierpnia 1989 r. (sygn. akt V KZP 17/89, OSNKW 1989, Nr 7-12, poz. 51).

¹¹ T. Bojarski, A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, M. Szwarczyk, *op. cit.*, s. 516.

¹² B. Kurzępa, *Kodeks wykroczeń. Komentarz do zmian. Orzecznictwo*, Warszawa 2000, s. 175.

¹³ M. Bojarski, W. Radecki, *Naruszenia porządku. Zagrożenia w ruchu drogowym. Niszczenie mienia. Zagrożenie środowiska. Interpretacja przepisów. Reakcja na przestępstwa i wykroczenia. Compendium dla policjanta*, Wrocław 1996, s. 206.

bezpieczeństwa i porządku publicznego państwa jest również, jak wskazuje A. Łyżwa¹⁴, jest również odpowiedzialna za ochronę przyrody, utrzymanie porządku i czystości w miejscach publicznych ale przede wszystkim Straż Leśnej. Zgodnie z art. 47 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach¹⁵ zwalczaniem przestępstw i wykroczeń w zakresie szkodnictwa leśnego zajmuje się Straż Leśna. Powyższe zadania wykonywane są przez strażników leśnych, którzy zaliczani są do Służby Leśnej. Funkcjonariusze ci zajmują się zwalczaniem przestępstw i wykroczeń w zakresie szkodnictwa leśnego oraz wykonywaniem innych zadań w zakresie ochrony mienia. Z pewnym uproszczeniem można przyjąć, że ochrona lasów przed szkodnictwem obejmuje ochronę mienia terenowego – „leśnego” oraz walorów przyrodniczych w zasobach leśnych. W organizacji gospodarczej Lasy Państwowe przyjęto następujące podstawowe grupy rodzajowe szkodnictwa leśnego,

- bezprawne korzystanie z lasu,
- kłusownictwo,
- kradzież albo zniszczenie mienia nadleśnictwa,
- kradzież drewna z lasu państwowego.

Oprócz wymienionych czterech grup podstawowych, praktycznie ochroną lasów przed szkodnictwem obejmuje się również:

- ochronę przeciwpożarową (obszarów leśnych),
- ochronę przed szkodliwym korzystaniem z lasów w celach rekreacyjnych¹⁶.

Stan uszkodzenia lasów w Polsce oceniany jest corocznie (od 1989 r.) w ramach programu monitoringu lasu – jednego z elementów systemu Krajowego Monitoringu Środowiska. W latach 2006-2007 przeprowadzono integrację monitoringu lasu z wielkoobszarową inwentaryzacją stanu lasu. Obserwacjami objęto lasy różnych form własności oraz podlegające różnym formom ochrony. W 2008 r. ocenę defoliacji (pozbawienie rośliny liści wskutek oddziaływania różnych czynników) przeprowadzono na 38.320 drzewach w wieku powyżej 20 lat, znajdujących się na 1916 Stałych Powierzchniach Obserwacyjnych I rzędu. Defoliacji nie stwierdzono u 24,% drzew objętych pomiarami, w tym u 22,9% drzew iglastych i 27,5% drzew liściastych. Najwyższy udział drzew bez defoliacji odnotowano wśród iglastych u jodły (39,1%), a wśród liściastych – u buka (43,5%).

Udział drzew uszkodzonych wynosił 18,0%. Wśród gatunków iglastych drzew takich było 17,4%, wśród gatunków liściastych – 19,1%. Najwyższym udziałem drzew uszkodzonych wśród iglastych charakteryzował się świerk (25,9% drzew o defoliacji powyżej 25%), a wśród liściastych – dąb (28,0%). Najniższym udziałem drzew uszkodzonych (defoliacja powyżej 25%) wśród gatunków iglastych charakteryzowała się sosna (16,6% drzew), wśród gatunków liściastych takim drzewem był buk (10,0% drzew). Najzdrowsze okazały się drzewostany w regionie Szczecina. Dobrą kondycją zdrowotną charakteryzowały się też drzewostany z okolic: Szczecinka, Białegostoku, Krakowa i Piły. Drzewostany uszkodzone najsilniej stwierdzono w regionie Gdańska, Warszawy i Torunia¹⁷.

¹⁴A. Łyżwa, *Współdziałanie Policji ze Strażą Leśną w zakresie zwalczania szkodnictwa leśnego*, [w:] I. Nowicka, A. Sadło-Nowak, A. Tunia (red.), *Współdziałanie organów bezpieczeństwa i porządku publicznego w zakresie wykrywania wykroczeń i ścigania ich sprawców*, Lublin 2012, s. 141.

¹⁵ Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. 2005, Nr 145, poz. 435 ze zm.).

¹⁶ http://www.lodz.lasy.gov.pl/web/rdlp_lodz/155 (dostęp 4.05.2013 r.).

¹⁷ http://rme.cbr.net.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=106:zagroenia-rodowiska-lenego-w-polsce-&catid=42:ekologia-i-rodowisko (dostęp 4.05.2013 r.).

Do grupy kradzieży drewna z lasu państwowego należą kradzieże drewna „z pnia” (gdy następuje wyręb i kradzież); kradzieże „z gotowego zapasu” (dotyczy drewna wyrobionego). W przypadku gdy wartość skradzionego drewna nie przekracza 75 zł. czyn ten jest wykroczeniem. W 2001 r. zarejestrowano 890 przypadków kradzieży (o 33 więcej niż w 2000 r.) - w tym ze sprawcami wykrytymi 352 sprawy. Wartość skradzionego drewna wyniosła 334.597 zł. Masa skradzionego drewna w 2001 r. wyniosła 2.790 m³ w tym: 2.341 m³ użytek i 449 m³ opału (o 178 m³ więcej niż w 2000 r.). Na terenie dwóch nadleśnictw (Przedbórz i Radomsko) działały zorganizowane grupy przestępcze, które dokonały kradzieży 72 m³ drewna o wartości 19.050 zł.

Problem ochrony środowiska w zakresie ochrony zasobów leśnych poddawany był również weryfikacji w zakresie Programu Operacyjnego „Infrastruktura i Środowisko”, przyjętego przez Radę Ministrów w 2006 r., zgodnie z Narodowymi Strategicznymi Ramami Odniesienia (NSRO), stanowi jeden z programów operacyjnych będących podstawowym narzędziem do osiągnięcia założonych w niej celów przy wykorzystaniu środków Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Jeden z jego celów to „podejmowane działania na rzecz ochrony przyrody na obszarach chronionych w Polsce prowadzące do ograniczenia degradacji środowiska naturalnego oraz strat zasobów różnorodności biologicznej zgodnie z Krajową Strategią Ochrony i Umiarkowanego Użytkowania Różnorodności Biologicznej wraz z programem działań do tej strategii , oraz Polityką Leśną Państwa, w tym Krajowym Programem Zwiększania Lesistości od roku 2020 z perspektywą do roku 2025. Realizowane będą także elementy działań przewidzianych w Narodowym Programie Edukacji Ekologicznej „Przez edukację do zrównoważonego rozwoju”¹⁸.

Podsumowanie

Szkodnictwo leśne zatem jest zjawiskiem, które winno podlegać analizie z uwagi na swoją szkodliwość społeczną. Jego oddziaływanie na środowisko wykracza poza ramy „lasu”. Bez względu na obostrzenia prawne, czy też organizowanie i działanie instytucjonalnej ochrony lasów najistotniejsza jest świadomość każdego człowieka, że jesteśmy częścią otaczającej nas przyrody i nie dbając o nią tak naprawdę nie dbamy o samych siebie.

¹⁸ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2009, s. 484.

Title

Forest damages – the discussion on forest protection

Streszczenie

Artykuł odnosi się do problemu jakim jest szkodnictwo leśne w kontekście ochrony środowiska ze szczególnym uwzględnieniem ochrony lasów. Podejmuje próbę ukazania kształtowania się przepisów prawa wykroczeń zakazujących określonych zachowań naruszających ochronę lasów. Wskazuje na zadania Straży Leśnej w zwalczaniu i zapobieganiu zjawiska szkodnictwa leśnego.

Słowa kluczowe

szkodnictwo leśne, ochrona środowiska, prawnokarna ochrona lasów, Straż Leśna

Summary

The article arises the problem of forest damages in the context of the environmental protection with particular emphasis on the protection of forests. The authoress attempts to show the evolution of law prohibiting certain activities violating the regulations of forestry law. Futhermore, the task of Forest Guard in combating and preventing the phenomenon of crimes in this area are indicated.

Keywords

forest damages, environmental protection, penal protection on forest, Forest Guard

Dr Robert Dziembowski
Adiunkt
Katedra Prawa Karnego Materialnego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Dr Małgorzata Szwejkowska
Adiunkt
Katedra Prawa Karnego Materialnego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Dr Elżbieta Zębek
Adiunkt
Katedra Kryminalistyki i Medycyny Sądowej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ X

Prawnokarna ochrona zasobów leśnych

Przestępstwa przeciwko środowisku zostały uregulowane w Kodeksie karnym¹ w Rozdziale XXII. Artykuły art. 181-188 k.k. zawierają przepisy określające odpowiedzialności człowieka za: niszczenie dziedzictwa przyrodniczego, zanieczyszczenie lub skażenie środowiska, nieodpowiednie postępowanie z substancjami lub odpadami zagrażającymi życiu lub środowisku, nieodpowiednie postępowanie z materiałami promieniotwórczymi, zaniedbanie określonych działań w zakresie ochrony środowiska, postępowanie skutkujące powstaniem określonej szkody w chronionym terenie lub obiekcie bezprawne działania na terenie chronionym².

Sankcje karne za popełnione przestępstwa przeciw środowisku (bardzo istotna jest przede wszystkim ich rola prewencyjna) można podzielić na dwie grupy. Do pierwszej należą sankcje karne wymierzone za czyny, które godzą w ochronę środowiska przyrodniczego, a do drugiej sankcje za przestępstwa, godzące w ochronę środowiska przed zanieczyszczeniami.

Ochrona zasobów przyrodniczych w polskim Kodeksie karnym

Pierwsza grupa przestępstw sankcjonowanych w Kodeksie karnym dotyczy niszczenia dziedzictwa przyrodniczego, tj. działań skutkujących zniszczeniem w świecie roślinnym i zwierzęcym w znacznych rozmiarach. W orzecznictwie przyjęto, że zniszczenie polega na takim uszkodzeniu, przy którym przywrócenie stanu poprzedniego nie jest już możliwe³. Zniszczenia w świecie roślinnym mogą polegać np. na wycięciu czy

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.).

² I. Pruszyńska, *Polskie prawo karne a ochrona środowiska*, http://prawowity.pl/aktualnosci/18/1,,762,Polskie_prawo_karne_a_ochrona_srodowiska (dostęp 27.08.2013 r.).

³ Wyrok SN z 24 czerwca 1993 r. (sygn. akt III KRN 98/93), LexPolonica nr 302836, OSNKW 1993, nr 9-10, poz. 64.

doprowadzeniu do uschnięcia kilku hektarów lasu. Z kolei zniszczenia w świecie zwierząt może polegać np. na wytruciu ryb w jeziorze lub stawie hodowlanym⁴.

Do znamion z tej grupy przestępstw należy skutek w postaci zniszczeń o znacznych rozmiarach. Określenie „znaczne rozmiary” jest typowym znamieniem ocennym, nieprecyzowanym przez Kodeks karny⁵. Pod pojęciem „znacznych rozmiarów” należy jednak rozumieć zniszczenia, które dotyczą wielkich obszarów roślinności czy dużej ilości zwierząt (nie decyduje o tym w zasadzie wielkość pieniężna strat, a ich rozmiary)⁶.

Niszczenie świata roślinnego lub zwierzęcego spenalizowane zostało przez ustawodawcę w art. 181 k.k., zgodnie z którym każdy, kto powoduje zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 (art. 181 § 2 k.k.). Przedmiotem ochrony jest świat roślinny lub zwierzęcy, tak w naturalnej, jak i zagospodarowanej postaci. Ponadto, zgodnie z § 2 każdy człowiek, który wbrew przepisom obowiązującym na terenie objętym ochroną, niszczy albo uszkadza rośliny lub zwierzęta powodując istotną szkodę, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Pojęcie „istotna szkoda” nie jest zdefiniowane w Kodeksie karnym, jednakże w literaturze przyjmuje się, że ma ono nie tylko znaczenie materialne, ale powinno być oceniane w kontekście wartości przyrodniczej (szczególnie rzadkości występowania)⁷. Zgodnie z art. 181 § 3 k.k. karze określonej w § 2 podlega także sprawca, który niezależnie od miejsca czynu niszczy albo uszkadza rośliny lub zwierzęta pozostające pod ochroną gatunkową powodując istotną szkodę.

Przestępstwa z art. 181 § 1-3 k.k. mogą być popełnione wyłącznie umyślnie (w zamiarze bezpośrednim lub ewentualnym), jednakże paragraf 4 i 5 tego artykułu przewiduje również odpowiedzialność nieumyślną za czyny typizowane w paragrafach 1-3.

Należy zauważyć, iż zgodnie z art. 187 k.k. penalizuje są również działania na szkodę terenu prawnie chronionego. Każdy człowiek, który niszczy, poważnie uszkadza lub istotnie zmniejsza wartość przyrodniczą prawnie chronionego terenu lub obiektu i powoduje przy tym istotną szkodę podlega sankcji karnej w postaci grzywny, kary ograniczenia wolności albo pozbawienia do lat 2. Karalne jest więc niszczenie, poważne uszkodzenie lub istotne zmniejszenie wartości przyrodniczej prawnie chronionego terenu lub obiektu i spowodowanie prze to istotnej szkody. Terenami i obiektami chronionymi przez art. 187 k.k. są parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne i zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, obszary Natura 2000. Przestępstwem penalizowanym w Kodeksie karnym (art. 188 k.k.) jest także wznoszenie obiektu budowanego lub powiększanie istniejącego obiektu na ternie objętym ochroną ze względów przyrodniczych lub krajobrazowych albo w otulinie tego terenu, jeżeli działanie to dokonywane jest wbrew przepisom (sytuacja taka może mieć miejsce w przypadku samowoli budowlanej, np. w postaci wznoszenia domków letniskowych w sąsiedztwie zbiorników wodnych)⁸.

⁴ A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2001, s. 469.

⁵ I. Pruszyńska, *op. cit.*

⁶ A. Marek, *op. cit.*

⁷ M. Szwarczyk, *Przestępstwa przeciwko środowisku*, [w:] T. Bojarski (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 398.

⁸ I. Pruszyńska, *op. cit.*

Znaczenie zasobów przyrodniczych dla człowieka i potrzeba ich ochrony

Zasoby przyrodnicze (fauna i flora) należy objąć szczególną ochroną, ponieważ pełnią one bardzo ważną rolę dla funkcjonowania ekosystemów i człowieka. Bardzo istotną kwestią w tym zakresie jest bioróżnorodność biologiczna definiowana jako zróżnicowanie wszystkich żywych organizmów występujących na Ziemi w ekosystemach lądowych, morskich i słodkowodnych oraz w zespołach ekologicznych, których są częścią; dotyczy różnorodności w obrębie gatunku, pomiędzy gatunkami i różnorodności ekosystemów⁹. Bioróżnorodność ma znaczenie w organizacji ekosystemów, bowiem rośliny i zwierzęta biorą udział w obiegu pierwiastków w przyrodzie np. azotu, węgla, tlenu, które są podstawowe dla życia na Ziemi. Szczególne znaczenie w tym zakresie mają rośliny, które w procesie fotosyntezy produkują tlen niezbędny do życia na Ziemi i kumulują CO₂, przez co zapobiegają efektowi cieplarnianemu. W ten sposób rośliny oddziałują na klimat i chronią glebę przed erozją. Jest wiele przykładów, w których usunięcie gatunków z ekosystemu może doprowadzić do szybkich i nieodwracalnych zmian struktury i funkcjonowania całych zespołów organizmów¹⁰.

Utrzymanie różnorodności biologicznej jest również ważne z punktu widzenia możliwości utraty potencjalnych możliwości zastosowania pewnych gatunków roślin i zwierząt w rolnictwie czy medycynie. Wymierne korzyści z bioróżnorodności flory i fauny zarówno na poziomie gatunkowym, ekosystemowym i krajobrazowym czerpią również takie sektory jak rybołówstwo, łowiectwo i turystyka. Naturalne krajobrazy, obecność stanowisk rzadkich i zagrożonych gatunków flory i fauny stanowią o atrakcyjności obszarów jako miejsc wypoczynku i ludzi skłonnych za to płacić. Ponadto zasoby przyrodnicze mają znaczenie badawcze, ponieważ umożliwiają odkrywać drogi ewolucji i praw rządzących światem żywych organizmów¹¹. Niestety zasoby przyrodnicze na skutek antropopresji stają się zasobami zagrożonymi, co skutkuje zanikaniem siedlisk przyrodniczych i wymieraniem wielu gatunków. Do najważniejszych przyczyn tego stanu rzeczy jest niszczenie i przekształcanie naturalnych siedlisk nie tylko przez budowanie autostrad, urbanizację, wycinanie lasów, osuszanie lub nawadnianie terenu, ale także przez zanieczyszczenia substancjami toksycznymi emitowanymi do środowiska przez przemysł, rolnictwo a także gospodarkę komunalną oraz niewłaściwą gospodarką odpadami szczególnie niebezpiecznymi i promieniotwórczymi¹². Degradacja i utrata siedlisk przyrodniczych są główną przyczyną zanikania gatunków. Wynika to z faktu, że zmiany adaptacyjne organizmów, szczególnie tych wąsko wyspecjalizowanych, nie nadążają za zmianami zachodzącymi w środowisku. Siedliska ulegają przeobrażeniu na tyle szybko, że osobniki nie są w stanie w tak szybkim tempie nabyć adaptacji do nowych warunków. W konsekwencji pojawiają się niekorzystne tendencje w strukturze i liczebności populacji i w końcu następuje jej wymieranie¹³. Dlatego tak istotne jest ochrona gatunkowa i siedliskowa gatunków, szczególnie rzadko występujących i zagrożonych wyginięciem poprzez sankcje karne, które pełnią tutaj rolę prewencyjną.

⁹ Konwencja o różnorodności biologicznej podpisana w Rio de Janeiro w 1992 r. (Dz. U. 2002, Nr 184, poz. 1533).

¹⁰ E. Pyłka-Gutowska, *Ekologia z ochroną środowiska*, Warszawa 2004, s. 209.

¹¹ M. Makomaska-Juchiewicz, S. Tworek, *Ochrona różnorodności biologicznej*, [w:] M. Grzegorzczak, J. Perzanowska, Z.J. Kijas, Z. Mirek (red.), *Mówić o ochronie przyrody. Zintegrowana wizja ochrony przyrody*, Kraków 2002, s. 113-136.

¹² E. Pyłka-Gutowska, *op. cit.*, s. 211.

¹³ M. Makomaska-Juchiewicz, K. Zajac, *Ekologia i biogeografia jako podstawy ochrony przyrody*, [w:] M. Grzegorzczak, J. Perzanowska, Z.J. Kijas, Z. Mirek (red.), *op. cit.*, s. 149-166.

Ochrona przed zanieczyszczeniami – sankcje według Kodeksu karnego

W Kodeksie karnym ochrona środowiska przed zanieczyszczeniami została ujęta kompleksowo, ponieważ uwzględnia sankcje karne za działania skutkujące zagrożeniem życia lub zdrowia człowieka, spowodowaniem zniszczeń w świecie roślinnym i zwierzęcym w znacznych rozmiarach oraz istotne obniżenie jakości wody, powietrza lub powierzchni ziemi. W analizie teoretycznej ustawodawca uwzględnił przepisy typizujące przestępstwa powodowania zanieczyszczeń, bezprawnego postępowania z odpadami i materiałami promieniotwórczymi¹⁴. W art. 182-186 k.k. wskazał źródła zanieczyszczeń środowiska takie jak promieniowanie jonizujące i materiał jądrowy oraz niebezpieczne substancje i odpady.

Na podstawie art. 182 k.k. odpowiedzialność karą ponosi ten, kto zanieczyszcza wodę, powietrze lub powierzchnię ziemi substancją albo promieniowaniem jonizującym w takiej ilości lub w takiej postaci, że może to zagrozić życiu lub zdrowiu człowieka lub spowodować istotne obniżenie jakości wody, powietrza lub powierzchni ziemi lub zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach. Do wypełnienia znamion przestępstwa wystarczy zagrożenie życia lub zdrowia jednej osoby, a samodzielną przesłanką odpowiedzialności karnej stała się możliwość istotnego obniżenia jakości wody, powietrza lub powierzchni ziemi¹⁵.

Samo przekroczenie dopuszczalnych norm ilości substancji lub promieniowania wprowadzanych do wody, powietrza lub ziemi nie stanowi przestępstwa z art. 182 k.k., jeżeli nie wywołało określonych w nim skutków, tj. spowodowania zagrożenia dla życia lub zdrowia wielu osób lub zniszczenia w świecie roślinnym i zwierzęcym w znacznych rozmiarach. Przepisy art. 183 k.k. określają znamiona przestępstwa oraz odpowiedzialność za spowodowanie zagrożenia dla życia ludzi, a także środowiska roślinnego i zwierzęcego, wywołane niewłaściwym postępowaniem z niebezpiecznymi substancjami lub odpadami. Sprowadzanie wbrew przepisom z zagranicy do Polski odpadów i substancji zagrażających środowisku jest zabronione i także podlega sankcjom karnym. Odpowiedzialności karnej podlegać będzie także ten, kto bez wymaganego zgłoszenia lub zezwolenia, albo wbrew jego warunkom przywozi z zagranicy lub wywozi za granicę odpady niebezpieczne. Natomiast art. 184 k.k. dotyczy niewłaściwego postępowania z materiałami jądrowymi albo innym źródłem promieniowania jonizującego. Dotyczy to osób, które przewożąc, gromadząc, składując, porzucając lub pozostawiając bez zabezpieczenia takie materiały, mogą spowodować niebezpieczeństwo zagrożenia życia lub zdrowiu człowieka albo spowodować zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach. Funkcję prewencyjną spełnia art. 186 k.k., który przewiduje odpowiedzialność karą za naruszenie obowiązujących przepisów o utrzymaniu w należytym stanie urządzeń zabezpieczających wodę, powietrze lub powierzchnię ziemi przed zanieczyszczeniem lub urządzeń zabezpieczających przed skażeniem promieniotwórczym lub promieniowaniem jonizującym. Odpowiedzialność ta ogranicza się więc tym samym do osób, na których ciąży prawny obowiązek dbania o wymienione zabezpieczenia¹⁶.

¹⁴ W. Radecki, *Wdrożenie dyrektywy unijnej o ochronie środowiska*, „Biuletyn Parków Krajobrazowych Wielkopolski” 2011, z. 17(19), s. 5-19.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ I. Pruszyńska, *op. cit.*

Skutki zanieczyszczenia środowiska i potrzeba ochrony zasobów środowiska

Konsekwencją niekorzystnego działania zanieczyszczeń na środowisko jest postępująca degradacja jego zasobów a w drastycznych przypadkach zagrożenie życia i zdrowia ludzi, a także zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach. Podstawowymi zasobami środowiska wymienionym i usankcjonowanymi w Kodeksie karnym są wody, powietrze i powierzchnia ziemi. Zasoby te są zanieczyszczane głównie przez przemysł, rolnictwo, gospodarkę komunalną, a także przez niewłaściwe i niezgodne z prawem postępowanie z substancjami i odpadami niebezpiecznymi i promieniotwórczymi.

Jednym z podstawowych zasobów środowiska jest woda, która stanowi nieodzowny warunek istnienia, zdrowia i wszelkiej aktywności człowieka¹⁷. Rozwój cywilizacyjny i gospodarczy świata przez wieki odbywał się w dużym stopniu dzięki eksploatacji zasobów wodnych. Jednakże na skutek zmniejszania obszarów zalesionych, intensyfikacji rolnictwa, budowy odwadniających systemów melioracyjnych, regulacji rzek, poboru wód na cele przemysłowe i komunalne nastąpił istotny spadek ilości globalnych zasobów wód powierzchniowych i podziemnych. W ten sposób zmniejszyła się dyspozycyjna objętość wody możliwej do wykorzystania w na cele komunalne i w działalności gospodarczej. Dodatkowe ograniczenia zasobów wynikają z zanieczyszczenia wód również podziemnych będących często źródłem wody pitnej, substancjami chemicznymi, które mogą oddziaływać toksycznie na ludzi i zasoby środowiska¹⁸. Dlatego tak istotną kwestią jest ochrona wód powierzchniowych przed zanieczyszczeniem.

Zasobem środowiska ulegającym znacznemu zanieczyszczeniu jest również powietrze atmosferyczne. Konsekwencją zanieczyszczenia powietrza jest także skażenie wód i gleby. Szczególnie groźne są dwutlenek siarki pochodzący ze spalania węgla i tlenki azotu emitowane z pojazdów mechanicznych głównie transport. Gazy te tworzą kwaśne opady w postaci deszczu, śniegu i mgły, które są główną przyczyną obumierania lasów, powodują również degradację i nieodwracalne zmiany w systemach leśnych, a także zakwaszenie gleby użytkowanej rolniczo zmniejszając wysokość plonów nawet o 30% oraz nadmierne zwiększenie zawartości metali ciężkich np. kadmu, ołowiu¹⁹. Konsekwencją tych procesów jest pogorszenie jakości produktów żywnościowych pochodzenia roślinnego, co ujemnie wpływa na zdrowie ludzi powodując choroby układu nerwowego, krążenia, nowotwory, mutacje i bezpłodność. Ponadto w glebie następuje przemieszczanie się substancji chemicznych do wód, co powoduje eutrofizację wód powierzchniowych i skażenie wód podziemnych często źródła wody pitnej²⁰. Wpływ zanieczyszczeń powietrza na stan zdrowia ludzi jest ogromny i zależy od rodzaju zanieczyszczeń, ich toksyczności oraz długotrwałości oddziaływania. W skrajnych warunkach może prowadzić do zgonów ludzi narażonych na bardzo wysokie stężenia zanieczyszczeń np. w sytuacji smogu lub awarii w zakładach chemicznych i emisji substancji wysoce toksycznych do powietrza. Stałe zamieszkiwanie na obszarach o zdegradowanej aerosferze prowadzi do osłabienia naturalnych zdolności

¹⁷ W. Siniukow, *Woda – substancja zagadkowa*, Warszawa 1994, s. 5.

¹⁸ T. Wąchalewski, *Elementy chemii środowiska*, Kraków 1997, s. 121; zobacz także E. Zębek, *Rola zasobów wód czystych w rozwoju gospodarczym*, „Ochrona Środowiska” 2002, nr 1, s. 38-45.

¹⁹ A. Kurantowska, *Ekologia. Jej związki z różnymi dziedzinami wiedzy*, Warszawa-Łódź 1997, s. 223.

²⁰ E. Pyłka-Gutowska, *op. cit.*, s. 152; zobacz także: B. Szwejkowska, E. Zębek, *Produkcja rolnicza a skażenia żywności. Stan i potrzeba regulacji prawnych*, „Prawo i Środowisko” 2006, nr 2(46), s. 115-129.

odpornościowych zwiększając podatność na zachorowania²¹. Substancje toksyczne emitowane do atmosfery takie jak beryl, rtęć, ołów, chlorek winylu, azbest, benzen, pierwiastki radioaktywne i związki arsenu są powodem wielu chorób u ludzi i zwierząt, powodują choroby układu oddechowego i są rakotwórcze²². Poza tym do powietrza emitowane są również dioksyny i furany powstające np. podczas spalania odpadów zawierających tworzywa sztuczne. Substancje te są trwałymi związkami organicznymi nie ulegającymi biodegradacji w środowisku oraz silnymi truciznami o 500 razy bardziej trującymi niż strychnina, 10000 razy niż cyjanowodor oraz tysiącrotnie bardziej toksycznymi od arseniku. W glebie mogą przetrwać 10 lat, a w organizmie ludzkim odkładane są w tkance tłuszczowej powodując wiele chorób, w tym nowotwory²³.

Zatem konsekwencją znacznego zanieczyszczenia powietrza jest zagrożenie dla zdrowia ludzi wywołując choroby oraz ogólne pogorszenia stanu środowiska naturalnego.

Istotnym źródłem zanieczyszczeń stwarzającym zagrożenie zdrowia i życia ludzi, zwierząt oraz prowadzące do degradacji zasobów środowiska jest niewłaściwe postępowanie z substancjami i odpadami niebezpiecznymi. Odpady niebezpieczne zawierają wiele substancji silnie toksycznych np. metale ciężkie (ołów, kadm, nikiel, chrom), substancje chlorowcopochodne (dioksyny, furany, pestycydy) czy silne toksyny (rtęć, PCB). Ponadto odpady te charakteryzują się różnymi cechami np. mogą być szkodliwe i toksyczne, rakotwórcze, żrące, zakaźne zawierające żywe mikroorganizmy lub ich toksyny, mutagenne itp. Substancje toksyczne zawarte w odpadach niebezpiecznych wprowadzone do środowiska krążą w przyrodzie zanieczyszczając powietrze, wody, gleby, żywność czyli zasoby użytkowane przez człowieka²⁴. Są trwałymi zanieczyszczeniami organicznymi czyli nie ulegającymi degradacji biologicznej w środowisku i substancjami silnie toksycznymi dla ludzi. Skażenie środowiska i człowieka składnikami odpadów niebezpiecznych może powstać także podczas ich niewłaściwego transportu oraz podczas ich unieszkodliwiania np. spalania i składowania. Spalanie odpadów powoduje bowiem powstawanie spalin i ich niebezpiecznych składników (dioksyny, furany, PCB) oraz popiołów i żużli zawierających toksyczne substancje. Niewłaściwe składowanie odpadów niebezpiecznych z kolei przyczynia się do zanieczyszczenia gleby, powietrza, wód powierzchniowych i podziemnych, często będących źródłem wody pitnej dla ludności²⁵. Istotnym źródłem skażenia środowiska jest również promieniowanie jonizujące i odpady promieniotwórcze. Pierwiastki radioaktywne zawarte w tych odpadach są bardzo niebezpieczne dla człowieka, ponieważ wywołują skutki somatyczne polegające na uszkodzeniu narządów wewnętrznych powodując

²¹ A. Kurantowska, *op. cit.*, s. 223.

²² S.F. Zakrzewski, *Podstawy toksykologii środowiska*, Warszawa 1995, s. 128; zobacz także E. Zębek, *Ochrona powietrza atmosferycznego przed zanieczyszczeniem na przykładzie gminy miejskiej Biskupiec*, „Ochrona Środowiska” 2001, nr 2, s. 53-61.

²³ S.F. Zakrzewski, *op. cit.*, s. 211, zobacz także: E. Zębek, I. Szafałowicz, *Skutki ekologiczne emisji dioksyn na tle prawa polskiego i prawa Unii Europejskiej*, „Ochrona Środowiska” 2004, nr 1, s. 15-25.

²⁴ C.H. Walker, S.P. Hopkin, R.M. Sibly, D.B. Peakall, *Podstawy ekotoksykologii*, Warszawa 2002, s. 215.

²⁵ M. Biziuk (red.), *Pestycydy – występowanie, oznaczanie i unieszkodliwianie*, Warszawa 2001, s. 118; zobacz także E. Zębek, M. Szwejkowska, *Mogilniki jako zagrożenie dla środowiska i człowieka*, „Ochrona Środowiska” 2004, nr 2, s. 12.

białaczkę, nowotwory złośliwe skóry, zaćmę, bezpłodność oraz skutki genetyczne związane z mutacjami, które pojawiają się w następnym pokoleniu²⁶.

Ochrona przed hałasem i promieniowaniem elektromagnetycznym

Wprawdzie Kodeks karny ochronę środowiska przed zanieczyszczeniami ujmuje kompleksowo, jednakże ustawodawca nie uwzględnił ochrony przed hałasem i promieniowaniem elektromagnetycznym, których negatywnie oddziaływanie stanowi zagrożenie życia i zdrowia ludzi i zwierząt oraz może przyczynić do degradacji środowiska w znacznych rozmiarach. Negatywny wpływ hałasu przejawia się tym, że jego skutki rzadko ujawniają się od razu, częściej kumulują się w czasie. Szkodliwość hałasu i wibracji zależy od wielkości stężeń źródła, charakteru zmian w czasie oraz długotrwałości zmian. Wywołuje silne emocje i reakcje społeczne. Hałas godzi bowiem w potrzeby każdego mieszkańca- potrzebę spokoju, wypoczynku, regeneracji sił, wkracza w sferę prywatności życia domowego, zakłóca wiele ważnych funkcji i procesów psychospołecznych, jest źródłem uciążliwości i dolegliwości, często przyczynia się do niepokoju i poczucia zgorzenia. Hałas o bardzo wysokim poziomie (sto kilkadziesiąt dB) w sposób mechaniczny niszczy narząd słuchu i doprowadza do głuchoty, co stanowi znaczny uszczerbek zdrowia ludzi. Hałas negatywnie też oddziałuje na sferę psychiczną i powoduje zakłócenia koncentracji uwagi. Szkodliwy wpływ na zdrowie ludzi przejawia się obniżeniem jakości pracy, zwiększeniem liczby wypadków przy pracy i komunikacyjnych. Hałas także ujemnie wpływa na zwierzęta hodowlane i dziko żyjące zakłócając ich wzrost i rozród²⁷.

Z kolei negatywny wpływ energii elektromagnetycznej do końca nie jest jeszcze poznany, jednakże przejawia się tzw. udarem cieplnym, co może powodować dodatkowe zmiany biologiczne a nawet doprowadzić do śmierci termicznej (zagrożenie życia ludzi). Promieniowanie elektromagnetyczne wpływa więc na przebieg procesów życiowych organizmów, powoduje zaburzenia układu nerwowego, rozrodczego, hormonalnego, krwionośnego narządów słuchu i wzroku. U roślin obserwuje się opóźniony wzrost i zmiany w budowie zewnętrznej a u zwierząt zaburzenia neurologiczne, zakłócenia wzrostu, żywotności i płodności²⁸.

Podsumowanie

Potrzeba ochrony zasobów środowiska z jednej strony wynika ze zmniejszania się puli dostępnych i niezbędnych zasobów (woda, powietrze, gleba) dla funkcjonowania ludzi i rozwoju gospodarczego. Z drugiej strony antropopresja i niewłaściwe postępowanie z substancjami silnie toksycznymi przyczynia się do degradacji zarówno zasobów przyrodniczych jak i środowiska, jednocześnie zagrażając zdrowiu i życiu ludzi. Wydaje się, że przepisy prawa karnego w sposób kompleksowy regulują ochronę szeroko rozumianego środowiska przyrodniczego. Jednakże ustawodawca pominął wpływ hałasu i promieniowania elektromagnetycznego, które może także prowadzić do zagrożenia życia i zdrowia ludzi, a także silnej degradacji zasobów przyrodniczych. Powszechnie podkreśla

²⁶ E. Pyłka-Gutowska, *op. cit.*, s. 191-192; zobacz także: E. Zębek, M. Kałużyński, *Odpady niebezpieczne i promieniotwórcze jako potencjalne narzędzie ekoterroryzmu*, [w:] M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Olsztyn 2011, s. 34-50.

²⁷ E. Pyłka-Gutowska, *op. cit.*, s. 178-179.

²⁸ *Ibidem*, s. 194-195.

się, że problemy związane z ochroną środowiska nie wynikają z nieadekwatnej czy niepełnej regulacji prawnej, ale z braku skutecznej egzekucji tych przepisów oraz lekceważącego podejścia obywateli do problemu ochrony środowiska przyrodniczego.

Title

Criminal protection of forest resources

Streszczenie

W artykule przedstawiamy kwestię prawnokarnej ochrony zasobów leśnych i środowiska naturalnego. Polski kodeks karny z 1997 r. zawiera penalizuje czyny związane z niszczeniem dziedzictwa przyrodniczego, zanieczyszczeniem, nieodpowiednim postępowaniem z materiałami radioaktywnymi oraz zaniechania określonych działań w dziedzinie ochrony środowiska. Potrzeba ochrony zasobów naturalnych, wynika ze zmniejszania się puli dostępnych i niezbędnych zasobów (jak woda, powietrze, gleba) dla funkcjonowania ludzi i rozwoju gospodarczego. Niewłaściwe obchodzenie się z wysoce toksycznymi substancjami przyczynia się do degradacji zasobów naturalnych i całego środowiska naturalnego, zagrażających zdrowiu i życiu ludzi. Przepisy prawa karnego w sposób kompleksowy regulują problematykę ochrony środowiska naturalnego.

Słowa kluczowe

prawo, las, środowisko, kara

Summary

In this article the issues of criminal-law protection of forest resources and the environment are presented. The Polish Penal Code of 1997 contains penalties for the destruction of the natural heritage, pollution, inappropriate handling of radioactive materials, omission of certain activities in the field of environmental protection. The need to protect natural resources arises from decreasing of available and required resources (water, air, soil) for the operation of human and economic development. Improper handling with highly toxic substances contributes to the degradation of natural resources and the entire environment and at the same time threatens the health and lives of people. The provisions of criminal law in a comprehensive manner regulate the protection of the natural environment.

Keywords

law, forest, environment, penalty

ROZDZIAŁ XI

Zniszczenie lasu jako podstawa do odpowiedzialności karnej

Wstęp

Las jest jednym z najważniejszych elementów środowiska, a doniosłe funkcje lasów uzasadniają wzmoczoną ich ochronę środkami karnego. Szkodnictwo leśne tradycyjnie jest przedmiotem ochrony prawa o wykroczeniach, choć zakres ingerencji w lasy może uzasadniać pociągnięcie do odpowiedzialności karnej sprawcę tejże ingerencji za przestępstwo.

Leśna regulacja karna sięga czasów średniowiecznych, kiedy to przepisy karne zostały wprowadzone do Statutów Kazimierza Wielkiego oraz do Statutu Wareckiego Władysława Jagiełły z roku 1423¹. Leśne przepisy karne znajdowały się także w aktach państw zaborczych z XIX w.². W dniu 14 kwietnia 1937 r. przyjęto ustawę o uszkodnictwie leśnym i polnym³, w której przewidziano odpowiedzialność za wykroczenia polegające na wyrębie drzewa w lesie, zabór drzewa wyrąbanego lub powalonego, paserstwo oraz inne drobniejsze wykroczenia leśne. Ustawa ta była istotna z tego względu, że w zakresie omawianym przewidywała odpowiedzialność za wykroczenia, jak i przestępstwa. Podstawowy podział czynów zabronionych w tym zakresie dotyczył generalnie wykroczeń, przy czym podział ten obejmował wykroczenia naruszające zasady obowiązujące w lasach (tzw. uszkodnictwo leśne) oraz zasady obowiązujące przy korzystaniu gruntów rolnych (pól) (tzw. uszkodnictwo polne). Jednocześnie w przypadku niektórych czynów względnie z uwagi na osobę sprawcy, czyny stanowiły przestępstwo.

Ustawa za wykroczenie uznawała dokonywanie w cudzym lesie wyrębu drzew względnie zabór z cudzego lasu drzewa wyrąbanego lub powalonego (z art. 6 ust. 1). Wykroczeniem było zarówno dokonywanie w cudzym lesie wyrębu gałęzi, korzeni lub krzewów względnie ich wyrwanie, jak też zabór z cudzego lasu gałęzi, korzeni, krzewów oraz karczowanie w cudzym lesie pni (art. 6 ust. 2). W przypadku zaboru drzewa, gałęzi, korzeni, krzewów lub pniaków względnie wyrobionych z nich materiałów z miejsca ich przygotowania lub składów do przechowania, sprawca ponosił odpowiedzialność tak jak za przestępstwo przeciwko mieniu, określonym w kodeksie karnym. Odpowiedzialność za przestępstwo ponosiły osoby, które dopuszczały się tego rodzaju czynów, a były powołane do dozoru w lasach (art. 8). Ustawa penalizowała także paserstwo (zarówno umyślne, jak i nieumyślne) tj. nabywanie lub przyjmowanie drzewa, gałęzi, korzeni, krzewów lub pniaków albo pomocnictwo do zbycia lub ukrycia, a które pochodziły z bezprawnego zaboru, wyrębu, karczowania (art. 7 ust. 1 i 2). Wykroczeniem było

¹ Patrz szerzej: M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 1998.

² Przykładowo ustawa pruska z dnia 15 kwietnia 1878 r. o kradzieżach leśnych czy austriacka ustawa leśna z dnia 3 grudnia 1852 r.

³ Ustawa z dnia 14 kwietnia 1937 r. o uszkodnictwie leśnym i polnym (Dz. U. 1937, Nr 30, poz. 224 ze zm.).

wydobywanie w cudzym lesie żywicy lub soku brzoźowego, obrywanie szyszek, zdzieranie kory, nacinanie drzewa lub w inny sposób uszkodzenie drzew (art. 9); zbieranie w cudzym lesie kory, wiór, darni, trawy, wrzosu, mchu, ściółki, szyszek, grzybów, jagód, owoców lub ziola (art. 10); wypas w cudzym lesie zwierząt gospodarskich lub drobiu (art. 11); wydobywanie w cudzym lesie piasku, marglu, żwiru, gliny, torfu; wywożenie do cudzego lasu kamieni, śmieci, padliny, nieczystości; niszczenie w cudzym lesie sadzonek lub mrowisk oraz przechodzenie, przejeżdżanie lub przepędzanie zwierząt gospodarskich lub drobiu przez cudzy las we miejscach zabronionych (art. 12)⁴. Ustawa ta stanowiła podstawę do przyjętej w Rozdziale XIX Kodeksu wykroczeń⁵ regulacji.

Ochrona prawna lasów cechowała się dychotomią w zależności od prawa własności do lasu. Wynikało to z tego, że ochrona lasów niepaństwowych była regulowana w odrębnych aktach prawnych⁶ niż ochrona lasów państwowych. Dopiero ustawa o lasach⁷ przyjęła jednolitą ochronę.

Pojęcie lasu

W naukach przyrodniczych przyjmuje się, że lasem jest zbiorowisko roślin, ułożonych w wiele warstw, z których dominującą grupę stanowią drzewa wszelkiego gatunku. Elementy te są ze sobą wzajemnie powiązane i wpływają na siebie tworząc charakterystyczny dla każdego regionu geograficznego krajobraz lasu, z reguły niepowtarzalny. Zatem z przyrodniczego punktu widzenia las stanowi zorganizowany zespół, w którym wzajemnie współdziałają: gleba, rośliny, zwierzęta oraz klimat. Las jest odnawialnym zasobem przyrody, wyróżniającym się licznymi specyficznymi cechami oraz stanowi określony kompleks roślinności z dużym udziałem drzew rosnących w zwarcu wraz ze światem zwierzęcym i różnymi czynnikami przyrody nieożywionej oraz związkami, które między nimi występują. Najważniejszą spośród nich jest ogromny wpływ lasu na środowisko przyrodnicze oraz na warunki życia jego mieszkańców.

Las jest niewątpliwie elementem przyrodniczym szczególnym w tym sensie, że składa się na niego zespół powiązanych ze sobą innych elementów tj. roślin, zwierząt, gleby oraz klimat. Zatem z punktu widzenia przedmiotu ochrony stanowi on środowisko⁸ w rozumieniu ustawy Prawo ochrony środowiska⁹. Z tego też względu las może być poddany różnym reżimom ochrony w zależności od występujących na jego terenie roślin/zwierząt bądź od przyjętej formy ochrony w trybie ustawy o ochronie przyrody.

W ustawie o lasach zawarta została prawna definicja lasu, zgodnie z którą lasem jest grunt o zwartej powierzchni co najmniej 0,10 ha, pokryty roślinnością leśną

⁴ Ustawa została uchylona ustawą z dnia 20 maja 1971 r. Przepisy wprowadzające kodeks wykroczeń (Dz. U. 1971, Nr 12, poz. 115 ze zm.).

⁵ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (Dz. U. 2010, Nr 46, poz. 275, tekst jednolity ze zm.).

⁶ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. o zagospodarowaniu lasów i nieużytków nie stanowiących własności Państwa oraz niektórych lasów i nieużytków państwowych (Dz. U. 1960, Nr 29, poz. 166 ze zm.), a następnie ustawa z dnia 22 listopada 1973 roku o zagospodarowaniu lasów nie stanowiących własności Państwa (Dz. U. 1973, Nr 48, poz. 283 ze zm.).

⁷ Ustawa z dnia 28 września 1991 roku o lasach (Dz. U. 2011, Nr 12, poz. 59, tekst jednolity ze zm.).

⁸ Środowisko to ogół elementów przyrodniczych, w tym także przekształconych w wyniku działalności człowieka, a w szczególności powierzchnię ziemi, kopaliny, wody, powietrze, krajobraz, klimat oraz pozostałe elementy różnorodności biologicznej, a także wzajemne oddziaływania pomiędzy tymi elementami,

⁹ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 roku Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2008, Nr 25, poz. 150, tekst jednolity ze zm.), dalej jako p.o.ś.

(uprawami leśnymi) – drzewami i krzewami oraz runem leśnym – lub przejściowo jej pozbawiony:

- przeznaczony do produkcji leśnej lub
- stanowiący rezerwat przyrody lub wchodzący w skład parku narodowego albo
- wpisany do rejestru zabytków;

oraz grunt związany z gospodarką leśną, zajęty pod wykorzystywane dla potrzeb gospodarki leśnej: budynki i budowle, urządzenia melioracji wodnych, linie podziału przestrzennego lasu, drogi leśne, tereny pod liniami energetycznymi, szkółki leśne, miejsca składowania drewna, a także wykorzystywany na parkingi leśne i urządzenia turystyczne. Przyjęta w ustawie o lasach definicja lasu ma powszechne zastosowanie, w tym także w regulacji karnoprawnej w zakresie, określającym obszar oraz charakterystykę gruntu. Ma to istotne znaczenie dla określenia miejsca popełnienia występku z art. 290 k.k.¹⁰.

Pojęcie zniszczenia lasu

Przez zniszczenie należy rozumieć takie uszkodzenie przedmiotu, przy którym przywrócenie stanu poprzedniego nie jest w ogóle możliwe¹¹. Zniszczenie obejmuje szeroki zespół możliwych zachowań, których skutkiem będzie wywołanie nieodwracalnej zmiany w przedmiocie ingerencji. Można w związku z tym przyjąć, że zniszczeniem lasu będzie bądź całkowite jego unicestwienie, względnie tak znaczne jego uszkodzenie, że nie nadaje się ono do użytku zgodnie z przeznaczeniem.

Słusznym wydaje się zatem spostrzeżenie, że o zniszczeniu lasu można mówić w oderwaniu od przyczyny tego stanu rzeczy, od zakresu [poza minimalnymi wymogami określonymi dla lasu], od zakresu naruszenia funkcji lasów oraz niezależnie od prawa własności do lasu. Stąd też zniszczenie lasu, z obiektywnego punktu widzenia nie wymaga - oprócz określenia kryteriów miejsca – dodatkowych kryteriów jego uznania. W takim ujęciu do zniszczenia lasu mogą prowadzić rozmaite zachowania wywołujące dewastację w świecie roślinnym i zwierzęcym.

Chociaż o stwierdzeniu czy mamy do czynienia ze zniszczeniem lasu czy obniżeniem jego jakości lasu nie decyduje przyczyna wywołująca ten stan rzeczy, to jednak przyczyna może mieć wpływ na ocenę karnoprawną wystąpienia tego zniszczenia. Gdyby bowiem przyczyną zniszczenia lasu był pożar, to niewątpliwie zachodziła by konieczność postrzegania takiego zjawiska w kontekście ewentualnego spowodowania niebezpiecznego zdarzenia, w rozumieniu art. 163 k.k.

Zważywszy na to, że las jest elementem środowiska, jego zniszczenie należy rozpatrywać także w kategorii szkody wyrządzonej środowisku. Wystąpienie zniszczenia lasu w postaci szkody środowiskowej może stanowić podstawę do odpowiedzialności karnej za przestępstwo na podstawie art. 181 § 1 k.k. Natomiast brak uznania zniszczenia lasu za szkodę środowiskową może determinować odpowiedzialność za zniszczenie mienia w rozumieniu art. 288 § 1 k.k.

¹⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.). Przykładowo A. Sośnicka, *Przestępstwo i wykroczenie przywłaszczenia w polskim prawie karnym*, Warszawa 2013 lub A. Wąsek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. II, Warszawa 2004.

¹¹ Patrz: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 1993 r. (sygn. akt III KKN 98/93), OSNKW 1993, nr 9-10, poz. 84.

Zniszczenie lasu jako szkoda środowiska¹²

Punktem odniesienia do pojęcia szkody środowiskowej w postaci zniszczenia lasu jest analiza szkody wyrządzonej środowisku w ujęciu dyrektywy w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zaradzania szkodom wyrządzonym środowisku naturalnym¹³. Dokonuje się w tym akcie rozróżnienia szkody jako pojęcia ogólnego oraz szkody wyrządzonej środowisku naturalnemu. Przez szkodę rozumie się mierzalną negatywną zmianę w zasobach naturalnych lub mierzalne osłabienie użyteczności zasobów naturalnych, które może się ujawnić bezpośrednio lub pośrednio. Natomiast przez szkodę wyrządzoną środowisku postrzega się między innymi szkody wyrządzone gatunkom chronionym i w siedliskach przyrodniczych, które stanowią dowolną szkodę, która ma znaczący negatywny wpływ na osiągnięcie lub utrzymanie właściwego stanu ochrony takich siedlisk lub gatunków¹⁴ czy szkody dotyczące powierzchni ziemi, które stanowią dowolne zanieczyszczenie ziemi stwarzające znaczące ryzyko dla zdrowia ludzi, mające negatywny wpływ wynikający z bezpośredniego i pośredniego wprowadzania na ląd lub pod ziemię preparatów, organizmów i drobnoustrojów.

Definicję szkody w środowisku przewiduje ustawa o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie¹⁵. Przez szkodę w środowisku rozumie się negatywną, mierzalną zmianę stanu lub funkcji elementów przyrodniczych, ocenioną w stosunku do stanu początkowego, która została spowodowana bezpośrednio lub pośrednio przez działalność prowadzoną przez podmiot korzystający ze środowiska między innymi w gatunkach chronionych lub chronionych siedliskach przyrodniczych, mającą znaczący negatywny wpływ na osiągnięcie lub utrzymanie właściwego stanu ochrony tych gatunków lub siedlisk przyrodniczych, przy czym szkoda w gatunkach chronionych lub chronionych siedliskach przyrodniczych nie obejmuje uprzednio zidentyfikowanego negatywnego wpływu, wynikającego z działania podmiotu korzystającego ze środowiska na podstawie z art. 34 ustawy o ochronie przyrody lub zgodnie z decyzją o środowiskowych uwarunkowaniach, o której mowa w art. 71 ust. 1 ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko¹⁶.

Jeśli chodzi o szkodę w gatunkach chronionych oraz siedliskach chronionych to nie chodzi tu o każdy negatywny wpływ, ale znacząco negatywny wpływ. To powoduje, że szkoda w środowisku dotycząca tych elementów obejmuje zasadniczo poważniejsze zmiany. Jeśli chodzi o szkody w powierzchni ziemi to obejmują one zasadniczo zanieczyszczenia gleby lub ziemi. Szkoda w chronionych gatunkach i chronionych siedliskach to znaczący negatywny wpływ na osiągnięcie lub utrzymanie właściwego stanu ochrony tychże gatunków lub siedliska. Właściwy stan ochrony gatunku to suma

¹² Patrz szerzej: L. Mering, *Szkoda środowiskowa jako znamię przestępstw przeciwko środowisku*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*, Olsztyn 2012, s. 143 i n.

¹³ Dyrektywa 2004/35/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zaradzania szkodom wyrządzonym środowisku naturalnym (Dz. U. L 143/56 z 30.04.2004 r.).

¹⁴ W załączniku nr I do dyrektywy określone zostały kryteria oceny przedmiotowego wpływu.

¹⁵ Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 roku o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie (Dz. U. 2007, Nr 75, poz. 493 ze zm.).

¹⁶ Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. 2008, Nr 199, poz. 1227 ze zm.).

oddziaływań na gatunek, mogąca w dającej się przewidzieć przyszłości wpływać na rozmieszczenie i liczebność jego populacji na terenie kraju lub państw członkowskich Unii Europejskiej lub naturalnego zasięgu tego gatunku, przy której dane o dynamice liczebności populacji tego gatunku wskazują, że gatunek jest trwałym składnikiem właściwego dla niego siedliska, naturalny zasięg gatunku nie zmniejsza się ani nie ulegnie zmniejszeniu w dającej się przewidzieć przyszłości oraz odpowiednio duże siedlisko dla utrzymania się populacji tego gatunku istnieje i prawdopodobnie nadal będzie istniało¹⁷. Natomiast właściwy stan ochrony siedliska przyrodniczego to suma oddziaływań na siedlisko przyrodnicze i jego typowe gatunki, mogąca w dającej się przewidzieć przyszłości wpływać na naturalne rozmieszczenie, strukturę, funkcje lub przeżycie jego typowych gatunków na terenie kraju lub państw członkowskich Unii Europejskiej lub naturalnego zasięgu tego siedliska, przy której naturalny zasięg siedliska przyrodniczego i obszary zajęte przez to siedlisko w obrębie jego zasięgu nie zmieniają się lub zwiększają się, struktura i funkcje, które są konieczne do długotrwałego utrzymania się siedliska, istnieją i prawdopodobnie nadal będą istniały oraz typowe dla tego siedliska gatunki znajdują się we właściwym stanie ochrony¹⁸.

Kryteria oceny wystąpienia szkody w środowisku zostały zawarte w rozporządzeniu Ministra Środowiska w sprawie kryteriów oceny wystąpienia szkody¹⁹. W odniesieniu do oceny wystąpienia szkody w gatunku chronionym czy siedlisk chronionych wskazano na zniszczenie lub uszkodzenie siedliska gatunku chronionego lub siedliska chronionego; pogorszenie stanu lub funkcji populacji gatunku chronionego lub siedliska chronionego; zmniejszenie powierzchni lub pogorszenie użyteczności dla gatunku chronionego zasobów jego siedliska oraz pogorszenie możliwości ochrony gatunku chronionego.

Analiza tej definicji daje podstawę do przyjęcia wniosku, że pojęcie szkody w środowisku ma zbyt wąski zakres, co wynika z jednoznacznego określenia elementów środowiska oraz z określenia zakresu podmiotowego. Elementem szkody jest to, że może ją wywołać jedynie zachowanie podmiotu korzystającego ze środowiska. Takie określenie podmiotu sprawczego szkody odwołuje się do określenia podmiotu korzystającego ze środowiska określonego w poś²⁰. Wyłącznie te podmioty mają zdolność wyrządzić szkodę w środowisku w rozumieniu ustawy szkodowej. Nadto jego zakresem objęte są wyłącznie gatunki chronione²¹ i siedliska chronione²², powierzchnia ziemi i wody. To z kolei musi

¹⁷ Art. 5 pkt 24 p.o.ś.

¹⁸ Art. 5 pkt 25 p.o.ś.

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 30 kwietnia 2008 r. w sprawie kryteriów oceny wystąpienia szkody (Dz. U. 2008, Nr 82, poz. 501).

²⁰ Podmiot korzystający ze środowiska to przedsiębiorca w rozumieniu art. 4 ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz. U. 2010, Nr 220, poz. 1447, tekst jednolity ze zm.), a także osoby prowadzące działalność wytwórczą w rolnictwie w zakresie upraw rolnych, chowu lub hodowli zwierząt, ogrodnictwa, warzywnictwa, leśnictwa i rybactwa śródlądowego oraz osoby wykonujące zawód medyczny w ramach indywidualnej praktyki lub indywidualnej specjalistycznej praktyki; jednostki organizacyjne niebędące przedsiębiorcą w rozumieniu ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej oraz osoba fizyczna niebędąca podmiotem, o którym mowa w lit. a, korzystającą ze środowiska w zakresie, w jakim korzystanie ze środowiska wymaga pozwolenia.

²¹ Ustawa szkodowa w art. 6 pkt 7 wskazuje, że gatunki chronione to gatunki, objęte ochroną ustawy o ochronie przyrody oraz gatunki ptaków wędrownych.

²² Ustawa szkodowa w art. 6 pkt 2 wskazuje, że chronione siedliska przyrodnicze to:

- a) siedliska przyrodnicze objęte jedną z form ochrony przyrody w rozumieniu przepisów ustawy o ochronie przyrody lub podlegające ochronie na podstawie art. 33 ust. 2 tej ustawy,
- b) siedliska przyrodnicze należące do typów siedlisk określonych w przepisach wydanych na podstawie art. 26 ustawy o ochronie przyrody,

oznaczać, że nie każde naruszenie środowiska, w tym także zniszczenie lasu będzie szkodą w środowisku w omawianym znaczeniu.

Zniszczenie lasu jako szkoda uzasadniająca pociągnięcie do odpowiedzialności karnej

Regulacja karnoprawna nie określa definicji normatywnej szkody środowiskowej. Stąd też powyżej wskazana definicja szkody w środowisku może stanowić podstawę do określania szkody środowiskowej w prawie karnym co do zakresu przedmiotowego, a wypracowane kryteria oceny szkody w środowisku mogą być uwzględniane przez ustalaniu szkody środowiskowej, jej rozmiarów. Przy analizie zakresu szkody środowiskowej oraz przyczyn jej powstania konieczne staje się uwzględnienie Dyrektywy 2008/99/WE w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne²³. Dyrektywa określiła konieczność wprowadzania sankcji za działania, które powodują lub mogą powodować znaczne szkody dotyczące stanu powietrza, w tym stratosfery, gleby, wody, zwierząt lub roślin bądź wpływają niekorzystnie na ochronę gatunków²⁴. Szkodą środowiskową jest negatywna i mierzalna zmiana środowiska, która prowadzi do pogorszenia stanu środowiska oraz pogorszenia możliwości pełnienia funkcji środowiskowych między innymi poprzez zniszczenie świata roślinnego lub zwierzęcego, które ma wymiar znacznych rozmiarów, przez zniszczenie lub uszkodzenie gatunków, objętych ochroną gatunkową, przez zniszczenie lub uszkodzenie gatunków na terenie objętym ochroną czy zniszczenie, poważne uszkodzenie lub istotne zmniejszenie wartości przyrodniczej prawnie chronionych terenów lub obiektów. O przyjęciu istotności szkody środowiskowej, jej rozmiarów oraz wagi będą decydowały kryteria ilościowe, jakościowe czy obszarowe w wymiarze przyrodniczym. Zniszczeniem w świecie roślinnym będzie nieodwracalne przerwanie procesów życiowych, zaś zniszczeniem w świecie zwierzęcym będzie pozbawienie zwierząt życia lub takie pogorszenie ich stanu, że z istoty swojej musi prowadzić do padnięcia zwierząt²⁵.

Na gruncie przepisów kodeksu karnego podstawą pociągnięcia do odpowiedzialności karnej jest wystąpienie szkody środowiskowej w znacznych rozmiarach (art. 181 § 1 k.k.)²⁶ bądź wystąpienie istotnej szkody środowiskowej (art. 181 § 2 i § 3 k.k., art. 187 k.k.). W związku z tym od przyjęcia właściwych kryteriów oceny szkody zależeć będzie możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej sprawcę zniszczenia lasu.

Wydaje się słusznym, że dla przyjęcia znacznego rozmiaru zniszczeń flory lub fauny, uzasadniającego pociągnięcie do odpowiedzialności karnej zasadniczego

c) siedliska oraz miejsca rozrodu gatunków chronionych,

d) miejsca lęgu, pierzenia i zimowania ptaków wędrownych oraz miejsca ich zatrzymywania się wzdłuż tras wędrowek.

²³ Dyrektywa 2008/99/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne (Dz. Urz. L 328/28 z 6.12.2008 r.).

²⁴ Preambuła – punkt (5) do Dyrektywy 2008/99/WE.

²⁵ W. Radecki, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. I, Warszawa 2004, s. 608.

²⁶ Kodeks karny posługuje się pojęciami mienia znacznej wartości oraz mienia wielkiej wartości i poprzez te określenia – znaczną szkodą oraz szkodą w wielkich rozmiarach. Niewątpliwie jednak określenie znacznej szkody jest pojęciem szerszym i swoim zakresem obejmuje każdą szkodę w wielkich rozmiarów. „Znaczący” rozmiar to rozmiar duży, choć mniejszy niż „wielki”.

znaczenia nabiera kryterium przestrzenne²⁷, która abstrahuje od jakości zniszczenia. Określenie zasięgu obszarowego właśnie z uwagi na brak dodatkowych wymagań w zakresie obszarowego reżimu ochrony czy też ochrony gatunkowej zniszczenia pozwala na odróżnienie szkody polegającej na zniszczeniu w znacznych rozmiarach od szkody od istotnej szkody, przyjętej w art. 181 § 2 i § 3 k.k. i art. 187 k.k. czy też od szkody, którą przyjmuje odpowiedzialność za wykroczenia w ramach tzw. szkodnictwa leśnego.

Zniszczenie lasu, spełniające powyższe kryteria, jest niewątpliwie szkodą środowiskową. Jednakże podstawą pociągnięcia do odpowiedzialności karnej za czyn z art. 181 § 1 k.k. jest wystąpienie szkody [zniszczenia] w znacznych rozmiarach. Zważywszy na to, że zniszczeniem lasu będzie wywołanie unicestwienia roślin i zwierząt [które występuje w lesie] przyjąć należy, że podstawowym kryterium uznania znacznych rozmiarów szkody będzie zasadniczo kryterium obszarowe. To rozległość zniszczeń w lesie będzie uzasadniała przyjęcie bądź odrzucenie koncepcji szkody w znacznych rozmiarach. Kierując się założeniem, iż podstawą do pociągnięcia odpowiedzialności karnej będą naruszenia poważne²⁸, można zaproponować, iż spowodowanie zniszczenia lasu na obszarze dziesięciokrotności minimalnego obszaru lasu czyli 1 ha będzie spełniało kryterium znacznych rozmiarów. Uzasadnienie przyjęcia kryterium obszarowego wynika z tego, że las ze swojej natury jest zbiorem elementów, które nie muszą podlegać szczególnej ochronie w trybie ustawy o ochronie przyrody. W sytuacji unicestwienia roślin i zwierząt w lesie na obszarze o powierzchni co najmniej 10.000 m² właśnie z racji nieodwracalności zniszczenia może być podstawą do pociągnięcia do odpowiedzialności karnej.

Jednakże w sytuacji, gdy na obszarze lasu występują rośliny lub zwierzęta objęte ochroną bądź gdy teren, na którym występują zwierzęta i rośliny jest pod ochroną kryterium obszarowe jest niewystarczające. Spowodowanie zniszczenia lub uszkodzenia roślin lub zwierząt na terenach chronionych oznacza wywołanie co najmniej wyraźnej i mierzalnej zmiany w świecie roślinnym lub zwierzęcym, prowadzącej do naruszenia substancji, deformacji roślin lub zwierząt oraz została wywołana na terenie chronionym poprzez naruszenie obowiązujących tam reguł. Jeśli chodzi o tereny chronione to regulacja karna odwołuje się przestrzennych form ochrony przyrody, określonych w ustawie o ochronie przyrody czyli parków narodowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu oraz obszarów Natura 2000, a które przy spełnieniu kryteriów obszarowych oraz przeznaczenia także będą stanowiły lasy. Wówczas to zniszczenie lasu, który stanowi prawnie chroniony teren uzasadniać będzie odpowiedzialność karną na podstawie art. 187 k.k., który nadto wymaga wywołania istotnej szkody. Zniszczenie lasu, prowadzące do wywołania istotnej szkody należy oceniać pod względem przyrodniczym, przy przyjęciu kryterium jakościowego i obszarowego. W tym przypadku, gdy chodzi o naruszenie reguł obowiązujących na terenie objętym ochroną, rozległość zniszczenia bądź uszkodzenia względnie szczególne cechy i funkcje obszaru ochronnego oraz właściwości roślin lub zwierząt będą tymi determinantami, które winny wpływać na ocenę istotności szkody.

Zważywszy na to, że w lesie mogą występować gatunki pozostające pod ochroną gatunkową, stwierdzić należy, że zniszczenie lub uszkodzenie roślin i zwierząt pozostających pod taką ochroną ściśle związane jest z tą formą ochrony, regulowaną

²⁷ Tak też J. Kaczmarek, M. Kierszka, *Pojęcie „mienie w wielkich rozmiarach”, „zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach” oraz „dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury” w Kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 3.

²⁸ Szkodnictwo leśne jest uznane za wykroczenie.

przepisami ustawy o ochronie przyrody. Podstawą wprowadzenia ochrony gatunkowej jest stworzenie warunków dla zapewnienia przetrwania i właściwego stanu ochrony dziko występujących na terenie kraju lub innych państw członkowskich Unii Europejskiej rzadkich, endemicznych, podatnych na zagrożenia i zagrożonych wyginięciem oraz objętych ochroną na podstawie przepisów umów międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest stroną, gatunków roślin, zwierząt i grzybów oraz ich siedlisk i ostoi, a także zachowanie różnorodności gatunkowej i genetycznej²⁹. Spowodowanie zniszczenia czy uszkodzenia w gatunkach objętych ochroną w trybie ustawy o ochronie przyrody winno prowadzić do uznania istotności szkody także ze względu na walory przyrodnicze. Specyfika tej formy ochrony przyrody determinuje także zakres režimu prawnego, który ukierunkowany jest na osiągnięcie zamierzonego celu. Zniszczenie, poważne uszkodzenie lub istotne obniżenie wartości przyrodniczej odnoszące się do terenów lub obiektów chronionych związane jest w ustanowieniu form ochrony przyrody w ustawie o ochronie przyrody³⁰. Do prawnie chronionych terenów, co wskazano powyżej, zalicza się parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000 oraz park gminny. Każda z tych form ochrony może być lasem.

Zarówno zniszczenie, jak i uszkodzenie należy postrzegać w znaczeniu uprzednio wskazanym. Jednakże ograniczenie uszkodzenia do poważnego winno prowadzić do wniosku, że zasadniczym kryterium oceny będzie kryterium obszarowe i ilościowe. Podobnie jak uprzednio istotność szkody odnoszona będzie do istotności pod względem przyrodniczym. Należy przy tym dostrzec, że w przypadku zmniejszenia wartości przyrodniczej mamy do czynienia z dwukrotnym określeniem istotności – w pierwszym etapie konieczne jest dokonanie oceny czy zmniejszenie wartości przyrodniczej ma charakter istotny, a następnie, przy przyjęciu, że tak jest, dokonanie kolejnej oceny o istotności szkody pod względem przyrodniczym.

Zakres podmiotowy spowodowania szkody środowiskowej nie został w sposób jednoznaczny określony, co prowadzi do wniosku, że przestępstwa skutkowe przeciwko środowisku mają charakter powszechny. Jednakże w przypadku niektórych przestępstw podmiotem, mogącym być sprawcą czynu będzie podmiot, który jest podmiotem korzystającym ze środowiska, co wynika z określenia działalności, która może prowadzić do wywołania szkody³¹.

Niezależnie od uznania zniszczenia lasu za szkodę środowiskową, z powodu braku podstaw do przyjęcia szkody w znacznych rozmiarach czy też szkody istotnej, zachodzi podstawa do pociągnięcia do odpowiedzialności karnej za zniszczenie cudzej rzeczy³². Ochroną na podstawie art. 288 § 1 k.k. objęte są nie tylko ruchomości, także nieruchomości. Odpowiedzialność na podstawie tego przepisu poniesie więc sprawca, który dokonana zniszczenia rzeczy rozumianej jako całkowite lub tak znaczne naruszenie

²⁹ Określenie wykazu gatunków chronionych oraz zakresu ochrony określa: rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 5 stycznia 2012 r. w sprawie ochrony gatunkowej (Dz. U. 2012, Nr 0, poz. 81) oraz rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 12 października 2011 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz. U. 2011, Nr 237, poz. 1419).

³⁰ Rozróżnienie na użytek penalizacji art. 187 k.k. terenów i obiektów jest w istocie niepotrzebne i niekiedy utrudnione, bowiem niektóre indywidualne formy ochrony przyrody mają charakter przestrzenny (zespoły przyrodniczo – krajobrazowe, użytki ekologiczne).

³¹ Przykładowo art. 185 § 1 k.k. w powiązaniu z art. 182 § 3 k.k.

³² Przestępstwo określone w art. 288 § 1 k.k. posiada swój odpowiednik w kodeksie wykroczeń opisany w art. 124 k.w. Granicę między przestępstwem niszczenia lub uszkodzenia rzeczy a wykroczeniem wyznacza wielkość szkody wyrządzonej zachowaniem sprawcy.

substancji materialnej rzeczy, iż nie nadaje się ona do używania zgodnie z przeznaczeniem. Zniszczenie lasu polegające na zniszczeniu roślinności, drzewostanu czy zwierząt o wartości szkody powyżej 250 złotych będzie sankcjonowane odpowiedzialnością z cytowanego przepisu.

Kierując się przyczyną zniszczenia lasu i przyjmując, że zniszczenie lasu spowodowane jest pożarem³³ można również przyjąć ewentualną podstawę odpowiedzialności karnej z art. 163 § 1 i § 2 k.k. Odpowiedzialność za spowodowanie powszechnego niebezpieczeństwa warunkowe jest wywołaniem takiego niebezpieczeństwa, które zagraża między innymi mieniu w wielkich rozmiarach. Mienie w wielkich rozmiarach odnosi się do cech przestrzennych substancji materialnej objętej zagrożeniem³⁴.

³³ Pożarem jest ogień, który rozprzestrzenił się siłą żywiołową i ma wielki zasięg.

³⁴ Pogląd Sądu Najwyższego wyrażony w uchwale z dnia 19 lutego 2003 r. (sygn. akt I KZP 49/02).

Title

Destruction of forest as a basis for penal liability

Streszczenie

Las jest elementem przyrodniczym szczególnym w tym sensie, że składa się na niego zespół powiązanych ze sobą innych elementów tj. roślin, zwierząt, gleby oraz klimat. Las z uwagi na to, że jest środowiskiem w rozumieniu ustawy Prawo ochrony środowiska może być poddany różnym reżimom ochrony w zależności od występujących na jego terenie roślin/zwierząt bądź od przyjętej formy ochrony. Zważywszy na to, że las jest elementem środowiska, jego zniszczenie należy rozpatrywać także w kategorii szkody wyrządzonej środowisku. Wystąpienie zniszczenia lasu w postaci szkody środowiskowej może stanowić podstawę do odpowiedzialności karnej za przestępstwo na podstawie art. 181 § 1 k.k. jedynie wówczas gdy wystąpi szkoda/zniszczenie w znacznych rozmiarach. Zważywszy na to, że zniszczeniem lasu będzie wywołanie unicestwienia roślin i zwierząt przyjąć należy, że podstawowym kryterium uznania znacznych rozmiarów szkody będzie zasadniczo kryterium obszarowe. To rozległość zniszczeń w lesie będzie uzasadniała przyjęcie bądź odrzucenie koncepcji szkody w znacznych rozmiarach. Natomiast brak uznania zniszczenia lasu za szkodę środowiskową może determinować odpowiedzialność za zniszczenie mienia w rozumieniu art. 288 § 1 k.k.

Słowa kluczowe

las, zniszczenie lasu, szkoda środowiskowa, odpowiedzialność karna, przestępstwo

Summary

Forest is the element of the environment. It is unique in a way that it consists of a group of elements closely related to each other i.e. plants, animals, soil as well as climate. Forest, recognized as environment by the Environmental Protection Act, can be protected in various ways and regimes according to the types of plants and animals which are found in it. Due to the fact that forest is the element of the environment all acts of its destructions should be considered also as devastation of habitat. Thus, destruction of forest in the form of destruction of environment can be the basis for penal liability (Article 181 Penal Code) only when the destruction is vast. Taking into consideration the fact that devastation of forest means annihilation of plants and animals the predominant criterion of the damage recognition will be the territory. It is the size of the damaged forest area which will justify acceptance or rejection of the concept of the devastation significant in scale and extent. Additionally, recognition of dangerous incident elicitation due to its vast reach which in turn causes health and life hazard for many people as well as property can justify penal liability according to Article 163 Penal Code. On the other hand if the forest destruction is not recognized as devastation of the environment or the concept of dangerous incident elicitation is rejected it can determine the penal liability for property devastation according to Article 288 § 1 Penal Code.

Keywords

forest, destruction of forest, environmental damage, criminal liability, crime

ROZDZIAŁ XII

Kilka uwag o przepisach karnych w ustawie o leśnym materiale rozmnożeniowym

Uwagi ogólne

Przedmiotem niniejszego opracowania jest problematyka kryminalizacji obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym w polskim prawie karnym. Zagadnienie to dotychczas nie stanowiło w polskiej literaturze karnistycznej przedmiotu poszerzonych wypowiedzi doktryny¹. Stanu takiego nie można zaakceptować, jako że zagadnienie powiększania zasobów leśnych, w tym właśnie przy wykorzystaniu leśnego materiału rozmnożeniowego ma istotne znaczenie w kontekście prowadzenia zrównoważonej gospodarki leśnej.

Zagadnienie obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym ma charakter interdyscyplinarny. Z całą pewnością od strony karnoprawnej plasuje się ono w obszarze tzw. prawa karnego ochrony środowiska². Od strony fenomenologicznej natomiast stanowi ono przedmiot zainteresowania nauki kryminologii³. Ponadto, w kontekście rozważań o bezpieczeństwie ekologicznym stanowi ono także przedmiot rozważań nauk o bezpieczeństwie⁴.

¹ Nie oznacza to wszakże, że przepisy karne zawarte w tej ustawie nie stanowiły w ogóle przedmiotu zainteresowania doktryny. Powoływane są one niekiedy w kontekście rozważań natury ogólnej, np. dla określenia struktury polskiego „prawa karnego środowiska”. W tym kontekście przepisy karne zawarte w ustawie o leśnym materiale rozmnożeniowym kwalifikuje jako szczególną postać przestępstw przeciwko środowisku - „przestępstwa przeciwko zasobom przyrodniczym” – tak W. Radecki, *Prawo karne środowiska. Część II. Struktura polskiego prawa karnego środowiska*, „Journal of Ecology and Health” 2011, t. R.15, nr 4, s. 186; zob. także, W. Radecki, *Ochrona środowiska w polskim, czeskim i słowackim prawie karnym. Studium prawnoporównawcze*, Warszawa 2013, s. 173.

² Zob. M. Bojarski, *W sprawie zakresu prawa karnego ochrony środowiska*, [w:] H. Lisicka (red.), *Prawo ochrony środowiska i prawo karne. Książka jubileuszowa z okazji 40-lecia pracy naukowej profesora Wojciecha Radeckiego*, Wrocław 2008, s. 39-43; W. Radecki, *Ochrona środowiska w nowym prawie karnym. Cz. 1, „Monitor Prawniczy”* 1997, nr 12, s. 489-492. Na temat koncepcji prawa karnego środowiska zob. W. Radecki, *Ochrona środowiska...*, s. 129-135. W zakresie ogólnych problemów występujących w tej dziedzinie zob. także P. Ochman, *Z problematyki kryminalizacji międzynarodowego obrotu odpadami*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*, Olsztyn 2012, s. 101-102.

³ Zob. szerzej W. Pływaczewski, P. Chorbot, *Ekokryminologia jako uzasadnienie badań na rzecz ochrony środowiska*, [w:] M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Olsztyn 2011, s. 8-19.

⁴ Zob. więcej S. Dalby, *Zmiany w środowisku*, [w:] P.D. Williams (red.), *Studia bezpieczeństwa*, Kraków 2012, s. 257-269. W Raporcie Światowej Komisji do spraw Środowiska i Rozwoju wprost wskazuje się, że degradacja środowiska i wyczerpywanie zasobów naturalnych może skutkować niestabilnością polityczną i konfliktami w wielu miejscach świata. Zob. World Commission on Environment and Development, *Report of the World Commission on Environment and Development „Our Common Future”*, United Nations 1987. Na wagę bezpieczeństwa ekologicznego zwrócił też uwagę w judykacie z 6 czerwca 2006 r. Trybunał Konstytucyjny, który wskazał, że: „Pojęcie »bezpieczeństwo ekologiczne« należy rozumieć jako uzyskanie takiego stanu środowiska, który pozwala na bezpieczne przebywanie w tym środowisku i umożliwia korzystanie z tego

W niniejszym opracowaniu zaprezentowane zostaną rozważania dotyczące celowości i konieczności kryminalizacji obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym, zakresu kryminalizacji obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym, jego stopnia represyjności, a także propozycje *de lege ferenda* zmian przepisów karnych.

Uwagi szczegółowe

Jakkolwiek problematyka ochrony środowiska środkami prawa karnego nie jest w polskim prawie karnym zagadnieniem nowym⁵, to jednak specjalna kryminalizacja obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym liczy sobie niecałe 10 lat. Została ona wprowadzona do polskiego systemu prawnego z dniem 1 maja 2004 r. ustawą o leśnym materiale rozmnożeniowym⁶. Regulacja zagadnień dotyczących leśnego materiału rozmnożeniowego w akcie prawnym rangi ustawy wynikała z wymogów Unii Europejskiej⁷, o członkostwo w której w czasie uchwalenia tej ustawy ubiegała się wówczas Rzeczpospolita Polska⁸. Chodziło tu przede wszystkim o wymogi wynikające z:

- Dyrektywy 66/404/EWG w sprawie obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym⁹,
- Dyrektywy 71/161/EWG w sprawie zewnętrznych norm jakości leśnego materiału rozmnożeniowego będącego na rynku wspólnoty¹⁰,
- Dyrektywy 1999/105/WE w sprawie obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym¹¹, która uchylili dyrektywy z 1966 i 1971 r.

Do czasu wejścia w życie ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym, problematyka w niej zawarta uregulowana była częściowo i to przepisami niemającymi charakteru przepisów powszechnie obowiązujących. Produkcja i obrót leśnym materiałem rozmnożeniowym stanowiła bowiem domenę Państwowego Gospodarstwa Leśnego

środowiska w sposób zapewniający rozwój człowieka. Ochrona środowiska jest jednym z elementów »bezpieczeństwa ekologicznego«, ale zadania władz publicznych są szersze - obejmują też działania poprawiające aktualny stan środowiska i programujące jego dalszy rozwój» (Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 czerwca 2006 r., sygn. akt K 23/05, opubl. OTK Seria A 2006, nr 6, poz. 62).

⁵ Wskazać można tutaj przykładowo: I. Dobosz, *Ochrona naturalnego środowiska człowieka w świetle przepisów prawa karnego*, „Państwo i Prawo” 1972, nr 7, s. 73-83; L. Falandysz, G. Rejman, *Ochrona naturalnego środowiska człowieka w prawie karnym*, „Studia Iuridica” 1974, nr 2 s. 103-111; W. Radecki, *Rola i miejsce prawa karnego w ochronie środowiska*, „Patologia Społeczna. Zapobieganie” 1976, t. 3, s. 14-30; G. Rejman, *Ochrona środowiska naturalnego w prawie karnym*, „Problemy Praworządności” 1977, nr 1, s. 3-25; I. Dobosz, *Ochrona naturalnego środowiska człowieka w polskim prawie karnym*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1997, nr 10, s. 93-122.

⁶ Ustawa z dnia 7 czerwca 2001 r. o leśnym materiale rozmnożeniowym (Dz. U. 2001, Nr 73, poz. 761 ze zm.), zwana dalej ustawą o leśnym materiale rozmnożeniowym.

⁷ Wpływ regulacji unijnych na polskie prawo karne ochrony środowiska omawia S. Żółtek, *Prawnokarna ochrona środowiska*, [w:] A. Grzelak, M. Królikowski, A. Sakowicz (red.), *Europejskie prawo karne*, Warszawa 2012, s. 381-382.

⁸ Rządowy projekt ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym wpłynął do Marszałka Sejmu w dniu 23 stycznia 2001 r.

⁹ Dyrektywa 66/404/EWG Rady z dnia 14 czerwca 1966 r. w sprawie obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym (Dz. Urz. Nr 125 z 11.7.1966 r., s. 2326/66), zwana dalej „Dyrektywą z 1966 r.”.

¹⁰ Dyrektywa 71/161/EWG Rady z dnia 30 marca 1971 r. w sprawie zewnętrznych norm jakości leśnego materiału rozmnożeniowego będącego na rynku wspólnoty (Dz. Urz. L 87/14 z 17.4.1971 r.), zwana dalej „Dyrektywą z 1971 r.”.

¹¹ Dyrektywa 1999/105/WE Rady z dnia 22 grudnia 1999 r. w sprawie obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym (Dz. Urz. L 11/17 z 15.1.2000 r.), zwana dalej „Dyrektywą z 1999 r.”.

Lasów Państwowych¹². Siłą rzeczy niezastosowanie się do tych regulacji nie mogło być sankcjonowane środkami prawa karnego.

O potrzebie regulacji prawnej wskazanych kwestii świadczą chociażby wydarzenia historyczne, które pokazują, że brak właściwego nadzoru nad nasiennictwem leśnym doprowadzić może w krańcowych przypadkach do klęski ekologicznej. Przykładem takiego stanu rzeczy może być terytorium Sudetów, które zalesiono nasionami świerka pochodzącymi z terenów alpejskich. Na terytorium pierwotnym na świerki te nie oddziaływały żadne zagrożenia środowiskowe, w przeciwieństwie do Sudetów narażonych na zanieczyszczenia przemysłowe. Osłabienie drzewostanu spowodowane tymi zanieczyszczeniami dodatkowo spotęgował atak owadów. Skutki niewłaściwych decyzji w zakresie nasadzeń drzewostanów z odmiennych geograficznie i środowiskowo terenów można do dzisiaj obserwować chociażby na terenie Gór Izerskich¹³. Wskazane wyżej, jak i inne wydarzenia historyczne spowodowały, iż stopniowo w nasiennictwie leśnym zaczęto dostrzegać wagę tzw. rejonizacji nasiennej, mającą na celu zapobiegania dowolności w przesyłaniu nasion¹⁴. O potrzebie i konieczności regulacji prawnej obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym na terytorium Polski świadczy także znaczny stopień jego zalesienia. Powierzchnia gruntów leśnych w Polsce, według stanu na dzień 31 grudnia 2011 r. wynosiła 9.350.700 ha¹⁵, natomiast wskaźnik lesistości, tzn. stosunek procentowy powierzchni lasów do ogólnej powierzchni geograficznej kraju, wynosił 29,2%¹⁶. Istotnym jest zatem precyzyjne ustalenie granic pomiędzy ochroną lasów a potrzebami związanymi z gospodarką leśną¹⁷.

Konieczność wprowadzenia prawnej regulacji obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym dostrzegali także twórcy Dyrektywy 1999/105/WE w sprawie obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym. W preambule do tej dyrektywy wskazano bowiem w szczególności, że: „Leśny materiał rozmnożeniowy gatunków drzew i sztucznych mieszańców, które są ważne do celów leśnych powinien być wysokiej jakości oraz dopasowany pod względem genetycznym do różnych warunków siedliskowych; zachowanie oraz zwiększenie różnorodności biologicznej lasów, łącznie z różnorodnością genetyczną drzew jest sprawą najwyższej wagi dla zrównoważonej gospodarki leśnej”, jak również, że „Badania dotyczące leśnictwa wykazały, że dla wzrostu wartości lasów, uwzględniając takie aspekty jak stabilność, dostosowanie, odporność, produktywność i różnorodność, konieczne jest stosowanie materiału rozmnożeniowego wysokiej jakości oraz dopasowanego do określonego terenu pod względem fenotypowym i genetycznym; w określonych przypadkach nasiona leśne powinny spełniać pewne zewnętrzne normy jakości”. Stąd też, w Dyrektywie z 1999 r. zawarte zostały przepisy odnoszące się do stworzenia jednolitych zasad dotyczących zatwierdzania i rejestracji leśnego materiału rozmnożeniowego podstawowego przeznaczonego do produkcji leśnego materiału rozmnożeniowego, jak i dotyczące dopuszczania do obrotu leśnego materiału rozmnożeniowego na terenie całej Unii Europejskiej. Ponadto, zgodnie z przepisem art.

¹² Zob. Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym, Druk sejmowy Nr 2575, s. 17 – 18.

¹³ Zob. szerzej na ten temat D. Tyrawa, *Dyrektor Biura Nasiennictwa Leśnego*, [w:] B. Szmulik, K. Miaskowska-Saszkiewicz (red.), *Administracja publiczna. Ustrój administracji państwowej centralnej*, t. I, Warszawa 2012, teza 3.

¹⁴ Zob. szerzej na ten temat w: *Ibidem*, teza 4.

¹⁵ Główny Urząd Statystyczny, *Leśnictwo 2012*, Warszawa 2012, s. 27.

¹⁶ *Ibidem*, s. 35.

¹⁷ B. Rakoczy, *Wprowadzenie do prawa leśnego*, [w:] B. Rakoczy (red.), *Wybrane problemy prawa leśnego*, Warszawa 2011, s. 15.

28 ust. 1 Dyrektywy „Państwa członkowskie wprowadzą w życie od dnia 1 stycznia 2003 r. ustawy, rozporządzenia i przepisy administracyjne konieczne dla osiągnięcia zgodności z niniejszą dyrektywą i niezwłocznie powiadomią o tym Komisję”.

Ustawą o leśnym materiale rozmnożeniowym dokonano transpozycji przepisów Dyrektywy 1999/105/WE w sprawie obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym. Ustawa ta weszła w życie w dniu uzyskania przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej. Reguluje ona zasady:

- rejestracji leśnego materiału podstawowego,
- obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym,
- kontroli leśnego materiału podstawowego oraz leśnego materiału rozmnożeniowego wprowadzanego do obrotu oraz
- regionalizacji nasiennej.

Przepisy ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym mają zastosowanie do gatunków drzew oraz ich sztucznych hybryd określonych w załączniku do ustawy. Przepisów ustawy nie stosuje się jednak do leśnego materiału rozmnożeniowego w postaci części roślin przeznaczonych do produkcji materiału sadzeniowego, czy też materiału sadzeniowego, jeśli nie są one przeznaczone do celów leśnych oraz do leśnego materiału rozmnożeniowego przeznaczonego na eksport lub reeksport do państw niebędących członkami Unii Europejskiej.

Zanim analizie poddane zostaną poszczególne przepisy karne ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym, warto wskazać podstawowe definicje ustawowe terminów stanowiących znamiona czynów zabronionych stypizowanych w przepisach art. 53 i 54. Są to następujące definicje:

- leśny materiał rozmnożeniowy¹⁸,
- leśny materiał podstawowy¹⁹,
- leśny materiał rozmnożeniowy przeznaczony dla celów leśnych²⁰,
- dostawca²¹,

¹⁸ Zgodnie z przepisem art. 2 pkt 1 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym przez leśny materiał rozmnożeniowy rozumieć należy: **jednostki nasienne**, takie jak szyszki, owocostany, owoce i nasiona przeznaczone do produkcji materiału sadzeniowego; **części roślin** przeznaczone do produkcji materiału sadzeniowego; **materiał sadzeniowy**, tj. rośliny wyhodowane z jednostek nasiennych, z części roślin lub rośliny z odnowienia naturalnego.

¹⁹ Zgodnie z przepisem art. 2 pkt 2 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym przez leśny materiał podstawowy należy rozumieć przeznaczone do produkcji leśnego materiału rozmnożeniowego: **źródło nasion**, czyli drzewa rosnące na określonym obszarze, z których pobierane są nasiona; **drzewostan**, czyli zespół drzew o zbliżonych cechach morfologicznych, rosnących w bezpośrednim sąsiedztwie i wzajemnie na siebie oddziałujących; **plantację nasienną**, czyli grupę wyselekcjonowanych klonów lub rodów, zagospodarowaną lub izolowaną w sposób zapobiegający zapyleniu ze źródeł zewnętrznych, prowadzoną w celu uzyskania obfitych zbiorów łatwo pozyskiwanych nasion; **drzewo mateczne**, czyli drzewo wykorzystywane do pozyskiwania leśnego materiału rozmnożeniowego poprzez kontrolowane lub niekontrolowane zapylenie określonego drzewa wykorzystywanego jako osobnik żeński pyłkiem jednego lub wielu drzew; **klon**, czyli grupę osobników o jednakowym składzie genetycznym pozyskanych z jednego osobnika w drodze rozmnażania bezpłciowego; **mieszanek klonów**, czyli grupę różnych, zidentyfikowanych klonów zmieszanych w określonych proporcjach. Ustawa o leśnym materiale rozmnożeniowym posługuje się także terminem (art. 2 pkt 3) „rodzajów leśnego materiału podstawowego”, które oznacza źródło nasion, drzewostan, plantację nasienną, drzewo mateczne, klon lub mieszanek klonów.

²⁰ Zgodnie z przepisem art. 2 pkt 9 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym przez leśny materiał rozmnożeniowy przeznaczony dla celów leśnych rozumie się rozumie się przez to leśny materiał rozmnożeniowy, który jest przeznaczony do uprawy w lasach oraz na gruntach przeznaczonych do zalesienia lub służy realizacji celów gospodarki leśnej w rozumieniu art. 6 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. 2011, Nr 12, poz. 59, tekst jednolity ze zm.).

- regionalizacja nasienna²², czy też
- obrót leśnym materiałem rozmnożeniowym²³.

W rozdziale 6 ustawy zatytułowanym „Przepisy karne” w dwóch jednostkach artykułowych (art. 53 i 54) stypizowano czyny zabronione polegające na naruszeniu niektórych przepisów ustawy. Niestety, żałować należy, że w uzasadnieniu rządowego projektu ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym brak jest jakiegokolwiek wzmianki na ten temat.

Przepis art. 53 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym został podzielony na pięć punktów, w których stypizowano przestępstwa:

- obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym wyprodukowanym z leśnego materiału podstawowego niezarejestrowanego w Krajowym Rejestrze (pkt 1),
- wprowadzania do obrotu leśnego materiału rozmnożeniowego bez świadectwa pochodzenia i nieoznaczonego etykietą: „Nie dla leśnictwa” (pkt 2),
- wprowadzania do obrotu leśny materiał rozmnożeniowy wyłączonego z obrotu (pkt 3),
- obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym przez podmiot nie będący wpisanym do rejestru dostawców (pkt 4),
- wykorzystywania leśnego materiału rozmnożeniowego niezgodnie z zasadami regionalizacji nasiennej (pkt 5).

Natomiast przepis art. 54 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym zawiera trzy punkty, w których stypizowano następujące przestępstwa:

- utrudniania lub uniemożliwiania uprawnionym organom prowadzenia czynności służbowych (pkt 1),
- wprowadzania w błąd nabywców poprzez podawanie nieprawdziwych informacji na etykietach leśnego materiału rozmnożeniowego (pkt 2),
- przywozu leśnego materiału rozmnożeniowego z państwa niebędącego członkiem Unii Europejskiej bez wymaganego pozwolenia (pkt 3).

Przestępstwa stypizowane w art. 53 i 54 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym określane są w literaturze mianem „przestępstw zagrożenia jakości leśnego materiału rozmnożeniowego”²⁴.

W art. 53 pkt 1 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym stypizowano przestępstwo prowadzenia obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym wyprodukowanym z leśnego materiału podstawowego niezarejestrowanego w Krajowym Rejestrze. Zgodnie z art. 28 ust. 1 ustawy przedmiotem obrotu może być wyłącznie leśny materiał rozmnożeniowy, który został pozyskany przez jego producenta z leśnego materiału podstawowego zarejestrowanego w Krajowym Rejestrze Leśnego Materiału Podstawowego lub w odpowiednim rejestrze państwa członkowskiego Unii Europejskiej

²¹ Zgodnie z przepisem art. 2 pkt 14 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym przez dostawcę rozumie się osobę fizyczną, prawną lub jednostkę organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej, której przedmiotem zarobkowej działalności jest obrót leśnym materiałem rozmnożeniowym.

²² Zgodnie z przepisem art. 2 pkt 15 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym przez regionalizację nasienną rozumie się podział na regiony pochodzenia oraz zasady wykorzystywania w nich leśnego materiału rozmnożeniowego określonych gatunków.

²³ Zgodnie z przepisem art. 2 pkt 13 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym przez obrót leśnym materiałem rozmnożeniowym rozumie się: nabycie leśnego materiału rozmnożeniowego; oferowanie zbycia lub zbywanie leśnego materiału rozmnożeniowego; pośrednictwo w czynnościach, o których mowa powyżej.

²⁴ Tak W. Radecki, *Prawo karne środowiska...*, s. 186.

oraz jeżeli zostało dla niego wydane świadectwo pochodzenia lub odpowiedni dokument wystawiony przez państwo członkowskie Unii Europejskiej. Wskazane wyżej warunki (rejestracja i wydanie świadectwa pochodzenia lub odpowiedniego dokumentu) muszą być spełnione łącznie. Przez obrót leśnym materiałem rozmnożeniowym rozumieć należy natomiast:

- nabycie,
- oferowanie zbycia lub zbywanie leśnego materiału rozmnożeniowego, a także
- pośrednictwo w nabyciu, oferowaniu zbycia lub zbywaniu leśnego materiału rozmnożeniowego.

Nieco inne zasady znajdują zastosowanie w odniesieniu do pozyskania leśnego materiału rozmnożeniowego z leśnego materiału podstawowego, którego zarządcą jest Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe. Odbywa się ono na warunkach określonych w umowie zawartej z nadleśniczym, chyba że pozyskanie to następuje przez jednostki organizacyjne Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe²⁵. Zwrócić należy uwagę, że przepis karny art. 53 pkt 1 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym penalizuje tylko jedną postać naruszenia obowiązku wyrażonego w przepisie art. 28 ust. 1 ustawy. Odnosi się bowiem do naruszenia zakazu obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym, który został pozyskany przez jego producenta z leśnego materiału podstawowego niezarejestrowanego w Krajowym Rejestrze Leśnego Materiału Podstawowego. Niekaralne jest jednak *de lege lata* dokonywanie obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym, który został pozyskany przez jego producenta z leśnego materiału podstawowego niezarejestrowanego w odpowiednim rejestrze państwa członkowskiego Unii Europejskiej. Występowanie luki w tym zakresie może stanowić podstawę do obchodzenia prawa, przykładowo poprzez twierdzenie przez potencjalnego sprawcę czynu zabronionego, że leśny materiał rozmnożeniowy stanowiący przedmiot obrotu nie podlegał obowiązkowi rejestracji w Krajowym Rejestrze, lecz w odpowiednim rejestrze państwa członkowskiego Unii Europejskiej²⁶.

Kontynuację prawnokarnego zabezpieczenia realizacji obowiązków określonych w przepisie art. 28 ust. 1 zawiera przepis karny art. 53 pkt 2 ustawy typizujący przestępstwo wprowadzania do obrotu leśnego materiału rozmnożeniowego bez świadectwa pochodzenia i nieoznaczonego etykietą: „Nie dla leśnictwa”. Zwrócić jednak należy uwagę na fakt, że kryminalizacja naruszenia nakazu z pkt 2 art. 28 ust. 1 jest ograniczona i to na dwa sposoby. Po pierwsze, w przepisie karnym penalizacji podlega wprowadzenie do obrotu (a nie obrót) leśnego materiału rozmnożeniowego bez wydanego świadectwa pochodzenia (znów z pominięciem „odpowiedniego dokumentu wystawionego przez państwo członkowskie Unii Europejskiej”, o którym mowa w art. 28 ust. 1 pkt 2 ustawy). Po drugie natomiast, wprowadzenie do obrotu leśnego materiału rozmnożeniowego bez świadectwa pochodzenia karalne będzie dopiero wtedy, gdy materiał taki nie zostanie dodatkowo oznaczony etykietą „Nie dla leśnictwa”²⁷. Zgodnie

²⁵ O których mowa w art. 32 ust. 2 pkt 3 i 4 ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach, tj. nadleśnictwa oraz inne jednostki organizacyjne Lasów Państwowych nieposiadające osobowości prawnej.

²⁶ Na temat obchodzenia prawa zob. O. Górniok, *O karaniu tzw. obchodzenia prawa*, [w:] A. Łopatka, B. Kunicka-Michalska, S. Kiewlicz (red.), *Prawo. Społeczeństwo. Jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu*, Warszawa 2003, s. 153-159.

²⁷ Z uwagi na posłużenie się przez ustawodawcę spójnikiem koniunkcji „i”. Na temat koniunkcji w prawie karnym zob. M. Cieślak, *Przyczynek do zagadnienia alternatywy i koniunkcji*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1964, nr 3, s. 274; W. Wolter, *Z problematyki języka prawnego kodeksu karnego*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1972, rok V, s. 4

z przepisem art. 4 ust. 2 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym etykietą „Nie dla leśnictwa” oznacza się części roślin przeznaczone do produkcji materiału sadzeniowego lub materiał sadzeniowy, jeżeli nie są przeznaczone dla celów leśnych, w przypadku gdy znajdują się w posiadaniu dostawcy wraz z leśnym materiałem rozmnożeniowym przeznaczonym dla celów leśnych. Faktycznie zatem art. 53 pkt 2 penalizuje naruszenie zasad wprowadzania do obrotu leśnego materiału rozmnożeniowego, o którym mowa w art. 2 pkt 1 lit. b i c, który nie jest przeznaczony do celów leśnych. Kryminalizacji podlegać będzie tylko „wprowadzenie do obrotu” takiego leśnego materiału rozmnożeniowego, a zatem przekazanie takiego wadliwego leśnego materiału rozmnożeniowego po raz pierwszy do obrotu²⁸. Dalszy obrót takim leśnym materiałem rozmnożeniowym, tj. bez świadectwa pochodzenia, pozostanie niekaralny, chyba że zastosowanie znajdzie przepis art. 53 pkt 1 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym.

Kryminalizacji podlega także wprowadzanie do obrotu leśnego materiału rozmnożeniowego wyłączzonego z obrotu (art. 53 pkt 3). W zakresie techniki legislacyjnej ustawodawca posłużył się tutaj odesłaniem specyfikującym²⁹ poprzez zastosowanie klauzuli „wbrew zakazowi, o którym mowa w art. 38”. Zgodnie z tym przepisem zakazany jest obrót leśnym materiałem rozmnożeniowym w postaci:

- sztucznych hybryd lub wyprodukowanym w drodze rozmnażania bezpłciowego, jeżeli nie należy do kategorii wyselekcjonowany, kwalifikowany lub przetestowany;
- który w całości lub w części składa się z organizmów zmodyfikowanych genetycznie w rozumieniu przepisów o organizmach genetycznie zmodyfikowanych, jeżeli nie należy do kategorii przetestowany;
- należącym do kategorii wyselekcjonowany, rozmnażany bezpłciowo więcej niż jednokrotnie.

Zwrócić należy uwagę, że przepis karny art. 53 pkt 3 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym przewiduje wąską kryminalizację „wprowadzenia do obrotu”, podczas gdy przepis art. 38 wyłącza wskazane wyżej postaci leśnego materiału rozmnożeniowego z obrotu w ogóle.

Przestępstwem jest również prowadzenie obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym przez podmiot nie będący wpisany do rejestru dostawców (art. 53 pkt 4). Przepis ten zabezpiecza pozakarną, administracyjnoprawną reglamentację obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym. Zgodnie bowiem z przepisem art. 45 ust. 1 ustawy obrót leśnym materiałem rozmnożeniowym może być dokonywany wyłącznie przez dostawców zarejestrowanych w rejestrze dostawców prowadzonym przez Ministra właściwego do spraw środowiska. Dostawcą z kolei, zgodnie z przepisem art. 2 pkt 14 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym może być osoba fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, której przedmiotem zarobkowej działalności jest obrót leśnym materiałem rozmnożeniowym. W kontekście

²⁸ Wydaje się, że z powodzeniem można tutaj odwołać się do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 24 maja 2005 r. (sygn. akt I KZP 13/05), opubl. OSNKW 2005, nr 6, poz. 50. Orzeczenie to zapadło co prawda na gruncie przepisu art. 305 ustawy z dnia 30 czerwca 2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz. U. 2003, Nr 119, poz. 1117 ze zm.), jednak wydaje się, że ze względu na występującą w ustawie o leśnym materiale rozmnożeniowym definicję „obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym”, stanowisko przemawiające na rzecz takiego „pierwotnego” wprowadzenia materiału do obrotu jest dodatkowo uzasadnione.

²⁹ Na temat odesłań specyfikujących zob. R. Dębski, *Pozastawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie*, Łódź 1995, s. 120.

szerokiej definicji dostawcy, obejmującej także podmioty, nie będące osobami fizycznymi, wątpliwości budzić może pominięcie przepisów karnych ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym w katalogu przestępstw z art. 16 ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary³⁰.

Wreszcie, przepis art. 53 pkt 5 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym penalizuje naruszenie zasady regionalizacji nasiennej. Jak już wcześniej wskazywano, jednym celów regionalizacji nasiennej jest zapobieżenie dowolności w przesyłaniu roślin. Normatywnym wyrazem tej zasady jest przepis art. 52 ust. 1, zgodnie z którym leśny materiał rozmnożeniowy gatunków takich jak: Brzoza brodawkowata (*Betula pendula* Roth.), Cedr atlantycki (*Cedrus atlantica* Carr.), Dąb bezszypułkowy (*Quercus petraea* Liebl.), Dąb szypułkowy (*Quercus robur* L.), Jodła pospolita (*Abies alba* Mill.), Modrzew europejski (*Larix decidua* Mill.), Olsza czarna (*Alnus glutinosa* Gaertn.), Sosna zwyczajna (*Pinus sylvestris* L.) i Świerk pospolity (*Picea abies* Karst.) mogą być wykorzystywane do uprawy w lasach lub na gruntach przeznaczonych do zalesienia wyłącznie w regionie pochodzenia, w którym znajduje się źródło nasion, drzewostan lub drzewa mateczne, z których został wyprodukowany. Ustawa o leśnym materiale rozmnożeniowym przewidziała jednak dla ministra właściwego do spraw środowiska kompetencję, przy uwzględnieniu przez niego konieczności zachowania różnorodności biologicznej na obszarze kraju, do określenia przypadków, w których dozwolone jest wykorzystywanie leśnego materiału rozmnożeniowego gatunków wskazanych powyżej do uprawy w lasach lub na gruntach przeznaczonych do zalesienia poza regionami ich pochodzenia. W wykonaniu tej delegacji ustawowej minister środowiska wydał Rozporządzenie w sprawie wykorzystywania leśnego materiału rozmnożeniowego poza regionem jego pochodzenia³¹.

Wskazane w przepisie art. 53 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym przestępstwa zagrożone są „grzywną, karą ograniczenia wolności lub karą pozbawienia wolności do lat 3”. Dla ustalenia rozpiętości kar, odwołać należy się do przepisów części ogólnej Kodeksu karnego³². I tak, granice kary grzywny wynosić będą od 10 do 540 stawek dziennych (wysokość jednej stawki dziennej od 10 do 2000 złotych), kara ograniczenia wolności orzeczona być może w wysokości od miesiąca do 12 miesięcy (wymierza się ją w miesiącach) i wreszcie kara pozbawienia wolności orzeczona może być w wymiarze od miesiąca do lat 3 w miesiącach i latach. Wskazana w przepisie art. 53 sankcja jest sankcją alternatywną, przy czym jej schemat nie jest zgodny z zasadami techniki legislacyjnej. Zgodnie bowiem z § 79 ust. 1 Zasad Techniki Prawodawczej³³ przepisowi wyznaczającemu sankcję karną, dopuszczającemu alternatywnie kilka rodzajów kar, nadaje się brzmienie: „..... podlega karze..... albo karze.....”, jeśli dopuszcza się tylko jedną z wymienionych kar albo „..... podlega karze..... albo karze..... albo obu tym karom łącznie”, jeśli dopuszcza się nawet obie z wymienionych kar.

Drugą grupę czynów zabronionych zawiera przepis art. 54 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym. Przewidziane w nim czyny zabronione zostały zagrożone karą grzywny samoistnej. Z uwagi na fakt, że ustawodawca nie zawarł jakiegokolwiek

³⁰ Ustawa z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz. U. 2012, Nr O, poz. 768, tekst jednolity ze zm.).

³¹ Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 19 kwietnia 2004 r. w sprawie wykorzystywania leśnego materiału rozmnożeniowego poza regionem jego pochodzenia (Dz. U. 2004, Nr 84, poz. 791 ze zm.).

³² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.).

³³ Załącznik do Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie Zasad Techniki Prawodawczej (Dz. U. 2002, Nr 100, poz. 908), zwany dalej „ZTP”.

wskazówki, co do charakteru prawnego tych czynów rodzi się pytanie, czy te czyny zabronione zakwalifikować należy jako przestępstwa, czy wykroczenia? Zgodnie jednak z § 81 Zasad Techniki Prawodawczej, jeżeli na podstawie sankcji karnej określonej w przepisie karnym nie da się ustalić, czy dany czyn zabroniony jest przestępstwem czy wykroczeniem, na końcu przepisów karnych zamieszcza się przepis określający tryb orzekania w sprawach o ten czyn. W rozdziale 6 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym takiego przepisu brak, a zatem należy uznać, że czyny zabronione, stypizowane w przepisie art. 54 stanowią przestępstwa³⁴.

W art. 54 pkt 1 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym stypizowano przestępstwo utrudniania lub uniemożliwiania uprawnionym organom prowadzenia czynności służbowych. Wbrew jednak wrażeniu, jakie mogłoby powstać po lekturze przepisu art. 54 pkt 1 ustawy, jakoby w art. 9 wymienionych było więcej niż jeden organ („organy, o których mowa w art. 9, i upoważnieni przez nie pracownicy”), art. 9 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym wskazuje na jeden organ administracji rządowej właściwy w sprawach obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym. Jest nim minister właściwy do spraw środowiska! Uprawnienie do „prowadzenia czynności służbowych” przez ministra oraz uprawnionych przez niego pracowników wynika z kolei z przepisu art. 12 ustawy. W ramach tych czynności wskazane wyżej podmioty są uprawnione do:

- wstępu na teren nieruchomości służących do produkcji leśnego materiału rozmnożeniowego lub obrotu nim albo na którym taki materiał się znajduje;
- kontroli oraz zabezpieczania dokumentów związanych z produkcją leśnego materiału rozmnożeniowego lub obrotem nim;
- żądania od producentów, dostawców oraz nabywców leśnego materiału rozmnożeniowego niebędących dostawcami pisemnych lub ustnych informacji oraz okazania dokumentów, jeżeli jest to niezbędne do wyjaśnienia sprawy;
- kontroli i zabezpieczania leśnego materiału podstawowego i leśnego materiału rozmnożeniowego;
- pobierania próbek leśnego materiału rozmnożeniowego i leśnego materiału podstawowego;
- wstępu na teren uprawy leśnej.

Zwrócić należy uwagę na nie do końca precyzyjną terminologię redakcji przepisu art. 54 pkt 1. W przepisie tym wskazuje się, że chodzi o „prowadzenie czynności służbowych”, z kolei przepis art. 12 ust. 1 mówi o „wykonywaniu obowiązków służbowych”, a dodatkowo w art. 12 ust. 2 znajduje się także wyrażenie „czynności kontrolne”. Ponadto, pojawia się pytanie, dlaczego ustawodawca w zakresie znamienia czasownikowego nie posłużył się klasyczną już konstrukcją prawnokarną „utrudnia lub udaremnia” odrzucając ją na rzecz konstrukcji „utrudnia lub uniemożliwia”?

Kolejnym przestępstwem stypizowanym w przepisie art. 54 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym jest przestępstwo wprowadzania w błąd nabywców poprzez podawanie nieprawdziwych informacji na etykietach leśnego materiału rozmnożeniowego (pkt 2). Chodzi tutaj o etykiety, którymi oznaczany jest leśny materiał rozmnożeniowy w produkcji (art. 36 ust. 2)³⁵ oraz leśny materiał rozmnożeniowy wprowadzany do obrotu

³⁴ Tak też W. Radecki, *Prawo karne środowiska...*, s. 186; W. Radecki, *Ochrona środowiska...*, s. 173.

³⁵ Leśny materiał rozmnożeniowy w produkcji powinien być na wszystkich etapach produkcji oznaczony etykietą zawierającą następujące informacje: numer wydanego świadectwa pochodzenia albo sygnaturę odpowiedniego dokumentu, o którym mowa w art. 28 ust. 1 pkt 2, lub odpowiedniego dokumentu, o którym mowa w art. 44 ust. 2; nazwę botaniczną leśnego materiału rozmnożeniowego; kategorię leśnego materiału rozmnożeniowego; przeznaczenie leśnego materiału rozmnożeniowego; rodzaj leśnego materiału

(art. 42 ust 1)³⁶. Zakres informacji wymaganych do ujawnienia na etykietach leśnego materiału rozmnożeniowego jest bardzo szeroki i skomplikowany. Ustawodawca jednak ograniczył reakcję karną ustawodawcy w tym zakresie jedynie do przypadków, w których dojdzie do wprowadzenia w błąd nabywców leśnego materiału rozmnożeniowego poprzez podanie nieprawdziwych informacji na etykietach. Powstaje pytanie, dlaczego zatajenie prawdziwej informacji pozostaje niekaralne?

Wreszcie, przepis art. 54 pkt 3 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym penalizuje przywóz leśnego materiału rozmnożeniowego z państwa niebędącego członkiem Unii Europejskiej bez wymaganego pozwolenia. Zgodnie z przepisem art. 44 ust. 1 ustawy Przywóz leśnego materiału rozmnożeniowego z terenu państw niebędących członkami Unii Europejskiej wymaga pozwolenia ministra właściwego do spraw środowiska. Jednym z elementów wniosku o wydanie pozwolenia jest określenie ilości importowanego leśnego materiału rozmnożeniowego (art. 44 ust. 3). W tym kontekście powstaje pytanie, dlaczego penalizacji podlega tylko przywóz bez wymaganego pozwolenia, natomiast naruszenie warunków pozwolenia pozostaje bezkarne. Ponadto, dlaczego wywóz takiego leśnego materiału rozmnożeniowego poza terytorium Unii

podstawowego, z którego został wyprodukowany leśny materiał rozmnożeniowy; numer rejestrowy w Krajowym Rejestrze lub w odpowiednim rejestrze państwa członkowskiego Unii Europejskiej leśnego materiału podstawowego, z którego został wyprodukowany leśny materiał rozmnożeniowy; symbol regionu pochodzenia leśnego materiału podstawowego, z którego został wyprodukowany leśny materiał rozmnożeniowy, chyba że określenie regionu pochodzenia jest niemożliwe; czy leśny materiał podstawowy, z którego został wyprodukowany leśny materiał rozmnożeniowy, jest autochtoniczny lub nieautochtoniczny; czy leśny materiał podstawowy, z którego został wyprodukowany leśny materiał rozmnożeniowy, jest rodzimy lub nierodzim; o nieznanym pochodzeniu pierwotnym leśnego materiału podstawowego, z którego został wyprodukowany leśny materiał rozmnożeniowy – jeżeli dane, o których mowa powyżej, są nieznane; w przypadku jednostek nasiennej – rok dojrzewania; wiek i rodzaj materiału sadzeniowego w postaci sadzonek lub ściętych części pędów nasadzonych w glebie, służących do rozmnażania bezpłciowego (czy jest to materiał przycinany, szkółkowany, kontenerowany); o modyfikacji genetycznej leśnego materiału rozmnożeniowego w rozumieniu przepisów o organizmach genetycznie zmodyfikowanych.

³⁶ Na etykiecie leśnego materiału rozmnożeniowego wprowadzanego do obrotu, zgodnie z przepisami art. 43 ust. 1 i 2, powinny się znaleźć następujące informacje: imię i nazwisko lub nazwę dostawcy oraz jego adres; ilość leśnego materiału rozmnożeniowego w opakowaniu wyrażoną w kilogramach lub sztukach; czy leśny materiał rozmnożeniowy powstał w drodze bezpłciowego rozmnażania; o modyfikacji genetycznej leśnego materiału podstawowego, z którego wyprodukowany został leśny materiał rozmnożeniowy, w rozumieniu przepisów o organizmach genetycznie zmodyfikowanych; wyrazy „leśny materiał rozmnożeniowy pochodzący ze źródła nasion”, w przypadku leśnego materiału rozmnożeniowego, o którym mowa w art. 37 ust. 1 pkt 1; wyrazy „leśny materiał rozmnożeniowy nieznanego pochodzenia”, w przypadku leśnego materiału rozmnożeniowego, o którym mowa w art. 37 ust. 1 pkt 2; o rzeczywistych okresach owocowania i proporcjach, w jakich nastąpiło mieszanie leśnego materiału rozmnożeniowego, w przypadku leśnego materiału rozmnożeniowego, o którym mowa w art. 37 ust. 1 pkt 3; wyrazy „tymczasowo zarejestrowany”, w przypadku leśnego materiału rozmnożeniowego wyprodukowanego z leśnego materiału podstawowego, o którym mowa w art. 20 ust. 3; o których mowa w art. 36 ust. 2 pkt 1-11; klasę leśnego materiału rozmnożeniowego w postaci części roślin, należącego do gatunku topola, określoną w rozporządzeniu, o którym mowa w art. 41 ust. 2 pkt 2. W przypadku natomiast leśnego materiału rozmnożeniowego w postaci nasion etykieta powinna zawierać dodatkowo następujące dane: procent wagowy czystych nasion będących przedmiotem obrotu, procent wagowy nasion innych gatunków oraz procent wagowy składników niebędących nasionami w opakowaniu; procent kiełkowania lub, jeśli jego określenie jest skomplikowane, procent żywotności czystych nasion; masę 1000 czystych nasion wyrażoną w kilogramach; ilość nasion zdolnych do kiełkowania w 1 kilogramie lub, jeśli jej określenie jest skomplikowane, ilość żywych nasion w 1 kilogramie. Ponadto, w zależności od rodzaju leśnego materiału rozmnożeniowego wprowadzanego do obrotu ustalono następujące kolory etykiet: żółty – dla leśnego materiału rozmnożeniowego należącego do kategorii ze zidentyfikowanego źródła; zielony – dla leśnego materiału rozmnożeniowego należącego do kategorii selekcyjny; różowy – dla leśnego materiału rozmnożeniowego należącego do kategorii kwalifikowany; niebieski – dla leśnego materiału rozmnożeniowego należącego do kategorii przetestowany.

Europejskiej pozostaje bezkarny³⁷? Pytanie zadane powinno być jednak w szerszym kontekście, z uwagi na fakt, że ustawa o leśnym materiale rozmnożeniowym nie przewiduje w odniesieniu do wywozu leśnego materiału rozmnożeniowego regulacji reglamentacyjnych (administracyjnoprawnych). Wynika to zresztą z założeń leżących u podstaw wprowadzenia Dyrektywy z 1999 r., gdzie w preambule wskazano wprost, że „Materiał rozmnożeniowy przeznaczony na wywóz lub powroty wywóz do państw trzecich nie powinien podlegać działaniom przewidzianym w niniejszej dyrektywie”.

Przestępstwa z art. 54 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym zagrożone są karą grzywny samoistnej, która może być orzeczona w wysokości od 10 do 540 stawek dziennych (wysokość jednej stawkiiennej od 10 zł do 2000 zł).

Przestępstwa stypizowane w ustawie o leśnym materiale rozmnożeniowym (zarówno art. 53, jak i 54) nie znalazły się w katalogu przestępstw, których popełnienie może warunkować pociągnięcie podmiotu zbiorowego do odpowiedzialności na podstawie ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (art. 16). Pytanie to jest istotne chociażby z uwagi na fakt, że jeden z podstawowych podmiotów na gruncie ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym, jakim jest dostawca, może zorganizować swoją działalność nie tylko jako osoba fizyczna, ale także osoba prawna, czy też jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej.

Uwagi końcowe

Kryminalizacja obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym jest niewątpliwie zagadnieniem nowym i wysoce specjalistycznym. Właściwe określenie jej zakresu i intensywności wymaga nie tylko znajomości zagadnień z dziedziny prawa karnego, ale także prawa leśnego, czy też prawa administracyjnego. Być może dlatego przepisy karne ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym dotychczas nie doczekały się szerszego opracowania.

Niniejsze opracowanie nie miało na celu całościowego i wyczerpującego omówienia wskazanej w jego tytule problematyki. Dokonano jedynie wskazania genezy regulacji karnoprawnej, pewnych możliwych kierunków interpretacji przepisów karnych, a także związanych z tym wątpliwości.

Dokonana w niniejszym opracowaniu analiza dogmatyczna przepisów karnych ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym daje podstawy do zgłoszenia postulatów mających na celu uporządkowanie, zmianę i doprecyzowanie istniejącej aktualnie regulacji karnoprawnej.

W odniesieniu do przepisu art. 53 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym proponuje się następującą zmienioną treść:

„Art. 53

1. Kto prowadzi obrót leśnym materiałem rozmnożeniowym wyprodukowanym z leśnego materiału podstawowego niezarejestrowanego w Krajowym Rejestrze lub nie będąc wpisanym do rejestru dostawców, podlega karze grzywny albo karze ograniczenia wolności albo karze pozbawienia wolności do lat 3.

³⁷ Podobny problem występował w odniesieniu do międzynarodowego obrotu odpadami. Zob. na ten temat w: P. Ochman, *Z problematyki kryminalizacji międzynarodowego obrotu odpadami...*, s. 101-113.

2. Tej samej karze podlega, kto wprowadza do obrotu leśny materiał rozmnożeniowy bez świadectwa pochodzenia lub nieoznaczony etykietą: „Nie dla leśnictwa” albo wbrew zakazowi, o którym mowa w art. 38.

3. Karze określonej w ust. 1 podlega także ten, kto wykorzystuje leśny materiał rozmnożeniowy do uprawy w lasach lub na gruntach przeznaczonych do zalesienia niezgodnie z zasadami regionalizacji nasiennej.

4. Kto bez wymaganego pozwolenia albo wbrew jego warunkom przywozi leśny materiał rozmnożeniowy z państwa niebędącego członkiem Unii Europejskiej, podlega karze grzywny.

5. Orzekanie w sprawach o czyn, o którym mowa w ust. 4 następuje w trybie przepisów Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia.”

W odniesieniu do przepisu art. 54 ustawy o leśnym materiale rozmnożeniowym proponuje następującą zmienioną treść:

„Art. 54

1. Kto utrudnia lub udaremnia organom, o których mowa w art. 9 lub upoważnionym przez nie pracownikom prowadzenie czynności, o których mowa w art. 12 ust. 1, podlega karze grzywny.

2. Tej samej karze podlega, kto wprowadza w błąd nabywców, podając nieprawdziwe lub zatajając prawdziwe informacje na etykietach, o których mowa w art. 36 ust. 2 oraz art. 42 ust. 1.

3. Orzekanie w sprawach o czyny, o których mowa w ust. 1 i 2 następuje w trybie przepisów Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia.”

Dodatkowo, proponuje się dokonanie zmiany w art. 16 ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary poprzez dodanie w art. 16 ust. 8 punktu i w następującym brzmieniu:

„Art. 16

1. Podmiot zbiorowy podlega odpowiedzialności na podstawie ustawy, jeżeli osoba, o której mowa w art. 3, popełniła przestępstwo:

(...)

8) przeciwko środowisku, określone w:

(...)

i) art. 53 ust. 1 – 3 ustawy z dnia 7 czerwca 2011 roku o leśnym materiale rozmnożeniowym (Dz. U. 2011, Nr 73, poz. 761 ze zm.).”.

Title

Some remarks on criminal provisions in the Act on forest reproductive material

Streszczenie

Opracowanie omawia problematykę kryminalizacji obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym w polskim prawie karnym. Analizie poddana została regulacja karnoprawna wprowadzona ustawą z 2001 r. o leśnym materiale rozmnożeniowym. W tak określonym obszarze badawczym przedstawiono celowość i konieczność karnoprawnej regulacji we wskazanym wyżej zakresie, zakres kryminalizacji obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym oraz stopień represyjności. Opracowanie zamykają propozycje *de lege ferenda*.

Słowa kluczowe

prawo karne, ochrona środowiska, prawo karne ochrony środowiska,
nielegalny obrót leśnym materiałem rozmnożeniowym, kryminalizacja, penalizacja,
stopień represyjności

Summary

The paper discusses the issue of criminalization of trading in forest reproductive material on the ground of Polish criminal law. The subject of the analysis is the penal regulation introduced to Polish law in 2001 by the Act on trading in forest reproductive material. In such described research area the article shows the necessity of the penal regulation in this field, the range of criminalization and the degree of repression of national criminal law referring to presented issue. The ending considerations are a proposal of postulates *de lege ferenda*.

Keywords

criminal law, environmental law, criminal law protection of the environment,
illegal trading in forest reproductive material, criminalization,
the degree of repression

ROZDZIAŁ XIII

Krajobraz kulturowy – konwergencja systemów ochrony

Wprowadzenie

Ustrojodawca wprowadził obowiązek ochrony zasobu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, współtworzących krajobraz kulturowy¹. Preambuła Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej² stanowiąca, zgodnie z rozstrzygnięciem Trybunału Konstytucyjnego, autentyczną wypowiedź istotną co do kierunków interpretacji przepisów normatywnych³, zobowiązuje do ochrony i upowszechniania i przekazania przyszłym pokoleniom wszystkiego co cenne z ponad tysiącletniego dorobku. Prawny obowiązek ochrony dziedzictwa narodowego nałożył na władze publiczną ustrojodawca w art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej nie definiując jednak tego pojęcia. Próby sprecyzowania jego zakresu dokonano w projekcie ustawy o ochronie dziedzictwa narodowego przygotowanym u okresie Sejmu III kadencji⁴. Przygotowywane rozwiązania prawne zawierały również definicję materialnego (rzecz ruchoma lub nieruchomość wraz z częściami składowymi i przynależnościami) i niematerialnego dobra kultury (szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego np.: język polski) zbudowaną w oparciu o możliwość przypisania wartości historycznych, architektonicznych, naukowych czy artystycznych. Zasadę obligującą do stwarzania warunków do upowszechniania i równego dostępu do dziedzictwa kulturowego wprowadza art. 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Ochrona dziedzictwa narodowego jest sposobem zachowania kultury, która jest najważniejszym źródłem tożsamości narodowej. Płaszczyzna narodowego dziedzictwa kulturowego umożliwiać ma, zdaniem ustrojodawcy, utrzymanie związku Polaków zamieszkających za granicą z Rzeczypospolitą Polską. Istotnym mechanizmem, zależnym od aktywnej postawy władz publicznych, wzbudzenia czy utrzymania tożsamości jest bezpośredni lub pośredni kontakt z materialnymi i duchowymi przejawami dorobku narodowego. Przepis ten nawiązuje do wskazanej w Preambule Konstytucji wspólnoty więzów z rodakami, którzy w wyniku przemian politycznych, społecznych i gospodarczych znaleźli się w poza granicami Państwa Polskiego. Rodakami rozsianymi

¹ Ze względu na stopień integracji antroposfery ze środowiskiem przyrodniczym możemy wskazać typ krajobrazu pierwotnego (działalności czynników przyrodniczych bez ingerencji człowieka), naturalnego (przejawy prymitywnej działalności ludzkiej) i kulturowego. Krajobraz kulturowy tworzy przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Ze względu na specyfikę oddziaływania wyróżniamy harmonijny krajobraz kulturowy i dysharmonijny krajobraz kulturowy (K. Buchwald, W. Engelhard (red.), *Kształtowanie krajobrazu i ochrona przyrody*, Warszawa 1975, s. 27).

² Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 ze zm.).

³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11.5.2005 r. (sygn. akt K 18/04, OTK-A 2005, Nr 5, poz. 49).

⁴ Zgodnie z definicją przedstawioną przez twórców projektu dziedzictwo narodowe, stanowi nadrzędną, ponadczasową oraz ogólnoludzką wartość dla pokoleń, jest bogactwem Rzeczypospolitej Polskiej i jej obywateli, świadectwem tożsamości i ich udziału w dorobku światowego dziedzictwa kultury.

po świecie będą osoby nieposiadające obywatelstwa polskiego, ale deklarujące narodowość polską. Realizację konstytucyjnego obowiązku udzielania pomocy osobom deklarującym narodowość polską w zachowaniu związku z narodowym dziedzictwem kultury⁵ stanowi ustawa o Karcie Polaka. Ustawa zasadnicza nie zawiera definicji legalnych narodowego dziedzictwa kultury⁶ czy dobra kultury przenosząc tym samym obowiązek zapobieganie ewentualnym sporom interpretacyjnym na autorów regulacji prawnych niższego rzędu. Równy dostęp do dóbr kultury stanowi egzemplifikację ogólnej zasady równości wprowadzonej przez ustrojodawcę w art. 32. Stwarzanie warunków upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury należy wiązać z konstytucyjną zasadą wolności korzystania z dóbr kultury wyrażoną w art. 73. Twórcy przepisów niższego rzędu, uwzględniając zasadę równości, określają charakter i zakres ograniczeń tego uprawnienia. Prawny obowiązek ochrony środowiska zawarto w art. 5. Przepis ten wyznacza podstawowe cele obowiązku realizacji, których powinny uwzględniać wszystkie organy władzy publicznej w ramach przypisanych im kompetencji. Zakres przedmiotowy konstytucyjnych norm prawnych przesądza o umieszczeniu ochrony środowiska w ramach państwowej polityki społeczno-gospodarczej. Konieczność zabezpieczenie tego najistotniejszego dobra publicznego uznano w art. 31 ust. 3 za kryterium ustawowego ograniczenia zakresu korzystania z konstytucyjnych wolności i praw. Władze publiczne zobowiązane są do zapobiegania negatywnym dla zdrowia skutkom degradacji środowiska (art. 68 ust. 4) oraz zapewnienia bezpieczeństwa ekologicznego współczesnym i przyszłym pokoleniom (art. 74 ust. 1). Każdy ma prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska. Władze publiczne muszą wspierać działania obywateli na rzecz ochrony i poprawy stanu środowiska. Treść obywatelskiego prawa do środowiska konkretyzuje również przepis art. 86 nakładający na każdego obywatela obowiązek dbałości o stan środowiska i implementujący do polskiego systemu prawnego zasadę odpowiedzialności za spowodowane przez siebie pogorszenie jego stanu. Konstytucyjna zasada zrównoważonego rozwoju (*sustainable development*) zmusza ustawodawcę do podejmowania działań z uwzględnieniem potrzeb przyszłych pokoleń⁷ jak i z poszanowaniem dorobku minionych generacji obywateli⁸. Obowiązki te są realizowane w szeregu ustaw szczegółowych, z których najważniejsze są ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i ustawa o ochronie przyrody. Do nieobecnej współcześnie kategorii zabytku przyrody odwoływały się rozwiązania prawne II Rzeczypospolitej Polskiej (rozporządzenie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego o ochronie niektórych zabytków przyrody)⁹. Utworzone w 1906 r. Polskie Towarzystwo

⁵ Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o Karcie Polaka (Dz. U. 2007, Nr 180, poz. 1280 ze zm.). Zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 7 ustawy o Karcie Polaka posiadacz Karty Polaka ma zagwarantowany m.in. bezpłatny wstęp do muzeów państwowych.

⁶ Raport o stanie kultury obejmuje: raport o stanie i zróżnicowaniach kultury miejskiej, raport o finansowaniu i zarządzaniu instytucjami kultury, raport o systemie ochrony dziedzictwa kulturowego, raport o muzeach, raport o wzornictwie, raport o rynku dzieł sztuki, raport o książce, raport o teatrze, raport o tańcu współczesnym, raport o kinematografii, raport o szkolnictwie artystycznym, raport o edukacji kulturalnej, raport o digitalizacji dóbr kultury, raport o mediach audiowizualnych, raport o promocji Polski przez kulturę.

⁷ Por. K. Kasprzak, *Ochrona pomników przyrody. Zasady postępowania administracyjnego*, Poznań 2005.

⁸ Kardynalne zasady ekorozwoju (powszechność, optymalna produktywność, poszanowanie procesów, zdolności genetycznej życia oraz ochrony przed woją i innymi wrogimi działaniami) upowszechniono na Drugim Szczycie Ziemi i Agendzie 21 (cel ekologiczny, ekonomiczny, społeczno-humanitarny). (Instytut Ochrony Środowiska, *Dokumenty końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych Środowisko i Rozwój. Rio de Janeiro, 3-14 czerwca 1992. Szczyt Ziemi*, Warszawa 1993).

⁹ Rozporządzenie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 15 września 1919 r. o ochronie niektórych zabytków przyrody (Dz. Urz. MWRiOP 1919 (rok II), nr 10/11, poz. 3).

Krajoznawcze wyróżniło kategorię zabytku i osobliwości przyrody¹⁰. Tożsamy system ochrony pomników przyrody i kultury pod zaborami wynikał również z haskiej ustawy z dnia 16 lipca 1902 r. o ochronie pomników czy oldenburskiej ustawy z 18 maja 1911 r. o ochronie pomników.

Na gruncie prawa międzynarodowego do szerokiej definicji zasobu dziedzictwa przybliżyła Konwencja o ochronie światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego¹¹. Lista światowego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego UNESCO wskazuje zasób o wyjątkowej, powszechnej wartości (nadawanie międzynarodowego statusu ochrony poprzez wpis) poprzez wyróżnienie obiektów dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i o charakterze mieszanym¹². Zgodnie z zapisem preambuły konwencji na całej społeczności międzynarodowej spoczywa obowiązek wypracowania skutecznych mechanizmów ochrony dóbr kulturalnych i naturalnych o wyjątkowym znaczeniu dla całej ludzkości. Postulat zachowania i opieki nad europejskim dziedzictwem kulturowym jest częścią szeregu umów bilateralnych, których stroną jest Rzeczpospolita Polska¹³. Zainicjowana współpraca organizacyjna i instytucjonalna¹⁴ ma zapobiegać nielegalnemu wywozowi oraz ułatwiać odzyskanie nielegalnie wywiezionych obiektów tworzących dziedzictwo kulturowe.

Wśród najważniejszych celów strategicznych państwa w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego należy wskazać konieczność wprowadzenia skutecznego systemu prawnofinansowego¹⁵, podjęcie wielostopniowych działań edukacyjnych oraz stały monitoring służ kontrolnych.

Zasób dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego

Materialne przejawy światowego dziedzictwa kultury zabytki, zabytki archeologiczne, dobra kultury mające powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki, nauki, estetyki, etnologicznego, antropologicznego chronione są na gruncie prawa międzynarodowego na podstawie art. 1 Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego. Na konieczność zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego społeczności międzynarodowej wskazuje Deklaracja UNESCO

¹⁰ Por. W. Radecki, *Zarys dziejów prawnej ochrony przyrody i środowiska w Polsce*, Kraków 1990.

¹¹ Konwencja o ochronie światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego, sporządzona w Paryżu 16 listopada 1972 r., weszła w życie 17 grudnia 1975 r., podpisana przez Polskę 29 lutego 1976 r. (Dz. U. 1976, Nr 32, poz. 190).

¹² A. Balmford, A. Bruner, P. Cooper i in., *Economic reasons for conserving wild nature*, „Science” 2002, nr 297, s. 950.

¹³ Przykładem mogą być zapisy Traktatu o przyjaźni i współpracy między Rzeczypospolitą Polską a Republiką Grecką z 12 czerwca 1996 r. (Dz. U. 1998, Nr 129, poz. 852).

¹⁴ Ujawnianie i zwrot dóbr kultury przemieszczonych na obszar drugiego państwa zakłada m.in. porozumienie z 18 maja 1994 r. zawarte pomiędzy pełnomocnikiem rządu Rzeczypospolitej Polskiej a pełnomocnikiem rządu Federacji Rosyjskiej w Rzeczypospolitej Polskiej ds. dziedzictwa kulturalno-historycznego, członkiem Państwowej Komisji ds. Restytucji Dóbr Kultury.

¹⁵ System ochrony musi uwzględniać stopień spójności kulturowej społeczności, przywiązanie do tradycji, skład etniczny, poziom zamożności, praworządność, priorytety finansowe czy wielkość ruchu turystycznego. Ustawowy model ochrony zasobu kulturowego musi być zgodny z szeregiem zasad konstytucyjnych w szczególności z zasadą demokratycznego państwa prawnego, zasadą zrównoważonego rozwoju, zasadą zapewnienia ochrony środowiska, zasadą decentralizacji władzy publicznej, zasadą uczestnictwa samorządu terytorialnego w sprawowaniu władzy publicznej, zasadą ochrony własności, zasadą prawa dziedziczenia czy wyłączenia (cel publiczny, słuszne odszkodowanie). R.L. Pressey, C.J. Humphries, C.R. Margules, R.L. Vanewright, P.H. Williams, *Beyond opportunism - Key principles for systematic reserve selection*, „Trends in Ecology & Evolution” 1993, nr 8, s. 124.

dotycząca celowego niszczenia dziedzictwa kulturowego z 2003 r. Implementacja wypracowanych dzięki dialogowi międzynarodowemu standardów wymaga aktywnej postawy władz państwowych, uruchomienia skutecznych mechanizmów prawnej, finansowej, technicznej ochrony oraz działań edukacyjnych budujących świadomość społeczną. Deklaracja postuluje międzynarodową odpowiedzialność za działanie lub zaniechanie władz państwowych prowadzące do utraty elementów dziedzictwa o dużym znaczeniu dla ludzkości. Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego wskazuje na konieczność identyfikacji, inwentaryzacji i dokumentacji oraz objęcia systemem ochrony zabytków, zespołów budynków i terenów wyróżniających się szczególną wartością historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną¹⁶. Zabytki wchodzące w zasób dziedzictwa architektonicznego należy objąć ochroną wraz z ich częściami składowymi i wyposażeniem. Rolę krajobrazu, jako jednego z konstytutywnych elementów europejskiego dziedzictwa kulturalnego podkreśla Europejska konwencja krajobrazowa¹⁷.

Zakres terminów sztuka czy dzieło sztuki jest szeroki, co niezwykle utrudnia wypracowanie definicji legalnej możliwej do zastosowania na gruncie regulacji podatkowych czy celnych. Dzieło jest zewnętrznym, obserwowalnym, wynikiem procesów przebiegających w obrębie sztuki, ograniczanych jedynie ludzką kreatywnością. Ustawodawca polski i unijny przyjął rozgraniczenie na dzieła sztuki, przedmioty kolekcjonerskie i antyki (dział 97 CN – scalona nomenklatura celna). Ogólna zasada wypracowana przez praktykę międzynarodową i potwierdzona rozporządzeniami Rady Europejskiej zakłada, że unikalny artykuł (jeden egzemplarz, krótka seria) wykonany ręcznie, sygnowany przez autora powinien podlegać zwolnieniu z ceł przewozowych (poz. 9701-03 – dzieła sztuki *sensu stricto*). Specjalny status taryfowy odróżnia dzieła sztuki od przedmiotów produkowanych przemysłowo. Kryterium decydującym, pozwalającym na zakwalifikowanie badanego przedmiotu do działu 97 CN, jest proces wytwórczy, niepodlegająca subiektywnej ocenie wartość artystyczną.

*Cultural property*¹⁸ – termin, któremu w terminologii polskiej odpowiada „dobro kultury”, występuje w szeregu aktach prawnych o randze międzynarodowej¹⁹. Posługuje się nim Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego²⁰. Zgodnie z brzmieniem art. 1 aktu dobrem kulturalnym²¹ są takie dobra ruchome i nieruchome, które posiadają wagę dla dziedzictwa kulturalnego narodu. Ustawodawca przedstawił otwarty katalog dóbr ułatwiający interpretację przepisu. Tworzą go zabytki architektury, sztuki lub historii niezależnie od ich charakteru religijnego czy świeckiego, stanowiska archeologiczne, zespoły budowlane, dzieła sztuki, rękopisy, książki, zbiory naukowe,

¹⁶ Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego, sporządzona w Grenadzie 3 października 1985 r. (Dz. U. 2012, Nr 0, poz. 211).

¹⁷ Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. (Dz. U. 2006, Nr 14, poz. 98).

¹⁸ W anglojęzycznej literaturze przedmiotu znajdziemy również szereg innych trudno definiowalnych pojęć używanych często, jako synonimy dla wypracowanego na gruncie przepisów międzynarodowych pojęcia dobra kultury jak: *monument, art treasure, work of art*.

¹⁹ Zgodnie z badaniami Jana Pruszyńskiego dobro kultury, rozumiane, jako dzieło sztuki znaczące dla narodu niemieckiego, zostało wprowadzone do niemieckiego języka prawnego w latach trzydziestych XX w. w ramach przepisów normujących działalność Izby Kultury Rzeszy (*Reichskulturkammergesetz*) (J. Pruszyński, *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, Kraków 2001, s. 68).

²⁰ Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, sporządzona w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz. U. 1957, Nr 46, poz. 212).

²¹ Polski ustawodawca w art. 125 §2 i 294 § 2 k.k. posługuje się odmiennym terminem dobro kultury. Różnica ta nie pływa jednak na zakres używanych pojęć.

poważne zbiory książek, archiwaliów lub reprodukcji²². W myśl omawianych przepisów analogiczny charakter mają ośrodki obejmujące znaczną ilość dóbr kulturalnych, muzea, biblioteki, składnice archiwalne czy schrony przeznaczone do przechowywania i ochrony ruchomych dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego. Kluczowym czynnikiem przesądzającym o nadaniu rzeczy ruchomej lub nieruchomości przymiotu dobra kulturowego jest możliwość przypisania im wartości artystycznych, historycznych lub archeologicznych. Ustalono również międzynarodowe oznaczenie dla dóbr kultury podlegających ochronie na wypadek konfliktu zbrojnego oraz dóbr o znaczeniu specjalnym, wpisanych do Międzynarodowego Rejestru Dóbr Kulturalnych Objętych Ochroną Specjalną.

Termin został użyty również w wypracowanym przez UNESCO Zaleceniu dotyczącym środków, jakie należy podjąć celem zakazania nielegalnego wywozu, przewozu i przenoszenia własności dóbr kulturalnych z 1964 r. Według aktu ochronie powinny podlegać ruchomości jak i nieruchomości stanowiące dobra kulturalne o dużym znaczeniu dla dziedzictwa kulturalnego, każdego z państw. Lakoniczną definicję uzupełnia otwarty katalog ułatwiający inkorporację zaproponowanych rozwiązań. Wśród chronionych kategorii dóbr znalazły się przedmioty o znaczeniu historycznym, archeologicznym, naukowym, etnologicznym, architektonicznym jak i ich zbiory, dzieła sztuki, specyficzne okazy flory i fauny. Wskazanie obiektów i kategorii dóbr chronionych ze względu na ich kulturalny charakter ułatwia również Zalecenie dotyczące zabezpieczenia dóbr kulturalnych zagrożonych przez roboty publiczne i prywatne z 1968 r. Przed podobnym problemem definicyjnym stanęli autorzy Konwencji o środkach zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury²³. Według art. 1 aktu decydują rolę odgrywa uznanie przez państwo dobra za mające znaczenie ze względów religijnych lub świeckich dla archeologii, prehistorii, literatury, sztuki, nauki oraz zaliczenie go do jednej z zamkniętego katalogu jedenastu kategorii²⁴. Konwencja wskazuje, że dobra kultury podlegające ochronie prawnej związane są choćby jedynie w wymiarze terytorialnym z państwem, które dziedzictwo tworzą bądź zostały uzyskane, otrzymane lub nabyte legalnie od uprawnionych do podjęcia takich decyzji władz państwa pochodzenia. Dyrektywa Wspólnot Europejskich w prawie zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego²⁵ w art. 1 za dobro kultury uznaje każdy przedmiot sklasyfikowany, jako narodowe dobro kultury ze względu na wartość artystyczną, historyczną lub archeologiczną lub stanowiący integralną część zbiorów publicznych wymienionych w zasobach muzeów, archiwów, zbiorach konserwacyjnych bibliotek, zasobach instytucji kościelnych.

²² Zbiory reprodukcji mogą być traktowane tak samo jak oryginały stanowiące dobro kulturalne ze względu na to, że są one nośnikami wartości istotnych dla dziedzictwa kulturalnego.

²³ Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobieganiu nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r. (Dz. U. 1974, Nr 20, poz. 106).

²⁴ Autorzy konwencji proponują by status prawny dobra kultury przyznawały państwa strony konwencji rzadkim okazom naukowym, pamiątkom historycznym, obiektom archeologicznym, fragmentom zabytków artystycznych, historycznych i archeologicznych, numizmatów liczących ponad sto lat, dziełom sztuki, materiałom etnologicznym, manuskryptom, dawnym książkom i dokumentom, cennym egzemplarzom i zbiorom filatelistycznym, archiwaliom fotograficznym, filmowym, fonograficznym, meblom liczące ponad sto lat i dawnym instrumentom muzycznym.

²⁵ Dyrektywa 93/7/EWG Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych niezgodnie z prawem z terytorium Państwa Członkowskiego (Dz. Urz. L 74/74 z 27.3.1993 r.).

Pojęcie dobro kultury wprowadziła do polskiego języka prawnego ustawa o ochronie dóbr kultury i o muzeach²⁶. Zgodnie z brzmieniem art. 2 wyżej wymienionego aktu prawnego charakter taki można przypisać każdemu przedmiotowi ruchomemu lub nieruchomemu, niezależnie od czasu jego powstania, jeżeli ma on znaczenie dla dziedzictwa lub rozwoju kulturalnego ze względu na wiązaną z nim wartość historyczną, naukową lub artystyczną. W art. 5 ustawodawca przedstawił otwarty katalog, który pod względem rzeczowym precyzował zdefiniowany przedmiot ochrony. Za ograniczenie definicji zawartej w art. 2 należy uznać objęcie formami ochrony jedynie przedmiotów wpisanych do rejestru zabytków, inwentarza muzealnego oraz wchodzących w skład bibliotek. Ustawodawca zdecydował się również na wprowadzenie kategorii zabytku oczywistego, który podlegał ochronie wynikającej z przepisów ustawy niezależnie od objęcia go jedną z wymienionych wyżej form. Wątpliwości interpretacyjne powstające w wyniku stosowania przez organy państwowe art. 2 były przyczyną opracowania przez Ministra Kultury i Sztuki okólnika w sprawie określania przedmiotów niestanowiących dóbr kultury²⁷. Wskazano w nim siedem kategorii przedmiotów, których wywóz nie wymagał zaświadczenia o nie stanowieniu dobra kultury w rozumieniu ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach wystawionego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych lub Bibliotekę Narodową w Warszawie. Katalog utworzono w oparciu o obiektywne kryteria czasu powstania, sposobu i charakteru produkcji oraz wagi. Zalecenie zawierało również szereg znaków fabrycznych ułatwiających identyfikację. Przedmioty, których reżimu ochrony nie udało się ustalić, podlegały ocenie przez konserwatora zabytków. Zgodnie z art. 1 ust. 1 nowelizacji z 19 lipca 1990 r. ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach dobra kultury stanowią bogactwo narodowe a ich ochrona jest obowiązkiem spoczywających na wszystkich obywatelach²⁸.

Ustawodawca w akcie z 1964 r. wprowadził nową kategorię pomnika historii²⁹. Tworzyły ją zabytki nieruchome uznane za charakteryzujące się szczególną wartością narodową przez Radę Państwa, po nowelizacji z 19 lipca 1990 r. Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek Ministra Kultury i Sztuki.

Terminem zabytek posługiwał się dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury (krajowe prawo ochrony zabytków)³⁰. Jego definicję można wyprowadzić z przepisu art. 1 w związku z art. 11 dekretu. To wszelkie dzieła ruchome i nieruchomości świadczące o sztuce i kulturze minionych epok znajdujące się w granicach Państwa Polskiego oraz wpisane do inwentarza zabytków sztuki i kultury. Tożsamą ochroną prawną objęte zostały dzieła spełniające wyżej wymienione wymagania niewpisane do inwentarza, ale starsze niż 50 lat. Na podstawie decyzji Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego za zabytek mogły być uznane rzeczy ruchome mające mniej niż 50 lat. Wprowadzone przepisy podkreślały znaczenia wykopalisk i znalezisk (dziedzictwo archeologiczne). Dekret wprowadził pojęcie zabytku ruchomego mającego wybitne znaczenie narodowe. W przypadku niebezpieczeństwa zniszczenia,

²⁶ Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i o muzeach (Dz. U. 1962, Nr 10, poz. 48).

²⁷ Okólnik Ministra Kultury i Sztuki z dnia 30 czerwca 1965 r. w sprawie określenia przedmiotów niestanowiących dóbr kultury (M.P. 1965, Nr 39, poz. 221 ze zm.).

²⁸ Ustawa z 19 lipca 1990 r. o zmianie ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach (Dz. U. 1990, Nr 56, poz. 322).

²⁹ Ochronę oraz przywrócenie wartości użytkowych nieruchomości uznanych za pomnik kultury Narodu Polskiego przewidywała uchwała Rady Ministrów z 21 marca 1957 r. (M.P. 1957, Nr 27, poz. 182).

³⁰ Dekret Rady Regencyjnej z dnia 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury (Dz. U. 1918, Nr 16, poz. 36).

uszkodzenia lub wywozu za granicę znajdujących się rękach prywatnych przedmiotów tego typu rząd miał prawo zastosować procedurę wywłaszczenia. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, w rozporządzeniu o opiece nad zabytkami, za kluczową uznał możliwość przypisania przedmiotowi ruchomemu lub nieruchomości zasługującemu na zachowanie wartości artystycznych, kulturalnych, historycznych, archeologicznych czy paleontologicznych potwierdzone orzeczeniem władzy państwowej (instancyjne orzeczenie władzy konserwatorskiej)³¹. Przedmiotowy zakres ochrony wynikający z art. 1 rozporządzenia precyzował otwarty katalog umieszczony w art. 2. W obowiązujących przepisach ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ustawodawca, jako podstawową kategorią posługuje się pojęciem zabytku i zabytku archeologicznego³². Jest nim taka rzecz ruchoma lub nieruchomość, ich części lub zespoły, która będąc dziełem człowieka lub pozostając w związku z jego działalnością są świadectwem minionej epoki bądź zdarzenia. Z pojęciem tym powiązano wartość, artystyczną, historyczną i naukową. Interpretacje przepisu w odniesieniu do zabytków ruchomych i nieruchomości ułatwia otwarty katalog zawarty w art. 5. W słowniczku ustawowym zawartym w art. 3 zabrakło definicji dobra kultury.

Najistotniejszym dokumentem, poświęconym problematyce zasobu niematerialnych dóbr kultury, przyjętym w ramach uniwersalnego systemu ONZ jest Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (CSICH)³³. Podzielony na dziewięć rozdziałów tekst konwencji przedstawiono w Paryżu na trzydziestej drugiej sesji Konferencji Generalnej Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury. Kształt tego wielostronnego instrumentu prawnego jest wynikiem analizy obowiązywania porozumień, zaleceń, rezolucji i konwencji regulujących ochronę światowego materialnego dziedzictwa kultury. Zgodnie z art. 1 aktu celem zaimplementowanych rozwiązań, jak również dyrektyw wykonawczych, poza zapewnieniem przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego (identyfikacja, dokumentacja, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie, przekazywanie) jest zapewnienie poszanowania, wzrost świadomości i zapewnienie międzynarodowej współpracy i pomocy. Zgodnie z zaproponowanymi rozwiązaniami niematerialne dziedzictwo kulturowe musi spełniać kryterium subiektywne i obiektywne³⁴. Pierwsze wymaga uznania praktyki, wyobrażenia, przekazu, wiedzy i umiejętności oraz związanych z nimi instrumentów, przedmiotów, artefaktów i przestrzeni kulturowej przez jednostki, grupy i wspólnoty za część własnego dziedzictwa (tożsamość kulturowa). Drugie wymaga międzypokoleniowego przekazu i stałego odtwarzania i odczytywania dobra w relacji ze środowiskiem, przyrodą i historią. Zakres definicji ograniczony został poprzez wymóg zgodności z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka³⁵, wymogami wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami oraz zasadą zrównoważonego

³¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami (Dz. U. 1928, Nr 29, poz. 265).

³² Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2003, Nr 162, poz. 1568).

³³ Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 17 października 2003 r. (Dz. U. 2011, Nr 172, poz. 1018).

³⁴ W celu przygotowania definicji uwzględniającej doświadczenia kultury prawnej państw członkowskich UNESCO rozesłało kwestionariusze we wrześniu i sierpniu 2000 r. Wyniki przedstawiono podczas spotkania Międzynarodowego Okrągłego Stołu (*International Round Table Intangible Cultural Heritage*), które odbyło się w dniach 14-17 marca 2001 r.

³⁵ Por. R. Niezen, *The Origins of Indigenism: Human Rights and the Politics of Identity*, University of California Press, Berkeley 2003.

rozwoju. Posłużono się również doprecyzowujący zapisy, katalogiem nośników niematerialnego dziedzictwa kultury, w którym wskazano tradycje, przekazy ustne, język³⁶, sztuki widowiskowe, zwyczaje, rytuały, obrzędy świąteczne, wiedze i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata, umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym. Wzorując się na rozwiązaniach instytucjonalnych Konwencji UNESCO z 1972 r. ustanowiono Międzyrządowy Komitet do spraw Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, w skład którego wchodzi przedstawiciele 18 państw stron konwencji, wybrani podczas Zgromadzenia Ogólnego. Wybór podporządkowano zasadom równej reprezentacji geograficznej oraz rotacji. Na państwach członkowskich spoczywa obowiązek wskazania przedstawicieli dysponującymi kwalifikacjami w zakresie różnych aspektów niematerialnego dziedzictwa kultury. Do najważniejszych zadań Komitetu należy: promowanie celów Konwencji oraz wspieranie i monitorowanie ich realizacji, udzielanie wskazówek w zakresie najlepszych praktyk oraz zaleceń dotyczących środków mających na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzanie i przedstawianie do zatwierdzenia projektu planu wykorzystania środków z Funduszu, poszukiwanie sposobów zwiększenia posiadanych środków oraz podejmowanie niezbędnych działań w tym celu, sporządzanie i przedkładanie do zatwierdzenia wytycznych operacyjnych dotyczących wdrażania niniejszej Konwencji, analiza sprawozdań przedstawianych przez państwa strony konwencji i ich podsumowywanie dla Zgromadzenia Ogólnego, analiza wniosków składanych przez państwa strony konwencji i ich rozpatrywanie zgodnie z kryteriami obiektywnego wyboru, które zostaną ustalone przez Komitet i przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne, dokonywanie wpisu na listy niematerialnego dziedzictwa oraz udzielanie pomocy międzynarodowej. Zgromadzenie Ogólne odbywa sesje zwyczajne, co dwa lata, nadzwyczajne, na wniosek Międzyrządowego Komitetu do spraw Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego lub co najmniej jednej trzeciej państwa stron konwencji. Konwencja pozwala na harmonizację działań na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym. Państwa strony konwencji zobowiązują się do prowadzenia polityki wyznaczającej niematerialnemu dziedzictwu kulturowemu odpowiedniej funkcji w życiu zbiorowym oraz podjęcia działań niezbędnych w celu zapewnienia ochrony niematerialny dobrom kultury znajdującym się ich terytorium. Muszą one m.in. określić i zdefiniować elementy dziedzictwa, prowadzić rejestry, sporządzać okresowe sprawozdania, rozwijać działalność naukową, edukacyjną, informacyjną i szkoleniową. Uczestnictwo w międzynarodowym systemie ochrony niematerialnego dziedzictwa kultury wymaga podjęcia środków prawnych, technicznych, administracyjnych i finansowych niezbędnych do realizacji celi Konwencji.

Elementy niematerialnego dziedzictwa utrwalane są w przestrzeni międzynarodowej oraz uzyskują właściwe dla nich miejsce w świadomości społeczeństw m.in. dzięki wpisowi na listę Reprezentatywną Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości (*Representative List of the Tangible Cultural Heritage of Humanity*) oraz Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Wymagającego

³⁶ Język, jako dobro niematerialne szczególnie narażone na marginalizację ze względu na procesy globalizacyjne w obrębie kanałów komunikacyjnych był przedmiotem raportu UNESCO Żywotność języków z zagrożenia (*Language Vitality and Endangerment*) z 2003 r. W tym samym roku przyjęto Zalecenia w sprawie działań na rzecz ochrony zagrożonych języków (*Actions Plans on the Safeguarding of Endangered Languages*) formułujące kryteria określające zagrożenia języka m.in. populacja osób posługujących się badanym językiem, międzypokoleniowe przekazywanie, udokumentowanie, dostępność materiałów do nauczania języka.

Natychmiastowej Ochrony (*List of the Tangible Cultural Heritage In Need of Urgent Safeguarding*)³⁷.

Zapisy poprzez budowanie relacji na poziomie jednostek, grup i społeczności oraz formalną i nieformalną edukację wpływają na kształtowanie poczucia wspólnoty oraz poszanowania wartości związanych z obcymi kontekstami kulturowymi. Świadectwem potrzeby wypracowania międzynarodowych regulacji prawnych tworzących ramy ochrony niematerialnego dziedzictwa kultury jest ratyfikacja konwencji przez 151 państwa członkowskich³⁸. W przypadku Polski zapisy aktu zaczęły obowiązywać 16 sierpnia 2011 r.

Chronione obszary przyrody mogą przybierać szereg form organizacyjnych. Najczęściej wyodrębniane kategorie to parki natury, parki krajobrazowe, rezerваты przyrody, obszary chronionego krajobrazu, pomniki przyrody³⁹, obszary krajobrazowo-przyrodnicze⁴⁰ czy użytki ekologiczne⁴¹. W wymiarze regionalnym i globalnym⁴² tworzą one wraz z formami ochrony akwenów wodnych⁴³ wzajemnie uzupełniającą się sieć⁴⁴ powiązań ekologicznych⁴⁵. Wpływają bezpośrednio na zachowanie⁴⁶ ukształtowanego historycznie krajobrazu (pomniki historii, kultury, obiekty kultu religijnego)⁴⁷. Za pierwsze europejskie parki narodowe uznaje się szwajcarski Suisse oraz szwedzki Abisko i Sarek⁴⁸. Komisja Parków Narodowych i Obszarów Chronionych IUCN zatwierdziła

³⁷ Na mocy art. 31 Konwencji 90 dóbr niematerialnego dziedzictwa kultury ludzkości zidentyfikowanych na podstawie działań z lat 2001, 2003, 2005 w ramach programu Arcydziała Ustnego i Niematerialnego Dziedzictwa Ludzkości zostało włączonych w system ochrony Konwencji i od chwili obowiązywania przepisu stało się częścią Reprezentatywnej Listy Niematerialnego Dziedzictwa Kulturalnego Ludzkości.

³⁸ Dane z 15 marca 2013 r.

³⁹ Jednym z twórców terminu pomnik przyrody był niemiecki przyrodnik, geograf i podróżnik Alexander von Humboldt (A. Humboldt, *Podróże po Ameryce Podzwrotnikowej*, Warszawa 1959, s. 195).

⁴⁰ M. Kistowski, D. Myślak, K. Twardowska, *Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe jako obszary mało przekształconego krajobrazu naturalnego i harmonijnego krajobrazu kulturowego*, „Acta Geographica Lodziensia” 1998, nr 74, s. 97.

⁴¹ W 1959 r. Rady do Spraw Ekonomicznych i Społecznych ONZ (UN Economic and Social Council/ECOSOC) uznała wyznaczanie obszarów chronionych za istotny czynnik w kształtowaniu racjonalnego korzystania ze środowiska naturalnego. Z inicjatywy tego ciała Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło rezolucję w sprawie tworzenia światowej listy parków narodowych. M. Kistowski, M. Kistowska, *Użytki ekologiczne jako obszary konserwatorskiej ochrony gatunków zagrożonych wyginięciem-próba krytycznego podejścia na przykładzie województwa pomorskiego*, „Przegląd Przyrodniczy” 2000, nr 2/3, s. 3.

⁴² A.S.L. Rodrigues, S.J. Andelman, M.I. Bakarr (red.), *Global Gap Analysis towards representative network of protected areas, Advances in Applied Biodiversity*, „Science” 2003, nr 4, s. 7.

⁴³ W 2009 r. wyodrębniono trzy morskie obszary chronione w obrębie Oceanu Pacyficznego w tym Narodowy Pomnik Rowu Mariańskiego (*Marian Trench National Monument*), w obrębie którego znajduje się największa głębina na Ziemi, liczący ok. 11.000 m głębokości Rów Mariański.

⁴⁴ Największe obszary chronione w wymiarze globalnym tworzą: Narodowy Park Grenlandii, Obszar Chroniony Wysp Feniks oraz brazylijski Park Narodowy Jaú.

⁴⁵ W 2007 roku ok. 12,2% obszarów lądowych i 5,1% akwenów mórz i oceanów objętych było formą ochrony.

⁴⁶ Organizacje takie jak World Tourism Organisation (WTO) wskazują na zagrożenia wynikające z nadmiernego zagospodarowania infrastrukturą turystyczną najbardziej atrakcyjnych terenów czy nieproporcjonalną koncentracją ruchu na terenie popularnych obszarów chronionych. Rozwój tej gałęzi przemysłu musi znajdować swoje odzwierciedlenie w strategicznych planach funkcjonowania obszarów chronionych (W. Pływaczewski, *Turystyka i jej wpływ na zanieczyszczenie środowiska*, [w:] W. Pływaczewski, S. Buczyński (red.), *Gospodarka opadami. Problematyka prawna i ekokryminologiczna*, Olsztyn 2013, s. 94).

⁴⁷ Por. S. Chape, M. Spalding, M.D. Jenkins, *The Worlds Protected Areas*, UNEP-WCMC, University of California, Berkeley 2008.

⁴⁸ Ponad 30 lat wcześniej, w dniu 1 marca 1872 Ulysses Grant, specjalnym dekretem utworzył Park Narodowy Yellowstone (*Yellowstone National Park*). Największą część zajmuje kaldera o rozmiarach 45 x 78 km z kilkoma basenami gejzerowymi (Norris, Madison, Midway i najslynniejszym Upper Geyser Basin). W roku 1890 podobną ochronę otrzymał obszar doliny Yosemite. 55 parków narodowych USA w roku 2009 odwiedziło

osiem kategorii obszarów chronionych, do których należą: park narodowy (*National Park*), ścisły rezerwat przyrody (*Stricte Nature Reserve*), obszar dzikiej przyrody (*Wilderness Area*), pomniki przyrody (*Natura Monument*), obszar czynnej ochrony siedlisk i gatunków (*Species Management Area/Habitat*), obszar chronionego krajobrazu/chronione wybrzeże morskie (*Protected Landscapes/Seascape*), obszar czynnej ochrony zasobów przyrodniczych (*Manager Resorce Protected Area*), obszar tradycyjnych siedlisk społeczności (*Natura Biotic Area/Antropological Reserve*) oraz strefa specjalnego użytkowania zasobów naturalnych (*Multiple-Use Management Area/Manager Resorce Area*).

Konwergencja systemów ochrony

Nowe, całościowe spojrzenie na kulturę wymaga uwzględnienia zarówno komponentów materialnych i niematerialnych jak i przyrodniczych. Interesującym przykładem takich rozwiązań prawnych jest ustawodawstwo Republiki Korei i Japonii. Zasady prawne wprowadzane w tych krajach wielokrotnie w przeszłości otwierały dyskusję nad efektywnością i kształtem systemów ochrony oraz stanowiły wzór dla zapisów umów wielostronnych tworzących system uniwersalny. Japonia, jako jedno z pierwszych państw uregulowała ustawowo zagadnienie ochrony własności kulturowej (*bunka-zai*)⁴⁹. Wprowadzone w roku 1950 rozwiązania obejmowały również problematykę niematerialnego dziedzictwa (*Law for the Protection on Cultural Properties*). Odpowiedzią na postępujący proces westernizacji była przeprowadzona cztery lata później nowelizacja wzbogacająca język prawny o pojęcie ważnej, niematerialnej własności kulturowej (*Important Intangible Cultural Properties*). Nowe rozwiązania obejmowały wsparciem i ochroną państwa osoby posiadające wiedzę i umiejętności istotne dla zachowania zasobu dziedzictwa niematerialnego (konceptcja *Living National Treasure*)⁵⁰. Zgodnie z poprawką z 1975 r. równorzędnymi procedurami ochrony i utrwalania objęto kulturę ludową. Konstruując definicję niematerialnego dobra kultury posłużono się wartością historyczną i artystyczną. Przywołano w niej umiejętności wykorzystywane w teatrze, muzyce i sztuce użytkowej (*Noh, Nohgaku, Kyogen, Kumi-odori, onna-gata, shite-kata, hayashi-kata, kabuki, shikinen sengu, bunraku*). W obowiązujących przepisach wyodrębniono pięć kategorii dóbr tworzących zasób japońskiego dziedzictwa kulturowego: dobra kultury materialnej, dobra kultury niematerialnej, dobra kultury ludowej, monumenty i kompleksy architektoniczne. Autorzy regulacji przyjęli wyrażany w doktrynie postulat implementacji szerokiej definicji własności kulturowej i wskazali, że zasób dziedzictwa kulturowego stanowią także okazy flory i fauny, struktury geologiczne a nawet minerały o wyjątkowej wartości naukowej.

W obowiązujących, polskich rozwiązaniach prawnych na bliskość form ochrony wskazuje art. 3 w związku z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁵¹

ponad 63 miliony turystów (Yellowstone odwiedziło 4.152.195) (K. Harasimiuk, M. Harasimiuk, *Turystyka w krajobrazach parków narodowych Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, „Krajobraz a turystyka” 2010, nr 14, s. 91).

⁴⁹ Ochronę zapewnianą tradycyjnie przez właścicieli nieruchomości (pozostałość sytemu feudalnego) uzupełniły regulacje wprowadzone przez *Ancient Temples and Shrines Preservation Law* z 1897 r. czy *National Treasures Preservation Law* z 1929 r.

⁵⁰ Jednym z celów wiązanych z przyznawaną corocznie rządową dotacją jest kształcenie następców, gwarantujących zachowanie zasobu dziedzictwa kulturowego.

⁵¹ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2003, Nr 162, poz. 1568 ze zm.).

i art. 6 ustawy o ochronie przyrody⁵². W art. 16 ustawy o ochronie przyrody wskazano, że park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe⁵³ oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju. Taką korelację zauważamy również w przypadku art. 40. Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody ożywionej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzska, skałki, jary, głazy narzutowe oraz jaskinie.

Zgodnie z brzmieniem uchylonego art. 40 ust. 3 pkt 3 lit. a ustawy prawo ochrony środowiska organy ochrony środowiska nie mogły pomijać obszarów o szczególnych właściwościach naturalnych lub posiadających znaczenie dla dziedzictwa kulturowego wrażliwych na oddziaływanie, istniejące przekroczenia standardów jakości środowiska lub intensywne wykorzystywanie terenu⁵⁴.

W art. 2 ust. 2 pkt 3 ustawy o ochronie przyrody⁵⁵ ustawodawca wyodrębnił kategorię dziedzictwa geologicznego i paleontologicznego. Publicznoprawny obowiązek dbałości o przyrodę wyrażony w art. 4 ust. 1 wskazuje, że jest ona jednocześnie dziedzictwem narodowym i bogactwem narodowym. Wśród adresatów tego obowiązku wskazano organy administracji publicznej, osoby prawne, jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej oraz osoby fizyczne. Ochrona zasobu dziedzictwa wiąże się również z obowiązkiem prowadzenia działalności edukacyjnej, informacyjnej i promocyjnej.

Konieczność wprowadzenia efektywnych form ochrony przyrody postulowała Światowa Strategia Ochrony Przyrody (*The World Conservation Strategy*) jak i przyjęta na jej podstawie w 1982 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ rezolucji wprowadzającej Światową Kartę Przyrody (*World Charter for Nature*). Kierunek dalszych zmian wyznaczyła Konwencja ONZ o różnorodności biologicznej, która została podpisana z okazji Konferencji Narodów Zjednoczonych Środowisko i Rozwój w Rio de Janeiro w 1992 r. Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody (IUCN) definiuje obszar chroniony (*protected area*), jako ściśle określoną przestrzeń geograficzną, uznaną (formalnie, przez odpowiednie władze i społeczność lokalną), przeznaczoną (do ochrony) i zarządzaną poprzez środki prawne lub też inne efektywne środki dla osiągnięcia długoterminowych celów w zakresie ochrony przyrody, wraz z występującymi tam usługami (oraz dobrami) ekosystemowymi i walorami kulturowymi⁵⁶. Zapis ten łączy bezpieczne funkcjonowanie ekosystemów⁵⁷ z ochroną walorów kulturowych danego obszaru. Obserwowane zmiany globalnego klimatu wpływają bezpośrednio na obiekty z Lista Dziedzictwa Światowego (*World Heritage List*). Obserwujemy topnienie lodolodów, lodowców wysokogórskich

⁵² Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. 2004, Nr 92, poz. 880 ze zm.).

⁵³ M. Kistowski, M. Myślak, K. Twardowska, *Indykacja wartości przyrodniczych: kryteria wyznaczania i oceny zespołów przyrodniczo-krajobrazowych w Polsce północnej i zachodniej*, „Przegląd Przyrodniczy” 1998, nr 1/2, s. 127.

⁵⁴ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2006, Nr 129, poz. 902 ze zm.).

⁵⁵ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. 2004, Nr 92, poz. 880 ze zm.).

⁵⁶ N. Dudley (red.), *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*, IUCN, Gland 2008, s. 8.

⁵⁷ Ochrona przyrody musi łączyć zachowanie funkcjonowania krajobrazu z bezpieczeństwem siedlisk gatunków, systemów ekologicznych jak i wskazanych osobników czy ich grup.

i morskich, zamieranie raf koralowych czy stepowanie i pustynnienie obszarów w strefach przejściowych⁵⁸.

Region Warmii i Mazur wyróżnia się w skali lokalnej i regionalnej różnorodnością i bogactwem środowiska przyrody nieożywionej i ożywionej. W 2010 r. w województwie warmińsko-mazurskim zarejestrowanych było 2576 obiektów⁵⁹ (powiat olsztyński 141) objętych ochroną pomnikową (7,1% pomników w kraju)⁶⁰. Tylko w Regionie Wielkich Jezior Mazurskich ustanowiono 378 pomników przyrody. Formą ochrony objęto 39 tworów przyrody nieożywionej (granitowe i gnejsowe głazy narzutowe) oraz 339 obiektów przyrody żywej (drzewa, grupy drzew i krzewów, stanowiska rośliny chronionej). Blisko połowa terenu województwa (46,6%) stanowi prawnie chroniona powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych (średnia krajowa 13,2%)⁶¹. W 2010 r. w granicach województwa znajdowało się 11,1% polskich obszarów prawnie chronionych. Powierzchnia obszarów prawnie chronionych na 1 mieszkańca wyniosła 7.890 m² – najwięcej w Polsce (średnia krajowa 2.655 m²). Wśród 108 rezerwatów przyrody województwa warmińsko-mazurskiego w 2010 r. najwięcej było rezerwatów leśnych (35), a największą powierzchnię zajmowały rezerwaty faunistyczne (14,4 tys. ha)⁶². Pod ścisłą ochroną znajdowało się 131,1 ha, w tym 99,7% w rezerwach torfowiskowych. Przeciętna powierzchnia rezerwatu wyniosła 289,2 ha. Łączna powierzchnia parków krajobrazowych z rezerwatami, użytkami ekologicznymi i zespołami przyrodniczo-krajobrazowymi wynosiła 144,9 tys. ha. W województwie warmińsko-mazurskim występują wszystkie formy ochrony przewidziane ustawowo za wyjątkiem parku narodowego⁶³.

Znamię szczególnego znaczenia dla kultury

Megality⁶⁴ są widocznym znakiem obecności wspólnot ludzkich na ziemiach polskich oraz wyrazem dążenia do realizacji potrzeb wyższego rzędu. Służyły one celom kultowym⁶⁵, sepulkralnym, nierzadko były zorientowane astronomicznie⁶⁶. Te obeliski mogą pozostawać w stanie surowym, nie zawsze tworzą też dolmeny, alignementy czy kromlechy⁶⁷. Wiele z nich to jedynie fragmenty dawnych konstrukcji⁶⁸. Pewne trudności

⁵⁸ A. Balmford, T. Whitten, *Who should pay for tropical conservation, and how could the costs be met?*, „Oryx” 2003, nr 37, s. 238.

⁵⁹ 678 pomników województwa usytuowanych było na terenie powiatu elbląskiego, w tym prawie połowa w gminie Tolkmicko.

⁶⁰ W latach międzywojennych w inwentarzu Biura Państwowej Rady Ochrony Przyrody zarejestrowano 5468 zabytków przyrody.

⁶¹ Jedynie województwo świętokrzyskie (61,9%), małopolskie (58,9%) i podkarpackie (47,7%) posiadają większy udział powierzchni obszarów chronionych.

⁶² W 2010 r. rezerwaty faunistyczne stanowiły 46,1% ogólnej powierzchni, krajobrazowe 25,2%, leśne 16,4%, wodne 5,8%, torfowiskowe 5,6%.

⁶³ Istnieje projekt utworzenia Mazurskiego Parku Narodowego. I.M. Batyk, *Ochrona dziedzictwa przyrodniczego w Województwie Warmińsko-Mazurskim*, „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich” 2011, nr 1, s. 71.

⁶⁴ Inne nazwy: tumuli paganorum, tumulus gigantis, antiquorum sepulcra, Hünenbetten, Dyssen, żale, żalki. (W. Chmielewski, *Zagadnienie grobowców kujawskich w świetle ostatnich badań*, Łódź 1952, s. 7).

⁶⁵ J. Wierzbicki, *Megalithy kultury pucharów lejkowatych – czy tylko grobowce*, [w:] J. Libera, K. Tunia (red.), *Idea megalityczna w obrzędzie pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*, Lublin-Kraków 2006, s. 6.

⁶⁶ M. Chłodnicki, *Megalithic Graves In Western Pomerania*, [w:] D. Król (red.), *The Built Environment of Coast Areas During the Stone Age*, Gdańsk 1997, s. 8.

⁶⁷ Z. Krzak, *Megalithy Europy*, Warszawa 1994, s. 117.

⁶⁸ Przykładem dewastacji może być kompleks megalitów na tzw. białych Kujawach czy z nad jeziora Płoń (jedno z największych znanych, polskich stanowisk megalitycznych). D. Jankowska, *Megalithik und kujawische*

może sprawiać odróżnienie ich od naturalnych form terenowych zwłaszcza na terenach leśnych i rolniczych⁶⁹. Również eratyki (głazy narzutowe), będące głównym budulcem konstrukcji megalitycznych, stanowią przedmiot zainteresowania nie tylko geologów czy klimatologów, lecz również osób zaangażowanych w ochronę naturalnego krajobrazu (walory geoturystyczne: geologiczne, krajoznawcze i kulturowe)⁷⁰. W obszar Europy Środkowej zostały one przyniesione w okresach zlodowaceń plejstocenijskich⁷¹ przez lądolody masywów skalnych Skandynawii (plejstocenijskie zlodowacenie kontynentalne)⁷². Granitoidy, pochodzą z obszarów Szwecji, Finlandii, Zatoki Botnickiej, Wysp Alandzkich i Bornholmu (obszar macierzystego występowania skał/kierunek kierunku transgresji lądolodu i/lub jego strumieni lodowych do miejsca depozycji osadów)⁷³. Lądolód przemieszczał się ścierając wychodnie skały proterozoicznych południowej części tarczy fennoskandzkiej oraz wychodnie skały neoproterozoiku⁷⁴, dolnego paleozoiku i górnego mezozoiku platformy wschodnioeuropejskiej⁷⁵. Reprezentują one wszystkie typy petrograficzne⁷⁶ skał (magmaowe, osadowe i metamorficzne)⁷⁷. Charakterystyka walorów geologicznych, krajoznawczych i historycznych poszczególnych obiektów wymaga sporządzenia szczegółowego opisu głazu (forma, obwód, wysokość) oraz dokonania opisu petrograficznego (barwa, struktura, tekstura, skład mineralny)⁷⁸. Nie zależnie od kategoryzacji wiele z tych obiektów przyrody nieożywionej charakteryzuje wysoka wartość geologiczna⁷⁹, krajoznawcza, historyczna, kulturowa czy turystyczna⁸⁰.

Gräber, [w:] K.W. Beinhauer, G. Cooney, C.E. Guksch, S. Kus (red.), *Studien zur Megalithik. Forschungsstand und ethnoarchäologische Perspektiven – The Megalithic Phenomenon. Recent Research and Ethnoarchaeological Approaches*, Weissbach Verlag Beier & Beran, Mannheim 1999, s. 215.

⁶⁹ Środowisko leśne ze względu na swoją specyfikę należy do przestrzeni najlepiej zabezpieczających stanowiska archeologiczne przez rabunkową działalnością człowieka, wandalizmem dóbr kultury czy wpływem zmian gospodarczych. Wiele istotnych kompleksów megalitycznych przetrwało w formie umożliwiającej rekonstrukcję ich funkcji i znaczenia społecznego dzięki objęciu terenu, na którym zostały wzniesione formą ochrony przyrody. J. Wierzbicki, *Grobowiec megalityczny z Borkowa, stan. 1, gm. Malechowo, woj. Zachodniopomorskie. Jedyny grób korytarzowy na ziemiach polskich?*, [w:] W. Rączkowski, J. Sroka (red.), *Historia i kultura Ziemi Sławińskiej*, Sławno 2005, s. 93.

⁷⁰ Geoturystykę można zakwalifikować jako rodzaj turystyki kwalifikowanej. Por. W. W. Gaworecki, *Turystyka*, Warszawa 2003.

⁷¹ P. Czubla, D. Gałązka, M. Górka, *Eratyki przewodnie w glinach morenowych Polski*, „Przegląd Geologiczny” 2005, nr 4, s. 245.

⁷² Górka-Zabielska M., *Fennoskandzkie obszary alimentacyjne osadów akumulacji glacialnej i glaciofluvialnej lobu Odry*, Poznań 2008, s. 20.

⁷³ D. Gałązka, *Zastosowanie metody makroskopowego oznaczania eratyków przewodnich do lokalizacji obszarów źródłowych wybranych kier jurajskich*, „Przegląd Geologiczny” 2004, nr 4, s. 349.

⁷⁴ G. Lüttig, *Geschlebestatistische Anmerkungen zur Quartärstratigraphie des nordischen Vereisungsgebietes*, „Eiszeitalter u. Gegenwart” 1999, nr 49, s. 144.

⁷⁵ M. Górka-Zabielska, *Obszary macierzyste skandynawskich eratyków przewodnich osadów ostatniego zlodowacenia północno-zachodniej Polski i północno-wschodnich Niemiec*, „Geologos” 2008, nr 2, s. 55.

⁷⁶ Parki i ogródki petrograficzne (np.: ogródek petrograficzny Wielkopolskiego Parku Narodowego), tworzone w celach dydaktycznych i popularnonaukowych, należy traktować, jako kamienne świadectwa epoki glacialnej. M. Górka-Zabielska, *Ogródek petrograficzny Wielkopolskiego Parku Narodowego*, [w:] B. Walna, L. Kaczmarek, M. Lorenc, R. Dondajewska (red.), *Wielkopolski Park Narodowy w Badaniach Przyrodniczych*, Poznań-Jezioro 2009, s. 225.

⁷⁷ M. Górka-Zabielska, *Ogródek petrograficzny Wielkopolskiego Parku Narodowego w Jeziorach*, Poznań 2008, s. 24.

⁷⁸ E. Makosz, K. Stanienda, *Walory geoturystyczne skandynawskich eratyków rejonu Gliwic*, „Górnictwo i Geologia” 2012, nr 3, s. 57.

⁷⁹ M. Graniczny, W. Mizerski, A. Nicius, J. Satkunas, *Jurajskie dziedzictwo geologiczne Litwy i Polski*, „Przegląd Geologiczny” 2007, nr 55, s. 224.

⁸⁰ B. Mazur, *Geografia turystyczna*, Szczecin 2003, s. 36.

Megality/głazy narzutowe od dawna⁸¹ wykorzystywano jako tani, łatwo dostępny materiał budowlany⁸². Również obecnie nielegalne pozyskiwanie tego surowca powoduje niszczenie pomników przyrody i pamiątek kultury. Ten sam obiekt w zależności od klasyfikacji może być objęty formą ochrony przewidziana w art. 3 w związku z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i art. 6 ustawy o ochronie przyrody. W przypadku systemu właściwego dla dóbr kultury możliwa jest klasyfikacja prawna czynu w oparciu o przepis art. 294 k.k.⁸³.

Ustawodawca w art. 294 wprowadził typ kwalifikowany przestępstwa kradzieży, przywłaszczenia, władczenia się do cudzego urządzenia telekomunikacyjnego, oszustwa, oszustwa komputerowego, zniszczenia rzeczy cudzej i umyślnego paserstwa (kwalifikowane przestępstwa przeciwko mieniu). Znamiona wskazanego w §1, zamkniętego katalogu przestępstw (*numerus clausus*) podlegają modyfikacji ze względu na wartość mienia bądź znaczenie, rolę jaką przedmiot czynności wykonawczej odgrywa dla kultury w wymiarze krajowym lub międzynarodowym. Przepis art. 294 § 2 łączy zamach na tak scharakteryzowane dobro z zastrzoną wysokością ustawowego zagrożenia. Ocena czy przedmiot czynności wykonawczej stanowi dobro o szczególnym znaczeniu dla kultury⁸⁴ postrzeganej w wymiarze krajowym czy ponadnarodowym powinna przebiegać wieloetapowo⁸⁵. Podstawowym krokiem jest stwierdzenie, że naruszenie dotyczy dobra kultury lub zabytku. Dobro, które znaczenie dla kultury ma wymiar szczególny jest nośnikiem unikalnych i zarazem wyjątkowo cennych wartości. Przysługuje mu zatem status składnika wspólnego dziedzictwa ludzkości a reżim jego ochrony musi uwzględniać zaburzenie dziedzictwa wszystkich narodów. W przypadku art. 294 § 2 przyjęta forma zapisu ustawowego przesądza o złożonej kwalifikacji prawnej obejmującej zarówno typ podstawowy obejmujący przestępstwa wskazane w § 1 jak i typ kwalifikowany (znamiona czynu zabronionego określone są w więcej niż jednym przepisie). Gdy przedmiot czynności wykonawczej którym jest zabytek będący dobrem o szczególnym znaczeniu dla kultury zostanie zniszczony, uszkodzony lub uczyniony niezdatnym do użytku prawidłową wydaje się kwalifikacja kumulatywna na podstawie art. 108 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w związku z art. 288 § 1 k.k. w związku z art. 294 § 2 k.k.

Narzędziem pomocnym, obiektywizującym dokonanie oceny znaczenia badanego dobra dla kultury jest Lista Dziedzictwa Światowego. Wpis dokonywany jest na wniosek przez Komitet Dziedzictwa Światowego. Nieprzerwany proces uzupełniania listy wskazuje, że brak wpisu nie może być uznany przez organ stosujący prawo za przesądzający o niemożliwości przypisania dobru kultury wyjątkowych wartości natury naukowej, historycznej czy artystycznej. Niestety samo umieszczenie na liście nie jest związane z objęciem dobra powszechnie skutecznym systemem ochrony.

⁸¹ J. Skoczylas, *Zróżnicowanie użytkowania czwartorzędowych surowców skalnych w Wielkopolsce w neolicie i we wczesnym średniowieczu*, [w:] A. Karczewski, Z. Żwoliński (red.), *Funkcjonowanie geoeosystemów w zróżnicowanych warunkach morfoklimatycznych - Monitoring*, Poznań 2001, s. 491.

⁸² K.D. Meyer, *Findlingskirchen in Norddeutschland*, [w:] S. Siegesmund, R. Snethlage (red.), *Denkmalgesteine - Festschrift - Wolf-Dieter Grimm. Schriftenreihe der Deutschen Gesellschaft fuer Geowissenschaften*, Hannover 2008, s. 128.

⁸³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.).

⁸⁴ Ustawodawca w przepisie art. 295 § 1 k.k. wprowadził kolejne, pokrewne, niedookreślone pojęcie rzeczy o szczególnym znaczeniu dla kultury. Nie można jednak wskazać takiej kategorii dóbr materialnych o szczególnym znaczeniu dla kultury, która nie mieściłaby się w zakresie znaczeniowym dobra kultury czy ustawowej definicji zabytku.

⁸⁵ W. Radecki, *Ochrona dóbr kultury w nowym kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 2, s. 12.

Zakończenie

Kultura we wszystkich jej przejawach stanowi istotny czynnik rozwoju. Wykorzystanie potencjału tego sektora można postrzegać, jako istotny czynnik w wymiarze cywilizacyjnym. Krajobraz kulturowy należy postrzegać, jako zasób o walorze ekonomicznym⁸⁶. Dziedzictwem narodowym jest wszystko to, co uznajemy za cenne, warte ochrony i zachowania niezależnie od formy transmisji. Świadomie dążymy do utrwalenia tego, co w przekazie tradycji zbiorowej uważamy za lepsze, ładniejsze, skuteczniejsze. Kultura jest najważniejszą formą międzypokoleniowej wymiany informacji. Obowiązujące współcześnie rozwiązania nakładają na państwa obowiązek identyfikacji, dokumentacji, opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego. Szczególną odpowiedzialność wobec wspólnoty związana jest z zachowaniem zasobu światowego dziedzictwa kultury. Jednym z najważniejszych mechanizmów budujących poczucie wspólnoty ponadnarodowej zarówno w wymiarze regionalnym jak i globalnym jest odwołanie się do powszechnego dziedzictwa kulturowego. Wspólnota opiera się na istnieniu historycznych, kulturowych, przyrodniczych zrębów tożsamości (historyczny, społeczny, kulturowy porządek). Zarówno dziedzictwo materialne jak i niematerialnej pozwala na umieszczenie jednostek i zbiorowości w kontekście kulturowym i społecznym. Wzbogaca wspólnoty o poczucie ciągłości w wymiarze ponadhistorycznym wytwarzając więź z minionymi i przyszłymi pokoleniami. Przynależność jest jedną z podstawowych kategorii procesu socjalizacji zarówno na poziomie pierwotnym jak i wtórnym. Procesowi przygotowywania kulturowej biografii krajobrazu będzie towarzyszyła decentralizacja mechanizmów ochrony dziedzictwa. Wymaga on łączenia wiedzy ekologicznej i prawnej. Efektywne formy ochrony przeciwdziałają ujednolicaniu krajobrazu oraz przez swoją funkcję edukacyjną kształtują postawy społeczne. Czynny, bezpośredni udział społeczności lokalnych jest niezbędny w zakresie kształtowania gospodarki przestrzennej rzeczywiście chroniącej zasób dziedzictwa narodowego. Zarządzanie zasobami o szczególnych właściwościach wymaga oparcia w ekonomii społecznej. Krajobraz kulturowy, funkcjonujący w ramach systemu przestrzennego, musi łączyć zasób kultury z twórcami kultury. Niezbędne jest również wypracowanie efektywnych form współpracy na poziomie administracji centralnej i samorządowej.

⁸⁶ S. Kozłowski, *Miejsce Polski w Europie*, „Problemy Ekorozwoju” 2006, nr 1, s. 93.

Title

Cultural landscape – the convergence of protection systems

Streszczenie

Celem opracowania jest przybliżenie zagadnień związanych z ochroną dziedzictwa narodowego z perspektywy lokalnej, regionalnej i globalnej ze szczególnym uwzględnieniem działań podjętych w województwie warmińsko-mazurskim. Dla realizacji celów ochrony dziedzictwa narodowego i kulturowego podstawowe znaczenie ma ustanawianie form ochrony. Obszary chronione ze względu na posiadane wartości należą do terenów przyrodniczo cennych, stanowiących specyficzny element potencjału środowiska przyrodniczego. Zasada trwałego, zrównoważonego rozwoju wymaga postrzegania zasobu kulturowego i przyrodniczego przez pryzmat przyszłych i przeszłych pokoleń. Szczególną uwagę należy zwracać na zrównoważone wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego oraz edukację ekologiczną. Artykuł prezentuje podstawowe zasady ochrony pomników przyrody, w szczególności sposób odnosząc się do tych, które jednocześnie są cennymi pamiątkami kultury i odgrywają istotną rolę w rozwijaniu i propagowaniu turystyki kulturowo-przyrodniczej. Odpowiedzialne za ochronę są zarówno organy państwa jak i samorządu terytorialnego. Szczególny obowiązek spoczywa również na lokalnych społecznościach.

Słowa kluczowe

obszary przyrodniczo cenne, ochrona przyrody, zrównoważony rozwój, głązy narzutowe, pomnik przyrody, turystyka kulturowa, geoturystyka

Summary

Aim of this paper is to present the issues related to nature conservation in Poland, as well as an indication of the activities undertaken in the province Warmia and Mazury. To achieve the objectives of nature conservation is essential to establish forms of nature conservation. Protected areas due to its values are environmentally valuable areas, which are potential specific element of the natural environment. The quality of the environment and the application of the principle of sustainable development requires constant thinking about the resources of nature through the lens of future generations. Particular attention should be paid to the sustainable use of natural resources and environmental education. The elaboration presents basic rules of protecting trees as monuments of nature, especially referring to those trees which are both precious mementos of culture and play a vital role in developing and popularizing the cultural-natural tourism. Protection and the responsibilities of all the institutions obliged to carrying out the protective activities – both the national and local government institutions as well as local communities. They have to be prepared for the consequences resulting from introducing stable and sustainable development.

Keywords

precious natural areas, nature conservation, sustainable development, erratic boulders, natural heritage, culture tourism, geotourism

Mgr Maciej Duda
Asystent
Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Mgr Joanna Narodowska
Doktorantka
Katedra Prawa Karnego Materialnego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROZDZIAŁ XIV

Eksploracja archeologiczna obszarów leśnych

Wstęp

Las w ujęciu przyrodniczym to jeden z odnawialnych zasobów przyrody, powstały w wyniku procesu lasotwórczego, w którym roślinność charakterystyczna dla danego regionu biogeograficznego, świat zwierzęcy, klimat lokalny, stosunki wodne i gleba są związane ze sobą wzajemnymi wpływami i współzależnościami¹. Lasem ujęciu prawnym jest grunt o zwartej powierzchni co najmniej 0,10 ha, pokryty roślinnością leśną (uprawami leśnymi) – drzewami i krzewami oraz runem leśnym – lub przejściowo jej pozbawiony, przeznaczony do produkcji leśnej lub stanowiący rezerwat przyrody lub wchodzący w skład parku narodowego albo wpisany do rejestru zabytków. W skład lasów wchodzi również grunty związane z gospodarką leśną, zajęte pod wykorzystywane dla potrzeb gospodarki leśnej: budynki i budowle, urządzenia melioracji wodnych, linie podziału przestrzennego lasu, drogi leśne, tereny pod liniami energetycznymi, szkółki leśne, miejsca składowania drewna, a także wykorzystywane na parkingi leśne i urządzenia turystyczne (art. 3 ustawy o lasach)².

Lasy zajmują w Polsce ponad 9 mln ha, co stanowi ponad 29,2% powierzchni kraju a 30,8 % powierzchni województwa warmińsko-mazurskiego. Do 2020 r. obszar pokryty lasami powinien zwiększyć się do 30%, w perspektywie 2050 r. - do 33%. Lasy publiczne stanowią 81,3% natomiast w rękach prywatnych pozostaje 18% lasów. Większością lasów publicznych (77,4%) zarządza Państwowe Gospodarstwo Leśne „Lasy Państwowe”³.

Obszary leśne są dobrem powszechnym, a ich ochrona ma sięgające średniowiecza tradycje. Szkody w lasach mogą mieć pochodzenie biotyczne (związane z organizmami roślinnymi lub zwierzęcymi), abiotyczne (związane z czynnikami klimatycznymi) lub antropogeniczne (związane z działalnością człowieka). Oczywiście jest, iż największym zagrożeniem dla istnienia ekosystemów leśnych jest destrukcyjna działalność człowieka⁴. Szkody w środowisku leśnym wywołane niedozwoloną

¹ A. Szujewski (red.), *Mała encyklopedia leśna*, Warszawa 1991, s. 257-259.

² Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. 2011, Nr 12, poz. 59, tekst jednolity ze zm.).

³ W. Milewski (red.), *Lasy w Polsce 2012*, Warszawa 2012, s. 3-7.

⁴ Różnorodne formy nielegalnej eksploatacji obszarów leśnych scharakteryzowane zostały w: W. Pływaczewski, *Międzynarodowe inicjatywy na rzecz przeciwdziałania zjawisku nielegalnej eksploatacji lasów pierwotnych*, [w:]

aktywnością ludzką określa się mianem szkodnictwa leśnego⁵. Zgodnie z „Instrukcją ochrony lasów przed szkodnictwem leśnym w Państwowym Gospodarstwie Leśnym Lasy Państwowe” wyróżnia się cztery grupy rodzajowe szkodnictwa: bezprawne korzystanie z lasów, kłusownictwo, kradzież lub niszczenie mienia nadleśnictwa, kradzież drewna z lasu państwowego⁶.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest specyficzna forma korzystania z lasów jaką jest amatorska eksploracja archeologiczna obszarów leśnych. Jest to stosunkowo nowy lecz zdobywający co raz większą popularność sposób spędzania wolnego czasu, rozwijania zainteresowań, realizacji pasji historycznych. Poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych za pomocą detektora metali (magnetometru) wiąże się nierozdzielnie z rozkopywaniem gruntu i naruszaniem części składowych lasu. Rozważenia wymaga zatem czy działalność tzw. eksploratorów jest formą nielegalnej eksploatacji obszarów leśnych stojącą w konflikcie z prawem czy jedynie oryginalnym hobby podejmowanym w zgodzie z prawem.

Amatorska eksploracja archeologiczna

Dzięki postępowi technicznemu w zakresie geofizyki na przełomie XX i XXI w. miłośnicy historii, militariów i innych zabytków uzyskali możliwość prowadzenia amatorskich poszukiwań archeologicznych. Dynamiczny rozwój ruchu „poszukiwaczy skarbów” posługujących się detektorami metalu stymuluje m.in. publiczna prezentacja osiągnięć profesjonalnej, naukowej archeologii, nierzadko w medialnej formie sensacyjnych odkryć. Celem poszukiwań są: numizmaty, militaria, pieczętki, sztandary, orderzy, medale, odznaki. Współcześnie społeczność eksploratorów ocenić można na kilkanaście-kilkadziesiąt tysięcy osób. Ślady ich aktywności można odnaleźć w prasie (miesięcznik „Odkrywca”), telewizji (program A. Sikorskiego „Było nie minęło”) oraz Internecie („Warmińsko-Mazurskie Forum Poszukiwaczy”).

Warto zwrócić również uwagę na socjologiczne tło działalności tzw. „detektorystów”. W przeważającej liczbie są to pasjonaci historii, którzy chcą przyczynić się do odkrywania zagadek przeszłości i poszerzania wiedzy o dawnych wiekach. Znalezione zabytki ruchome zabezpieczają, inwentaryzują i przekazują do muzeów⁷. Obowiązująca ustawa o muzeach dopuszcza ich tworzenie również przez osoby prywatne⁸. Jednakże jak wskazuje P. Chlebowicz do niekorzystnych skutków działalności eksploratorów należy zaliczyć stymulowanie nielegalnego obrotu artefaktami, a także niszczenie stanowisk archeologicznych, zwłaszcza cmentarzysk kurhanowych i grodzisk⁹.

M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Olsztyn 2011, s. 63-77.

⁵ Ze względu na brak definicji legalnej szkodnictwa leśnego oraz doktrynalne spory wokół niej istotniejsze wydaje się wskazanie jego etiologii i fenomenologii zjawiska oraz metod przeciwdziałania. Szerzej na ten temat: J. Narodowska, *Wybrane zagadnienia szkodnictwa leśnego w ustawodawstwie polskim*, [w:] M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Olsztyn 2011, s. 138-151.

⁶ Zarządzenie nr 52 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 9 września 2004 r.

⁷ Patrz P. Zaniewski, *Broń ocal dla wnuka*, „Odkrywca” 2008, nr 11, s. 3.

⁸ Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. 2012, nr 0, poz. 987). Prawne możliwości tworzenia prywatnych muzeów omówiono w: R. Gola, *Jak założyć prywatne muzeum?* „Odkrywca” 2011, nr 11, s. 34-37.

⁹ P. Chlebowicz P., *Prawnokarne aspekty ochrony dóbr kultury. Refleksje na tle zmiany stanu prawnego*, „Ochrona Zabytków” 2003, nr 3-4, s. 124.

Z powyższych względów środowisko archeologów-naukowców postrzega poszukiwaczy-amatorów jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego¹⁰.

Prowadzenie poszukiwań archeologicznych regulowane jest przez ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹¹. Aktem wykonawczym jest rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 czerwca 2004 r.¹². W literaturze przedmiotu podkreśla się, że przepisy powyższych aktów nie są jednoznaczne i dostarczać mogą trudności interpretacyjnych. To w praktyce stawia w trudnej sytuacji nie tylko osoby zajmujące się poszukiwaniem zabytków ruchomych, ale także organy państwowe stosujące dane przepisy prawa¹³.

Zgodnie z art. 36 ust 1 pkt 12 ustawy o ochronie zabytków poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków¹⁴. Sankcją karną za wykroczenie prowadzenia poszukiwań bez pozwolenia zawarł natomiast ustawodawca w art. 111 ustawy o ochronie zabytków, który w ust. 1 stanowi, iż kto bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia poszukuje ukrytych lub porzuconych zabytków, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny. Ponadto na mocy ust 2. zastosowanie mają liczne środki karne w postaci: przepadku narzędzi i przedmiotów, które służyły lub były przeznaczone do popełnienia wykroczenia, chociażby nie stanowiły własności sprawcy, przepadku przedmiotów pochodzących bezpośrednio lub pośrednio z wykroczenia, obowiązku przywrócenia stanu poprzedniego lub zapłaty równowartości wyrządzonej szkody.

Nadmienić należy, iż prowadzenie poszukiwań na terenach leśnych wymaga zgody nadleśniczego, na terenie parku narodowego zgody dyrektora parku narodowego, natomiast w rezerwacie przyrody zgody regionalnego dyrektora ochrony środowiska¹⁵.

W kontekście problematyki amatorskiej eksploracji archeologicznej zwrócić uwagę należy również na takie zagadnienia jak: rabunkowa eksploatacja stanowisk archeologicznych (art. 108 ustawy o ochronie zabytków)¹⁶, nielegalne posiadanie broni (art. 263 k.k.)¹⁷, grabienia i znieważenia zwłok lub miejsca spoczynku zmarłego (art. 262

¹⁰ J. Skoczeń, *Nieznajomość prawa nikogo nie usprawiedliwia*, „Odkrywca” 2012, nr 3, s. 42-45.

¹¹ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2003, Nr 162, poz. 1568 ze zm.), zwana dalej ustawą o ochronie zabytków.

¹² Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych (Dz. U. 2004, Nr 150, poz. 1579).

¹³ B. Kurzępa, E. Kurzępa-Czopek, *Nielegalne poszukiwanie zabytków*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 9, s. 143-151.

¹⁴ Por. K. Zeidler (red.), *Leksykon prawa ochrony zabytków. 100 podstawowych pojęć*, Warszawa 2010, s. 288-293 oraz P. Kałuża, *Poszukiwacze a prawo czyli nie taki konserwator straszny*, „Odkrywca” 2012, nr 8, s. 26-27.

¹⁵ W Polsce obecnie istnieją 23 parki narodowe: Babiogórski, Białowiecki, Biebrzański, Bieszczadzki, Bory Tucholskie, Drawieński, Gorczański, Gór Stołowych, Kampinoski, Mazurski, Narwiański, Ojcowski, Pieniński, Poleski, Roztoczański, Słowiński, Świętokrzyski, Tatrzański, Ujście Warty, Wielkopolski, Wigierski, Woliński. Rezerwatów przyrody ustanowiono w 1469 w tym 110 w województwie warmińsko-mazurskim. (K. Gruszecki, *Ustawa o ochronie przyrody. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 39 i n.).

¹⁶ Problematykę tą poruszono w: I. Kwiecińska, P. Maszkowski, *Zgubna pasja? Czyli zmagania Piotra A. z prawem*, „Odkrywca” 2011, nr 4, s. 8-11 oraz M. Cetnarowski, *Zgubna pasja, czyli epilog zmagania poszukiwacza z prawem*, „Odkrywca” 2012, nr 11, s. 35-36.

¹⁷ Por. I. Kwiecińska, P. Maszkowski, *Powstańca pożegnanie z bronią*, „Odkrywca” 2009, nr 1, s. 3-5, oraz A. Gaca, *Powstańca pożegnanie z bronią*, „Odkrywca” 2011, nr 4, s. 5-7.

k.k.)¹⁸ a także prawnokarna ochrona zabytków przed przestępstwami kryminalnymi (art. 278, 284, 286, 288, 291 k.k.)¹⁹. Kwestie te pozostają jednak poza głównym nurtem rozważań niniejszego opracowania.

Prawnokarna ochrona lasów

Podstawowym aktem prawnym określającym zasady zachowania, ochrony i powiększania zasobów leśnych oraz zasady gospodarki leśnej w powiązaniu z innymi elementami środowiska i z gospodarką narodową jest ustawa o lasach. W art. 30 zawiera katalog zachowań, które są w lasach zabronione²⁰. Ustawa o lasach nie zawiera jednak przepisów karnych. Penalizacji czynów zabronionych przeciwko lasom dokonano w Kodeksie wykroczeń²¹ oraz Kodeksie karnym²² oraz w odniesieniu do lasów chronionych w ustawie o ochronie przyrody²³.

Podkreślić należy, iż proces wykrywczy przestępstw i wykroczeń przeciwko lasom uwarunkowany jest przede wszystkim liczebnością i aktywnością patroli Straży Leśnej. Nowinką techniczną wspomagającą ten proces od strony kryminalistycznej jest co raz częstsze stosowanie monitoringu obszarów leśnych²⁴. Nie bez znaczenia pozostaje również proaktywna postawa społeczeństwa, reagującego na popełniane czyny karalne.

a) Kodeks wykroczeń

Kodeks wykroczeń grupuje wykroczenia wymierzone przeciwko lasom w rozdziale XIX zatytułowanym „Szkodnictwo leśne, polne i ogrodowe”. Wśród wykroczeń, które mogą popełnić poszukiwacze należy wymienić czyny spenalizowane m.in.: art. 148, 152, 153, 154, 156, 161, 163, 164, 166 k.w. Na wstępie podkreślić należy, iż zgodnie z art. 5 k.w. wykroczenie można popełnić zarówno umyślnie, jak

¹⁸ Szerzej na ten temat w: J. Skoczeń, *Co robisz drugiemu, oczekuj od niego*, „Odkrywca” 2012, nr 1, s. 38-39 oraz I. Kwiecińska, P. Maszkowski, *Nieczyste zagranie*, „Odkrywca” 2013, nr 4, s. 5-8.

¹⁹ Przepisy karne odnoszące się do ochrony zabytków przedstawiono w: K. Zeidler, M. Trzciniński, *Wykład prawa dla archeologów*, Warszawa 2009, s. 73-89.

²⁰ W lasach zabrania się:

- 1) zanieczyszczania gleby i wód;
- 2) zaśmiecania;
- 3) rozkopywania gruntu;
- 4) niszczenia grzybów oraz grzybni;
- 5) niszczenia lub uszkodzenia drzew, krzewów lub innych roślin;
- 6) niszczenia urządzeń i obiektów gospodarczych, turystycznych i technicznych oraz znaków i tablic;
- 7) zbierania płodów runa leśnego w oznakowanych miejscach zabronionych;
- 8) rozgarniania i zbierania ściółki;
- 9) wypasu zwierząt gospodarskich;
- 10) biwakowania poza miejscami wyznaczonymi przez właściciela lasu lub nadleśniczego;
- 11) wybierania jaj i piskląt, niszczenia lęgówisk i gniazd ptasich, a także niszczenia lęgówisk, nor i mrowisk;
- 12) płoszenia, ścigania, chwytania i zabijania dziko żyjących zwierząt;
- 13) puszczania psów luzem;
- 14) hałasowania oraz używania sygnałów dźwiękowych, z wyjątkiem przypadków wymagających wszczęcia alarmu.

²¹ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (Dz. U. 2010, Nr 46, poz. 257, tekst jednolity ze zm.).

²² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997, Nr 88, poz. 553 ze zm.).

²³ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. 2013, Nr 0, poz. 627, tekst jednolity).

²⁴ T. Pasternak, J. Narodowska, *Problematyka zaśmiecania lasów – ujęcie teoretyczne i praktyczne*, [w:] W. Pływaczewski, Sz. Buczyński (red.), *Gospodarka odpadami. Problematyka prawna i ekokryminologiczna*, Olsztyn 2013, s. 122.

i nieumyślnie, chyba że ustawa przewiduje odpowiedzialność tylko za wykroczenie umyślne. Poszukiwacz może zatem popełnić wykroczenie zarówno gdy ma zamiar popełnienia czynu zabronionego, to jest chce go popełnić albo przewidując możliwość jego popełnienia na to się godzi (umyślnie), jak i wówczas gdy nie mając zamiaru jego popełnienia, popełnia je jednak na skutek niezachowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach, mimo że możliwość popełnienia tego czynu przewidywał albo mógł przewidzieć (nieumyślnie). Ponadto, co szczególnie istotne, nieświadomość tego, że czyn jest zagrożony karą, nie wyłącza odpowiedzialności (art. 7 k.w.). Zatem zgodnie z rzymską premią *ignorantia legis non excusat* poszukiwacz nie może zasłaniać się przez odpowiedzialnością niezajomością prawa.

Oczywistym jest, że wyrąbywanie, niszczenie lub uszkodzanie takich elementów lasu jak gałęzie, korzenie, krzewy nie jest celem działania poszukiwacza lecz wystąpić może niejako przy okazji eksploracji np. gdy wykrywacz metali wskaże przedmiot znajdujący się pod krzakiem lub drzewem a poszukiwacz zdecyduje się na jego wydobywanie. Przepis art. 148 § 1 pkt 1 k.w. stanowi, iż kto dokonuje w nienależącym do niego lesie wyrębu gałęzi, korzeni lub krzewów, niszczy je lub uszkodza albo karczuje pniaki, podlega karze grzywny. Ponadto można orzec nawiązkę w wysokości do 500 zł, którą można orzec na rzecz pokrzywdzonego np. nadleśnictwa (§ 3). Nadmienić należy, iż zgodnie z art. 24 § 1 k.w. grzywnę wymierza się w wysokości od 20 do 5 000 złotych.

Analogicznie wykopy prowadzone w miejscu występowania kosodrzewiny (sosna górska, *Pinus mugo Turra*) mogą doprowadzić do niszczenia egzemplarzy tego gatunku objętego ścisłą ochroną²⁵. Sytuacja taka może mieć miejsce w rejonach jej występowania czyli w górach lub na torfowiskach. Eksploracje w takich lokalizacjach są raczej rzadkim zjawiskiem lecz nie można ich całkowicie wykluczyć. Zgodnie z art. 152 k.w. kto niszczy lub użytkuje kosodrzewinę znajdującą się na siedliskach naturalnych w górach lub na torfowiskach, podlega karze grzywny do 1 000 złotych albo karze nagany. Możliwe jest również orzeczenie nawiązki w wysokości do 500 zł (§2). Nadmienić należy, iż przepis ten chroni kosodrzewinę tylko w jej naturalnych siedliskach co pozostawia poza zakresem ochrony przepisu art. 152 k.w. jej sztuczne stanowiska np. na wydmach nadmorskich gdzie prowadzone są poszukiwania związane z wydarzeniami II Wojny Światowej (Kołobrzeg, Kępa Oksywska).

Czynnością immanentnie związaną z poszukiwaniami jest wykonywanie wykopów w ziemi. Na obszarach leśnych często łączy się to z koniecznością usunięcia warstwy darni (ściółki), na którą składają się najczęściej zwarte płyty mchów. Kodeks wykroczeń w art. 153 § 1 pkt 3 penalizuje natomiast zachowanie osoby, która w nienależącym do niej lesie zdziera darń. To drobne wykroczenie leśne zagrożone jest karą grzywny do 250 złotych albo karą nagany.

W sytuacji gdy poszukiwany przedmiot wskazany przez detektor metalu zalega głębiej niż bezpośrednio pod runem leśnym konieczne dla eksploratora jest wykonanie wykopu w ziemi, najczęściej za pomocą łopaty. Zazwyczaj dół taki nie przekracza kilkunastu-kilkudziesięciu centymetrów lecz zdarzają się również wykopy głębsze. Zgodnie z art. 154 § 1 pkt 4 k.w. kto na nienależącym do niego gruncie leśnym lub rolnym kopie dół lub rów, podlega karze grzywny do 1 000 złotych albo karze nagany. Pojęcia „dołu” i „rowu” interpretować należy zgodnie z ich potocznym znaczeniem zatem nawet mały dołek wykonany przez eksploratora wypełnia znamiona tego wykroczenia.

²⁵ Roślina umieszczona przez Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody (*International Union for Conservation of Nature – IUCN*) w Czerwonej Księdze Gatunków Zagrożonych w grupie gatunków niższego ryzyka.

W przypadku prowadzenia poszukiwań na obszarze leśnym, a w szczególności w miejscach prowadzenia upraw leśnych możliwe jest zniszczenie sadzonek leśnych. Występują one w rejonach odnowień na zrębach lub przy zalesianiu na gruntach nieleśnych²⁶. Na podstawie art. 156 § 1 kto na nienależącym do niego gruncie leśnym lub rolnym niszczy zasiewy, sadzonki lub trawę, podlega karze grzywny do 500 złotych albo karze nagany. Ponadto można orzec nawiązkę w wysokości do 500 zł.

Zachowaniem niezwiązanym bezpośrednio z poszukiwaniami lecz niewątpliwie często je poprzedzającym jest wjazd samochodem do lasu i parkowanie go na obszarze leśnym. Ułatwia to poszukiwaczowi szybsze dotarcie do miejsca eksploracji. Zachowanie takie narusza jednak art. 29 ustawy o lasach²⁷. Czyn taki został spenalizowany w art. 161 k.w., który stanowi, iż kto, nie będąc do tego uprawniony albo bez zgody właściciela lub posiadacza lasu, wjeżdża pojazdem silnikowym, zaprzęgowym lub motorowerem do nienależącego do niego lasu w miejscu, w którym jest to niedozwolone, albo pozostawia taki pojazd w lesie w miejscu do tego nieprzeznaczonym, podlega karze grzywny. Interpretacji pojęć związanych z tym wykroczeniem dokonywać należy w świetle ustawy Prawo o ruchu drogowym²⁸. Wjazd do lasu dozwolony jest zatem jedynie drogami publicznymi lub drogami leśnymi oznakowanymi drogowskazami dopuszczającymi ruch po tych drogach. Pozostawienie pojazdu w lesie dopuszczalne jest natomiast tylko w miejscu do tego przeznaczonym, czyli na parkingu lub innym oznakowanym miejscu, w którym pozostawienie pojazdu jest dozwolone. Pojazdami silnikowymi, których wjazd do lasu w warunkach art. 161 k.w. jest zabroniony są również co raz popularniejsze quady²⁹.

Karalnym zachowaniem, którego dopuścić może się każda osoba przebywająca w lesie, w tym poszukiwacz, jest zaśmiecanie. Przepis art. 162 § 1 k.w. stanowi, iż kto w lasach zanieczyszcza glebę lub wodę albo wyrzuca do lasu kamienie, śmieci, złom, padlinę lub inne nieczystości, albo w inny sposób zaśmieca las, podlega karze grzywny albo karze nagany. Możliwe jest również orzeczenie nawiązki do wysokości równej kosztom rekultywacji gleby, oczyszczenia wody, wydobycia, wykopania, usunięcia z lasu, a także zniszczenia lub neutralizacji odpadów (§ 3). Przy wykładni tego przepisu należy posługiwać się pojęciami potocznymi. W przypadku poszukiwań archeologicznych mogą mieć miejsce takie nieetyczne i karalne zachowania, które można zakwalifikować jako zaśmiecanie lasu. W praktyce polegać może to np. na pozostawianiu w lesie drobnych odpadów (puszek, butelek, papierów)³⁰.

Jak już wyżej wspomniano poszukiwania nierozłącznie wiążą się z rozgarnianiem ściółki leśnej. Ściółka to martwe, nierozłożone szczątki roślin i zwierząt, gromadzące się na dnie lasu. Jest to warstwa lasu, która leży bezpośrednio na glebie, a nad

²⁶ Szczegółowe zasady prowadzenia odnowień i zalesień reguluje Zarządzenie nr 53 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 21 listopada 2011 r.

²⁷ Art. 29 ustawy o lasach – Ruch pojazdem silnikowym, zaprzęgowym i motorowerem w lesie dozwolony jest jedynie drogami publicznymi, natomiast drogami leśnymi jest dozwolony tylko wtedy, gdy są one oznakowane drogowskazami dopuszczającymi ruch po tych drogach. Nie dotyczy to inwalidów poruszających się pojazdami przystosowanymi do ich potrzeb.

²⁸ Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 Prawo o ruchu drogowym (Dz. U. 2012, Nr 0, poz. 1137, tekst jednolity).

²⁹ Szerzej na ten temat w: W. Radecki, *Quady na obszarach przyrodniczo cennych – uwagi z zakresu prawa karnego na tle porównawczym (Polska, Czechy, Słowacja)*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 1-2, s. 223 i n.).

³⁰ Zagadnienie zaśmiecania lasów omówione zostało w: T. Pasternak, J. Narodowska, *Problematyka zaśmiecania lasów – ujęcie teoretyczne i praktyczne*, [w:] W. Pływaczewski, Sz. Buczyński (red.), *Gospodarka odpadami. Problematyka prawna i ekokryminologiczna*, Olsztyn 2013, s. 109-124.

nią znajduje się runo³¹. Kodeks wykroczeń w art. 163 penalizuje zachowanie osoby, która w lesie rozgarnia ściółkę i niszczy grzyby lub grzybnię. Czyn ten zagrożony jest karą grzywny lub karą nagany. Grzyby są to cudzożywne organizmy roślinne. Grzybnią natomiast jest wegetatywne ciało grzybów z nitkowatych strzępek, tworzących luźno lub silnie splecioną masę bezkształtną, rzadziej określonego kształtu. Grzybnia rozwija się na powierzchni lub w głębi podłoża. Służy ona wielu grzybom do rozmnażania wegetatywnego, może również uczestniczyć w rozmnażaniu generatywnym³². Wykroczeniem z art. 163 k.w. nie jest samo rozgarnianie ściółki. Zachowanie takie spenalizowane zostało w art. 153 § 1 pkt 3 k.w. Ze względu na zastosowaną przez ustawodawcę koniunkcję odpowiedzialność za wykroczenie z art. 163 k.w. przypisać można jedynie gdy rozgarnianie ściółki pociąga za sobą niszczenie grzybów lub grzybni³³.

Zupełnie przypadkowo, przy okazji eksploracji, nastąpić może zniszczenie lęgówisk, gniazd, nor, mrowisk lub lęgówisk znajdujących się w lesie. Oczywiście jest, że najczęściej nie jest to działaniem zamierzonym. Jednakże zgodnie z art. 5 k.w. odpowiedzialność ponosi się również za wykroczenia popełnione nieumyślnie. Na gruncie art. 164 k.w. kto wybiera jaja lub pisklęta, niszczy lęgówiska lub gniazda ptasie albo niszczy lęgówiska, nory lub mrowiska znajdujące się w lesie albo na nienależącym do niego gruncie rolnym, podlega karze grzywny albo karze nagany. Szczególną uwagę powinny zwrócić poszukiwacze na mrowiska. W Polsce występuje ok. 80 gatunków mrówek z czego 4 objęte są ścisłą ochroną gatunkową (mrówka łąkowa, mrówka pniakowa, mrówka północna, mrówka smętlica), a 2 częściową ochroną gatunkową (mrówka ćmawa, mrówka rudnica).

Często towarzyszem eksploratora w leśnych wyprawach jest pies. Zabierając na poszukiwania czworonożnego towarzysza nie można zapominać, że Kodeks wykroczeń w art. 166 penalizuje zachowanie polegające na puszczaniu luzem psa, poza czynnościami związanymi z polowaniem. Czyn ten podlega karze grzywny lub karze nagany. Dla ochrony niezakłóconych warunków bytowania zwierząt oraz roślin leśnych wprowadzanie psa do lasu możliwe jest jedynie na smyczy a najlepiej w kagańcu.

b) Kodeks karny

Kodeks karny typizuje przestępstwa przeciwko lasom w Rozdziale XXII zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko środowisku”. W odniesieniu do działalności poszukiwaczy zastosowanie mogą znaleźć niżej przytoczone przepisy art. 181 i 187 k.k.

Wydaje się, iż popełnienie powyższych przestępstw przez poszukiwaczy-amatorów traktować należy raczej jako możliwość hipotetyczną, w praktyce rzadko spotykaną. Dokonanie poważnych zniszczeń wypełniających znamiona występku z art. 181 § 1 k.k. możliwe jest przy eksploracji na większą skalę. Przykładem może być rozkopywanie znacznych obszarów lasu ciężkim sprzętem inżynierskim np. koparką, spychaczem. Prowadzenie poszukiwań na terenach chronionych np. w rezerwacie przyrody w skrajnych przypadkach doprowadzić może do wypełniającego znamiona występku z art. 181 § 2 k.k. niszczenia lub uszkodzania roślin powodującego istotną szkodę. Poszukiwania mogą skutkować także prowadzącym do istotnej szkody niszczeniem lub uszkodzeniem roślin chronionych co wypełnia znamiona występku z art.

³¹ A. Szujewski (red.), *op. cit.*, s. 519.

³² *Ibidem*, s. 152-153.

³³ Szerzej na ten temat w: J. Skoczeń, *W leśnym gąszczu przepisów*, „Odkrywca” 2012, nr 4, s. 48-50.

181 § 3 k.k. Co istotne czyny te mogą zostać popełnione również nieumyślnie. Niszczenie, poważne uszkodzenie lub zmniejszenie wartości przyrodniczej wypełniające znamiona występkę z art. 187 § 1 k.k. nastąpić może na skutek agresywnej eksploracji na terenach lub obszarach chronionych. Przykładem może być rozkopywanie kurhanów w zespole przyrodniczo-krajobrazowych bądź podcięcie przy okazji wykopów korzeni dębu stanowiącego pomnik przyrody³⁴.

Przepis art. 181 k.k. kryminalizuje dokonanie zniszczeń w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach (§ 1), niszczenie albo uszkodzenie roślin lub zwierząt przy powodowaniu istotnej szkody na terenie objętym ochroną (§ 2) oraz niszczenie albo uszkodzanie roślin lub zwierząt pozostających pod ochroną gatunkową (§ 3). Czyn ten popełnić można zarówno umyślnie jak i nieumyślnie. Przedmiotem ochrony jest świat roślinny i zwierzęcy, rozumiany jako dziedzictwo przyrodnicze. Ubocznym skutkiem działalności poszukiwaczy może być uszkodzenie gleby pokrytej ściółką, runa leśnego, a nawet mniejszych drzew i krzewów wchodzących w skład podszytu. Czynność sprawcza w art. 181 § 1 polega na niszczeniu, a w § 2 na niszczeniu lub uszkodzaniu. Zniszczeniem wydaje się być takie zachowanie, po którym niemożliwe jest przywrócenie do stanu poprzedniego, a więc takie, które cechuje się nieodwracalnością lub skutkujące utratą przez rzecz jej dotychczasowych właściwości³⁵. Zniszczenie w świecie roślinnym, bo o takim najczęściej mowa w kontekście eksploracji, polega na przerwaniu naturalnych procesów przyrodniczych prowadzącym do unicestwienia roślin. Uszkodzenie natomiast polegać może na takim oddziaływaniu na rośliny, w wyniku którego pozbawione zostaną one walorów wywołujących wrażenia estetyczne, a także zmieniać się funkcje, jakie pełnią w środowisku³⁶. Różnica zatem pomiędzy „niszczeniem” a „uszkodzeniem” ma przede wszystkim charakter ilościowy w tym sensie, że „niszczenie” to wyższy stopień uszkodzenia, charakteryzujący się nieodwracalnością³⁷. Pojęcie „niszczenie w znacznych rozmiarach” z § 1 jest znamieniem ocennym. Szacowane powinno być w oparciu o kryterium zagrożenia dla funkcjonowania danego ekosystemu. Zachowanie sprawcy winno cechować się uciążliwością dla całej biosfery, której równowaga została zakłócona przez czyn sprawcy³⁸. Pojęcie „istotnej szkody” z § 2 nie musi wiązać się z niekorzystnymi zmianami o tak wysokim stopniu natężenia jak w § 1, lecz niekorzystny wpływ na ekosystem powinien być wyraźny³⁹. Przy jego ocenie należy mieć na względzie kryteria przyrodnicze, w szczególności rozległość zniszczeń lub uszkodzeń, a także właściwości zniszczonej lub uszkodzonej rośliny bądź zwierzęcia. Ponadto nie bez znaczenia jest także teren, na którym czyn został popełniony⁴⁰. Przedmiotem czynności wykonawczej mogą być rośliny i zwierzęta, a także grzyby. Czyn określony w § 1 może być popełniony w każdym miejscu. Terenem objętym ochroną określoną w § 2 mogą być wymienione w art. 6 ust 1 ustawy o ochronie przyrody: parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, pomniki przyrody i środowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły

³⁴ W przypadku eksploracji kurhanów odrębną kwestią jest odpowiedzialność karna za znieważenie lub ograbienie miejsca spoczynku zmarłego stanowiące przestępstwo z art. 262 k.k.

³⁵ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny*, t. III, Kraków 2006, s. 366.

³⁶ W. Radecki, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny*, t. I, Warszawa 2010, s. 754.

³⁷ M. Kulik, *Przestępstwo i wykroczenie uszkodzenia rzeczy*, Lublin 2005, s. 63 i n.

³⁸ Szerzej na temat wykładni pojęcia „niszczenie w wielkich rozmiarach” i „istotna szkoda” w: W. Radecki, *Znamiona ocenne w rozdziale XXII kodeksu karnego. Przestępstwa przeciwko środowisku*, „Ius Novum” 2008, nr 1, s. 16-17.

³⁹ G. Bogdan, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny*, t. II, Kraków 2006, s. 503.

⁴⁰ W. Radecki, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny*, t. I, Warszawa 2010, s. 759.

przyrodniczo-krajobrazowe, ochrona gatunkowa roślin i zwierząt. Przedmiotami czynności wykonawczej przestępstwa opisanego w § 3 są rośliny i zwierzęta, które sprawca niszczy albo uszkadza. W tym przypadku nie jest istotna skala zniszczeń jak w § 1 lub miejsce popełnienia czynu jak w § 2. Ustawodawca wymaga jedynie, aby przedmiotem działania sprawcy były rośliny lub zwierzęta pozostające pod ochroną gatunkową, natomiast sam czyn może być popełniony na dowolnym obszarze. Pojęcie „ochrony gatunkowej” określone zostało w art. 46 ust. 2 ustawy o ochronie przyrody. Obejmuje ona okazy gatunków oraz siedliska i ostoje roślin, zwierząt i grzybów. Listy chronionych gatunków roślin, grzybów i zwierząt podane zostały w formie rozporządzeń Ministra Środowiska⁴¹. Poszukiwacze mogą dopuszczać się zachowań zabronionych wobec gatunków chronionych określonych w art. 51 ust. 2 ustawy o ochronie przyrody takich jak: umyślne niszczenie, umyślne zrywanie lub uszkadzanie, niszczenie ich siedlisk lub ostoi, dokonywanie zmian stosunków wodnych, stosowanie środków chemicznych, niszczenie ściółki leśnej lub niszczenie gleby w ostojach. Przestępstwa z art. 181 k.k. mają charakter powszechny, sprawcą ich może być każdy. Są to przestępstwa skutkowe. Przestępstwa z art. 181 § 1, 2 i 3 k.k. mogą być popełnione z winy umyślnej, z zamiarem bezpośrednim bądź ewentualnym. Ustawodawca przewidział również w art. 181 § 4 i 5 k.k. odpowiedzialność sprawcy za nieumyślne popełnienie przestępstw określonych w treści art. 181 § 1, 2 i 3 k.k. Czyny spenalizowane w art. 181 k.k. mogą wyczerpywać także znamiona licznych wykroczeń np. 148, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 162, 163, 164 k.w. Przepis art. 181 k.k. wyłącza stosowanie powyższych przepisów na zasadzie specjalności lub konsumpcji. Przestępstwo z art. 181 k.k. zagrożone jest w § 1 karą od 3 miesięcy do 5 lat pozbawienia wolności, w § 2, 3 i 4 karą grzywny, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2, a w § 5 karą grzywny lub ograniczenia wolności. Z uwagi na treść art. 66 § 2 k.k. wobec sprawcy przestępstwa z art. 181 § 1 k.k. nie można warunkowo umorzyć postępowania, jest to możliwe w przypadku przestępstw z art. 181 § 2-5. Przestępstwa z art. 181 k.k. ścigane są z oskarżenia publicznego. W myśl art. 46 k.k. wobec sprawcy przestępstwa z art. 181 k.k. istnieje możliwości orzeczenia obowiązku naprawienia szkody lub nawiązki. Zgodnie z art. 47 § 2 k.k. w razie skazania za przestępstwo przeciwko środowisku sąd może orzec nawiązkę na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Pokrzywdzonym działalnością poszukiwaczy jest najczęściej nadleśnictwo lub park narodowy jako jednostka administracji publicznej.

Przepis art. 187 k.k. kryminalizuje niszczenie, uszkadzanie lub istotne zmniejszanie wartości przyrodniczej prawnie chronionego terenu lub obiektu, powodujące istotną szkodę (§ 1) oraz dopuszczenie się takich działań nieumyślnie (§ 2). Przedmiotem ochrony są wartości przyrodnicze prawnie chronionych terenów i obiektów. Ustawodawca nie sprecyzował jednak pojęć „prawnie chronione tereny” i „prawnie chronione obiekty”. Posiłkować należy się zatem pojęciami określonymi w ustawie o ochronie przyrody, która w art. 6 ust. 1 pkt 1-10 wymienia następujące formy ochrony przyrody: parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły

⁴¹ Rozporządzenie Ministra Środowiska z 9.7.2004 r. w sprawie dziko występujących roślin objętych ochroną (Dz. U. 2004, Nr 168, poz. 1764), Rozporządzenie Ministra Środowiska z 9.7.2004 r. w sprawie dziko występujących grzybów objętych ochroną (Dz. U. 2004, Nr 168, poz. 1765), Rozporządzenie Ministra Środowiska z 28.9.2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną (Dz. U. 2004, Nr 220, poz. 2237).

przyrodniczo-krajobrazowe oraz ochronę gatunkową roślin, zwierząt i grzybów. Czynność wykonawcza polega na niszczeniu, poważnym uszkodzeniu lub istotnym zmniejszeniu wartości przyrodniczej prawnie chronionego terenu lub obiektu. Do wykładni pojęcia „niszczenia” odnieść należy wyżej przytoczone rozważania dotyczące „zniszczenia” z art. 181 k.k. Odmienne od pojęcia „uszkodzenia” występującego w art. 181 k.k. należy natomiast rozumieć pojęcie „poważnego uszkodzenia” z art. 187 k.k. To określenie o charakterze ocennym nie zostało zdefiniowane przez ustawodawcę. Uszkodzeniem poważnym nie będzie każde uszkodzenie prawnie chronionego terenu lub obiektu, a tylko takie, które istotnie zmniejszając jego wartość przyrodniczą i powodując istotną szkodę charakteryzującą się poważniejszym skutkiem. Równie ocenne jest pojęcie „istotnego zmniejszenia wartości przyrodniczej”. Kwestia ta powinna być badana *ad casum* w oparciu o treść opinii biegłego przyrodnika, gdyż tylko on będzie w stanie stwierdzić czy i dlaczego nastąpiło zmniejszenie wartości chronionego terenu lub obiektu i czy zmniejszenie to ma charakter istotny. Istotne zmniejszenie wartości przyrodniczej może polegać w tej sytuacji na zakłócaniu funkcjonowania chronionego obiektu, prowadząc do jego degeneracji⁴². Przestępstwo z art. 187 k.k. ma charakter materialny. Skutkiem działania sprawcy jest „istotna szkoda”. W kwestii wykładni tego pojęcia relewantne są poczynione powyżej rozważania odnośnie przestępstwa z art. 181 k.k. Przestępstwo z art. 187 k.k. jest przestępstwem powszechnym, a jego sprawcą może być każdy. Występek z art. 187 k.k. może być popełniony z winy umyślnej, zarówno z zamiarem bezpośrednim, jak i ewentualnym (§ 1). Ustawodawca przewidział również odpowiedzialność za działanie nieumyślne czyli działanie sprawcy, który nie miał zamiaru popełnienia takiego czynu, dopuścił się go jednak na skutek niezachowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach, mimo że możliwość popełnienia czynu przewidywał albo mógł przewidzieć (§ 2). Przestępstwo z art. 187 § 1 k.k. zagrożone jest grzywną, karą ograniczenia wolności lub karą pozbawienia wolności do lat 2. W przypadku winy nieumyślnej (art. 187 § 2 k.k.) sprawca podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności. W myśl art. 66 § 1 sąd może warunkowo umorzyć postępowanie. Przestępstwo z art. 187 k.k. ścigane jest z oskarżenia publicznego.

c) Przepisy karne ustawy o ochronie przyrody

Ustawa o ochronie przyrody w Rozdziale 11 zawiera kilka przepisów karnych. Szczególnie istotny dla poszukiwaczy jest art. 127, który stanowi w pkt 1 i 2, iż kto umyślnie: narusza zakazy obowiązujące w: parkach narodowych, rezerwach przyrody, parkach krajobrazowych, obszarach chronionego krajobrazu, obszarach Natura 2000 lub narusza zakazy obowiązujące w stosunku do: pomników przyrody, stanowisk dokumentacyjnych, użytków ekologicznych, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, podlega karze aresztu albo grzywny. W literaturze przyjmuje się, iż w przypadku zbiegu przepisów kodeksu wykroczeń i przepisów karnych ustawy o ochronie przyrody zachodzi rzeczywisty zbieg przepisów⁴³. Podstawą wymiaru kary będzie wówczas surowszy przepis ustawy o ochronie przyrody lecz na podstawie przepisów k.w. orzec będzie można również nawiązkę (art. 9 k.w.).

Wykroczeniem z ustawy o ochronie przyrody, które popełnić może eksplorator, jest również czyn spenalizowany w art. 131 pkt 6 polegający na wykonywaniu prac

⁴² W. Radecki, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny*, t. I, Warszawa 2010, s. 815.

⁴³ W. Radecki, [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2011 (SIP Legalis).

ziemnych oraz innych prac związanych z wykorzystaniem sprzętu mechanicznego lub urządzeń technicznych w obrębie bryły korzeniowej drzew lub krzewów na terenach zieleni lub zadrzewieniach w sposób znacząco szkodzący drzewom lub krzewom. Wykroczenie to zagrożone jest karą aresztu lub grzywny.

Kodeks etyczny poszukiwacza

W środowisku eksploratorów istnieje świadomość, iż hobby tego typu może być niejednoznacznie odbierane przez społeczeństwo. Stąd potrzeba promowania etycznej postawy poszukiwacza i takich form prowadzenia działalności eksploratorskiej, która byłaby społecznie akceptowalna. W wyniku burzliwej dyskusji na forach internetowych wypracowane zostały określone standardy prowadzenia poszukiwań. Kodeks Poszukiwacza zaproponowany na portalu internetowym czasopisma „Odkrywca” obejmuje następujące postulaty⁴⁴:

- Pamiętaj, że jesteś poszukiwaczem, a nie barbarzyńcą a twoje postępowanie kształtuje opinię o wszystkich poszukiwaczach.
- Przestrzegaj prawa. Nie naruszaj stanowisk archeologicznych i obiektów podlegających ochronie. Uzyskaj wszelkie niezbędne zezwolenia władz lub właścicieli, jeśli są one potrzebne.
- Uszanuj zmarłych. Jeśli znajdziesz szczątki ludzkie, powiadom Policję; pamiętaj, że przedmioty znalezione przy zwłokach mogą pomóc w ich identyfikacji.
- Pamiętaj, że zabytki historyczne, świadectwa przeszłości, należą do nas wszystkich, współczesnych i przyszłych pokoleń. Jeśli natrafisz na stanowisko archeologiczne - zabezpiecz je i powiadom służby konserwatorskie.
- Jeżeli znalazłeś jakikolwiek przedmiot, co do którego masz przypuszczenia, że zawiera ładunek wybuchowy, to zabezpiecz w możliwy dla ciebie sposób i zawiadom odpowiednie służby.
- Bezmyślnie nie niszczyć przyrody bo jesteś jej częścią - staraj się nie zostawiać śladów swojej bytności w terenie, jeżeli możesz zabierz znalezione śmieci ze sobą.
- Rozwijaj swoje zainteresowania i namawiaj do tego innych - dziel się zdobytą wiedzą, nie ubędzie Ci jej, a możesz wiele zyskać.
- Uszanuj ciekawość spotkanych osób. One także mogą ci pomóc.
- Utrzymuj dobre kontakty z innymi poszukiwaczami i namawiaj ich do przestrzegania Kodeksu.
- Pamiętaj, że reprezentujesz elitę wśród pasjonatów historii. Pokaż więc, że jesteś dumnym odkrywcą szanującym prawo.

Większość punktów powyższego zbioru zasad etyki odwołuje się do przestrzegania i poszanowania prawa. Problematyczny pozostaje jednak poziom świadomości prawnej eksploratorów⁴⁵.

⁴⁴ http://odkrywca.pl/kodeks_poszukiwacza.php (dostęp 1.07.2013 r.). Zachowano pisownie oryginalną.

⁴⁵ Badania świadomości prawnej nurków w kontekście ochrony podwodnego dziedzictwa kultury prowadzone przez B. Gadeckiego wykazały bardzo niski poziom znajomości przepisów prawa ochrony zabytków (B. Gadecki, *Ochrona podwodnego dziedzictwa kultury – aspekty prawne i kryminologiczne*, niepublikowana praca doktorska obroniona na Wydziale Prawa i Administracji UWM w dniu 21 lutego 2013 r., promotor prof. dr hab. W. Pływaczewski).

Wnioski

Reasumując przedstawione powyżej rozważania wskazać należy, iż eksploracja archeologiczna terenów leśnych nie musi automatycznie powodować kolizji z przepisami prawa. Kluczowe znaczenie dla uniknięcia odpowiedzialności karnej *sensu largo* przez poszukiwacza jest znajomość przepisów prawa, ich przestrzeganie oraz szeroko pojęta etyczna postawa oparta na imperatywie poszanowania lasu jako dobra wspólnego. Eksploracja powinna być prowadzona w taki sposób aby w możliwie najmniejszym stopniu ingerować w delikatny ekosystem jakim jest las. Poszukiwacz powinien unikać dokonywania nieodwracalnych zmian w takich elementach lasu jak gleba, ściółka, runo, podszyt oraz korzeniach drzew. Za priorytet należy uznać przywrócenie stanu poprzedniego. Nawet gdy zdarta została darń, rozgrzebanie uległa ściółka i wykopano dół to po wydobyciu znaleziska powinno nastąpić zakopanie dołu, uporządkowanie ściółki i ponowne przykrycie darnią. W ten sposób sprawca może liczyć na stwierdzenie, iż nie popełnia on wykroczenia ze względu na niską szkodliwość społeczną czynu (art. 1 § 1 k.w.). Szczególną ostrożność powinien zwracać poszukiwacz na uprawy leśne, miejsca występowania grzybów i grzybni, legowiska i nory zwierząt oraz mrowiska. W takim terenie najlepiej zaniechać eksploracji. Jednocześnie etyczny poszukiwacz wystrzegać powinien się zaśmiecania lasu, wjeżdżania do lasu samochodem, puszczenia luzem psa.

Odmienne ocenić należy przestępne zachowania polegające na prowadzeniu agresywnej eksploracji powodującej znaczne zniszczenia w świecie roślinnym, niszczylińskiej eksploracji na terenach chronionych, niszczeniu roślin chronionych, niszczeniu prawnie chronionych terenów i obiektów. Nie ulega wątpliwości, iż tego typu naganne postawy powinny być jednoznacznie piętnowane i karane.

Fot. 1. Rosyjska moneta z początków XX w. znaleziona w podolsztyńskich lasach.

Fot. Andrzej Duda.

Title

The archaeological exploration of woodlands

Streszczenie

Autorzy opracowania poruszają zagadnienie eksploracji archeologicznej obszarów leśnych przez poszukiwaczy-amatorów. Definiują pojęcie lasu w ujęciu przyrodniczym i prawnym oraz charakteryzuje lasy w Polsce. Przedstawiają nowe zjawisko amatorskich poszukiwań zabytków ruchomych za pomocą wykrywacza metalu. Omawiają rozwiązania ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotyczące pozwolenia na poszukiwanie zabytków. Wskazują ponadto obszary zagrożeń przestępczością związanych z poszukiwaniem zabytków ruchomych. Najwięcej uwagi poświęcają problematyce prawnokarnej ochrony lasów. Rozważania dotyczą przestępstw i wykroczeń, które mogą popełniać poszukiwacze przy okazji eksploracji na obszarach leśnych. Przeanalizowano przepisy Kodeksu wykroczeń, Kodeksu karnego oraz przepisy karne ustawy o ochronie przyrody. Przytoczono również postanowienia kodeksu etycznego poszukiwacza. W podsumowaniu przedstawiono praktyczne wskazówki odnośnie zasad prowadzenia poszukiwań w zgodzie z literą prawa.

Słowa kluczowe

archeologia, eksploracja, wykrywacz metalu,
obszary leśne, szkodnictwo leśne, ochrona lasu

Summary

The authors discuss the issue of archaeological exploration of woodlands by the amateur-seekers and define the notion of forest from natural and legal perspectives. A new phenomenon of amateur-search of moveable monuments by metal detector is presented. The Act on protection and conservation of monuments related to permission for searching of monuments is also analysed. Moreover the areas of threats of crimes associated with seeking movable monuments are indicated. The main attention is paid to issues referring to criminal protection of forests. Considerations apply to crimes and petty offences which may be committed during exploration of woodlands. The provisions of penal code, petty offences code, act on protection of nature and ethical code of seekers are subject of particular analyse. In conclusion the authors present the practical guidance for amateur-seekers in relation to principles of conducting searches in the respect of law.

Keywords

archaeology, exploration, detector of metal,
woodlands, forest sabotage, protection of forest

ROZDZIAŁ XV

Ochrona podlaskich lasów w ocenie społecznej

Wprowadzenie

Nazwa „las” jest nadawana obszarowi co najmniej 0,10 ha, który jest pokryty drzewami, krzewami a także runem leśnym. Obszar ten jest przeznaczony do produkcji leśnej lub stanowi rezerwat przyrody, część parku narodowego bądź posiada wpis do rejestru zabytków¹. Las w znaczeniu przyrodniczym jest to jeden z odnawialnych zasobów przyrody, powstały w wyniku procesu lasotwórczego, w którym roślinność charakterystyczna dla danego regionu biogeograficznego, świat zwierzęcy, klimat lokalny, stosunki wodne i gleba są związane ze sobą wzajemnie wpływami i współzależnościami².

Na podstawie regionalizacji przyrodniczo-leśnej lasy podlaskie są to tereny położone w zasięgu zlodowacenia bałtyckiego wraz z krajobrazami pagórkowatymi, sandrowymi lub równinno-morenowymi. Klimat jest tam surowy i najchłodniejszy w całej Polsce, z wyjątkiem terenów górskich. Surowość klimatu Krainy Mazursko-Podlaskiej wywiera wpływ na najkrótszy okres wegetacyjny roślin wynoszący 190-210 dni w roku. W lasach podlaskich przeważają gleby litogeniczne³. Ogólna powierzchnia gruntów leśnych w województwie podlaskim według danych z 2011 r. wynosi 627.242.3 ha, z czego grunty prywatne stanowią 199.981.2 ha (31,88%)⁴.

Ochrona lasów realizowana przez Regionalną Dyрекcję Lasów Państwowych w Białymstoku stanowi ważną część racjonalnej gospodarki leśnej, która polega na identyfikacji zagrożeń i stosowaniu skutecznych metod ochrony lasu. Gospodarka ta jest prowadzona za pomocą trwałego monitorowania zagrożeń środowiska leśnego. Główną zasadą zarządzania obszarami leśnymi jest wzmacnianie naturalnej odporności ekosystemów leśnych. Zadania realizowane w ramach ochrony lasów opierają się na prawidłowym wykonywaniu zabiegów hodowlanych oraz racjonalnym użytkowaniu lasów. W dążeniu do zachowania trwałości lasów:

- wykonuje się zabiegi profilaktyczne i ochronne uniemożliwiające powstawanie i rozprzestrzenianie się pożarów,
- wykrywa i zwalcza nadmiernie pojawiające się i rozprzestrzeniające się organizmy szkodliwe dla lasu,
- gospodaruje się zwierzyną w lasach w sposób nie zagrażający trwałości lasów i umożliwiający realizację zadań związanych z gospodarką leśną⁵.

¹ Ustawa z dnia 28 września 1991 roku o lasach (Dz. U. 2011, Nr 12, poz. 59 ze zm.).

² J. Narodowska, *Wybrane zagadnienia szkodnictwa leśnego w ustawodawstwie polskim*, [w:] M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Olsztyn 2011, s. 138 za A. Szujceki (red.), *Mała encyklopedia leśna*, Warszawa 1991, s. 257.

³ http://www.bialystok.lasy.gov.pl/web/rdlp_bialystok/22 (dostęp 15.04.2013 r.).

⁴ Dane Głównego Urzędu Statystycznego za rok 2011 (dostęp 15.04.2013 r.).

⁵ http://www.bialystok.lasy.gov.pl/web/rdlp_bialystok/ochrona (dostęp 15.04.2013 r.).

Bezpośrednie czynności związane z ochroną lasów na Podlasiu są uwarunkowane szczegółowymi instrukcjami opracowanymi w oparciu o znajomość praw biologicznych i doświadczenia praktyki. Prowadzi się wiele obserwacji, które pozwalają na prawidłowe prognozowanie i organizację akcji ochronnych oraz usuwanie ewentualnych skutków różnego rodzaju klęsk.

Czynniki zagrażające środowisku leśnemu na Podlasiu można podzielić na antropogeniczne, biotyczne i abiotyczne. Wśród wielu czynników antropogenicznych ciągle największe zagrożenie stanowią pożary. Ich najczęstszymi przyczynami jest wypalanie traw i umyślne podpalenia. Działania w ramach ochrony lasów Podlaskich przed tym żywiołem są podejmowane w zależności od potencjalnego zagrożenia drzewostanów oraz warunków meteorologicznych. Pomimo nieustannej kampanii informacyjnej jaka jest prowadzona w mediach w lasach wciąż wybuchają pożary, których sprawcą jest człowiek. Równie poważnym zagrożeniem lasów Podlaskich są zanieczyszczenia powietrza. Na zanieczyszczenia powietrza szczególnie wrażliwe są gatunki iglaste. Emisje przemysłowe degradują glebę. Jedynym rozwiązaniem problemu jest ciągle zmniejszanie emisji zanieczyszczeń przez wprowadzanie „czystych technologii” i przebudowę drzewostanów na układy mieszane, składające się z gatunków odporniejszych drzew liściastych.

Spośród czynników biotycznych zagrażających lasom, największą rolę odgrywają owady i grzyby. Masowe pojawienie się owadów (tzw. gradacje) powoduje często ogromne szkody. Zagrożeniem są nie tylko owady żerujące na liściach (tzw. szkodniki pierwotne), ale też owady zasiedlające osłabione drzewa (szkodniki wtórne) - żerujące głównie pod korą. Nowoczesne leśnictwo do walki ze szkodnikami wykorzystuje ich naturalnych wrogów: ptaki i owady.

Z kolei czynniki abiotyczne to powodzie, silne wiatry (nagromadzenie mokrego, ciężkiego śniegu na gałęziach drzew). Te czynniki powodują często katastrofalne szkody w drzewostanach. W związku z tym, aby ustrzec piękne podlaskie lasy przed dużymi stratami, stosuje się odpowiednie zabiegi pielęgnacyjne dozwolone w hodowli lasu.

Analiza wyników badań

Celem podjętego badania ankietowego było rozwiązanie problemu badawczego obejmującego ustalenie opinii i wiedzy społeczeństwa województwa podlaskiego na temat ochrony lasów na Podlasiu.

Badania przeprowadzono metodą ankiety wykorzystując oryginalny kwestionariusz. Zastosowano w nim pytania zamknięte. W kwestionariuszu znajdowało się 11 pytań. W niektórych pytaniach – 2, 8 i 10 – było możliwe wybranie dwóch, a w pytaniu piątym trzech odpowiedzi. Pozostałe pytania wymagały wskazania jednej odpowiedzi.

W metryczce uwzględniono trzy informacje o respondentach, a mianowicie: płeć, wiek oraz miejsce zamieszkania. W badaniach wzięło udział 250 osób, studentów studiów stacjonarnych i niestacjonarnych Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku. Wszystkie osoby były pełnoletnie. Bardziej szczegółową charakterystykę respondentów przedstawiono w tab. 1, 2, 3A oraz 3B.

Tab. 1. Płeć respondentów.

Lp.	Cecha respondenta	Liczba respondentów	Udział procentowy
1	Kobieta	158	63,20
2	Mężczyzna	92	36,80
	Razem	250	100,00

Źródło: badania własne.

Tab. 2. Wiek respondentów.

Lp.	Cecha respondenta	Liczba respondentów	Udział procentowy
1	20 – 25	167	66,80
2	26 – 30	31	12,40
3	31 – 35	20	8,00
4	36 – 40	20	8,00
5	Ponad 40	12	4,80
	Razem	250	100,00

Źródło: badania własne.

Tab. 3 A. Miejsce zamieszkania respondentów.

Lp.	Treść odpowiedzi	Liczba respondentów	Udział procentowy
1	Wieś	62	24,80
2	Miasto poniżej 50 000	80	32,00
3	Miasto powyżej 50 000	108	43,20
	Razem	250	100,00

Źródło: badania własne.

Tab. 3 B. Miejsce zamieszkania respondentów.

Lp.	Treść odpowiedzi	Liczba respondentów	Udział procentowy
1	Miasto Białystok	140	56,00
2	Tereny powiatów	110	44,00
	Razem	250	100,00

Źródło: badania własne.

Wśród respondentów przewagę miały kobiety (tab. 1) stanowiąc 63,2% badanych (158 osób), pozostałe 36,8% to mężczyźni (92 osoby).

Największą grupą respondentów (tab. 2) były osoby w przedziale wiekowym 20-25 lat (66,80% wszystkich ankietowanych). 12,40% respondentów (31 osób) było w przedziale 26-30 lat, 8% (20 osób) w wieku między 31 a 35 lat i tyle samo w przedziale 36-40 lat. W wieku ponad 40 lat to ankietowani w liczbie 12 osób (4,80%).

43,2% (108) ogółu badanych zamieszkuje w mieście powyżej 50 tys. mieszkańców (tab. 3A). Drugą grupę liczącą 32% (80) stanowili mieszkańcy miasta do 50 tys., mieszkańcy wsi – 62 osoby – to 24,8% badanych. Byli oni najmniejszą grupą. 140 osób (56,00%) mieszkało w Białymstoku, natomiast pozostała liczba respondentów była mieszkańcami terenów powiatowych.

Tab. 4. Zestawienie odpowiedzi do pytania 1: Na jakim poziomie, według Pani/Pana, jest czystość lasów na Podlasiu?

Lp.	Treść odpowiedzi	Liczba wskazań	Udział procentowy
1	Poziom I	10	4,00
2	Poziom II	4	1,60
3	Poziom III	17	6,80
4	Poziom IV	24	9,60
5	Poziom V	64	25,60
6	Poziom VI	62	24,80
7	Poziom VII	36	14,40
8	Poziom VIII	30	12,00
9	Poziom IX	2	0,80
10	Poziom X	1	0,40
	Razem	250	100,00

Źródło: badania własne.

Pierwszym zadaniem respondentów było określenie czystości podlaskich lasów (tab. 4). Wykorzystano tu skalę 10-stopniową. Największa liczba respondentów, bo 64 osoby (25,60%) uważała, że czystość lasów podlaskich plasuje się na poziomie V zaproponowanej skali. Uznanie znalazł także poziom VI, na którym czystość umieściło 24,80% (62 osoby) badanych. Zatem w środku skali, czyli czystość lasów na poziomie średnim wybrało niewiele ponad 50,00% respondentów. Poniżej średniej uplasowało się 22% wskazań (50 osób), a powyżej, czyli na poziomach VII, VIII, IX i X znalazło się 69 wskazań (27,60%).

Tab. 5. Zestawienie odpowiedzi do pytania 2: Jakie funkcje lasu uważa Pani/Pan za najważniejsze dla życia człowieka?

Lp.	Treść odpowiedzi	Liczba wskazań	Udział procentowy
1	Produkcja tlenu i pochłanianie dwutlenku węgla	213	39,44
2	Kształtowanie klimatu	88	16,30
3	Regulacja obiegu wody w przyrodzie	42	7,78
4	Zatrzymywanie i pochłanianie pyłów	28	5,19
5	Zabezpieczanie przed wiatrem i nadmiernym słońcem	24	4,44
6	Materiał w budownictwie, meblarstwie, papiernictwie oraz jako paliwo	40	7,41
7	Pozyskiwanie substancji do produkcji leków	13	2,41
8	Zapewnienie pożywienia człowiekowi	25	4,63
9	Zapewnienie warunków do turystyki i rekreacji	64	11,85
10	Nie mam zdania	3	0,55
	Razem	540	100,00

Źródło: badania własne.

Instrukcja do pytania drugiego pozwalała wybrać dwie odpowiedzi (tab. 5). W ten sposób uzyskano liczbę wskazań, nawet ponad dwa razy większą niż liczba respondentów, ponieważ niektóre osoby wybierały jeszcze większą liczbę odpowiedzi. 39,44% (213 wskazań) jako najważniejszą funkcję lasu określiło produkcję tlenu i pochłanianie dwutlenku węgla. Jako druga (16,38% - 88 wskazań) ważna funkcja znalazło się kształtowanie klimatu. Ponad 10,00% wskazań miała jeszcze funkcja polegająca na zapewnieniu warunków do rekreacji i turystyki. Pozostałe istotne role lasu nie znalazły uznania wśród respondentów.

Tab. 6. Zestawienie odpowiedzi do pytania 3: Ile lat, zdaniem Pan/Pana, ma najstarsze podlaskie drzewo – dąb zwany „Rudosław z Podlasia” znajdujące się w miejscowości Poświętne?

Lp.	Treść odpowiedzi	Liczba wskazań	Udział procentowy
1	Okolo 100	13	5,20
2	Okolo 250	58	23,20
3	Okolo 500	75	30,00
4	Okolo 750	45	18,00
5	Okolo 1 000	16	6,40
6	Nie mam zdania	43	17,20
	Razem	250	100,00

Źródło: badania własne.

Tylko 30% respondentów (75 osób) uznało, że dąb zwany „Rudosław z Podlasia” liczy sobie około 500 lat i było to wskazanie poprawne, gdyż badania specjalistów z Katedry Dendrometrii⁶ Wydziału Leśnego Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego wskazują na ponad 460 lat życia tego drzewa (tab. 6). Również prawie 30% (71 osób) badanych dało drzewu wiek do 250 lat, a około 25% (61 osób) szacowało życie dębu nawet na lat 1000. Duża grupa respondentów (43 osoby – 17,20%) nie miała zdania na ten temat.

⁶ Dendrometria (gr. *déndron* – drzewo; *metréō* – mierzę) – nauka zajmująca się metodami pomiaru drzew i drzewostanów. Przede wszystkim określa się miąższość, przyrost miąższości, wiek drzew i drzewostanów. <http://pl.wikipedia.org/wiki/Dendrometria> (dostęp 29.07.2013 r.).

Tab. 7. Zestawienie odpowiedzi do pytania 4: Ile parków narodowych i krajobrazowych, według Pani/Pana, znajduje się na terenie województwa podlaskiego?

Lp.	Treść odpowiedzi	Liczba wskazań	Udział procentowy
1	Trzy	123	49,20
2	Pięć	56	22,40
3	Siedem	40	16,00
4	Dziewięć	9	3,60
5	Nie mam zdania	22	8,80
	Razem	250	100,00

Źródło: badania własne.

Z kolei (tab. 7) w kwestii parków narodowych i krajobrazowych w województwie podlaskim 123 respondentów, co stanowi 49,20% całości badanych uznało, że w województwie podlaskim są ogółem trzy takie parki. Tylko 16% ankietowanych (40 osób) udzieliło prawidłowej odpowiedzi wskazując liczbę siedem⁷.

⁷ W województwie podlaskim znajdują się 4 parki narodowe (Białowiecki Park Narodowy, Biebrzański Park Narodowy, Narwiański Park Narodowy, Wigierski Park Narodowy) oraz 3 parki krajobrazowe (Łomżyński Park Krajobrazowy Doliny Narwi, Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej, Suwalski Park Krajobrazowy).

Tab. 8. Zestawienie odpowiedzi do pytania 5: W jaki sposób, zdaniem Pani/Pana, człowiek w największym stopniu przyczynia się degradacji podlaskich lasów?

Lp.	Treść odpowiedzi	Liczba wskazań	Udział procentowy
1	Budując infrastrukturę turystyczną	24	2,64
2	Jeżdżąc po lesie pojazdami samochodowymi	30	3,30
3	Nielegalnie wycinając drzewa	142	15,64
4	Powodując pożary	109	12,00
5	Prowadząc nieracjonalną gospodarkę leśną	45	4,96
6	Sadząc lasy jednogatunkowe	9	0,99
7	Składując w lesie odpady stałe	272	29,96
8	Uprawiając nie ekologiczną turystykę	15	1,65
9	Wypalając trawy na obszarach przyleśnych	42	4,63
10	Wywożąc do lasu nieczystości płynne	102	11,23
11	Zanieczyszczając jeziora i rzeki ściekami komunalnymi	74	8,15
12	Zanieczyszczając powietrze przez niekontrolowany rozwój przemysłu	38	4,19
13	Nie mam zdania	2	0,22
	Razem	908	100,00

Źródło: badania własne.

W pytaniu piątym (tab. 8) respondent mógł wybrać maksymalnie 3 odpowiedzi. W tej sytuacji ogólna liczba wskazań była bardzo wysoka i przekraczała potrojoną liczbę respondentów. Najwięcej wskazań (29,96%, w liczbach bezwzględnych jest to 272) uzyskała odpowiedź siódma. Ankietowani uznali, że w największym stopniu człowiek przyczynia się do degradacji podlaskich lasów poprzez składowanie w nich odpadów stałych. Na drugim miejscu w tym niechlubnym rankingu znalazła się nielegalna wycinka drzew (15,64% - 142) a na trzecim podpalenia z 12,00% wskazań (109). Czwarte miejsce zajęło (11,23% - 102) wywożenie do lasu nieczystości płynnych.

Tab. 9. Zestawienie odpowiedzi do pytania 6: Czy, według Pani/Pana, zakłady przemysłowe w województwie podlaskim mają odpowiednie zabezpieczenia chroniące środowisko leśne?

Lp.	Treść odpowiedzi	Liczba wskazań	Udział procentowy
1	Tak	39	15,60
2	Nie	110	44,00
3	Nie mam zdania	101	40,40
	Razem	250	100,00

Źródło: badania własne.

Wyniki badania (tab. 9) pokazują, że aż 40,40% (101 osób) nie ma zdania w tej kwestii. Nieco więcej ankietowanych uważa, że województwo podlaskie nie posiada odpowiednich zabezpieczeń chroniących środowisko leśne.

Tab. 10. Zestawienie odpowiedzi do pytania 7: Czy uważa Pani/Pan, że stare, martwe drzewa powinny być usuwane z terenów leśnych?

Lp.	Treść odpowiedzi	Liczba wskazań	Udział procentowy
1	Tak, bo są siedliskiem wielu bakterii i chorób	50	20,00
2	Tak, bo szpecą krajobraz	13	5,20
3	Zdecydowanie nie, bo są elementem, który wpływa na różnorodność biologiczną	81	32,40
4	Nie, bo są schronieniem dla wielu organizmów żywych	77	30,80
5	Nie mam zdania	29	11,60
	Razem	250	100,00

Źródło: badania własne.

Zdaniem respondentów (tab. 10) drzewa stare i martwe nie powinny być usuwane z terenów leśnych, gdyż są elementem który wpływa na różnorodność biologiczną lasów (81 osób co stanowi 32,40%). Niewiele mniej osób bo 30,80% (77) stwierdziło, że takie drzewa są schronieniem dla wielu żywych organizmów. Są one tak samo cennymi elementami ekosystemu jak drzewa żywe. Należy dbać, aby zasoby martwego drewna w lesie odzwierciedlały zróżnicowanie żywej części drzewostanu pod względem struktury gatunkowej i wymiarowej.

Tab. 11. Zestawienie odpowiedzi do pytania 8: Która z form ochrony podlaskich lasów, według Pani/Pana, jest najskuteczniejsza?

Lp.	Treść odpowiedzi	Liczba wskazań	Udział procentowy
1	Edukacja proekologiczna dzieci i młodzieży	95	18,38
2	Imprezy dla mieszkańców propagujące ochronę lasów	23	4,45
3	Kampanie społeczne w regionalnych mediach	37	7,16
4	Monitoring wizyjny lasów	51	10,06
5	Nadzorowanie lasów z wież obserwacyjnych	16	3,10
6	Patrolowanie lasów przez Straż Leśną	102	19,73
7	Stanowienie i propagowanie zasad udostępniania lasów	15	2,90
8	Stanowienie sankcji karnych	78	15,09
9	Ustanawianie leśnych kompleksów promocyjnych	4	0,78
10	Zakładanie parków narodowych	50	9,65
11	Ustanawianie rezerwatów	38	7,35
12	Nie mam zdania	7	1,35
	Razem	517	100,00

Źródło: badania własne.

Liczba wskazań przedstawiona w tab. 11 w wierszu 6 pokazuje (19,73% - 102 zaznaczenia), że najskuteczniejszą formą ochrony podlaskich lasów jest ich patrolowanie przez Straż Leśną. Ale równocześnie 18,38% (95) wskazań dotyczyło chronienia lasów przez edukację proekologiczną dzieci i młodzieży. Także wiele wskazań (15,09% - 78) padło na stanowienie sankcji karnych.

Tab. 12. Zestawienie odpowiedzi do pytania 9: W jaki sposób, zdaniem Pani/Pana, powinny być karane osoby niszczące lasy na Podlasiu?

Lp.	Treść odpowiedzi	Liczba wskazań	Udział procentowy
1	Nakazem przywrócenia poprzedniego stanu, np. osobistego sprzątnięcia śmieci i nasadzeniem drzew	87	34,80
2	Nakładaniem wysokich kar pieniężnych	82	32,80
3	Karą ograniczenia wolności	12	4,80
4	Ponoszeniem kosztów sadzenia nowych drzew	26	10,40
5	Pracą społeczną na rzecz środowiska leśnego	40	16,00
6	Inny	3	1,20
	Razem	250	100,00

Źródło: badania własne.

Odpowiedzi ponad 1/3 badanych (87 czyli 34,80% ogółu) wskazują, że najlepszym sposobem karania osób niszczących podlaskie lasy jest nakaz przywrócenia poprzedniego stanu lasu w postaci np. osobistego sprzątnięcia śmieci i nasadzeniem drzew (tab. 12). Równie wysoki odsetek respondentów (82 osoby - 32,80%) zaznaczył nakładanie wysokich kar pieniężnych. Dalej znalazła się praca społeczna na rzecz środowiska leśnego (16,00% - 40 osób).

Tab. 13. Zestawienie odpowiedzi do pytania 10: Jakie działania podejmuje Pani/Pan osobiście, aby przyczynić się do ochrony podlaskich lasów?

Lp.	Treść odpowiedzi	Liczba wskazań	Udział Procentowy
1	Biorę udział w imprezach propagujących ochronę środowiska (Dzień Ziemi, Dzień bez samochodu)	28	5,43
2	Informuję leśników o zauważonych uszkodzeniach lasu, szkodnikach, zanieczyszczeniach	26	5,04
3	Nie hałasuję w lesie aby nie płoszyć zwierząt	67	12,98
4	Nie niszczę roślin w lesie	122	23,64
5	Nie zaśmiecam lasu	137	26,55
6	Ostrożnie obchodzę się z ogniem w lesie	34	6,58
7	Prowadzę edukację proekologiczną własnych dzieci	13	2,52
8	Sadzę drzewka i rośliny	23	4,46
9	Segreguję śmieci	39	7,56
10	Wszystkie wymienione	17	3,29
11	Nie mam zdania	10	1,95
	Razem	516	100,00

Źródło: badania własne.

W odpowiedziach do pytania 10 respondent mógł wybrać maksymalnie dwie odpowiedzi (tab. 13). W tej sytuacji ogólna liczba wystąpień znowu była większa niż nawet podwojona liczba respondentów. Za 100% przyjęto nie liczbę respondentów, ale ogólną liczbę wybranych odpowiedzi czyli 516. W 26,55% (137) wskazań respondenci przyznali się, że chronią podlaskie lasy nie zaśmiecając. Dalsze 23,64%, czyli 122 osoby nie niszczy roślin w lesie. Ponad 12,00% wskazań osiągnęła też odpowiedź: „nie hałasuję w lesie aby nie płoszyć zwierząt”.

Tab. 14. Zestawienie odpowiedzi do pytania 11: Około 26% Podlasia znajduje się w Europejskim Systemie Obszarów Chronionych Natura 2000. Jakie główne zadania, według Pani/Pana, ma ten program?

Lp.	Treść odpowiedzi	Liczba wskazań	Udział procentowy
1	Ochronę siedlisk przyrodniczych	163	36,22
2	Promocję produktów regionalnych	37	7,55
3	Promocję regionu	79	17,55
4	Rozwój gospodarstw agroturystycznych	24	5,33
5	Specjalną ochronę ptaków	87	19,33
6	Specjalne dopłaty dla rolników	24	5,33
7	Nie mam zdania	36	8,69
	Razem	450	100,00

Źródło: badania własne.

Większość wskazań (tab. 14) została umieszczona przy odpowiedzi pierwszej, uznającej, że głównym zadaniem Europejskiego Systemu Obszarów Chronionych Natura 2000 jest ochrona siedlisk przyrodniczych (36,22% - 163). Natomiast 19,33% (87) wskazań dotyczyło zadania polegającego na specjalnej ochronie ptaków. Spore uznanie znalazła odpowiedź „promocja regionu” z 17,55% (79) zaznaczeń. I faktycznie celem programu jest zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważa się za cenne i zagrożone w skali całej Europy. Wspólne działanie na rzecz zachowania dziedzictwa przyrodniczego Europy w oparciu o jednolite prawo ma na celu optymalizację kosztów i spotęgowanie korzystnych dla środowiska efektów.

Wnioski

Zrealizowane badania po analizie wyników pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

- czystość lasów na Podlasiu społeczeństwo lokalne umiejscawia na poziomie średnim w skali dziesięciostopniowej plasując ją w okolicy stopnia piątego i szóstego,
- wiedza społeczna o funkcjach lasu opiera się na podstawowych szkolnych informacjach propagujących las przede wszystkim jako producenta tlenu. Drugą funkcją zauważoną przez respondentów było zapewnienie warunków do turystyki i rekreacji, co z kolei zapewne wynika z powszechnej promocji zdrowego stylu życia. Inne funkcje lasu zdaniem społeczności są mniej istotne,
- wiedza mieszkańców o pomnikach przyrody znajdujących się na terenach

- Podlasia jest niewielka,
- jeszcze gorzej jest w przypadku orientacji w formach ochrony przyrody na Podlasiu takich jak parki narodowe i parki krajobrazowe,
 - zdaniem badanych człowiek przede wszystkim degraduje lasy składując w nich odpady stałe i wywożąc nieczystości płynne,
 - społeczność lokalna negatywnie ocenia zabezpieczenia chroniące lasy stosowane przez zakłady przemysłowe,
 - w opinii społeczności zdecydowanie stare martwe drzewa nie mogą być usuwane z terenów leśnych, bo wpływają na różnorodność biologiczną i są schronieniem dla wielu organizmów żywych,
 - okazuje się, że mieszkańcy Podlasia największym zaufaniem w kwestii ochrony lasów darzą Straż Leśną, uznając jej tradycyjne metody pracy oraz profesjonalizm za najbardziej pożądane,
 - zagadnienie karania za niszczenie lasów podzieliło społeczność lokalną. Nieznacznie większą przewagę uzyskały propozycje karania pracą na rzecz lasów nad karami finansowymi. Generalnie można zaryzykować opinię, że za najbardziej właściwe respondenci uznaliby zastosowanie tych dwóch kar równocześnie,
 - niestety, osobiście członkowie społeczności przyczyniają się do ochrony podlaskich lasów stosując tylko proste formy postępowania, możliwe do wykonania bez specjalnych wyrzeczeń i skomplikowanych zabiegów, gdyż najczęściej, jak twierdzą, „nie zaśmiecają lasu, nie hałasują i nie niszczą roślin”,
 - wiedza społeczności podlaskiej o programie Natura 2000 jest na poziomie średnim.

W świetle przedstawionych wniosków badanie zakończyło się powodzeniem i ostatecznie ustalono opinię i wiedzę społeczeństwa województwa podlaskiego na temat ochrony lasów na Podlasiu w określonym wycinku tematycznym. Wydaje się, że wiedza społeczna na ten temat jest raczej niewystarczająca. Natomiast wyrażane opinie ewidentnie zwracają uwagę tak na pozytywne elementy ochrony podlaskich lasów, jak i zauważają negatywne detale działalności ludzkiej w tej dziedzinie. Wyraźnie jednak można zauważyć, że indywidualne, bardziej zaangażowane działania nie są popularne wśród mieszkańców Podlasia.

Człowiek zawsze lokował w leśnym krajobrazie swe tęsknoty, marzenia oraz pragnienia. Brak lasu, a więc brak kontaktu człowieka ze środowiskiem leśnym w ogromnym stopniu ogranicza możliwość wypoczynku fizycznego i psychicznego. W tej sytuacji należy postulować przede wszystkim więcej regionalnych, telewizyjnych, radiowych bądź innych w formie różnorodnych kampanii społecznych na rzecz ochrony lasów na Podlasiu. Takie akcje mogą wpływać na kształtowanie opinii środowiska podlaskiego oraz zwiększać wiedzę społeczności lokalnej o jej Małej Ojczyźnie.

Title

Protection of forests in the opinion of Podlasie residents

Streszczenie

Lasy podlaskie są położone w zasięgu zlodowacenia bałtyckiego. Klimat w tej okolicy jest surowy i wywiera wpływ na okres wegetacyjny roślin wynoszący tu 190-210 dni w roku. Ogólna powierzchnia gruntów leśnych w województwie podlaskim według danych z 2011 roku wynosi 627.242.3 ha, z czego grunty prywatne stanowią 199.981.2 ha (31,88%). Celem podjętego badania ankietowego było rozwiązanie problemu badawczego obejmującego ustalenie opinii i wiedzy społeczeństwa województwa podlaskiego na temat ochrony lasów na Podlasiu. Badania przeprowadzono metodą ankiety wykorzystując oryginalny kwestionariusz zawierający 11 pytań. W świetle przedstawionych wniosków badanie zakończyło się powodzeniem i ostatecznie wydaje się, że wiedza społeczna na temat ochrony podlaskich lasów jest raczej niewystarczająca. Natomiast wyrażane opinie ewidentnie zwracają uwagę tak na pozytywne elementy ochrony podlaskich lasów, jak i zauważają negatywne detale działalności ludzkiej w tej dziedzinie. Wyraźnie jednak można spostrzec, że indywidualne, bardziej zaangażowane działania przyczyniające się do ochrony podlaskich lasów nie są popularne wśród mieszkańców Podlasia. W tej sytuacji należy postulować przede wszystkim więcej regionalnych, telewizyjnych, radiowych bądź innych w formie różnorodnych kampanii społecznych na rzecz ochrony lasów na Podlasiu. Takie akcje mogą wpływać na kształtowanie opinii środowiska podlaskiego oraz zwiększać wiedzę społeczności lokalnej o jej Małej Ojczyźnie.

Słowa kluczowe

badania ankietowe, opinie społeczne, podlaskie lasy,
zagrożenia bezpieczeństwa społecznego

Summary

Forests in Podlasie region are located within the Baltic glaciation. The climate in this area is severe and affects the plants' growing season, which lasts around 190-210 days in a year. The total area of forests in Podlasie region, according to the data from the 2011, amounts to 627.242.3 ha, of which 199.981.2 ha are private lands (31.88%). The purpose of the survey was to research about the knowledge of people living in Podlasie region on the protection of forests in the area. The study was conducted by using the original survey's questionnaire containing 11 questions. In the view of the conclusions, it seems that the knowledge of the society about the protection of forests in Podlasie region is rather insufficient. However, according to the opinions expressed, the positive elements of the protection of forests were underlined, but also the research group observed the negative details of human activity in this area. The individual activities contributing to the protection of forests in Podlasie are not popular among the inhabitants of the region. Consequently, first of all one should call more regional authorities, television, radio or other in the form of various social campaigns to protect forests in Podlasie. Such actions may affect the development of environmental awareness of the local community.

Keywords

survey, public opinion, forests in Podlasie region, threats to social security

Wybrana literatura opracowanych zagadnień

1. Affolder N., *Democratising or demonising the World Heritage Convention?*, „Victoria University of Wellington Law Review” 2007, tom 341, nr 38.
2. Akhtarkhavari A., *Global Governance of the Environment: Environmental Principles and Change in International Law and Politics*, Edward Elgar Publishing 2011.
3. Ansson R.J., *Our national parks-overcrowded, underfunded, and besieged with a myriad of vexing problems: how can we best fund our imperilled national park system?*, „Journal of Land Use & Environmental Law” 1998, t. 14, nr 1.
4. Auer M.R., *Estonian Environmental Reforms: A Small Nation's Outsized Accomplishments*, [w:] M.R. Auer (ed.), *Restoring Cursed Earth: Appraising Environmental Policy Reforms in Eastern Europe and Russia*, Oxford 2005.
5. Aulagon-Ponsonnet M., *Sénégal, l'escale magnifique*, dossier du magazine „GEO” 2009, no 359.
6. Backes O., *Umweltstrafrecht*, „Juristen Zeitung” 1973, nr 11-12.
7. Baładynowicz A., *Przestępczość przeciwko środowisku naturalnemu na tle przestępczości gospodarczej – próba wyjaśnienia zjawiska w świetle interdyscyplinarnych teorii prawno-kryminologicznych*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*, Olsztyn 2012.
8. Balmford A., Bruner A., Cooper P. i in., *Economic reasons for conserving wild nature*, „Science” 2002, nr 297.
9. Balmford A., Whitten T., *Who should pay for tropical conservation, and how could the costs be met?*, „Oryx” 2003, nr 37.
10. Bandura A., *Teoria społecznego uczenia się*, Warszawa 2007.
11. Baranowski J., *Ustawa dla starostwa knyszyńskiego. Materiały do dziejów wsi polskiej*, Warszawa 1909.
12. Barlow M., Thomas D.B., *The Executive's Guide to Enterprise Social Media Strategy: How Social Networks Are Radically Transforming Your Business*, New Jersey 2011.
13. Batyk I.M., *Ochrona dziedzictwa przyrodniczego w Województwie Warmińsko-Mazurskim*, „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich” 2011, nr 1.
14. Beinhauer K.W., Cooney G., Guksch C.E., Kus S. (red.), *Studien zur Megalithik. Forschungsstand und ethnoarchäologische Perspektiven – The Megalithic Phenomenon. Recent Research and Ethnoarchaeological Approaches*, Weissbach Verlag Beier & Beran, Mannheim 1999.
15. Bierne P., South N. (red.), *Environmental Crime*, Willian Publishing 2009.
16. Bierne P., South N. (red.), *Issues in Green Criminology*, Willian Publishing 2007.
17. Biziuk M. (red.), *Pestycydy – występowanie, oznaczanie i unieszkodliwianie*, Warszawa 2001.
18. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Gdańsk 2001.
19. Bogdan G., [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny*, t. II, Kraków 2006.
20. Bojarski M., Radecki W., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 1998.

21. Bojarski M., *W sprawie zakresu prawa karnego ochrony środowiska*, [w:] H. Lisicka (red.), *Prawo ochrony środowiska i prawo karne. Książka jubileuszowa z okazji 40-lecia pracy naukowej profesora Wojciecha Radeckiego*, Wrocław 2008.
22. Bojarski T., Michalska-Warias A., Piórkowska-Flieger J., Szwarczyk M., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2009.
23. Bojarski T., Radecki W., *Naruszenia porządku. Zagrożenia w ruchu drogowym. Niszczenie mienia. Zagrożenie środowiska. Interpretacja przepisów. Reakcja na przestępstwa i wykroczenia. Kompendium dla policjanta*, Wrocław 1996.
24. Borzoł T., *Ciemna liczba przestępstw a praca policji w Polsce*, [w:] A. Szymaniak, W. Ciepiela (red.), *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, t. 2, Poznań 2007.
25. Buchwald K., Engelhard W. (red.), *Kształtowanie krajobrazu i ochrona przyrody*, Warszawa 1975.
26. Cabaj O., *Środowisko jako dobro prawne (wprowadzenie do stadium prawnego z zakresu środowiska)*, [w:] T. Jasudowicz, M. Balcerzak (red.), *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jana Białocerkiewicza*, Toruń 2009.
27. Callister D.J., *Corrupt and illegal activities in the forest sector: current understandings and implications for the World Bank*, Background Paper for the 2002 Forest Strategy, Washington DC 1999.
28. Cetnarowski M., *Zgubna pasja, czyli epilog zmagania poszukiwacza z prawem*, „Odkrywca” 2012, nr 11.
29. Chin M., *Biofuels in Malaysia. An analysis of the legal and institutional framework*, Center for International Forestry Research, Working Paper no. 64, Bogor 2011.
30. Chlebowicz P., *Prawnokarne aspekty ochrony dóbr kultury. Refleksje na tle zmiany stanu prawnego*, „Ochrona Zabytków” 2003, nr 3-4.
31. Chmielewski W., *Zagadnienie grobowców kujawskich w świetle ostatnich badań*, Łódź 1952.
32. Christy L.C., Di Leva Ch.E., Lindsay J.M., Talla Takoukam P., *Forest law and sustainable development. Addressing contemporary challenges through legal reform*, Waszyngton 2007.
33. Cieślak M., *Przyczynek do zagadnienia alternatywy i koniunkcji*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1964, nr 3.
34. Commission on Crime Prevention and Criminal Justice, *Crime Prevention and Criminal Justice Responses against Illicit Trafficking Crime Species of Wild Fauna and Flora*, Agenda item 6, Vienna, April 2011.
35. Congress of the United States Office of Technology Assessment, *Technologies to Sustain Tropical Forest Resources and Biological Diversity*, Washington DC 1992.
36. Cormier-Salem M.C. (red.), *Rivières du Sud, sociétés et mangroves ouest-africaines*, IRD, Paris 1999.
37. Czubla P., Gałązka D., Górska M., *Eratyki przewodnie w glinach morenowych Polski*, „Przegląd Geologiczny” 2005, nr 4.
38. Dąbrowska-Kardas M., Kardas P., [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny*, t. III, Kraków 2006.
39. Dalby S., *Zmiany w środowisku*, [w:] P.D. Williams (red.), *Studia bezpieczeństwa*, Kraków 2012.

40. Dębski R., *Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie*, Łódź 1995.
41. Desjeux C., Desjeux B., *Sénégal*, Hachette, Paris 2008.
42. Desjeux C., Desjeux B., *Sénégal, le pays du donner et du recevoir*, Grandvaux 2004.
43. Dobosz I., *Ochrona naturalnego środowiska człowieka w polskim prawie karnym*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1997, nr 10.
44. Dobosz I., *Ochrona naturalnego środowiska człowieka w świetle przepisów prawa karnego*, „Państwo i Prawo” 1972, nr 7.
45. Duda M., *Eksploracja archeologiczna obszarów leśnych*, [w:] W. Pływaczewski, M. Duda (red.), *Nielegalna eksploatacja obszarów leśnych*, Olsztyn 2013.
46. Duda M., *Etiologia zjawiska przestępczości powrotnej*, [w:] G. Kędzierska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych wyzwań cywilizacyjnych*, Olsztyn 2010.
47. Dudley N. (red.), *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*, IUCN, Gland 2008.
48. European Forest Institute, *Forest Law Enforcement, Governance and Trade: the European Union*, Joensuu 2008.
49. Falandysz L., Rejman G., *Ochrona naturalnego środowiska człowieka w prawie karnym*, „Studia Iuridica” 1974, nr 2.
50. Falandysz L., *Wikymologia*, Warszawa 1979.
51. Fall A.B., *L’impact des cuisinières solaires PCSA dans la conservation des équilibres écologiques à Ngaye Mèckhé au Sénégal*, [w:] CODESRIA, *L’Afrique et les défis du XXIe siècle*, Rabat 2011.
52. Farah D., Braun S., *Merchant of Death: Money, Guns, Planes, and the Man Who Makes War Possible*, Broadway Books, New York 2004.
53. Food and Agriculture Organization the United Nations, *Program on Forests and Food and Agriculture Organization of the United Nations, Framework for Assessing and Monitoring Forest Governance*, FAO, Washington DC 2011.
54. Food and Agriculture Organization the United Nations, *Report of the International Expert Consultation on NON-Wood Forest Products*, Yogyakarta, Indonesia, 17-27.I. 1995, Rome 1995.
55. Food and Agriculture Organization the United Nations, *Vital Forest Graphics. United Nations Forum on Forest*, GRID, Arendal 2009.
56. Franklin N., *Last of the Indonesian Tigers a Cause for Optimism*, [w:] J. Seidensticker, S. Christie, P. Jackson (red.), *Riding the Tiger. Tiger Conservation Human- Dominated Landscapes*, Cambridge 1999.
57. Gaca A., *Powstańca pożegnanie z bronią*, „Odkrywca” 2011, nr 4.
58. Gałazka D., *Zastosowanie metody makroskopowego oznaczania eratyków przewodnich do lokalizacji obszarów źródłowych wybranych kier jurajskich*, „Przegląd Geologiczny” 2004, nr 4.
59. Gilbertas B., Haidar El Ali, *Itinéraire d’un écologiste au Sénégal*, Terre Vivante 2010.
60. Gillespie A., *Obligations, gaps and priorities within international regime for protected areas*, „Georgetown International Environmental Law Review” 2006-2007, nr 19.
61. Główny Urząd Statystyczny, *Leśnictwo 2012*, Warszawa 2012.

62. Goc M., Moszczyński J. (red.), *Ślady kryminalistyczne. Ujawnianie, zabezpieczanie, wykorzystanie*, Warszawa 2007.
63. Golat R., *Jak założyć prywatne muzeum?* „Odkrywca” 2011, nr 11.
64. Górniok O., *O karaniu tzw. obchodzenia prawa*, [w:] A. Łopatka, B. Kunicka-Michalska, S. Kiewlicz (red.), *Prawo. Społeczeństwo. Jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu*, Warszawa 2003.
65. Górską-Zabielską M., *Fennoskandzkie obszary alimentacyjne osadów akumulacji glacialnej i glaciofluwialnej lobu Odry*, Poznań 2008.
66. Górską-Zabielską M., *Obszary macierzyste skandynawskich eratyków przewodnich osadów ostatniego zlodowacenia północno-zachodniej Polski i północno-wschodnich Niemiec*, „Geologos” 2008, nr 2.
67. Górską-Zabielską M., *Ogródek petrograficzny Wielkopolskiego Parku Narodowego w Jeziorach*, Poznań 2008.
68. Graniczny M., Mizerski W., Nicius A., Satkunas J., *Jurajskie dziedzictwo geologiczne Litwy i Polski*, „Przegląd Geologiczny” 2007, nr 55.
69. Gruszecki K., *Ustawa o ochronie przyrody. Komentarz*, Warszawa 2010.
70. Gruza E., Goc M., Moszczyński J., *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2008.
71. Grzegorzczak T., Olszewski M., *Prawo o wykroczeniach (Zarys)*, Łódź 1987.
72. Gwiazdowicz M., *Certyfikacja gospodarki leśnej i produktów drzewnych*, Biuro Studiów i Analiz Kancelarii Sejmu, nr 802, Warszawa 2001.
73. Harasimiuk K., Harasimiuk M., *Turystyka w krajobrazach parków narodowych Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej*, „Krajobraz a turystyka” 2010, nr 14.
74. Hedemann O., *Ordynacja służby 1795 r.*, „Sylwan” 1921, nr 5.
75. Hedemann O., *Ordynacja służby strażnikowskiej 1795 r.*, „Echa Leśne” 1924, nr 3.
76. Hickey E., *Encyclopedia of Murder and Violent Crime*, Thousand Oaks 2003.
77. Hobley C.W. *Ethnology of A-Kamba and other East African Tribes*, Frank Cass & Co. Ltd., London 1971.
78. Hołyst B., *Kryminologia w krajach socjalistycznych*, Warszawa 1976.
79. Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 2009.
80. Horoszowski P., *Kryminalistyka*, Warszawa 1958.
81. Horoszowski P., *Kryminologia*, Warszawa 1965.
82. Humboldt A., *Podróże po Ameryce Podzwrotnikowej*, Warszawa 1959.
83. Hurwic J. (red.), *Encyklopedia przyroda i technika. Zagadnienia wiedzy współczesnej*, Warszawa 1963.
84. Instytut Ochrony Środowiska, *Dokumenty końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych Środowisko i Rozwój. Rio de Janeiro, 3-14 czerwca 1992. Szczyt Ziemi*, Warszawa 1993.
85. International Monetary Fund, *Sénégal: Rapport d'étape annuel sur le Document de stratégie de réduction de la Pauvreté*, IMF Report No 10/368, Washington DC 2001.
86. International Union for Conservation of Nature, *The Beginning of the ENA FLEG Process in Russia Civil Society Insights*, Moscow 2005.
87. Ishwaran N., *International Conservation Diplomacy and the World Heritage Convention*, „Journal of International Wildlife Law & Policy” 2004, nr 43-56.

88. Kaczmarek J., Kierszka M., *Pojęcie „mienie w wielkich rozmiarach, „zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach” oraz „dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury” w Kodeksie karnym, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 3.*
89. Kałuża P., *Poszukiwacze a prawo czyli nie taki konserwator straszny, „Odkrywca” 2012, nr 8.*
90. Karczewski A., Zwolinski Z. (red.), *Funkcjonowanie geoekosystemów w zróżnicowanych warunkach morfoklimatycznych - Monitoring*, Poznań 2001.
91. Kasprzyk S., *Osiemnastowieczne instrukcje leśne, „Las Polski” 1998, nr 21.*
92. Kędzierska G., Kędzierski W. (red.), *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, Szczepiń 2011.
93. Kędzierska G., *Monitoring wizyjny w województwie warmińsko-mazurskim*, [w:] L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk (red.), *Nauka o bezpieczeństwie. Istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju*, t. II, Szczepiń 2011.
94. Kędzierska G., Pływaczewski W. (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń cywilizacyjnych*, Olsztyn 2010.
95. Keiter R., *The national park system: visions for tomorrow*, „Natural Resources Journal” 2010, nr 50.
96. Keiter R., *To conserve unimpaired: the evolution of national park idea*, Island Press 2013.
97. Kelly R.J., Maghan J., Serio J.J., *Illicit Trafficking, Contemporary World Issues*, Santa Barbara 2005.
98. Kistowski M., Kistowska M., *Użytki ekologiczne jako obszary konserwatorskiej ochrony gatunków zagrożonych wyginięciem-próba krytycznego podejścia na przykładzie województwa pomorskiego, „Przegląd Przyrodniczy” 2000, nr 2/3.*
99. Kistowski M., Myślak D., Twardowska K., *Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe jako obszary mało przekształconego krajobrazu naturalnego i harmonijnego krajobrazu kulturowego, „Acta Geographica Lodziensia” 1998, nr 74.*
100. Kistowski M., Myślak M., Twardowska K., *Indykacja wartości przyrodniczych: kryteria wyznaczania i oceny zespołów przyrodniczo-krajobrazowych w Polsce północnej i zachodniej, „Przegląd Przyrodniczy” 1998, nr 1/2.*
101. Kotowska M., Duda M., *Przestępstwa kłusownicze na wodach śródlądowych na przykładzie spraw w Sądzie Rejonowym w Olsztynie*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*, Olsztyn 2012.
102. Kotowska M., Pływaczewski W. (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Olsztyn 2011.
103. Kotowska M., *Zjawisko patologii społecznej w ujęciu kryminologicznym, „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 9.*
104. Kozdrowski S., *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia*, Białystok 2012.
105. Kozłowski S., *Miejsce Polski w Europie, „Problemy Ekorozwoju” 2006, nr 1.*
106. Krawczyk T.L., *Teoria wybitych szyb i koncepcja community policing: różnice, podobieństwa, wnioski dla polityki kryminalnej*, [w:] T. Dukiet-Nagórska (red.), *Zagadnienia współczesnej polityki kryminalnej*, Bielsko-Biała 2006.
107. Król D. (red.), *The Built Environment of Coast Areas During the Stone Age*, Gdańsk 1997.
108. Krzak Z., *Megalithy Europy*, Warszawa 1994.

109. Kulicki M., Kwiatkowska-Wójcikiewicz V., Stęпка L., *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 2009.
110. Kulik M., *Przestępstwo i wykroczenie uszkodzenia rzeczy*, Lublin 2005.
111. Kunzmann K., *The Non-legally Binding Instrument on Sustainable Management of All Types of Forests - Towards a Legal Regime for Sustainable Forest Management?*, „German Law Journal” 2008, t. 09, nr 08.
112. Kurantowska A., *Ekologia. Jej związki z różnymi dziedzinami wiedzy*, Warszawa-Łódź 1997.
113. Kurzępa B., *Kodeks wykroczeń. Komentarz do zmian. Orzecznictwo*, Warszawa 2000.
114. Kurzępa B., Kurzępa-Czopek E., *Nielegalne poszukiwanie zabytków*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 9.
115. Kwiecińska I., Maszkowski P., *Nieczyste zagranie*, „Odkrywcą” 2013, nr 4.
116. Kwiecińska I., Maszkowski P., *Powstańca pożegnanie z bronią*, „Odkrywcą” 2009, nr 1.
117. Kwiecińska I., Maszkowski P., *Zgubna pasja? Czyli zmagania Piotra A. z prawem*, „Odkrywcą” 2011, nr 4.
118. Łachacz O., Łachacz R., *Identyfikacja pojazdów na podstawie części znalezionych na nielegalnych wysypiskach śmieci*, [w:] M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Olsztyn 2011.
119. Libera J., Tunia K. (red.), *Idea megalityczna w obrządku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*, Lublin-Kraków 2006.
120. Lipschutz R., *Why is there no international forestry law?: An examination of international forestry regulation, both public and private*, „Journal of Environmental Law and Policy” 2000-2002, nr 19:153.
121. Loddick D.R., *Crimes Against Nature, Illegal Industries and the Global Environment*, Praeger 2011.
122. Lüttig G., *Geschiebestatistische Anmerkungen zur Quartärstratigraphie des nordischen Vereisungsgebietes*, „Eiszeitalter u. Gegenwart” 1999, nr 49.
123. Łyżwa A., *Współdziałanie Policji ze Strażą Leśną w zakresie zwalczania szkodnictwa leśnego*, [w:] I. Nowicka, A. Sadło-Nowak, A. Tunia (red.), *Współdziałanie organów bezpieczeństwa i porządku publicznego w zakresie wykrywania wykroczeń i ścigania ich sprawców*, Lublin 2012.
124. Makomaska-Juchiewicz M., Tworek S., *Ochrona różnorodności biologicznej*, [w:] M. Grzegorzczak, J. Perzanowska, Z.J. Kijas, Z. Mirek (red.), *Mówić o ochronie przyrody. Zintegrowana wizja ochrony przyrody*, Kraków 2002.
125. Makomaska-Juchiewicz M., Zając K., *Ekologia i biogeografia jako podstawy ochrony przyrody*, [w:] M. Grzegorzczak, J. Perzanowska, Z.J. Kijas, Z. Mirek (red.), *Mówić o ochronie przyrody. Zintegrowana wizja ochrony przyrody*, Kraków 2002.
126. Makosz E., Stanienda K., *Walory geoturystyczne skandynawskich eratyków rejonu Gliwic*, „Górnictwo i Geologia” 2012, nr 3.
127. Makowski J. (red.), *Geografia regionalna świata*, Warszawa 2006.
128. Marek A., *Prawo karne*, Warszawa 2001.
129. Mazur B., *Geografia turystyczna*, Szczecin 2003.
130. McGavin G.C., *Zagrożona przyroda. Gatunki, które wkrótce wyginą*, Warszawa 2008.

131. McHugh L., *World Heritage Convention and U.S. national parks*, [w:] R. Mateo (red.), *American National Parks: current issues and developments*, Novinka Books 2004.
132. Mering L., *Szkoda środowiskowa jako znamię przestępstw przeciwko środowisku*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*, Olsztyn 2012.
133. Milewski W. (red.), *Lasy w Polsce 2012*, Warszawa 2012.
134. Milik P., *Geneza Specjalnego Trybunału Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Sierra Leone*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 4.
135. Narodowska J., *Instytucjonalne formy zwalczania kłusownictwa na wodach śródlądowych*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*, Olsztyn 2012.
136. Narodowska J., *Wybrane zagadnienia szkodnictwa leśnego w ustawodawstwie polskim*, [w:] M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Olsztyn 2011.
137. National Institute of Justice, *Illegal logging: a market – based analysis of trafficking in illegal timber*, Washington DC 2006.
138. Nelleman C., Redmond J., Refisch J., *The Last Stand of the Gorilla. – Environmental Crime and Conflict in the Congo Basin*, GRID, Arendal 2007.
139. Neme L.A., *Animal Investigators: How the World's First Wildlife Forensic*, New York 2009.
140. Ochman P., *Z problematyki kryminalizacji międzynarodowego obrotu odpadami*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*, Olsztyn 2012.
141. Olsen N., Bishop J., *The Financial Costs of REDD: Evidence from Brazil and Indonesia*, IUNC, Gland 2009.
142. Pajewska E., *Opisanie lasu*, Szczecin 2002.
143. Pasternak T., *Geneza i rozwój ochrony lasów*, „Las Polski” 2003, nr 2.
144. Pasternak T., Narodowska J., *Problematyka zaśmiecania lasów – ujęcie teoretyczne i praktyczne*, [w:] W. Pływaczewski, Sz. Buczyński (red.), *Gospodarka odpadami. Problematyka prawna i ekokryminologiczna*, Olsztyn 2013.
145. Pasternak T., *Ochrona przed szkodnictwem leśnym w wybranych krajach Europy*, „Postępy techniki w leśnictwie” 2006, nr 94.
146. Pasternak T., *Raport zwalczania szkodnictwa leśnego za 2012 r.*, Warszawa 2013.
147. Pasternak T., *Rola straży Leśnej w zwalczaniu przestępstw i wykroczeń*, [w:] W. Pływaczewski, M. Duda (red.), *Nielegalna eksploatacja obszarów leśnych*, Olsztyn 2013.
148. Pasternak T., *Szkodnictwo leśne – uprawnienia Straży Leśnej*, „Biblioteczka Leśniczego” 2012, z. 344.
149. Pasternak T., *Zarys historii Straży Leśnej*, „Postępy techniki w leśnictwie” 2006, nr 94.
150. Pasternak T., *Zastosowanie analiz DNA drewna w postępowaniu karnym*, Warszawa 2013.
151. Piątkowska M., *Życie przestępcze w przedwojennej Polsce. Grandesy. Kasiarze. Brylanty*, Warszawa 2012.

152. Pływaczewski W., *Organizacje pozarządowe na tle problematyki nielegalnego handlu chronionymi gatunkami dzikiej fauny i flory*, „Studia Prawnoustrojowe” 2011, nr 13.
153. Pływaczewski W., Buczyński S. (red.), *Gospodarka opadami. Problematyka prawna i ekokryminologiczna*, Olsztyn 2013.
154. Pływaczewski W., Chorbot P., *Ekokryminologia jako uzasadnienie badań na rzecz ochrony środowiska*, [w:] M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Olsztyn 2011.
155. Pływaczewski W., *Combating Organized Poaching in Africa: activities of the Kenya Wildlife Service*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Organized Crime and Terrorism. Reasons. Manifestations. Counteractions*, University of Warmia and Mazury, Olsztyn 2011.
156. Pływaczewski W., *Ekokryminologia wobec zorganizowanych form kłusownictwa oraz nielegalnego handlu dzikimi gatunkami chronionej awifauny*, [w:] A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Leciak (red.), *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filar*, t. II, Toruń 2012.
157. Pływaczewski W., *Inicjatywy Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej - INTERPOL na rzecz ochrony dzikich gatunków zwierząt*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 10.
158. Pływaczewski W., *Międzynarodowa współpraca policyjna w zakresie przeciwdziałania przestępczości związanej z nielegalnym handlem chronionymi gatunkami fauny i flory*, „Przegląd Policyjny” 2010, nr 4(100).
159. Pływaczewski W., *Międzynarodowe inicjatywy na rzecz przeciwdziałania zjawisku nielegalnej eksploatacji lasów pierwotnych*, [w:] M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Olsztyn 2011.
160. Pływaczewski W., *Nielegalny handel chronionymi gatunkami dzikiej fauny i flory*, „Przegląd Policyjny” 2010, nr 3(99).
161. Pływaczewski W., *Przeciwdziałanie nielegalnej eksploatacji lasów pierwotnych*, „Przegląd Policyjny” 2012, nr 1(105).
162. Pływaczewski W., *Przestępczość przeciwko środowisku przyrodniczemu w Afryce jako forma finansowania konfliktów oraz terroryzmu*, [w:] L. Grochowski, A. Letkiewicz, A. Misiuk (red.), *Nauka o bezpieczeństwie. Istota, przedmiot badań i kierunki rozwoju. Studia i materiały*, t.1, Szczelno 2011.
163. Pressey R.L., Humphries C.J., Margules C.R., Vanewright R.I., Williams P.H., *Beyond opportunism - Key principles for systematic reserve selection*, „Trends in Ecology & Evolution” 1993, nr 8.
164. Pruszyński J., *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, Kraków 2001.
165. Przybylski W., *Łowiectwo – historia, obyczaje, etyka, kultura*, Warszawa 1998.
166. Pyłka-Gutowska E., *Ekologia z ochroną środowiska*, Warszawa 2004.
167. Rączkowski W., Sroka J. (red.), *Historia i kultura Ziemi Sławińskiej*, Sławno 2005.
168. Radecki W., [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny*, t. I, Warszawa 2010.
169. Radecki W., [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2011.

170. Radecki W., *Jak ująć ochronę środowiska w kodeksie wykroczeń?*, „Zagadnienia Wykroczeń” 1988, nr 3.
171. Radecki W., *Ochrona dóbr kultury w nowym kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 2.
172. Radecki W., *Ochrona środowiska w nowym prawie karnym. Cz. 1*, „Monitor Prawniczy” 1997, nr 12.
173. Radecki W., *Ochrona środowiska w polskim, czeskim i słowackim prawie karnym. Studium porównawcze*, Warszawa 2013.
174. Radecki W., *Prawo karne środowiska. Część II. Struktura polskiego prawa karnego środowiska*, „Journal of Ecology and Health” 2011, tom R.15, nr 4.
175. Radecki W., *Przestępstwa konwencyjne przeciwko środowisku*, „Prokuratura i Prawo” 2001, nr 4.
176. Radecki W., *Quady na obszarach przyrodniczo cennych – uwagi z zakresu prawa karnego na tle porównawczym (Polska, Czechy, Słowacja)*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 1-2.
177. Radecki W., *Rola i miejsce prawa karnego w ochronie środowiska*, „Patologia Społeczna. Zapobieganie” 1976, t. 3.
178. Radecki W., *Uniwersał leśny Stanisława Augusta Poniatowskiego*, „Aura” 1989, nr 5.
179. Radecki W., *Ustawa o lasach. Komentarz*, Warszawa 2006.
180. Radecki W., *Wdrożenie dyrektywy unijnej o ochronie środowiska*, „Biuletyn Parków Krajobrazowych Wielkopolski” 2011, z. 17(19).
181. Radecki W., *Wykroczenia i przestępstwa leśne*, Zielona Góra 1995.
182. Rakoczy B., *Wprowadzenie do prawa leśnego*, [w:] B. Rakoczy (red.), *Wybrane problemy prawa leśnego*, Warszawa 2011.
183. Ravenel R.M., Granoff I.M., Magee C.A. (red.), *Illegal Logging in the Tropics: Strategies for Cutting Crime*, Routledge 2005.
184. Ray K., *Rainforest of the World. A Reference Handbook*, Santa Barbara 2001.
185. Rejman G., *Ochrona środowiska naturalnego w prawie karnym*, „Problemy Praworządności” 1977, nr 1.
186. Reouven R., *Słownik zabójców*, Warszawa 1992.
187. Rettie D.F., *Our national park system: caring for America's greatest natural and historic treasures*, University of Illinois 1995.
188. Ridley M.A., *Lowering the Cost of Emission Reduction: Joint Implementation in the Framework Convention on Climate Change*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1998.
189. Rodrigues A.S.L., Andelman S.J., Bakarr M.I. (red.), *Global Gap Analysis towards representative network of protected areas*, *Advances in Applied Biodiversity*, „Science” 2003, nr 4.
190. Sawyer S., *Crude Chronicles: Indigenous Politics, Multinational Oil, and Neoliberalism in Ecuador*, Duke University Press, Durham 2004.
191. Schur E.M., *Crimes without Victims. Deviant Behaviour and Public Policy. Abortion. Homosexuality. Drug Addiction*, Englewood Cliffs 1965.
192. Sellar J.M., *Illegal trade and the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES)*, [w:] A. Linacre (red.), *Forensic Science in Wildlife Investigations*, CRC Press, Boca Raton 2009.

193. Setiono B., Husein Y., *Fighting Forest Crime and Promoting Prudent Banking for Sustainable Forest Management. The Anti-Laundering Approach*, Center for International Forestry Research, Bogor 2005.
194. Shanty F.G., Mishra P.P., *Organized Crime: from Trafficking to Terrorism*, Santa Barbara 2008.
195. Siegesmund S., Snethlage R. (red.), *Denkmalgesteine - Festschrift - Wolf-Dieter Grimm. Schriftenreihe der Deutschen Gesellschaft fuer Geowissenschaften*, Hannover 2008.
196. Siniukow W., *Woda – substancja zagadkowa*, Warszawa 1994.
197. Skoczeń J., *Co robisz drugiemu, oczekuj od niego*, „Odkrywca” 2012, nr 1.
198. Skoczeń J., *Nieznajomość prawa nikogo nie usprawiedliwia*, „Odkrywca” 2012, nr 3.
199. Skoczeń J., *W leśnym gąszczu przepisów*, „Odkrywca” 2012, nr 4.
200. Sośnicka A., *Przestępstwo i wykroczenie przywłaszczenia w polskim prawie karnym*, Warszawa 2013.
201. Springate-Baginski O., Wollenberg E. (red.), *REDD. Forest Governance and Rural Livelihoods. The Emerging Agenda*, Center for International Forestry Research, Bogor 2010.
202. Świda W., *Kryminologia*, Warszawa 1977..
203. Sykes G.M., Matza D., *Techniques of Neutralization. A theory of Delinquency*, „American Sociological Review” 1957, t. 22.
204. Szamota B., *Teoria ekonomiczna przestępczości (Analiza krytyczna modelu wyboru zachowania przestępczego)*, „Państwo i Prawo” 1990, nr 4.
205. Szujewski A. (red.), *Mała encyklopedia leśna*, Warszawa 1991.
206. Szwarczyk M., *Przestępstwa przeciwko środowisku*, [w:] T. Bojarski (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2011.
207. Szwejkowska B., Zębek E., *Produkcja rolnicza a skażenia żywności. Stan i potrzeba regulacji prawnych*, „Prawo i Środowisko” 2006, nr 2(46).
208. Szymańska U., Zębek E., *Prawo i ochrona środowiska – prawne, ekonomiczne i techniczne aspekty ochrony środowiska naturalnego. Przewodnik do ćwiczeń dla studentów kierunków prawa i administracji*, Olsztyn 2008.
209. Tacconi L. (red.) *Illegal Logging: Law Enforcement, Livelihoods and the Timber Trade*, London 2007.
210. Tacconi L., Obidzinski K., Agung F., *Learning Lessons to Promote Forest Certification and Control Illegal Logging in Indonesia*, Center for International Forestry Research, Jakarta 2004.
211. Tanzi V., *Corruption around the world: causes, consequences, scope and cures*, IMF Staff Papers 1998, 45(4).
212. The World Bank, *Forest Sourcebook. Practical Guidance for Sustaining Forest in Development Cooperation, Agriculture and Rural Development*, Washington DC 2008.
213. Tilson R., Nyhus P.J., *Tigers of the World: the Science, Politics, and Conservation of Panthera Tigris*, San Diego 2010.
214. Tracy Ch., *Listening for sounds of fallen trees: the principles on forests and lessons from Germany and China*, „Journal of International Law & Practice” 1994, nr 469.

215. Tyrawa D., *Dyrektor Biura Nasiennictwa Leśnego*, [w:] B. Szmulik, K. Miaskowska-Saszkiewicz (red.), *Administracja publiczna. Ustrój administracji państwowej centralnej*, t. I, Warszawa 2012.
216. Tyszkiewicz L., *Kryminologia. Zarys systemu*, Katowice 1983.
217. United Nations Environment Programme, *The Last Stand of the Orangutan: State of Emergency: Illegal Logging, Fire and Palm Oil in Indonesia's National Park*, GRID, Arendal 2007.
218. United Nations Office on Drugs and Crime, *Transnational Organized Crime in the West African Region*, New York 2005.
219. United Nations Office on Drugs and Crime, *Wildlife crime and Forest Crime: Analytic Toolkit*, International Consortium on Combating Wildlife Crime, United Nations, New York 2012.
220. Vaccaro I, Smith E.A., Aswani S. (red.), *Environmental Social Sciences: Methods and Research Design*, Cambridge 2010.
221. van der Maulen B. (red.), *Private food law. Governing food chains through contract law, self – regulation private standards, audits certification schemes*, Wageningen Academic Publishers, Wageningen 2011.
222. Vorbrich R., *Sahel*, „Misyjne drogi” 1990, nr 31.
223. Wąchalewski T., *Elementy chemii środowiska*, Kraków 1997.
224. Walker C.H., Hopkin S.P., Sibily R.M., Peakall D.B., *Podstawy ekotoksykologii*, Warszawa 2002.
225. Walna B., Kaczmarek L., Lorenc M., Dondajewska R. (red.), *Wielkopolski Park Narodowy w Badaniach Przyrodniczych*, Poznań-Jeziory 2009.
226. Wąsek A. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. II, Warszawa 2004.
227. Wenger A., Perovic J., Orttung R.W., Mulino I.L. (red.), *Russian Business Power: the Role of Russian Business in Foreign and Security Relations*, London 2005.
228. White R., *Crimes Against Nature. Environmental Criminology and Ecological Justice*, Willian Publishing 2008.
229. Widacki J. (red.), *Kryminalistyka*, Warszawa 2002.
230. Więcko E. (red.), *Słownik encyklopedyczny leśnictwa, drzewnictwa, ochrony środowiska oraz dziedzin pokrewnych*, Warszawa 1996.
231. Wolter W., *Z problematyki języka prawnego kodeksu karnego*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1972, rok V.
232. World Commission on Environment and Development, *Report of the World Commission on Environment and Development „Our Common Future”*, United Nations 1987.
233. Żabko-Potopowicz A. (red.), *Twórcy i organizatorzy leśnictwa polskiego na tle jego rozwoju*, Warszawa 1974.
234. Żabko-Potopowicz A. (red.), *Zarys rozwoju wiedzy leśnej do pierwszej wojny światowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968.
235. Żabko-Potopowicz A., *Dzieje lasów, leśnictwa i drzewnictwa w Polsce*, Warszawa 1965.
236. Zakrzewski S.F., *Podstawy toksykologii środowiska*, Warszawa 1995.
237. Zaniewski P., *Broń ocal dla wnuka*, „Odkrywcą” 2008, nr 11.
238. Zawadzka D., *Ochrona przyrody w Lasach Państwowych*, Warszawa 2002.

239. Zębek E., Kałużyński M., *Odpady niebezpieczne i promieniotwórcze jako potencjalne narzędzie ekoterroryzmu*, [w:] M. Kotowska, W. Pływaczewski (red.), *Kryminologia wobec współczesnych zagrożeń ekologicznych*, Olsztyn 2011.
240. Zębek E., *Ochrona powietrza atmosferycznego przed zanieczyszczeniem na przykładzie gminy miejskiej Biskupiec*, „Ochrona Środowiska” 2001, nr 2.
241. Zębek E., *Rola zasobów wód czystych w rozwoju gospodarczym*, „Ochrona Środowiska” 2002, nr 1.
242. Zębek E., Szafałowicz I., *Skutki ekologiczne emisji dioksyn na tle prawa polskiego i prawa Unii Europejskiej*, „Ochrona Środowiska” 2004, nr 1.
243. Zębek E., Szramka M., *Problematyka zanieczyszczania lasów odpadami i spaliniami w ujęciu kryminologicznym i karnym*, [w:] W. Pływaczewski (red.), *Prawokarne i kryminologiczne aspekty ochrony środowiska*, Olsztyn 2012.
244. Zębek E., Szejnkowska M., *Mogilniki jako zagrożenie dla środowiska i człowieka*, „Ochrona Środowiska” 2004, nr 2.
245. Zeidler K. (red.), *Leksykon prawa ochrony zabytków. 100 podstawowych pojęć*, Warszawa 2010.
246. Zeidler K., Trzciński M., *Wykład prawa dla archeologów*, Warszawa 2009.
247. Żółtek S., *Prawnokarna ochrona środowiska*, [w:] A. Grzelak, M. Królikowski, A. Sakowicz (red.), *Europejskie prawo karne*, Warszawa 2012.
248. Бирюлин Е.В., *Политика защиты лесных ресурсов и лесоохранное законодательство КНР*, «Реформы и право» 2012, n 1.
249. Жеребкин Г.Н., *Ответственность за незаконную рубку лесных насаждений. Анализ нелегальных рубок на российском Дальнем Востоке и методика их расследования*, Владивосток 2011.
250. Кочергин Г.М., Костыря Е.А., Минаев В.В., *Криминологическая характеристика незаконной рубки лесных насаждений в контексте проблем противодействия экологической преступности*, «Российский следователь» 2012, n 14.
251. Паршута В.В., *Государственное управление лесами*, «Административное право и процесс» 2011, n 3.
252. Пуряева А.Ю., *Проблемы определения понятия "Лес" в законодательстве РФ*, «Российский юридический журнал» 2011, n 5.
253. Трухин С., *Проблемы доказывания умысла по делам о незаконных рубках лесных насаждений*, «Уголовное право» 2012, n 1.
254. Туранин В.Ю., *Три причины трудности понимания текста закона*, «Российская юстиция» 2010, n 1.
255. Фалилеев В.А., Гармаев Ю.П., *Уголовная ответственность за незаконную рубку лесных насаждений: вопросы теории и судебной практики*, «Российский судья» 2013, n 5.
256. Черных А., Козенко А., Буранов И., Машкин С., *Лес рубят — Химки громят*, «Коммерсантъ», n 136 (4436), 29.07.2010.
257. Юричев Е.Н., *Очерки истории лесного хозяйства Вологодской области*, Вологда 2009.